

Квеклић, Марко, велетрговац, бродовласник (Херцег Нови?, 1786 — Трст?, 1855)

У Трст се доселио 1820. Био је бродовласник а бавио се и велетрговином и банкарством. Поседовао је најмање три брода. Био је акционар јединог осигуравајућег друштва са изразито српским профилем — Società Slava di Assicurazioni marittime, основаног 1830. капиталом од 200.000 форинти. Такође, био је акционар а 1836. и директор највећег осигуравајућег друштва у Трсту — Adriatico Banco di Assicurazione, основаног 1829. капиталом од 600.000 форинти. Оженио се Јелисаветом Катарином, грофицом Мирковић. Имао је синове Николу и Јована, и кћери Аделаиду и Даринку. Аделаиду је 1852. удао за римског племића Камила грофа Рима, сенатора Јонских острва, а Даринку 1855. за црногорског кнеза Данила I Петровића Његоша. Деци је обезбедио добро образовање а кћерима велики мираз. Попут осталих тршћанских Срба, обављао је разне финансијске и трговачке послове за Црну Гору, посебно када је постао таст црногорског кнеза. Преко њега је од краја 1853. исплаћивана редовна руска помоћ Црној Гори, као и новац за поправку цетињског манастира (1854). За потребе Црне Горе набављао је кукуруз (1853) и куповао жито у Влашкој и Молдавији (1855). Више пута био је председник Српске православне црквене општине у Трсту (1840, 1843, 1846, 1850, 1855). Био је и члан „Словенског друштва”, основаног средином 1848. у Трсту ради окупљања јужнословенских народа. Његово замашно богатство нестало је у банкроту његових наследника 1857.

ЛИТЕРАТУРА: *Живот дра Јована Суботића*, II, Нови Сад 1902, 152; Љубомир Дурковић-Јакшић, *Тршћански Срби и словенска стремљења у Трсту 1848—1850*, ИГЛ, 1952, 110; Миодраг Ал. Пурковић, *Историја Српске православне црквене општине у Трсту*, Трст 1960, 127—129, 189; Димо Вујовић, *Кћегиња Даринка, политичка активност, прилог историји Црне Горе 1855—1867*, Цетиње 1968, 14, 18, 20, 57—58, 82; Дејан Медаковић, Ђорђе Милошевић, *Летопис Срба у Трсту*, Београд 1987, 43, 80; Marco Dogo, *Una nazione di pii mercanti. La comunità serbo-illirica di Trieste, 1743—1908*, I, Trieste 2001.

Б. Миљковић Кампић

Кенгелац, Емилијан, епископ вршачки (Кикинда, 3. VI 1807 — Вршац, 25. VI 1885)

Пореклом је из угледне банатске породице. Отац Јосип, мајка Софија рођ. Међански. Гимназију је завршио у Сегедину, филозофију у Темишвару (1818—1824), права у Кежмарку (1824—1826) и богословију у Вршцу (1826—1829). По завршетку школовања до 1832. био је гимназијски професор у Великом Бечкереку (данас Зрењанин). Замонашио се у ман. Беочину 1834. Рукоположен је у чин ђакона и постављен за конзисторијалног бележника у Темишвару, где је предавао веронауку на лицеју. У чин протођакона именован је 1840, такође у Темишвару. За архимандрита је рукоположен 9. децембра 1845. и постављен за старешину ман. Ходоша око којег се у то време водио спор да ли ће припасти Арадској или Темишварској епархији. У овом спору одиграо је значајну улогу као присталица темишварског владике Пантелејмона Живковића, а борбу за Ходош наставио је и после одвајања румунске цркве па је 1877. безуспешно покушавао да га поврати српској јерархији, при чему му је помагао епископ пакрачки Никанор Грујић, у чијој је хиротонији 1861. одбио да учествује. На положају ходошког архимандрита остао је до хиротоније за епископа вршачког 12. маја 1853. Важан разлог за ово именовање било је његово познавање румунског језика. У Вршац је стигао 10. јула 1853.

Један је од најистакнутијих архијереја свога времена. Учествовао је на црквено-народним саборима. Био је члан делегације која је цару однела закључке Благовештенског сабора, а као део епископата учествовао је у изради сепаратног вотума на Сабору 1870. и његовом достављању министру Етвешу преко Т. Мандића. Веома је заслужан за организовање српских православних основних школа у својој дијецези. После укидања Војне границе 1871. побунио се против закона о школама који је школе из вероисповедних претварао у комуналне, којима су управљале мађарске просветне власти уместо српског црквено-народног сабора. С тим у вези упутио је жалбено писмо врховној војној управи у Темишвару и влади у Пешти средином 1872. Био је противник народњака а због агитације против М. Полит-Десанчића током избора 1874. називали су га жандарм и кортеш владика. Један од сукоба са С. Милетићем тицао се епископских прихода. Основао је фонд за свештеничке удовице и сирочад. Писао је песме и сарађивао у *Летопису Матице српске*. Одликован је Великим крстом и Звездом Фрање Јосифа.

ДЕЛА: *Пусињ его високопреосвященству, высокодостойнуйшему Господину Пантелеимону Живковичъ, православныя восточныя церкви епископу темишварскому*, Нови Сад [1839]; *Присяга его высокопреосвященству, высокодостойнуйшему господину Пантелеимону епископу темишварскому*, Нови Сад [1840]; *Емилијан божијом милошћу православни епископ вршачки, белоцрквански и панчевачки...*[посланица], Панчево б. г.

ИЗВОРИ: Теодор Мандић, *Успомене из нашег црквено-народног живота*, I—III, Нови Сад 1897—1902, I, 23; II, 26; III, 177, 190, 194; Никанор Грујић, *Автобиографија*, Сремски Карловци 1907, 118—119, 168; Димитрије Кириловић, *Српски народни сабори, Списи Бечке државне архиве*, 2, Нови Сад 1938; Никола Петровић, *Светозар Милетић и Народна странка 1860—1885*, I—II, Сремски Карловци 1968—1969.

ЛИТЕРАТУРА: Феликс Милекер, *Повесница слободне краљеве вароши Вршца*, Панчево 1886, 72, 75, 113, 140, 144, 159, 162, 166, 199; Мата Косовац, *Српска православна митрополија карловачка*, Сремски Карловци 1910; Мираш Кићовић, *Јован Хаџић (Милош Светић), књижевна студија*, Нови Сад 1930, 191; Душан Поповић, *Срби у Војводини*, 3, Нови Сад 1990, 310—311; Сава [Вуковић], епископ шумадијски, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, Београд, Подгорица, Крагујевац 1996; Димитрије Кириловић, *Помађаривање у бившој Угарској*, Нови Сад 2006, 27—32; Дејан Микавица, *Политичка идеологија Светозара Милетића*, Нови Сад 2006; Дејан Микавица, *Михаило Полит Десанчић, Вођа српских либерала у Аустроугарској*, Нови Сад 2007.

М. Павловић

Кенигсег-Ернс, Карл Фердинанд (Königsegg- -Erps, Karl Ferdinand von), гроф, аустријски државник, председник Илирске дворске депутације (? , 1. XI 1696 — Беч, 20. XII 1759)

Потиче из старе швапске племићке породице. Био је каноник у Стразбуру до 1719. када је под утицајем стрица грофа Кенигсег-Ротенфелса ушао у аустријску дипломатску службу. Члан највишег савета Аустријске Низоземске постао је 1730. а затим и тајни саветник (члан Тајног савета) цара Карла VI. Са службе у Бриселу вратио се у Беч 1744. и убрзо стекао поверење царице Марије Терезије као њен саветник за финансијске послове. Именован је за члана председништва Дворске коморе у Бечу 1745. Био је задужен за питања ковања новца и руднике. После смрти грофа Фердинанда Коловрата Краковског 1751. постао је председник Дворске депутације за Банат, Трансилванију и Илирик. Одмах је започео реорганизацију којом је надлежност над Трансилванијом предата Ерделској дворској канцеларији. Нова тзв. Илирска дворска депутација преузела је све послове везане за православно становништво у Угарској и Војној граници, због чега је долазило до честих сукоба око надлежности са Угарском дворском канцеларијом. Заступао је становиште да је питање Срба у надлежности царских институција, да су привилегије које су дате Србима изнад угарских државних закона и да Угарска дворска канцеларија не треба да се меша у питања везана за Србе. Будући да у овом периоду не постоје чврст принцип и правила у решавању питања везаних за православно становништво у Хабзбуршкој монархији, сукоби са Угарском дворском канцеларијом су се настављали. У време његовог председавања Илирском дворском депутацијом одиграо се низ догађаја који су утицали на друштвену, економску или верску ситуацију међу Србима у појединим деловима монархије: развојачење Потиске и Поморишке крајине, које је великим делом утицало на иселјавање Срба у Русију од 1751; насилно преузимање ман. Марча 1753, односно протеривање православних монаха и предаја римокатоличком реду павлина, и насиље римокатоличких бискупа над православнима у Великом Вараду (данас Орадеа) и Јегри (данас Егер). Био је заговорник насељавања немачког становништва у Банату. Покушавао је да створи правични и одмерени систем за решавање питања дажбина наметнутих становништву у развојаченом подручју, подржавао је планско спровођење уније међу православним становништвом, мада је био противник насилног унијаћења. Управљао је Илирском дворском депутацијом до 1755. када је именован за председника Дворске коморе и на том положају остао до смрти. На месту председника Илирске дворске депутације наследио га је барон Бартенштајн.

ЛИТЕРАТУРА: Мита Костић, *Гроф Колер као културнопросветни реформатор код Срба у Угарској у XVIII веку*, Београд 1932, 40; С. Симеонић Чокић, *Српске привилегије*, у: Војводина, II, [Нови Сад 1941], 72—73; Јован Радонић, *Римска курија и јужнословенске земље од XVI до XIX века*, Београд 1950, 624; Душан Ј. Поповић, *Срби у Војводини*, II, Нови Сад 1959, 21—22; *Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas*, II, München 1976, 453—454; Јохан Х. Швикер, *Политичка историја Срба у Угарској*, Нови Сад 1998, 127, 129, 134—136, 140, 149—151, 162; Владан Гавриловић, *Темнишварски сабор и Илирска дворска канцеларија (1790—1792)*, Нови Сад 2005, 38—39.

И. Точанац Радовић

Кесеровић, Драгутин, пуковник, четнички командант (Стублине код Обреновца, 1896 — Београд, 14. VIII 1945)

Основну школу завршио је у Пироману. У Првом светском рату учествовао је као подофицир. У чин потпоручника унапређен је 1922. Службовао је у Невесињу, Мостару, Котору и Крушевцу. Мајорски испит положио је пред Други светски рат и у рату стекао чин пуковника. У Априлском рату 1941. био је командант 1. батаљона 12. пешадијског пука у Крушевцу. Истакао се у Суковској бици код Пирота. Одбио је капитулацију, поставио штаб на Јастрепцу и основао Расински четнички одред. Стао је под команду војводе Косте Пећанца, али га је убрзо напустио. После успешног напада на Немце у Крушевцу септембра 1941. његов одред се придружио опсади Немаца на Краљевицу и ушао у састав четничких одреда Југословенске војске Драже Михаиловића. Од априла 1942. био је командант Расинског корпуса ЈВО са штабом у селу Крива Река. У новембру 1942. са Расинским корпусом међу првима је изводио диверзије на железници у оквиру „Битке за снабдевање”. У априлу 1943. основао је Летећи корпус и с њим у долини Лима био појачање у борби против партизанске 1. и 2. пролетерске дивизије. По наредби генерала Михаиловића постао је командант свих трупа. Напад на партизана на обали Лима није изведен јер је у мају ову област захватила немачка операција „Шварц”, против четника и партизана. Тада је штитио одступање Врховне команде на север. После неуспеха у операцији „Штифелкнехт” у августу 1943. Немци су против њега ангажовали Љотићев Српски добровољачки корпус. Сукобио се са британском војном мисијом при Расинском корпусу од које је узео новац да би учествовао у плану за смењивање Д. Михаиловића а потом јој се захвалио на новчаном прилогу у корист државне касе и о свему обавестио Михаиловића. У јесен 1943. његове јединице бориле су се против Бугара у области Бруса и против највеће комунистичке групе у Србији на планини Видојевици у марту 1944. Од априла 1944. командовао је Расинско-топличком групом корпуса и у јулу у Јабланици примио команду и над Јужноморавском групом корпуса. Највећи пораз партизанима нанео је 30. јула на Тупалском вису, југоисточно од Медвеђе. Учествовао је у контраофанзиви у августу 1944, у бици на Западној Морави када је поражена 2. пролетерска дивизија у септембру а у октобру у борбама против делова 7. СС дивизије „Принц Еуген” и ослобађању Крушевца. Када је Црвена армија разоружала четнике и предала Крушевац партизанима, са преосталим јединицама Расинско-топличке групе корпуса повукао се у Босну. У децембру је командовао једном од три колоне у нападу на партизанску 27. дивизију на планини Деветак а потом заузео Власеницу и надирао на север. Приликом повратка у Србију заробљен је у селу Јагоршници 6. јуна 1945. Суђено му је од 28. јула до 5. августа у Београду. Осуђен је на смрт и стрељан. Са супругом Веселинком, из невестињске фамилије Поповић, имао је петоро деце. Добио је Златну медаљу за храброст, Медаљу за војничке врлине, Албанску споменицу, Споменицу 1914—1918. и Карађорђеву звезду са мачевима (1943).

ИЗВОРИ: ВАР, Четничка архива, Фонд Врховне команде; *Опита ранг листа активних официра сувоzemне војске Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца за 1928—1929. годину*, Београд 1928, 498; *Суђење члановима политичког и војног руководства организације Драже Михаиловића*, Београд 1945, 239; Иван Авакумовић, *Михаиловић према немачким документима*, Лондон 1969; *Забрањени очеви у исповестима своје деце*, Крагујевац, Чачак 2003, 109 (интервју Кесеровићеве ћерке Милене Галић); Миодраг Пешић, *Дража Михаиловић у извештајима британских и америчких обавештајца*, Крагујевац 2003.

ЛИТЕРАТУРА: Otto Komm, *Vorwärts, Prinz Eugen!*, München 1978, 42—52; Радоје Л. Кнежевић, Живан Л. Кнежевић, *Слобода или смрт*, Сијетл 1981, 209—210; *Родољуб или изајник: случај ђенерала Михаиловића*, Београд 1990, 398, 404—405; Адам Стошић, *Под небом Крушевца*, Крушевац 1996, 392—393, 416.

Мс. Самарџић

В. Иветић

Кецмановић, Војислав Ђедо, лекар, политичар (Кнешпоље код Костајнице, Босанска Крајина, 1881 — Сарајево, 25. III 1961)

Отац Илија био је парох у Читлуку (данас Кнешпоље). За време устанка 1875—1878. избегли су у Славонију. Основну школу похађао је у Костајници, нижу гимназију завршио у Сарајеву а вишу у Сремским Карловцима (1905). Медицину је завршио у Прагу 1912. У време анексионе кризе дошао је тајно у Босанску Крајину (1909) а вратио се у Праг када је српска влада била принуђена да призна анексију. После студија био је лекар у Црној Гори, Тузли, Бијељини и Сарајеву. Био је добровољац у Првом балканском рату 1912. Ухапшен је јануара 1915. и затворен у „Црној кући” у Бањалуци а затим пребачен у Окружни затвор у Сарајеву. На Бањалучком велеиздајничком процесу (1916) осуђен је на пет година затвора. Казну је издржавао у Сарајеву и Зеници а пуштен је када је Аустроугарска запала у кризу. До пред крај рата живео је у Прагу. После рата био је лекар у Хрватској Костајници а од 1919. у Бијељини. Од краја двадесетих година био је санитетски референт Бјелинског среза и школски лекар у гимназији у Бијељини. Уочи избора 1938. приступио је Удруженој опозицији и кандидовао се за посланика на листи СДС. По окупацији Југославије (1941) изабран је за председника тајног НОО у Бијељини. Прешао је 1943. на слободну територију и био изабран у Иницијативни одбор за оснивање НОО за Источну Босну. Средином новембра стигао је у ВШ НОВЈ у Јајцу. председавао је оснивачком скупштином ЗАВНОБиХ (1943) и изабран за председника Председништва. На Другом заседању АВНОЈ-а биран је у радно председништво. Наредних месеци обилазио је западне и северне делове Босанске Крајине ради учвршћивања нове власти, снабдевања становништва, организације школства и судства и здравствене заштите. Затим је биран за председника НОФ БиХ (1944), Народне скупштине БиХ (1945—1946) и у Уставотворну скупштину БиХ (1946). Као председник новооснованог Друштва Црвеног крста Југославије (1944) радио је на успостављању веза са МКЦК у Женеви и Лондону. председавао је Европском регионалном конференцијом Црвеног крста одржаном у Београду. Такође је био председник Повереништва за социјалну политику НКОЈ и од септембра 1944. председник Извршног одбора Повереништва за социјални рад НКОЈ. После пензионисања живео је у Сарајеву.

Од ђачких дана до пензионисања учествовао је у раду великог броја културних, просветних и друштвених удружења и организација. Писао је у листу *Ослобођење* (1944). У Архиву Југославије сачувани су његови дневни записи о политичком и друштвеном раду непосредно по завршетку рата а његов дневник *Забљешке из ратних дана* објављен је постхумно. Био је ожењен Аном, рођ. Шикрилов, Чехињом. Имао је сина Владимира и ћерке Милицу и Олгу. Одликован је са више ратних и мирнодопских одликовања.

ДЕЛО: *Забљешке из ратних дана*, Сарајево 1980.

ИЗВОРИ: АЈ, Министарство социјалне политике ДФЈ (642), Друштво Црвеног крста Југославије (1944—1946), ф. 12; *Извјештај о раду епархијског управног и просвјетног савјета епархије бањалучке и бихаћке за 1907. годину*, Сарајево 1908, 26; *Здравствени шематизам Краљевине Југославије*, II, Загреб 1932, 451.

ЛИТЕРАТУРА: Матија Поповић, *Из тамнице*, Тузла 1926, 30, 41; Никола Шкерковић, *Југословенска омладина у Прагу, пре двадесет година*, НЕ, 1929, бр. 3, 83; С. Абдузаимовић, *Војислав Кецмановић Ђедо*, Борба, 27. XII 1961, 5; *Вјетром вијани*, Загреб 1971, 78; *Лексикон народноослободилачког рата и револуције у Југославији 1941—1945*, I, Београд 1980, 479; Владимир Ћоровић, *Црна књига*, Београд 1989; Триша Кујача, *Прото Душан Кецмановић, Живот и рад*, Београд 2000, 9; Божидар Маџар, *Просвјета, Српско просвјетно и културно друштво 1902—1949*, Бања Лука, Српско Сарајево 2001; Панто Ст. Секулић, Петар Д. Бобар, *Синдикални и раднички покрет у Бијељини 1905—2005*, Бијељина 2005.

Н. Урић

Кијук Теодор/Теша, крајишки депутат, вођа буне (Зринска капетанија, Банија, ? — Куфштајн?, Аустрија, после 1761)

Пореклом из некадашње Зринске капетаније у Банској Крајини (данас Банија). Био је учесник и трагична жртва побуњеничких врења у Банској Крајини, која су започела окупљањем крајишника на скупштини у Лушчанима код Петриње 16. августа 1750, а завршила 28. августа 1751. полагањем заклетве верности владару и прихватањем новог војног уређења и свих обавеза које су њиме наметнуте тамошњем становништву — да дају већи број војника, набављају нове униформе и плаћају одређене дажбине, каквих није било у другим деловима Војне крајине. Један од најважнијих узрока немира било је смењивање народних официра, уместо којих су за старешине у 32 новостворене банијске компаније доведени припадници ситног хрватског племства, које су централне државне власти на тај начин наградили за држање на земаљском сабору на коме је донета далекосежна одлука да се део дотадашње краљевинске контрибуције уплаћује у војну благајну. Жртва тога компромиса били су дотадашњи народни официри у Банској Крајини, па је прву представку владару, сачињену у Лушчанима, потписало 28 смењених капетана од којих су многи били истовремено и старешине кнежија. Они су били и најактивнији у отпору новом уређењу. Због тога је Б. А. Крчелић, који је учествовао у преговорима са представницима побуњених крајишника и чије су забелешке донедавно биле једини извор о овом покрету, погрешно закључио да је и Теодор Кијук био збачени кнез. Међутим, он је на једном примерку Жефаровићеве *Стематологије*, коју је купио у Бечу, навео за себе да је дијак, јер се, чини се, припремао за свештеничку службу. Као један од ретких писмених крајишника, изабран је 1750. у депутацију, која је требало да владару пренесе крајишке жалбе. За разлику од других депутата, избегао је хапшење и донео из Беча препис Регуламента за Банску Крајину од 15. априла 1730. Када је крајишко незадовољство почетком јуна 1751. прерасло у отворену буну, наметнуо је захтев за обнову важности овог регуламента као програмску основу буне, чиме је, очигледно,

покушао да обезбеди легитимност крајишким захтевима. Пошто државне власти нису намеравале да повуку нове прописе, прикупили су до средине јуна знатне снаге за гушење буне. Њихов долазак на границу Банске Крајине изазвао је осипање крајишника окупљених код ман. Комоговине. У једном извештају из друге половине јуна наведено је да је на окупу остало само њих осам стотина, а као њихов вођа означен је Теодор Кијук. Када су побуњени крајишници под војним притиском, а по савету карловачко-сењског владике Данила Јашића, пристали да се умире и положе заклетву верности, војне власти су ухапсиле већи број побуњеника. Није познато када је и како он ухапшен, али забелешке Б. А. Крчелића и нови извори упућују на закључак да је извесну улогу у томе имао његов сродник Михаило Микашиновић, потпуковник Вараждинског генералата. Током истраге са правом је указивао на то да су крајишки немири започели на подстицај смењених народних старешина, официра и кнезова, али је, упркос томе, осуђен на смртну казну, која му је замењена доживотном робијом. Био је прво заточен у Костајници, а од 1. јула 1753. у тврђави Куфштајн у Тирољу. Сачинио је неколико молби за помиловање, а последња, коју је поднела његова супруга, одбијена је 26. новембра 1761. Ове молбе, као и преписка у вези са проблемима његовог издржавања, пружају и неколико података о његовој породици — имао је браћу, био је ожењен и оставио је иза себе малолетну децу. Претпоставља се да је умро у Куфштајну после 1761.

ИЗВОРИ: НСК, РО, R 7494; Петар Д. Шеровић, *Затписи и натписи на разним старинама у костајничким црквама*, ГИДНС, VI, 1933, 360—361; Baltazar Adam Krčelić, *Annuae ili historija (1748—1767)*, Zagreb 1952, 72—75; Војин Дабић, *Грађа о бунама у Банији од краја XVII до половине XVIII века*, МеГ, 1983, бр. 11, 9—38; Славко Гавриловић, *Грађа за историју Војне границе у XVIII веку*, I, Београд 1987; II, Београд 1997.

ЛИТЕРАТУРА: Војин С. Дабић, *Банска крајина (1688—1751)*, Београд, Загреб 1984, 169—175, Војин С. Дабић, *Кнезови у Војној крајини у Хрватској и Славонији до половине XVIII века*, Зборник о Србима у Хрватској, 6, Београд 2007, 116—121.

В. С. Дабић

Кики, Никола Д., трговац, добротвор, задужбинар (Клисурска код Касторије, Грчка, 13. VIII 1841 — Београд, 22. II 1918)

Пореклом је био Цинцарин. Отац Димитрије и стриц Никола П. били су угледни трговци а мајка Софија из трговачке породице Барако. Са мајком је дошао у Београд 1847, уписао се у грчку школу, због болести је напустио после две године, уписао се у трговачку школу и такође је напустио због болести. Отишао је у домовину на лечење, тамо завршио три разреда гимназије и вратио се у Београд. Постао је шегрт у трговини Думе Ђ. Јане, са којим му је стриц био ортак. Стриц му је у Београду отворио радњу на очево име 1863. Када се 1870. оженио Евгенијом, ћерком Николе Наумовића, са њом је успешно водио трговину и стекли су знатан иметак. Трговао је на велико ситном кожом коју је куповао од Цинцара из Македоније и Албаније и од домаћих трговаца, а продавао је лајпцишким, пештанским и другим страним трговцима. Трговао је на велико и дуваном и сољу. Поред бакалнице, у ортаклуку је водио кафански, месарски и цреварски посао, у којем је био први и имао добру зараду. Трговао је и ван Београда — са браћом Пером и Гавром имао је радњу у Трсту која је пословала под именом Браћа Кики (1888). Узео је 1899. за ортака Ђорђа Гавриловића а 1912. уступио му радњу и повукао се. Учествовао је у српско-турским ратовима 1876—1878.

Стекавши велики углед, биран је за судију Трговачког суда, црквеног татора, члана проценитеља у Управи фондова, члана Пореског одбора, председника Надзорног одбора, председника Пензионског фонда београдског бакалског еснафа, члана одбора друштва „Слога” који је управљао Грађанском касином (1869—1870) и сл. Имао је двоје деце, али су рано умрли. Тестаментом је оставио легат Београдској трговачкој омладини из чијих је средстава подигнута болница у Звечанској улици (данас Клинички центар за пластичну хирургију), намењена за помоћ пострадалим и изнемоглим трговцима. У холу болнице постављене су његова и Евгенијина биста, радови академског вајара Ђорђа Јовановића. Из овог легата пред почетак Другог светског рата подигнута је зграда Дома Београдске трговачке омладине којој је поклонили и зграду на углу улица Кнез Михаилове и Краља Петра.

ИЗВОРИ: Шематизам Србије, 1884—1885, 1904—1912.

ЛИТЕРАТУРА: *Споменица Београдске трговачке омладине, 1880—1930*, Београд 1931, 63, 134, 157—158; А., *Из живота Николе Кики*, у: Педесетогодишњица Српске краљевске академије. Задужбине и фондови 1886—1939, II, Београд 1936, 393—394.

Т. Пивнички Дришић

Кипријан Рачанин, јеромонах, писар, илуминатор (? , средина XVII в. ? — Сентандреја?, Мађарска, пре краја 1712)

Припадник је познате рачанске писарске школе. Као калиграф јеромонах најраније је документован у одељку Изабраних служби из 1691/1692. који је, судећи по карактеристичној хартији, настао у сентандрејском скрипторију где се с више својих ученика бавио умножавањем књига за потребе цркве. Последњи пут потписао се „у дубокој старости” на Стихологији с почетка XVIII в. Новијим атрибуирањем и датирањем потврђен је његов рад и из времена пре Велике сеобе, када је у ман. Рачи крај Дрине уз Христофора Рачанина исписивао, претпоставља се, 1672. одељке Псалтира с последовањем. Изразито даровити калиграф, будући очигледно сам ученик Христофора, у језичком и у ликовном изразу придржавао се традиција рачанског скрипторија. Његове рукописе одликују вешта и сигурна рука, богати орнамент, понекад опширнији записи који се по поетским вредностима издвајају у књижевном наслеђу тог средњовековног жанра. Гаврило Стефановић Венцловић у старости се представљао као ученик „бившег у Сентандреји општег духовника Кипријана”, али је као ђакон у Сентандреји 1716. или 1717. навео свог тадашњег духовника кир Кирила. Како је писар Михаил посведочио да му је у Сентандреји 1698. Кипријан био духовник, а да је 1712. то био кир Кирил јеромонах, произлази да пре краја 1712. Кипријан више није био жив. Након новијих археографских проучавања више се не може сматрати да његовом перу припадају *Буквар* из 1717. и нешто познији *Требник* на којима се углавном заснивала представа о временском и стилски специфичном распону његовог, верује

се, богатог, али не и сачуваног опуса. Његов могућни ауторски удео веома се смањује, али не и значај у чувању и неговању средњовековних традиција, нарочито списа посвећених српским култовима.

ИЗВОРИ: Љуб. Стојановић, *Каталог рукописа и старих штампаних књига, Збирка Српске краљевске академије*, Београд 1901, бр. 1, 28, 69; Љуб. Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, I—VI, Београд 1902—1926, I, бр. 1954, 1975—1977; II, 2328, 2763, 2826, 2853; *Опис рукописа и старих штампаних књига Библиотеке Српске православне епархије будимске у Сентандреји*, Београд, Нови Сад 1991, сигн.: СА 16, СА 17.

ЛИТЕРАТУРА: Ђ. Даничић, *Рукопис Кипријанов*, ГДСС, 1857, IX, 245—255; Ст. Новаковић, *Стари српско-словенски Буквар с неколиким белешкама за историју Буквара уопште*, ГСУД, 1872, XXXIV, 53—85; Г. Витковић, *Српски историјски и књижевни споменици*, CXIV, ГСУД, 1887, LXVII, 364—368; Јован Скерлић, *Српска књижевност у XVIII веку*, Београд 1923, 161—165; Дејан Медаковић, *Српска минијатура XVIII века*, Библиотекар, 1958, бр. 4, 273—278; Ђорђе Трифуновић, *Српски средњовековни списи о кнезу Лазару и Косовском боју*, Крушевац 1968, 209—212, 415; Милорад Павић, *Историја српске књижевности барокног доба (XVII и XVIII век)*, Београд 1970; Милорад Павић, *Рађање нове српске књижевности*, Београд 1983; Вера Јерковић, *Српскословенски и његова норма у Ирмологији Кипријана Рачанина*, НССВД, 1985, 14/1, 219—223; Иванка Веселинов, *Стихологија Кипријана Рачанина*, СЗ, 1987, I, 299—308; Мирјана Бошков, *Хронографи и писарска традиција Рачана*, ЗМСКЈ, 1988, св. 3, 378—383; *Тирилске рукописне књиге БМС*, књ. 6, *Стихологија Кипријана Рачанина*, Нови Сад 1996; Љупка Васиљев, *Нови подаци о познатим и непознатим рукописима Кипријана Рачанина*, АрП, 1996, бр. 18, 149—206.

М. Бошков

Кириловић, Димитрије, библиотекар, историчар (Кумане код Новог Бечеја, 24. VI 1894 — Нови Сад, 22. X 1956)

Отац Јефта, општински чиновник, и мати Евица рођ. Корнас, доселили су се у Нови Сад када је имао четири године да би могли школовати својих седморо деце. Основну школу (1900—1904) и гимназију (1904—1912) завршио је у Новом Саду, богословију у Сремским Карловцима (1912—1916) а потом студије педагогије, српског и мађарског језика са књижевношћу у Будимпешти, Загребу и Прагу, где је уместо мађарског језика слушао предавања из словенске филологије. У то време био је члан Уједињене социјалистичке радничке партије (комуниста) и учествовао 1918. у Прагу на прослави стогодишњице позоришта и у Новом Саду на седници Српског народног одбора. Касније је напустио ове идеје. Дипломирао је у Прагу 1920. а докторирао 1924. у Загребу дисертацијом *Српске основне школе у Војводини у 18. веку*. Почео је да ради 1920. као библиотекар новооснованог Филозофског факултета у Скопљу, следеће године постављен за суплента скопске гимназије а 1922. изабран за асистента на Филозофском факултету и да води факултетску библиотеку. Вратио се 1926. у Нови Сад и био кратко време сарадник секретара Матице српске и већ крајем исте године постављен на место управника Државне архиве за Војводину. Окупаторска власт га је 1941. уклонила те се склонио у Београд и радио у Државној архиви, Министарству просвете и Универзитетској библиотеци. Након ослобођења вратио се у Нови Сад и радио у Централној библиотеци Војводине, у Комисији за реституцију и од 1948. био виши библиотекар и научни сарадник у БМС. Обављао је и друге дужности: као приватни доцент предавао је на Филозофском факултету у Београду историју васпитања (1933—1936), био секретар Друштва за Народно позориште, секретар Историјског друштва у Новом Саду и уредник његовог *Гласника*, уредник *Културно-привредног прегледа* (1936—1940), кратко време 1936. в. д. начелника Просветног одељења Дунавске бановине, председник Друштва библиотекара Војводине (1949—1953), члан Књижевног одељења Матице српске итд. Сахрањен је на Алмашком гробљу.

Написао је и објавио преко стотину научних радова из области културне и политичке историје српског народа (*Гласник Историјског друштва*, *Српски књижевни гласник*, *Педагошки гласник*, *Нова Европа*, *Библиотекар*, *Летопис Матице српске*, *Зборник Матице српске за друштвене науке*, *Рађање Матице српске*, *Педагошка стварност*, *Наша сцена*, *Политика*, *Дан*, *Југословенски дневник*, *Отаџбина* итд.). Највише се бавио историјом школства у Војводини, његовим развојем и напредовањем од Велике сеобе под Чарнојевићем до савремених дана. Користио је архивску грађу из ове области и успео да је парцијално обради и објави у више чланака и посебних публикација, али не и да доврши ова обимна истраживања. Сачинио је веома информативан каталог старих штампаних књига од 1494. до 1880. које поседује Библиотека Матице српске.

ДЕЛА: *Ослобођење Војводине*, Сремски Карловци 1928; *Српске основне школе у Војводини у 18. веку (1740—1780)*, Нови Сад 1929; *Српско народно позориште*, Сремски Карловци 1931; *Помађаривање у бившој Угарској*, Нови Сад 1935; *Асимилациони успеси Мађара у Бачкој, Банату и Барањи*, Нови Сад 1937; *Српски народни сабори*, I—II, Нови Сад 1937—1938; *Основи опште педагогике*, Нови Сад 1938; *Каталог Библиотеке Матице српске*, *српске књиге*, I—II, Нови Сад 1950—1955; *Вршачке школе крајем XVIII века*, [Нови Сад 1954]; *Карловачке школе у доба митрополита Павла Ненадовића*, [Београд 1956]; Марија Чурчић, *Библиографија Димитрија Кириловића*, Библиотекарски годишњак Војводине, 1965, 159—186.

ИЗБОР: Трива Милитар, *Д-р Димитрије Кириловић*, РОМС, М. 14.651.

ЛИТЕРАТУРА: *Сто година Филозофског факултета, 1862—1962*, Београд 1963; Арпад Лебл, *Политички лик Васе Стајића*, Београд 1964; Лазар Чурчић, *Димитрије Кириловић (1894—1956)*, ЗМСКЈ, 1966, књ. 14, 186—188; Живан Милисавец, *Историја Матице српске*, III, Нови Сад 2000; Душан Попов, *Историја Матице српске*, IV, Нови Сад 2001.

М. Бујас

Кирсанова, Нина, примабалерина, кореограф, педагог (Москва, 1. VII 1898 — Београд, 3. II 1989)

Отац Василије Ванера, мајка Зинаида, рођ. Симис. Нина Кирсанова јој је уметничко име. У Москви је завршила гимназију (1916), Балетску школу Л. Нелидове, Московско позоришно училиште код В. Мосолове (1916—1918), Студио за младе балетске играче Л. Новикова (1919) и била примљена у мајсторску класу у Большом театру (1921). Као балетска играчица наступала је на концертима и у Театру Зимини била од 1917. до 1921, када је емигрирала из Русије. У Лавову је приређивала концерте са балет-мајстором Александром Фортунатом (1921—1923) а затим дошла у Београд (1923) и добила српско држављанство (1924). Са А. Фортунатом 1923. приредила је концерт и прихватила ангажман у Народном позоришту као примабалерина (1923—1926). Ангажман у НП даље је заснивала као примабалерина, кореограф и шеф балета (1931—1934, 1942—1944). У Београду је отпочела и каријеру балетског педагога. Водила је сопствени Балетски студио (1940—1948) и

Балетски студио у НП (1946—1948). Била је један од оснивача (1947) и професор (1948—1962) Средње балетске школе у Београду и педагог Балетске школе у Скопљу (1954—1955). Из њених класа излазили су многи играчи, касније солисти и прваци у земљи и у свету. Неко време радила је као сестра инструментарка у Државној болници (1945—1946). По завршетку балетске каријере посветила се археологији — дипломирала је 1964. и магистрирала 1969. на Филозофском факултету у Београду.

Са НП гостовала је у Суботици и Новом Саду (1933) а самостално као кореограф у Риједи (1949), Сарајеву (1950), где је креирала први целовечерњи балет *Жетва* Б. Папандопула, и Скопљу (1949—1960). Прославила је 35 година уметничког рада кореографијом *Лабудовог језера* 1951. У НП је остварила импозантан балетски опус у обимном и разноврсном балетском и оперско-балетском репертоару (120 остварења, преко 50 као балерина, 25 главних улога, 27 сола и 64 кореографије). Као примабалерина прва је на београдској сцени креирала 14 главних улога (*Сванилда*, *Одидија*, *Жизела*, *Биљана*, *Китри*, *Канделас* и др.) и 10 главних сола у балетима у операма (*Фауст*, *Продана невеста*, *Кармен* и др.). Као кореограф прва је у Београду поставила више балета (*Охридска легенда*, *Вила лутака*, *Љубав чаробница*, *Тајна пирамиде*, *Човек и коб* и др.) као и балета у операма. Под њеним руководством балет НП гостовао је први пут у иностранству, у Атини 1933. Интернационалну балетску каријеру отпочела је самостално као примабалерина а затим као кореограф и шеф балета у позориштима и познатим светским балетским трупима: Румунска опера (1923), Руска опера, Ница (1926), Велика компанија лирика, Буенос Ајрес (1927), Трупа Ане Павлове (1927—1931), Трупа Игора Швезова, Холандија (1934), Опера Монте Карло (1935—1937), Литванска опера Каунас (1937—1938), Бугарска опера (1940—1941), Театар „Олимпија” у Атини (1962). Гостовала је у Кану и Иверну (1938—1939). У Трупи Ане Павлове стекла је славу као балерина, што је омогућило све касније ангажмане у позориштима у свету. Играчку и кореографску уметност представила је на три континента и стекла светску славу. Добитник је Плакете Народног позоришта у Београду (1961), Златне значке Народног позоришта (1968) и Ордена рада.

ДЕЛА: улоге: *Саљфинас* (Н. Римски-Корсаков, Шехерезада); *Татарска девојка* (А. Бородин, Половецки логор); *Ђаво* (О. Недбал, Делија крпа у очараном дворцу); *Рајмонда* (А. Глазунов, Рајмонда); *Царевна* (Ћ. Пуњи, Коњиц Вилењак); *Аурора* (П. И. Чајковски, Очарана лепотица); *Балерина* (И. Стравински, Петрушка); *Жар-птица* (И. Стравински, Жар-птица); *Ида* (П. Клену, Цвеће мале Иде); *Хризантема* (Ф. Шопен, Јесења поема); *Гитана* (М. Равел, Болеро); *Царица Тамара* (М. А. Балакирејев, Тамара); *Силфида* (Ф. Шопен, Силфиде); *Нимфа* (К. М. Вебер, Баханал из Танхојзера); *Дама у плаво* (Ј. Штраус, Плави Дунав); *Одидија као Циганка* (П. И. Чајковски, Лабудово језеро); *Зарема* (Афанасијев, Бахчисарајска фонтана); Сола: О. Николај, *Веселе жене виндзорске*; Ж. Масне, *Манон*; П. И. Чајковски, *Пикова дама*; А. Тома, *Мињон*; Ж. Ф. Халеви, *Јеврејка*; Ћ. Верди, *Аида*; Ж. Масне, *Таис*; Л. Рожицки, *Казанова*; А. Бородин, *Кнез Игор*; Ј. Штраус, *Слети миш*; К. Сен-Санс, *Самсон и Далила*; М. Мусоргски, *Сорочински сајам*; Ст. Моњушко, *Халка*; К. В. Глук, *Орфеј*; Л. Делиб, *Лакме*; В. А. Моцарт, *Фигарова женидба*; Ћ. Верди, *Травијата*; Кореографије: П. Клену, *Цвеће мале Иде*; А. Бородин, *Половецки логор*; И. Стравински, *Петрушка* (режија); И. Стравински, *Жар-птица* (режија); Ф. Шопен, *Јесења поема*; А. Тансман, *Соната великог града*; В. А. Моцарт, *Балерина и бандити*; Ф. Шопен: *Силфиде*; Ј. Штраус, *Плави Дунав*; Ф. Лист, *Друга рапсодија*; Ш. Гуно, *Валпурџијска ноћ*; М. Равел, *Болеро*; П. И. Чајковски, *Лабудово језеро* и др.

ЛИТЕРАТУРА: ПГО, 1923—1926, 1931—34, 1938—1939; *Један век Народног позоришта у Београду 1868—1968*, Београд 1968, 103—158; *Народно позориште Сарајево 1921—1971*, Сарајево 1971, 260; *Dictionary catalogue of The Dance Collection Theatre Museum London*, vol. 5, London 1974; *Тридесет година Балетске школе „Лујо Давичо”*, Београд 1977; Ксенија Шукуљевић Марковић, *Нина Кирсанова, примабалерина, кореограф и педагог*, Београд 1999.

К. Шукуљевић Марковић

Кисељов Билимович, Јелена Андрејевна (Киселев Билимович, Елена Андрејевна), сликар (Вороњеж, Русија, 27. X 1878 — Београд, 8. X 1974)

Отац јој је био професор и директор гимназије. Завршила је Императорску академију у Петрограду (данас Санкт Петербург) (1898—1907), у Паризу учила на академији Р. Жилијена (1908—1910), боравила у Италији (1911) а Први светски рат затекао је у Куокали (данас Репино, предграђе Санкт Петербурга). Током рата и Октобарске револуције била је у Одеси. Почетком 1920. са супругом Антоном Дмитријевичем (Бич-Билином) Билимовичем, математичаром, и сином Арсенијем дошла је у Београд. Потврду о завршеној Императорској академији добила је 1925. и исте године од Управе двора дозволу да као сликар, ради усавршавања, путује Далмацијом и Боком которском. Југословенско држављанство добила је 1926. Интересовала се за моду и завршила курс кројења и шивења у организацији београдског одељења „Земгора” (1926). Често је боравила на Јадрану и правила скице купача, једрилица, магараца, приморске архитектуре, католичких клаустара, фрањевачких монаха, народних ношњи и студије женских фигура. Странице њених бележница биле су испуњене цртежима савремених костима.

Излагала је на изложбама петроградске Академије (1904, 1907), Новог друштва уметника у Петрограду (1906, 1910, 1912—1913), Пролетним изложбама у салама Академије (1906, 1907, 1909, 1910), Међународној изложби у Минхену (1909), изложби Савремени женски портрет редакције часописа *Аполлон* (1910), међународној изложби у Риму (1910), са Савезом руских уметника (1910—1916), Московским друштвом уметника (1911), Савезом руских уметника у Краљевини СХС (1928), на Великој изложби руске уметности у Београду (1930), изложби руског Уметничког друштва (1933). Њена дела постхумно су излагана на изложби дела руских уметника у Народном музеју (1993) и изложби Дела руских уметника у београдским приватним збиркама у Руском дому у Београду (1997). Била је прва жена која је постала члан *Друштва архитеката сликара*. Њен стил био је спој руског реализма и утицаја постимпресионизма. На радовима се примећује сецесијски, змијолики потез и интерес за моду и театар. Сликала је углавном портрете и највише успеха имала у појединачним или групним портретима жена. Последње њено дело је цртеж *Син на одру*, настало када јој је син преминуо после доласка из ратног заробљеништва. Опробала се и као сликар икона а била и илустратор за књигу Арсенија Билимовича *Витамини*. Завештала је слике Русији и Вороњежу и оне се налазе у Музеју у Вороњежу, Државном руском музеју, Музеју Академије уметности у Петрограду, Пушкинском дому и у приватним колекцијама. Добила је награду А. И. Куинджи и Државну награду за слику *Руске сељанке* (1908).

ДЕЛА: *Портрет оца, Портрет сликара Ткаченка, Портрет К. И. Чуковског, Студија италијанског модела, Андреј Кисељов, Сеоске девојке, Девојка у плавом. Аутопортрет*, пре 1907; *Невесте*, 1907; *Код куће*, 1908; *Лиза*, 1909; *Аутопортрет са вазом*, 1910; *La Belle Hortense*, 1910; *Аутопортрет, Портрет П. Е. Шчеголева*, 1911; *Мајка и кћи*, 1911; *Жене у црвеном, Марусја*, 1913; *Жене на дачи*, 1915; *Портрет Л. М. Гофман*, 1915; *Дачици*, 1916; *Рабини, Град Будва, Пијаца у Котору (Црна Гора)*, 1925; *Пијаца у Будви, Црногорка, Конављанка, Далматинка, Портрет А. Д. Билимовича*, 1925; *Конављанка I и Конављанка II из треће деценије, Младић*, 1934; *Сарајево, Прекрасне даме, Портрет Петра Струвеа, Христос Пантократор*; Цртежи: *Nos élégantes (Наше елегантне даме), Les têtes (Исте — у позоришту), Госпођа и њена слушкиња — Циганкин сан, Плажа*, почетком Првог светског рата; *Слетке, A vendre (На продају) — у вагону*, 1916; *Топчидер — Дан Светих Петра и Павла* и др.
ЛИТЕРАТУРА: *Велика изложба руске уметности*, каталог изложбе, (Каталог), Београд 1930, 30; А., *Изложба руских сликара и вајара*, Време, 17. VI 1933, 6; E. Bénénzit, *Dictionnaire critique et documentaire des peintres, sculpteurs, dessinateurs et graveurs*, VI, Paris 1976, 229; М. И. Лунева, *Елена Андреевна Киселева 1878—1974. Выставка произведений к 100-летию со дня рождения*, Воронеж 1979; Алексеј Арсењев, *Биографски именик руских емиграната*, Руска емиграција у српској култури XX века, II, Београд 1994, 264; Јелена Межински, *Јелена Андреевна Кисељов Билимович*, у: *Руси без Русије*. Српски Руси, Београд, Нови Сад 1994, 141—148.

Ј. Межински Миловановић

Клајић, Гвозден М., графичар, наставник, управник штампарије (Обајгоре код Бајине Баште, 6. III 1869 — Београд, 21. VI 1952)

У Београду је завршио литографски занат и запослио се у Војногеографском институту као графички радник (1888). Министарство војно послало га је 1893. на изучавање картографске и графичко-штампарске струке у Беч. По завршетку Државне графичке школе 1897. у Лајпцигу се практично усавршавао. Вративши се у Београд 1898. наставио је да ради у Војногеографском институту. Почетком 1899. именован је за организатора и руководиоца Војне штампарије а затим за главног управника Државне штампарије. Предавао је графичку вештину (1904—1910) и фотографију и литографију (1909) у Уметничко-занатској школи, а у Стручној занатској школи при Грађевинско-геодетској академији предавао је теорију илустративне технике и водио наставу Графичко-штампарског одсека (1909—1912). Током Првог светског рата био је управник Државне штампарије на Крфу (1915—1918). Потом је био хонорарни наставник и руководиоца наставе Мајсторског курса за графичке занате и Графичког одељења Општезанатске школе (од 1923), и организатор и хонорарни управник Стручне графичке школе у Београду (од 1924). За управника Државне маркарнице постављен је у августу 1924. и наредне године, захваљујући његовом залагању, донета је одлука да се поштанске марке израђују у Државној маркарници. Са овог места отишао је у пензију 1926. Новембра 1941. био је у логору на Бањици.

Као графичар-картограф радио је карте за Генералштаб Србије, био председник Сталне комисије за полагање матурских испита из графичких заната (1912—1930), почасни члан Типографског певачког друштва „Јакшић” и један од оснивача Удружења Ужичана у Београду (1923). Био је члан масонске ложе „Побратим” (од 1921). Сарађивао је у *Босанској вили* (1902, 1904) и *Српском књижевном гласнику* (1904), на редакцији пројеката закона и уредаба за графичке школе, као и у објављивању стручних књига међу којима и *Графичке енциклопедије* (1923). Српској краљевској академији тестаментом је 1936. оставио легат за награђивање најбољих ученика графичке струке. Оженио се Љубицом, ћерком Катарине и Ламберта Клузаченка, богатог занатлије. Добитник је више одликовања, признања и награда.

ИЗВОРИ: Шематизам Србије, 1907—1911.

ЛИТЕРАТУРА: *Педесетогодишњица Српске краљевске академије*, II, Београд 1937, 295—300; Зоран Д. Ненезић, *Масони у Југославији (1764—1980)*, Београд 1984; *Ој, Ужице. Споменица Удружења Ужичана у Београду*, Београд, Ужице 1998; Владислав Д. Павловић, *Дневник*, Београд 2003, 94—95; *Биографски лексикон Златиборског округа*, Београд 2006, 302.

В. Обреновић

Клајн, Хуго, психијатар, психоаналитичар, редитељ (Вуковар, Срем, 30. IX 1894 — Београд, 2. XII 1981)

Отац Самуило био је трговац, мајка Софија, рођ. Грин. По завршеној гимназији, из Вуковара је отишао на студије медицине у Беч (1912), где се упознао са психоанализом на курсу код Виктора Тауска и код Сигмунда Фројда (1915—1917). За време Првог светског рата био је мобилисан у аустроугарску војску и у њој радио као лекар. После рата завршио је медицину у Бечу (1919), специјализацију из неуропсихијатрије у Бечу, Минхену и Хамбургу (1921—1923) и школску анализу у Бечу. Дошао је у Београд и био први психоаналитичар у Србији: писао је о психоанализи као теорији и отпочео практични рад. Његова предавања о психоанализи дочекана су са згражањем. Са Н. М. Шугарем, В. Дворниковићем, Н. Поповићем и другима основао је Психоаналитичко друштво Србије (1937). За време Другог светског рата, као Јеврејин, био је принуђен да се под лажним именом Клајић крије у Београду. По завршетку рата запослио се у Војној болници у Ковину где је учествовао у психотерапији бораца. На основу стеченог искуства написао је 1945. књигу *Ратна неуроза Југословена*, која је због неповољне друштвене климе објављена тек 1955. У психологији и психијатрији оставио је дубок траг као аутор оригиналних и темељних студија из психоанализе и критичких и аналитичких расправа о психоанализи. Најзначајнији његов допринос је развијање критичке димензије психоанализе. Био је критичан и према Фројду кога је проницљиво анализирао и открио му низ комплекса — Ханибалов, Мојсијев, Антејев и Едипов. По њему психоанализа је превасходно особен, продоран, дубински и критички метод разоткривања потиснуте истине, односно метод раскринкавања многих индивидуалних, али и друштвених илузија, предрасуда и (само)обмана. Повезан са тим схватањем је и његов најоригиналнији допринос — разоткривање корена, механизма и резултата производње поданичке личности. Смисао ауторитарног васпитања је стварање „ропске душе”, поданика који нема куражи да сумња у ауторитет и да мисли независно, слободно. Дубинско значење ритуала иницијације (праћен обрезивањем) јесте да новог члана „припитоми” застрашивањем претњом кастрације: „Мораш бити послушан као ми”. Комплекс кастрације представља унутрашњи регулатор којим се сламају бунтовност и дух независности детета. А од

дече „обрезаног срца” стварају се одрасли поданици, кротки и апатични. Драгоцен је и његов допринос психоаналитичком истраживању књижевности. Као врстан зналац књижевности, критиковао је заблуде и злоупотребу психоанализе у тумачењу литературе, када се књижевно дело своди на симптом или сан, а писац на неуротичара. Загонетка *Хамлета* не решава се свођењем на Едипов комплекс јунака, већ истраживањем књижевне функције и смисла овог комплекса у тексту драме. Психоаналитичар је ваљан тумач литерарног дела када је скептичан, када сумња у „истине” тзв. здравог разума и трага за скривеним мотивима. Својим делом дао је важан допринос нашој и оновременој европској психоанализи, теоријској и практичној. До краја живота занимао се за Фројда и психоанализу. Превео је и написао предговор за Фројдову *Психопатологију свакодневног живота* (1937) а *Одабрана дела Сигмунда Фројда, I—VIII*, изашла су у његовој стручној редакцији (1969).

Рад *Fehlleistung infolge unbewusster Todeswünsche gegen das einzie Kind* (*Омашка услед несвесних жеља за смрћу властитог детета*) штампан је са Фројдовом препоруком у међународном психоаналитичком часопису *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse und Imago* (1939). Сарађивао је и у многим другим периодичним публикацијама: *Нова литература* (1928—1929), *Лекар* (1930—1931), *Наша књижевност* (1946, 1949), *Књижевне новине* (1950—1952, 1955, 1963—1966, 1969, 1971—1974), *Политика* (1950, 1957, 1959—1964, 1968—1970, 1972—1973) и др.

Између ратова писао је позоришне критике, које је објавио у књизи *Живот двочасовни* (1957), а после 1945. почео је све више да се бави позориштем. Био је постављен за редитељског саветника у Народном позоришту у Београду. Предавао је психологију на Позоришној академији од њеног оснивања, а касније и режију до пензионисања. Његова предавања била су оригинална, уводио је студенте у властити систем режије заснован на комплексном схватању режије и глуме, као и на сазнањима дубинске психологије. Увео је метод активне и интерактивне наставе на студијама режије. Своја теоријска и практична знања о режији изнео је у књизи *Основни проблеми режије* (1951). У Народном позоришту и ЈДП режирао је више запажених представа (*Шума, Господа Глембајеви, Хамлет, Млетачки трговац, Цар Едип* итд.). Драматизовао је *Хајдук Станка Ј. Веселиновића* (1949), адаптирао *Покојника Б. Нушића* итд. Преводио је са немачког и енглеског језика. Са супругом Станом Ђурић, музикологом, имао је сина Ивана, лингвисту и универзитетског професора.

Добио је Награду владе ФНРЈ за режију (1949), Седмојулску награду за изузетне резултате у уметности (1969), награду АВНОЈ-а (1978), Орден рада III и I реда итд.

ДЕЛА: *Нервни систем*, Београд 1933; *Абнормалности нормалних*, Београд 1936; *Васпитање са гледишта медицинске и социјалне психологије*, Београд 1939; *Истина и варка у позоришној уметности*, Београд 1950; *Основни проблеми режије*, Београд 1951; *Ратна неуроза Југословена*, Београд 1955; *Стеријин хумор*, Београд 1956; *Живот двочасовни. Позоришне критике*, Београд 1957; *Приручник за аматере редитеље*, Београд 1961; *Шекспир и човеитво*, Београд 1964; *Појаве и проблеми савременог позоришта*, Нови Сад 1969; преводи: с немачког: Е. М. Ремарк, *На западу ништа ново*, Београд 1929; С. Фројд, *Психопатологија савременог живота*, Београд 1937; К. Маркс, *Osannaesti brumaire Louisa Bonaparta*, Загреб 1950; Ф. Меринг, *Прилози историји књижевности*, Београд 1954; Ф. Енгелс, *Лудвиг Фојербах и крај класичне немачке филозофије*, Београд 1960; с енглеског: В. Шекспир, *Много више ни око чега*, Београд 1963; В. Шекспир, *Краљ Лир*, Београд 1978.

ЛИТЕРАТУРА: Ксенија Шукуљевић, *Позоришно стваралаштво Хуга Клајна*, Београд 1977, 105; Владета Јеротић, *Хуго Клајн (1894—1981)*, ПД, 1981, бр. 4, 275—279; Петар Клајн, *Симбол — Хуго Клајн*, у: Развој психоанализе у Србији, Суботица 1989, 35—52; Божо Ковачевић, *Психоанализа и љевница*, Загреб 1989, 140—157; Жарко Требјешанин, *Критичка психоанализа Хуга Клајна*, у: Х. Клајн, Фројд, психоанализа и литература, Нови Сад 1993, 7—56; *Легенде београдског универзитета — Хуго Клајн*, Београд 2006, 56.

Ж. Требјешанин

Клерих, Љубомир (Cleri/Klery, Julius), рударски инжењер, универзитетски професор, министар (Суботица, 29. VI 1844 — Београд, 3. II 1910)

Отац му је био апотекар са презименом Cleri или Clerity, пореклом Немац, а мати учитељица, Српкиња. Основну школу завршио је у Суботици и са породицом прешао у Београд. Матурирао је у Првој мушкој гимназији 1862. као Julius Cleri. Затим је завршио две године на Техничком факултету Велике школе и показавши одличан успех и склоност ка рударству као државни питомац послат на Рударску академију у Фрајбургу. На Политехници у Цириху 1867. изучавао је машинску струку а затим се вратио на Рударску академију, довршио студије геологије и минералогije и 1869. положио дипломски испит из рударства. За време студија у немачким рудницама и фабрикама проучавао је конструкцију и особине машина. Конструисао је и патентирао размерник (1867). Одмах после дипломирања позван је у земљу и стављен на располагање Министарству војном, које је намеравало да у Подрињу отвори руднике олова и изгради топионицу у Крупњу. Желећи да се даље усавршава, успео је да му министарство одобри стипендију за један семестар на Рударској академији у Берлину и ширење теоретских знања из рударства, минералогije и машинства, као и за обилазак рудника у Вестфалији, Саксонији и Горњој Шлезии. У Србију се вратио 1870. и запослио у Рударском одељењу Министарства финансија као писар. Једно време био је на пракси код Феликса Хофмана у Кучајни. Како није могао да добије одговарајуће место у рударству, 1871. одобрено му је да буде разрешен државне службе како би у иностранству потражио посао у рударској струци, а да се у Србију врати кад буде позван. У то време патентирао је бушилицу са ужетом за дубоко бушење, па је одмах по добијању разрешнице свој патент применио у руднику камене соли у Штанфурту (1871), у Вестфалији, у лежиштима каменог угља у Хирсту и Динстнакену. За рачун холандске фирме „Albert & Co” дошао је 1873. у Србију да изврши проспекцију рудних налазишта гвожђа (магнетита) на Венчацу код Аранђеловца. Како фирма налазом није била задовољна, из Србије га је 1874. послала у Африку да истражује лежишта гвожђа у околини Орана у Алжиру. У Србију се вратио 1875. и запослио у државној служби. Први посао био му је испитивање будуће трасе железничке пруге између Њуприје и Алексинца, а затим, са Хофманом, геолошка проспекција на Руднику и Космају, где су проучавали геологију и утврђивали вредност и значај старих троски у Бабама, Стојнику и Губеревцу. За време Другог српско-турског рата (1878) био је минер на доњем Дунаву. После рата у екипи рудара предвођеној Хофманом у ослобођеним крајевима истраживао је стање старих рудишта и проналазио нова. Лежиште живе

пронашао је 1882. на локацији Шупља стена на Авали и са неколико концесионара отворио рудник. За министра просвете и црквених дела постављен је 1895, за министра народне привреде 1897. а касније изабран и за члана Државног савета.

За редовног професора на предмету Механика и наука о машинама на Техничком факултету Велике школе у Београду примљен је 1875. а од 1880. предавао је Науку о машинама. Прешао је у православље, примио српско држављанство и променио немачко презиме и име. За члана Просветног савета именован је 1882. а за декана Техничког факултета 1886. и на тој дужности радио на унапређењу целокупне наставе, посебно на изради наставног плана и програма из механике, и увођењу катедре за Нацртну геометрију са пројективном геометријом и графостатиком. Такође је биран у Комисију за израду пројекта о Српском универзитету (1899) и прерастању Велике школе у универзитет (1905). Објавио је више научних радова из механике и математике од којих су неки постали део баштине светске науке. Патентирао је и направу за ломљење камена, поларни пантограф (1875), тракториограф (1892) и апарат за цртање кривих линија другог реда (1899). Својим тракториографом механичким путем конструисао је ирационалне, трансцендентне бројеве „ π ” и „ e ”. Редовни члан СУД био је од 1872. и секретар Академије природних наука од 1891. Носилац је Медаље за храброст, Таковског крста и белгијског Леополдовог ордена.

ДЕЛА: *Теоријска механика*, I—III, Београд 1880—1888; *О уздужном профилу суда сталног хидрауличког притиска*, Београд 1885; *О компензацији вертикалног клатна*, Београд 1888; *Геометријска конструкција мреже за Mercator-ову цилиндарску пројекцију*, [Београд] 1903.

ЛИТЕРАТУРА: Василије Симић, *Истакнути рудари Србије*, Љубомир Клерић, РГ, 1966, св. 3, 117—123; Катица Стевановић-Хедрих, *Љубомир Клерић*, у: *Живот и дело српских научника*, I, Београд 1996; Петар Јовановић, *Рударски инжењери Србије у 19. и 20. веку*, Београд 2009.

П. Јовановић

Клеут, Никола, машински инжењер, атлетичар (Медак код Госпића, Лика, 4. V 1908 — Београд, 28. III 1946)

Отац Тодор и мајка Марија били су земљорадници. Гимназију је завршио у Госпићу а студије на Машинском факултету у Београду 1940. Био је инжењер Дирекције државних железница у београдској ложионици. Погинуо је на радном месту.

Након доласка на студије приступио је лакоатлетској секцији спортског клуба „Југославија”. У бацању диска хеленским (38,83 m) и слободним стилем (46,18 m) поставио је југословенске рекорде. На државном првенству 1932. постао је троструки државни првак у бацању диска и кугле. Учествовао је на Балканским играма и Олимпијади у Берлину 1936. Након Другог светског рата радио је у Фискултурном савезу Србије на организацији атлетског спорта. Са супругом Ружом, рођ. Јелић, педијатром, имао је ћерку Марију, универзитетског професора.

ЛИТЕРАТУРА: *Сто биографија. Грађа за енциклопедију физичке културе и спорта уже Србије*, III, Београд 1969, 168—169; *Историја Београда*, III, Београд 1974, 460.

М. Клеут

Клидис, Манојло Д., индустријалац, банкар, посланик (Београд, 22. III 1852 — Београд, 22. II 1926)

Породица је пореклом из Кожана у грчкој Македонији. Након основне школе и гимназије у Београду похађао је трговачку школу у Панчеву. Прва практична знања у трговини стекао је као помоћник у радњи Јована Антуле а 1874. отворио је радњу у Кнез Михаиловој улици. Успешно је пословао као увозник коже и кожарски трговац. Крајем 1901, са Ј. Ђурићем и Ј. Барловцем, основао је фабрику обуће на Чукарици. Један је од утемељивача Привилеговане народне банке Краљевине Србије (Народне банке), члан њеног првог Надзорног одбора (1884) и од 1885. до смрти члан Управног одбора. Такође је био члан Државне комисије при Управи државних монопола, члан Управе фондова и учесник у раду управних одбора Државне хипотекарне банке, Банке Николе Бошковића а. д., Шабачке штедионице и Београдске берзе, као и Првог српског краљевског повлашћеног бродарског друштва и Српског акционарског друштва за клање и прераду стоке. Биран је за члана Надзорног одбора Трговачке школе (1883), потпредседника Трговачко-занатлијског одбора (1884) и члана Тарифног одбора при Министарству грађевина. Био је добротвор Дунавског „Кола јахача кнез Михаило”.

Борио се у ратовима са Турском као ордонанс Београдске бригаде I класе (1876—1878) а као коњички подофицир у српско-бугарском рату (1885). Политиком се бавио заступајући ставове Радикалне странке. Као владин посланик у Народној скупштини учествовао је 1888. у раду Уставотворног одбора. Био је истакнути члан масонских ложа „Светлост Балкана”, „Слога, рад и постојанство” (1883—1890) и „Побратим”, која се борила против анексије БиХ. По избијању Првог светског рата нашао се у Марсељу, где је са српским масонима радио на уједињењу словенских народа. По ослобођењу и уједињењу био је члан новоосноване ложе „Југославија” (1919) и други заменик великог мајстора. Одликован је Споменицом за ревносну службу. Син Димитрије био је машински инжењер.

ИЗВОРИ: Шематизам Србије, 1883—1891, 1893—1899, 1901—1912, 1914; *Живети у Београду, 1879—1889*, V, Београд 2007.

ЛИТЕРАТУРА: Политика, 24. II 1926, 5; *Споменица 50-годишњице Београдске трговачке омладине 1880—1930*, Београд 1931, 56; *Народна банка 1884—1934*, *Споменица*, Београд б. г., 276; *Историја Београда*, II, Београд 1974, 413, 453; *Историја српског народа*, VI/1, Београд 1983; Зоран Д. Ненезић, *Масони у Југославији (1764—1980)*, Београд 1984; Миливоје Костић, *Успон Београда*, II, Београд 2000, 98, 155.

Ј. Јовановић

Клонимир, син кнеза Стројимира (? — Дестиник, Србија, 897/898)

Његов отац кнез Стројимир владао је Србијом, након смрти кнеза Властимира, с браћом Мутимиром и Гојником. С оцем и стрицем Гојником заробљен је и послат као талац у Бугарску, када је кнез Мутимир одлучио да завлада сам око 855. Бугарски хан Борис оженио га је Бугарком, вероватно из угледног рода. Из овог брака родио се Часлав, будући српски кнез и последњи познати члан династије Властимировића. Када се на престолу у Србији учврстио Петар Гојниковић, његов брат од стрица,

покушао је да му преотме власт, свакако са знањем бугарског хана Симеона. Провалио је у Србију 897/898. и заузео град Дестиник, у којем је можда било и седиште кнеза. Његов успех био је краткотрајан јер га је Петар убрзо победио у борби и убио.

ИЗВОР: *Византијски извори за историју народа Југославије II*, Београд 1959, 52—53.

ЛИТЕРАТУРА: *Историја српског народа*, I, Београд 1981; Тибор Живковић, *Портрети српских владара (IX—XII век)*, Београд 2006.

Ђ. Бубало

Кнежевић, Божидар, професор, филозоф, историчар (Уб, 20. III 1862 — Београд, 2. III 1905)

Кнез Иво од Семберије био му је деда, трговац Стеван отац а свештеник Радован брат. У Београду је завршио Прву мушку гимназију (1880) и Историјско-филолошки одсек Велике школе (1884) издржавајући се радом и подучавањем ђака. Потом је радио као професор у ужичкој (1884—1889), нишкој (1889—1893, 1894—1899), чачанској (1893), крагујевачкој (1894) и шабачкој (1899—1902) гимназији. Професорски испит положио је 1889. темом *Утицај Истока на цивилизацију европских народа*. Предавао је општу историју, француски, немачки и латински језик а годину дана у Чачку био и директор гимназије (1893—1894). У Београду је од 1902. био професор у Првој мушкој гимназији (1902—1904), а од 1904. помоћник уредника *Српских новина* и члан Главног просветног савета. Са супругом Маријом имао је ћерку Милку.

У научном раду занимале су га неколике филозофске дисциплине: онтологија, епистемологија, етика и естетика. У решавању филозофских проблема у основи је био материјалист детерминист. Према њему, природа или материја је целина која иде пре својих делова (посебних и појединачних појава и њихових односа), чији је перманентни узрок. Иако су му били блиски у то доба владајући Контов и Дреперов позитивизам и Спенсеров еволуционизам, као мислилац био је самосталан. Заступао је филозофију позитивизма. У својој филозофији историје дао је песимистичко тумачење еволуције. Све што више одмичемо на лествици развоја, сусрећемо се са све савршенијим бићима, али она ту своју савршеност плаћају тиме што су слабије утемељена, крхкије грађена, што прва пропадају, јер је процес дисолуције, расула света, обрнут еволуцији: ишчезава најпре оно што је постало последње а последње оно што је постало прво. Човек као последња и најсавршенија творевина природе у општем пропадању први долази на ред. Историју и филозофију синтетизовао је у духу позитивистичког еволуционизма. Као моралист, пред крај живота објавио је *Мисли*, прво у *Српском књижевном гласнику* а потом и као засебну књигу која спада у књижевност. У *Мислима* је у први план истакао своју деистичку религиозност и песимизам као основно осећање епохе а мисао назвао уздахом духа: што је дубљи дух, то је дубљи уздах. Сарађивао је и у *Просветном гласнику* (1899, 1902—1904) и *Одјеку* (1902). Преводио је са енглеског језика и био преводњак на енглески. У Народној библиотеци Србије чувају се његови рукописи.

ДЕЛА: *Принципи историје I (Ред у историји)*, Београд 1898; *Принципи историје II (Пропорција у историји)*, Београд 1901; *Мисли*, Београд 1902; *Закон реда у историји*, Београд 1904; *Мисли о великом човеку*, Загреб 1916; *Историјски догађаји*, Београд 1924; *Човек и историја*, Београд 1972; *Бог, васиона и човек: избор текстова из дела Божидара Кнежевића*, Београд 1989; *Бележница (1896—1897)*, Уб 2002; преводи са енглеског: Х. Т. Бекл, *Историја цивилизације у Инглеској*, Београд 1891; Т. Карлајл, *О херојима, култу хероја и херојском у историји*, Београд 1903; Т. Б. Маколеј, *Огледи* (са В. Савићем), Београд 1912; Ј. Штерн, *О социјализму*, Београд 1912.

ЛИТЕРАТУРА: Б. Петронијевић, *Принципи историје, књига прва, Ред у историји*, Дело, 1898, књ. XIX, 491—505; Ј. Скерлић, *Божидар Кнежевић, Мисли*, СКГ, 1902, бр. 5, 1016—1027; Ј. С[керлић], *Божидар Кнежевић*, СКГ, 1905, бр. 5; Јован Скерлић, *Писци и књиге I*, Београд 1907; Л[ука] Лазаревић, *Мали поменик (додатак)*, Београд 1935; *Споменица о стогодишњици Прве мушке гимназије у Београду, 1839—1939*, Београд 1939, 433, 456; Андрија Стојковић, *Развитак филозофије у Срба 1804—1944*, Београд 1972; *Ужичка гимназија 1839—1989*, Ужице 1989.

С. Радовић

Кнежевић, Георгије/Ђорђе, фотограф (? — ?, после 1876) Будимпешта, Нови Сад

Иако се потписивао као академски живописац и фотограф, није познато да ли је учио сликарство. Његова фотографска пракса може се пратити од 1848. Живео је и радио у Пешти и Будиму а у Новом Саду имао фото-атеље (1854—1855) у Хлебарском сокаку (Милетићева улица). Био је први по имену познат новосадски фотограф забележен у регистрима Новосадског магистрата. Пошто није доживео пословни успех, у августу 1855. отишао је у Велики Бечкерек (данас Зрењанин) и Арад а потом често мењао место боравка у потрази за пословима. Око 1860. имао је фотографску радњу у Печују. У Нови Сад се вратио 1865. и отворио атеље у тзв. Хаџићевој кући. Из тог периода потиче највећи број сачуваних фотографија. Шездесетих година је упоредо радио у Новом Саду, Сремским Карловцима, Сремској Митровици и другде. У новосадској *Застави* 1869. најавио је да ће у Сремским Карловцима фотографисати Српски народни црквени сабор, али није познато да ли је то и учинио. Боравио је у Шапцу 1870, крајем исте године преселио радионицу у кућу Марије Грандафил у Новом Саду, стигао до Сарајева (1871) и Задра (око 1875) а 1876. у месту Ловра у близини Српског Ковина распродао фотографску опрему. Био је плодан фотограф и, уз Анастаса Јовановића и Димитрија Новаковића, један од пионира српске фотографије. Афирмисао је фотографску делатност, учинивши овај медиј изузетно популарним у грађанској средини. Захваљујући њему сачувана је галерија портрета многих познатих и мање познатих личности друге половине XIX в. У техници талботипије и калотипије, у већем формату и формату визиткарте, израдио је највише портрета. Најчешће је радио портрете у целој фигури или седећем положају, бележећи сваки детаљ одеће. Његове фотографије чувају се у Музеју Војводине, Музеју града Новог Сада, РОМС-у, Музеју примењене уметности, у Мађарској и приватним колекцијама.

ДЕЛА: *Свештеник Петар Римски и његова супруга Марија*, 1851; *Гавра и Дара Јелић*, 1855, 1871; *Српска ђачка литерарна дружина у Печују*, око 1856; *Персида и Ђорђе Ивковић*, 1858; *Нови Сад — Главна улица*, око 1858; *Петроварадинска терђава*, око 1865; *Новак Радоњић*, око 1865; *Змај*

Јова Јовановић са браћом, око 1870; *Сестре Нинковић*, 1870; *Јован Хаџић*, око 1870; *Миша Димитријевић*, око 1870; *Јован Андрејевић Јолес*, око 1870; *Никола Миловановић*, око 1870; *Љинда Петричол* са супругом, око 1876, и др.

ЛИТЕРАТУРА: СД, 1854, бр. 72; Застава, 1869, бр. 66; 1869, бр. 100; 1870, бр. 127; СН, 1870, бр. 68, 71—73; Мира Цепина, *Георгије Кнежевић*, ВМГНС, 1974, бр. 7, 4; *Фотографија код Срба 1839—1989*, каталог изложбе, Београд 1991, 47—48; Миланка Тодић, *Историја српске фотографије (1839—1940)*, Београд 1993, 43, 107.

Љ. Лазић

Кнежевић, Иван / Иво од Семберије, оборкнез (Дворови код Бијељине, Семберија, око 1760 — Шабац, 11. VII 1840)

Живео је у селу Поповић и био оборкнез Бјељинске нахије (кнез од Семберије). Јуна 1806. налазио се у логору босанског паше и том приликом се упознао са протом Матејом Ненадовићем. У традицији је запамћено да је исте године откупио 300 робова из села Добрић од Кулин-капетана. В. С. Караџић наводи да су га после овог догађаја отели хајдуци Станка Црнобарца и наплатили откуп (1806). После повлачења устаника из северне Босне и учвршћења на Дрини (1809), с другим представницима из Семберије прешао је у Мачву. На скупштини у Београду јануара 1811. био је међу представницима Шабачке нахије. Био је и међу војводама које су 1813. примиле наређење од Карађорђа да су у одбрани Подриња подређени команди Луке Лазаревића. После пропасти устанка привремено се настанио у Срему. У Србију се вратио после 1816. и постао члан Шабачког суда. Пред крај живота збринут је на епархијском двору шабачког владике, где је и умро. Надгробну плочу подигао му је синовац Стефан Алексић. Био је ожењен Мартом. Његов портрет, који је 1839. у Шапцу израдио сликар Георгије Бакаловић, чува се у Народном музеју у Београду. На основу драмског текста Бранислава Нушића *Кнез Иво од Семберије*, Исидор Бајић је компоновао оперу која је изведена у Народном позоришту 1911.

ИЗВОРИ: *Мемоари проте Матије Ненадовића*, Београд 1893, 188; Вук С. Караџић, *Историјски списи*, Београд 1985, 254—255; *Кнез Иван Кнежевић*, у: В. С. Караџић, *Српске народне пјесме*, IV, Београд 1985, 142—148; *Деловодни протокол Карађорђа Петровића*, Крагујевац, Топола 1988, 91, 141.

ЛИТЕРАТУРА: Милан Ђ. Милићевић, *Поменик знаменитих људи у српског народа новијега доба*, Београд 1888, 254—255; М. Д. Милинковић, *Гроб кнеза Иве од Семберије*, ПКЈИФ, 1923, III, 223; *Шабац у прошлости*, II, Шабац 1980, 39, 58, 73, 77.

Ј. Илић

Кнежевић, Јован, глумац, редитељ, управник путујућих позоришних дружина (Нови Бечеј, 26. IX 1818 — Нови Бечеј, 15. VI 1864)

Отац Мојсеј био је трговац, мајка Софија. Завршио је основну школу у Врањеви (данас део Новог Бечеја) и био појак и црквењак. Уписао се у сомборску препарандију, али је због сиромаштва није завршио. У Сомбору је играо у комедијама једне српске позоришне дружине а затим у дилетантским путујућим трупима наступао у Новом Саду, Кикинди и Сомбору. У Кечкмету је завршио шесторазредну латинску гимназију. Иако нема доказа, неки истраживачи сматрају да је био члан прве српске професионалне путујуће дружине — Летећег дилетантског позоришта. Путујући по Угарској гледао је представе и тако се учио глумачкој вештини. Окупио је 1844. глумце-аматере из Врањева, прикључио се позоришној дружини Шандора Даде и 1845. играо у Кикинди, Панчеву и Београду. Глумац и редитељ био је 1846. у дружини из Кикинде. На позив трговаца из Врањева формирао је трупу и давао представе по Банату и Бачкој. Мање улоге играо је код Николе Ђурковића у Театру код Јелена у Београду (1847—1848). Као вођа врањевских сељака који су насилним путем покушавали да реше имовинске односе за време Револуције 1848/49, био је ухапшен и до 1851. затворен у Коморану (данас Комарно) и Великом Бечкереку (данас Зрењанин). Затим је од 1854. у Врањеви био одборник и месни полицијски комесар, гостионичар и трговац стоком. Истовремено је организовао рад више позоришних дружина које путују по Банату и бачком Потисју. Када му је гувернер Земаљске управе гроф Коронини забранио да са Лазаром Миросављевићем оснује професионалну позоришну трупу, отишао је у Београд и играо у Омладинском позоришту Прапорчетовића (1857). Затим је радио са новом трупом у Новом Бечеју док 1860. није отишао у Српски Чанад (данас Чанад) и постао члан путујуће позоришне дружине Стевана Путића и Андрије Лукића. Добивши дозволу од власти да формира професионалну трупу, преузео је ову дружину и од ње формирао Србско театрално дружество. У децембру 1860. гостовали су у Новом Саду, где у претходних петнаест година није било представа на српском језику. Од критике су добили похвале а њихов наступ подстакао је идеју о потреби оснивања сталног позоришта у Новом Саду. Турнеју су наставили у Руми, Сремској Митровици, Земуну, Великом Бечкереку, Србобрану, Новом и Старом Бечеју. Вратили су се у Нови Сад у јуну 1861, али је због лошег времена и недовољно нових представа одзив публике био слаб. На молбу деветоро чланова трупе, Српска читаоница у Новом Саду прихватила је већину глумаца и основала Српско народно позориште у јулу и прву представу извела у августу 1861. Вратио се у Врањево с неколицином чланова и у септембру 1861. основао нову трупу професионалних глумаца, али се она у децембру 1862. расформирала, вероватно због његове болести. Играо је још неко време и у Молу у јуну 1863. окупио дружину у којој је био и његов син. Репертоар његових позоришних дружина чинили су национални комади са историјском и друштвеном тематиком. Његове дружине имале су гардеробу, кулисе, реквизите и библиотеку драмских дела. Био је добар карактерни глумац и истицао се у комичним улогама (цењена су његова тумачења Стеријиних ликова Кир-Јање и Срете у *Злој жени*). И сам је писао драмске комаде (*Великодушност и благодарност*). Са супругом Јеленом имао је синове Стевана и Душана, учитеља у Беркасову, који су се бавили глумом.

ЛИТЕРАТУРА: *Споменица 1861—1921*, Нови Сад 1921, 7, 14—16; Светислав Шумаревић, *Позориште код Срба*, Београд 1939, 297—302; Миховил Томандл, *Српско позориште у Војводини 1736—1919*, св. I, св. II, Нови Сад 1953, 1954; Божидар Ковачек, *Јован Ђорђевић*, Нови Сад 1964; Петар Марјановић, *Уметнички развој Српског народног позоришта 1861—1868*, Нови Сад 1974; Боровице С. Стојковић, *Историја српског позоришта од средњег века до модерног доба (драма и опера)*, Београд 1979; Лука Доглић, *Из нашег позоришта старог*, Нови Сад 1982; Лазар Мечкић, *Улога Новобечејаца у развоју српског позоришта*, Београд 1988; Божидар Ковачек, *Талија и Клио*, I—III, Нови Сад 1991—2006; Драгана Чолић, *Преглед*

Кнежевић, Радоје Ј., професор, министар, дипломата (Страгари код Крагујевца, 20. VIII 1901 — Монтреал, Канада, 22. VI 1983)

Отац Лазар био је професор, мајка Милева, рођ. Велковић. Основну школу похађао је у Крушевцу (1907—1911) а гимназију у Београду (1911—1914). У Првом светском рату отишао је у Француску и школовање наставио у Фонтенблоу (1916). Француски језик и књижевност студирао је на Филозофском факултету у Београду и на Сорбони. Дипломирао је 1923. у Београду. Затим је био наставнички приправник у гимназијама у Крушевцу, Београду и Сплиту, и професор Друге мушке гимназије у Београду (1927—1938). Предавао је књижевност, француски језик и националну историју Петру II Карађорђевићу од 1935. до 1937, када је пензионисан због сукоба са министром просвете. Реактивиран је и враћен на посао 1939. Био је члан Извршног одбора Демократске странке и истакнути члан Српског културног клуба (СКК). Био је на платном списку британске обавештајне службе. Као један од водећих цивилних организатора пуча у марту 1941. и захваљујући добрим везама у СКК и Демократској странци, одржавао је везу између Генералштаба, опозиционих странака и интелектуалне елите. У владама Душана Симовића и Слободана Јовановића био је министар Двора у Београду, Јерусалиму и Лондону (март 1941 — јул 1943). До поновног пензионисања био је изванредни посланик и опуномоћени министар емигрантске владе у Португалји (1943—1944). Крајем 1944. вратио се у Лондон. Пред југословенским судом у процесу Дражи Михаиловићу осуђен је 1946. због издаје и ратних злочина на 10 година затвора, губитак политичких и неких грађанских права, држављанства и конфискацију имовине. Крајем 1960. прешао је из Лондона у Канаду, где је уређивао *Глас канадских Срба* (1961—1974). У емиграцији се истицао антијугословенском пропагандом, упорно бранећи ставове и активности четничког покрета. Браћа Радоје и Живан имали су чин мајора.

Остварио је богату публицистичку делатност. Сарађивао је у листовима: *Нова Европа* (1920—1927), *Епоха* (1920—1922), *Видовдан* (1921), *Новости* (1922—1923), *Гласник Феријалног савеза* (1922—1924), *Млада Југославија* (1923), *Мисао* (1923), *Правда* (1924, 1935—1940), *Српски књижевни гласник* (1926, 1938—1941), *Страни преглед* (1927), *Феријалац* (1928—1930), *Венац* (1930—1933), *Народна просвета* (1936), *Видици* (1938), *Народна одбрана* (1938), *Летопис Матице српске* (1939), *Учитељ* (1939), *Народни покрет* (1939—1941), *Демократ* (1940), *Реч* (1941), *Американски Србобран* (Питсбург, 1946—1947, 1957, 1977), *Ослобођење* (Лондон, 1948—1949), *Равногорска мисао* (1949—1950), *Наша реч* (1950—1952, 1963, 1965, 1975), *Глас канадских Срба* (1950—1952, 1954—1974), *Порука* (1950, 1959) итд. Написао је француску читанку (1934) и граматiku за средње школе (1937). У августу 1936. изабран је за председника Југословенског професорског друштва. У Лондону је био један од оснивача Удружења грађана Југославије и Удружења српских писаца у изгнанству. Одликован је орденима Св. Саве V реда (1924), Југословенске круне V реда (1932) и Карађорђевог звезде IV и III степена (1934).

ДЕЛА: *Кроз средњу школу*, I—II, Београд 1938; *Из борбе за човека 1935—1938*, Крагујевац 1938; *Тројни пакт и кнез Павле*, Виндзор 1950; и Живан Кнежевић, *Слобода или смрт*, Сијетл 1981; *Љубомир Давидовић (1863—1940)*, Београд б. г.; преводи с француског: М. Барес, *Колета Бодош и Врт на Оронти*, Београд 1929; Е. Ренан, *Успомене из детињства и младости*, Београд 1930; А. де Ламартин, *Грацијела*, Београд 1931.

ИЗВОРИ: Драгољуб Јовановић, *Људи, људи... Медаљони 56 умрлих савременика*, I—II, Београд 1973—1975; Богдан Кризман, Бранко Петрановић, *Југословенске владе у избеглиштву*, I—II, Загреб, Београд 1981; Бранко Петрановић, Момчило Зечевић, *Југославија 1918—1988, тематска збирка докумената*, Београд 1988; Милан Грол, *Лондонски дневник 1941—1945*, Београд 1990; *Слободан Јовановић у емиграцији*, Београд 1993; Михаило Константиновић, *Политика споразума: Дневничке белешке 1939—1941: Лондонске белешке 1944—1945*, Нови Сад 1998; Гаврило Дожић, *Мемоари*, Цетиње 2000.

ЛИТЕРАТУРА: Јакоб Хоптнер, *Југославија у кризи 1934—1941*, Ријека 1973; Јован Марјановић, *Дража Михаиловић између Британаца и Немаца*, Загреб, Београд 1979; Веселин Ђуретић, *Влада на бестуђу*, Београд 1983; Нил Балфур, Сели Мекеј, *Кнез Павле Карађорђевић. Једна закаслела биографија*, Београд 1990; *Равногорска историја*, Београд 1992; Мира Радојевић, *Удружена опозиција 1935—1939*, Београд 1994.

М. Бешлин

Кнежевић, Урош, сликар (Сремски Карловци, 2. I 1811 — Београд, 21. X 1876)

Као ученик четвртог разреда Карловачке гимназије похађао је цртачку школу коју је при гимназији основао митрополит Стефан Стратимировић. Затим је учио код Константина Данила помажући му при сликању Саборне цркве у Панчеву (1831—1833). У Србију је прешао 1834. и боравио у Крагујевцу, кратко у Смедереву и од 1840. у Београду. Са новцем који је добио за сликање целивајућих икона за београдску Саборну цркву (1843—1844), усавршавао се на Академији ликовних уметности у Бечу (1844—1847), али се његово име не налази у протоколима Академије иако се у то време потписивао као „академски малер”. По повратку у Београд, захваљујући једном добро насликаном портрету Вука Караџића који је поклатио београдском Читалишту, стекао је већи углед и добру клијентелу. Добио је 1852. велику поруџбину за израду галерије портрета устаничких вођа за приватну галерију кнеза Александра Карађорђевића и од тада се у потпуности посветио портретском сликарству.

Одлика његових дела пре одласка на бечку Академију било је сликарство наивног и декоративног бидермајерског стила. Не зна се код кога је и колико учио сликарство у Бечу, али се може претпоставити да је на њега знатно утицало сликарство Франца Ајбла и Петера Крафта. По повратку из Беча у стилу се потпуно приближио схватању у сликарству познатом као бидермајерски натурализам. Портретску вештину још више је развио сликајући галерију кнеза Александра, где су му богатство народне ношње и импресивност личности давали посебну снагу, ефектнију од уобичајених грађанских портрета које је сликао. Смисао за компоновање особито је видљив у његовим супружничким портретима који по правилу чине складну целину. После зенита који је трајао до почетка шездесетих година наступио је период стагнације, када је због болести

пао у стваралачку и материјалну кризу. Оставио је обимно портретско дело које је у одређеном времену испунило улогу незаменљивог хроничара грађанског друштва које се рађало у новој Србији у XIX в.

ДЕЈА: портрети: *Димитрије Давидовић*, 1834, НМБ; *Кнез Милош Обреновић*, 1836, НМБ; *Јован Обреновић у српској ношњи*, 1836, НМБ; *Јаков Живановић*, 1836, НМБ; *Стефан Стефановић Тенка*, 1837, МГБ; *Милета Радојковић*, 1837, НМБ; *Јован и Јелена Здравковић*, 1838, РЗСК; *Мали Станишић са пером*, 1839, НМБ; *Јаков Јакишић*, 1839—1840, ИМС; *Кнез Александар Карађорђевић*, 1848, НМБ; *Млада жена у српској ношњи*, 1849—50, НМБ; *Александар и Јелена Чварковић*, 1850—1852, НМБ; *Јеврем Ненадовић*, 1850, НМБ; *Клеопатра Карађорђевић*, око 1850, НМБ; *Девојка у белом*, 1850—1851, НМБ; *Смиља Вукашиновић*, 1851, МГБ; *Милева Наумовић*, 1852, приватно власништво; *Карађорђе Петровић*, 1852, НМБ; *Јелена Карађорђевић*, 1852, НМБ; *Прота Матеја Ненадовић*, 1852—1855, НМБ; *Јаков Ненадовић*, 1852—1855, НМБ; *Алекса Ненадовић*, 1852—1855, НМБ; *Лука Лазаревић*, 1852—1855, НМБ; *Јанићије Ђурић*, 1852—1855, НМБ; *Хајдук Вељко Петровић*, 1852—1855, НМБ; *Младен Миловановић*, 1852—1855, НМБ; *Кнегиња Љубица*, 1852—1855, НМБ; *Кнез Милан*, 1852—1855, НМБ; *Стеван Книћанин*, 1855, НМБ; *Тома Вучић-Перишић*, 1855—1857, НМБ; *Марко Леко као дечак*, 1856, НМБ; *Тома Леко*, 1857, НМБ; *Аспазија Леко*, 1857, МГБ; *Татар-Богдан Ђорђевић*, 1857, НМБ; *Љубомир Цинцар Јанковић*, 1859, МГБ; *Вук Караџић*, 1863, НМБ; *Лука Вукаловић*, 1864, НМБ; *Кнез Милан Обреновић*, 1868, МГБ; црквено сликарство: *Распеће*, 1856—1860, НМБ.

ЛИТЕРАТУРА: С. Тодоровић, *Колико и каквих живописних слика има у београдским јавним збиркама*, ГСУД, 1868, VI, 55, 62—63, Лазар Николић, *Стари српски сликари*, Земун 1895, 84; Вељко Петровић, Милан Кашанин, *Српска уметност у Војводини*, Нови Сад 1927, 103; Павле Васић, *Урош Кнежевић*, ЛМС, 1950, бр. 365; Јован Скерлић, *Урош Кнежевић на портретима из збирке Народног музеја*, ЗНМС, I, 1958, 246; Павле Васић, *Историјски портрети Уроша Кнежевића*, ЗМПСУ, 2, Београд 1960, 33—42; Ненад Симић, *Кнежевићева икона Светог Саве за основне школе у Србији*, Београд 1960; Павле Васић, *Урош Кнежевић*, Галерија „Јован Поповић”, Опово, 1972 (каталог изложбе); Павле Васић, *Урош Кнежевић*, Опово 1975.

П. Петровић

Кнез-Милојковић, Добросав, хемичар, фармацевт, спортски радник (Алексинач, 20. IX 1865 —Алексинач, 20. XII 1941)

Гимназију је завршио у Нишу. Студирао је у Бечу и стекао дипломе магистра фармације (1891) и доктора хемије (1893). По повратку у Србију радио је као војни лекар и тридесет година као хемичар у државној служби. Предавао је хемију на Војној академији, био инспектор апотека и испитивао лековите бање. Неко време био је управник хемијске лабораторије. Један је од оснивача и дугогодишњи члан управе Српског хемијског друштва основаног 1897. Српском хемијском и Српском лекарском друштву поднео је већи број научних реферата из области судско-медицинске хемије и објавио више чланака у стручним листовима. Сарађивао је на изради Српске фармакологије. Као студент добровољац учествовао је у српско-бугарском рату, а у балканским ратовима и у Првом светском рату био на разним војним дужностима.

Током студија био је члан мачевалачког академског друштва „Саксонија” и за постигнуте успехе од овог друштва добио више признања. Један је од оснивача Грађанског гимнастичког друштва „Душан Силни” (1892) у којем је више пута биран за председника и члана управе. Био је члан испитне комисије за учитеље гимнастике и мачевања, потпредседник Савезне управе гимнастичког друштва „Душан Силни” а после спајања „Душана Силног” са „Соколом” члан Надзорног одбора. Истовремено је био председник борачког клуба и члан управе стрељачког клуба у оквиру „Душана Силног”, члан управе Кола јахача „Кнез Михаило” и међу оснивачима соколских друштава и зачетник соколства у Нишу, Алексинцу, Пироту и Врању. Током студија био је члан управе и секретар Српског академског друштва „Зора”. У браку са Косаром имао је сина Милосава, официра, и ћерку Добрилу, удату за Милана Главинића.

ИЗВОРИ: Шематизам Србије, 1901—1912; Ристо Јеремић, *Библиографија српске здравствене књижевности, 1757—1918*, Београд 1947, 98, 123, 154.

ЛИТЕРАТУРА: *Сто биографија. Грађа за енциклопедију физичке културе и спорта уже Србије*, III, Београд 1969, 170.

Ј. А. Јевђевић

Ковач, великаш краља Душана (? — ?), Србија, Дубровник, 1336—1342.

Налазио се у најближем окружењу краља Душана, али његова титула није позната. Остао је траг о његовом боравку у Дубровнику 1336, када је, према одлуци Великог већа од 5. јула, добио на поклон два комада тканине у вредности 60 перпера. У записницима дубровачких већа наведен је као барон господина краља. У историји ће остати упамћен по иступању у преговорима краља Душана и посланика византијске царице-мајке Ане Савојске у јесен 1342. око предаје цариградској влади претендента на византијски престо Јована Кантакузина, с којим је Душан био склопио савез. Према сведочењу Кантакузина, српски владар и великаши из његове околине с огорчењем су одбили понуду да овога предају у замену за територијалне уступке. У опису непријатељског пријема на који је цариградско посланство наишло на српском двору, Кантакузин посебно истиче улогу Ковача, који је, видно срдит, прекоревео посланике због издаје домовине и претио им уколико се брзо не удаље. О њему нема вести након овог догађаја.

ИЗВОРИ: *Monumenta Ragusina. Libri Reformationum II*, Zagrabiae 1882, 367; *Византијски извори за историју народа Југославије*, VI, Београд 1986, 418.

ЛИТЕРАТУРА: G. Schmalzbauer, *Prosopographie zum Geschichtswerk des Johannes Kantakuzenos*, Diss. Wien 1967, 102; Божидар Ферјанчић, *Стефан Душан и српска властела у делу Јована Кантакузина*, ЗРВИ, 1994, бр. 33, 187, 190; Erich Trapp, *Prosopografisches Lexikon der Palaiologenzeit*, Wien 2001, No 11.885.

Ђ. Бубало

Ковачевић, Видосава, сликарка (Београд, 15. V 1889 — Београд, 11. IX 1913)

Отац Љубомир био је историчар и политичар, мајка Драгиња Драга. Школовање је започела 1895. у основној варошкој школи а затим завршила девојачку школу (1899—1905) где јој је наставник цртања био сликар Риста Вукановић. На његову сугестију 1903. похађала је часове цртања, а уметничко образовање започела 1905. на Уметничко-занатској школи у Београду. Предавали су јој Марко Мурат, Риста и Бета Вукановић, Драгутин Инкиостри и Ђорђе Јовановић. Завршила је општи курс (1905—1906), специјални курс сликарства (1906—1909), курс за учитеље цртања и лепог писања (1909—1910) и стекла највише уметничко образовање у ондашњој Србији. Летње распусте (1909—1911) проводила је код сестре Милице, супруге песника Милана Ракића, тадашњег конзула у Приштини. У Београду је сликала у природи, понекад са групом уметника окупљених око Косте Миличевећа, а најчешће са Аном Маринковић, са којом је студирала. У фебруару 1912. отишла је у Париз да настави школовање. Неколико месеци похађала је приватну школу Роси и Академију Жилијен а у септембру 1912. конкурисала у Школи лепих уметности. Била је осма од 120 кандидата и једина примљена са јужнословенских простора. У новембру 1912. вратила се у Београд због погибије брата Владете у бици код Куманова. На путу се разболела од грипа који је добила у Гаторију на француско-шпанској граници, где је провела лето. Послата је у Ницу на опоравак, али се вратила у Београд и умрла од туберкулозе.

Једна је од првих српских сликара који су се школовали у Паризу. Њен сликарски развој кретао се од школских поука у стилу академизма, преко сецесијске стилизације, рада у пленеру својственог импресионистима до фазе експресивног колорита и снажног потеза. На делима насталим током школовања у Уметничко-занатској школи видљив је снажан утицај професора — минхенских ђака и првих српских модерниста. Цртежи, акварели, везови и уља на платну из тог периода одликују се сигурним цртежом, студиозношћу, изузетним смислом за композицију и добро савладаном анатомијом. Показала је и изузетан смисао за вајарство, али је портретно сликарство остало доминантан жанр до краја њеног живота. Ликове је постављала на тамну позадину, бавећи се искључиво реалистичном обрадом светлог лица. Јасном и детаљном обрадом физиономије остајала је у оквиру поука академизма. У другом периоду (1911—1912) трагала је за личним ликовним изразом. Под утицајем К. Миличевећа ослобађала је потез, уносила богатији колорит и расветљавала палету. Посебну пажњу поклањала је психологији личности, карактерологији покрета, емоционалности и душевном стању. Излагала је на годишњим изложбама Уметничко-занатске школе у Београду (1908—1911). Није имала самосталну изложбу за живота. Дела су приказана 1940. у оквиру Прве изложбе радова Удружења ратних сликара и вајара 1912—1918. у Београду а тек 70-их година XX в. укључена у изложбе посвећене српском сликарству прве половине XX в. и женама у српском сликарству (Београд, Јагодина, Врбас, Москва, Зрењанин, Чачак, Смедерево, Ваљево, Опово итд.). Ретроспективне изложбе имала је у Народном музеју у Ваљеву (1988) и Спомен-збирци Павла Бељанског (2000). Велики број радова изгубљен је у Првом светском рату, неке од најбољих однела је у Париз, они који су остали у породици у другој половини XX в. доспели су у музеје у Србији путем откупа и поклона. Павле Бељански откупљивао је њена дела за своју колекцију савременог српског сликарства.

ДЕЛА: *Фриз пауна*, 1907/8, СЗПБ; *Фриз лабудова*, 1907/8, СЗПБ; *Фриз фазана*, 1907/8, СЗПБ; *Двор у Топчидеру*, 1908, МГБ; *Портрет Оливере Ковачевић*, 1908, Приватна својина; *Глава девојке*, 1909, СЗПБ; *Женски портрет*, 1909, СЗПБ; *Студија старице*, 1910, СЗПБ; *Ковачи*, 1910, СЗПБ; *Девојка у ентеријеру*, 1910, МГБ; *Портрет сељака са шајкачом*, 1910, МГБ; *Девојчица у плаво* – *Мирзача*, 1910, МГБ; *Портрет циганке*, 1910, МГБ; *Муслиманка у врту*, 1910, МГБ; *Портрет дечака*, 1910, НМБ; *Млада жена с црним велом*, 1910, НМБ; *Портрет старице у црном*, 1910, НМБ; *Портрет младе жене у плаво*, 1910, НМБ; *Портрет Томе Гаваза*, 1910, Приватна својина; *Старица*, 1910, Приватна својина; *Мртва природа*, 1911, НМБ; *Топчидер*, 1911, МГБ; *Банананин*, 1911, СЗПБ; *Крбови*, 1911, СЗПБ; *Пејзаж*, 1911, СЗПБ; *Портрет жене са шеширом* — *Аутопортрет*, 1910, УГНП; *Портрет девојке*, 1911, УГНП; *Портрет дечака*, 1911, УГНП; *Портрет старца*, 1911, НМБ; *Портрет Милана Ракића*, 1911, ГМС; *Глава девојчице*, 1912, СЗПБ; *Плажа*, 1912, НМБ; *Предео са мостом*, 1912, НМБ и др.

ЛИТЕРАТУРА: Бранко Лазаревић, *Изложба Занатско-Уметничке Школе*, СКГ, 1910, бр. 1, 54—57; Бранко Лазаревић, *Изложба Занатско-Уметничке Школе. Изложба приватних ученица Г-ђе Б. Вукановић*, СКГ, 1911, бр. 3, 213—214; Зора Симић Миловановић, *Сликарка Видосава Ковачевић (1889—1913)*, Старинар, 1938, 41—52; А., *Талентована сликарка Видосава Ковачевић*, Напред, 6. XI 1953, 285; Вера Јовановић Дунђин, *Заборањена сликарка — Занимљиви портрети Видосаве Ковачевић*, Дневник, 6. X 1963; Лазар Трифуновић, *Српско сликарство 1900—1950*, Београд 1973; Бошко Јеремић, *Сликарка Видосава Ковачевић*, Напред, 9. III 1973; Вера Јовановић, *Спомен-збирка Павла Бељанског*, Нови Сад 1977, 96; Лазар Трифуновић, *Српска цртачко-сликарска и Уметничко-занатска школа у Београду (1895—1914)*, Београд 1978, 18, 225—227, 232, 239, 293, 295—296, 298; Бошко Јеремић, *Сликарка Видосава Ковачевић*, у: *Култура у прошлости ваљевског краја*, Ваљево 1979, 118—120; *Цртежи и графике Спомен-збирке Павла Бељанског*, каталог изложбе, Нови Сад 2004; *Ликовна збирка: Од значке до монументалног платна*, каталог изложбе, Нови Сад 2007, 29—35.

Љ. Лазућ

Ковачевић, Јеротеј, архимандрит, посланик (Шибеник, Далмација, 11. VI 1815 — ман. Крка, 26. IX 1891)

У Шибенику, код језуита, на италијанском језику стекао је основно образовање, а само двије почетне године од њеног оснивања 1833. провео у Рајачићевој клирикалној школи у Шибенику. Због сиромаштва богословско знање био је принуђен стјецати приватно код монаха Атанасија Чурлића и Стефана Крагујевића. На разговор Димитрија Перезића замонашио се у ман. Крупи 1835, добио презвитерски чин и право да опслужује Врличку и Задарску парохију. Епископ Јеротеј Мутибарић поставио га је 1845. за игумана у ман. Драговићу. Одмах је подузео изградњу потпуно новог манастира, али она за његове управе није била довршена. Проигуман ман. Крке постао је 1848. и уједно администрирао Кистањску и Ивошевачку парохију. Накратко је 1854. преузео управу ман. Савине а послвије годину дана вратио се у Крку и 1855. постао игуман. Исте године због ванредних заслуга на учвршћењу православне вјере и унапређењу ман. Крке постао је архимандрит. Бавио се јавним пословима преузимајући изразито политичке функције, испрва у окриљу Народне странке, да би касније због начелних размимоилажења, првенствено око положаја Срба и српског језика у друштвеном поретку аустријске покрајине Далмације, прешао у редове новоосноване Српске странке. Један је од утемељитеља *Српског листа (гласа)*, страначких новина. Као кандидат Книнског среза био је 1864. изабран за посланика Покрајинског сабора у Задру и исте године био послат у

Царевинско вијеће у Бечу на упражњено мјесто Стефана Митрова Љубише. Саборски посланик као заступник тзв. вањских опћина био је до 1875. У вези са финансирањем нове парохијалне цркве у Скрадину нашао се у личној аудијенцији код цара Фрање Јосипа I. Са другим истакнутим Далматинцима посјетио је 1867. Свеславенску етнографску изложбу у Москви. Одатле је донио мноштво књига и црквено-умјетничких драгоцености које је даривао црквама и манастирима. Ман. Крки, поред приватних предмета, завјештао је своју библиотеку и посебно велики портрет који је 1865. у Бечу насликао Аксентије Мародић. Од 1848. дописивао се с Вуком Караџићем у вези са србуљама.

ЛИТЕРАТУРА: Giacomo Chiudina, *Il monastero di Sant'Arcangelo*, Zara 1891, 17—20; XB, 1891, св. 8—9, 175—176; Источник, 1891, св. 11—12, 492; *У спомен благоупокојеном настојатељу Свете архангелске обитељи крчке, архимандриту-митрофору Јеротеју Ковачевићу*, Задар 1891; Бошко Стрика, *Далматински манастири*, Загреб 1930, 103—105; Крсто Стошић, *Галерија угледних Шибенчана*, Шибеник 1936, 44; Миленко Пекић, *Јеротеј Ковачевић — Вуков пријатељ из Далмације*, НССВД, Београд 1983, 129—139.

Б. Чоловић

Ковачевић, Јован Ф., пуковник (Београд, 4. XII 1853 — Београд, 28. XII 1901)

Отац Филип, мајка Јелена. После пет разреда гимназије са IX класом завршио је Артиљеријску школу у Београду. Произведен је у чин потпоручника 1874, унапређен у чин поручника 1876, капетана II класе 1881, капетана I класе 1883, мајора 1887, потпуковника 1892. и пуковника 1897. Био је командир вода у 2. чети 2. батаљона 2. пешадијског пука Моравске дивизије (од 1874) и 4. чети 2. батаљона бригаде стајаће војске (од 1876). У рату са Турцима преведен је у Генералштаб и био ордонанс-официр у Врховној команди (1876), а од марта 1877. одређен за командира вода па командира чете у 4. батаљону бригаде стајаће војске. У српско-турском рату 1877—1878. као командант 2. подунавског батаљона Смедеревске бригаде учествовао је у борбама око Ниша, Грделице и Врања. После рата био је командир 1. чете у 9. батаљону стајаће војске, на служби у Општем одељењу Министарства војног (од 1882), командир 3. чете 6. батаљона и ађутант у Команди активне војске (1882—1885). У српско-бугарском рату 1885—1886. као командант 3. батаљона 6. активног пука учествовао је у борбама око Грделице, Алдумировца, Драгомана и Пирота. После рата био је командант: 20. гардијског батаљона, 5. гардијског батаљона (од 1887), Пешадијске подофицирске школе (1887—1889), Дринског пешадијског пука (1889—1892, 1893—1894), Питомачке трупе (1892—1893), Шумадијског пешадијског пука (1894—1895) и Дунавског пешадијског пука (1895), затим референт пешадије у Министарству војном (1896—1898) и помоћник команданта Тимочке дивизије (1898). Затим је био командант: Пешадијске бригаде сталног кадра Шумадијске дивизије (1898—1901), 11. крагујевачке пешадијске бригаде (1901) и Шумадијске дивизијске области од маја до октобра 1901, када је пензионисан. Превео је текст *Тактичке примедбе* и објавио га је у часопису *Ратник* (1885). На Војној академији предавао је тактику (1893—1894). Са супругом Зорицом, ћерком трговца Панте Бело-Савића из Пожаревца, имао је сина Ивана.

Носилац је ордена Белог орла V и IV реда, Таковског крста са мачевима V и IV реда, Таковског крста III и II реда, Златне медаље за храброст, Медаље за војничке врлине, Медаље за успомену 40 година доласка Обреновића на престо, ратних споменица, руског ордена Св. Станислава са мачевима III реда, аустријског ордена Фрање Јосифа IV реда, аустријске Гвоздене круне III реда и румунске Круне IV реда.

ДЕЛО: *Тактика*, Београд 1894.

ИЗВОРИ: Шематизам Србије, 1865—1902; ВАР, Фонд Војске Краљевине Србије; Ранг-листе и распоред официра, 1879—1901; Братимство, 1901, бр. 51; ЦГ, 1902, бр. 1; ВН, 1902, бр. 341; бр. 346; бр. 356.

ЛИТЕРАТУРА: Ратник, 1885, св. III, 182; *Двадесетпетогодишњица „Ратника”, 1879—1904*, Београд 1904, 494; *Споменица сешадепетогодишњице Војне академије, 1850—1925*, Београд 1925, 232, 250, 273; Милисав Д. Протић, *Драгачево и његови славни синови*, Ниш 1940, 106.

Б. Пророковић Лазаревић

Ковачевић, Љубомир, историчар, универзитетски професор, државник (Петница код Ваљева, 16. I 1848 — Врњачка Бања, 2. XII 1918)

Отац Михаило био је свештеник, мајка Василија. Основну школу завршио је у Петници, нижу гимназију у Шапцу (1861—1865) а вишу гимназију (1865—1867) и Филозофски факултет Велике школе (1867—1870) у Београду. Био је члан ђачке дружине „Побратимство”. Рано је остао без родитеља и школовао се у тешким материјалним приликама. Држао је приватне часове деци, добијао материјалну помоћ од кнегиње Јулије Обреновић и примао државну стипендију. До 1870. презивао се Поповић, по занимању свога оца. Професорску каријеру започео је као суплент Ниже гимназије у Неготину (1870—1872), затим био суплент (1872—1874) и професор (1874—1877) Учитељске школе у Крагујевцу, и професор (1879—1881) и управитељ (1881—1894) Учитељске школе у Београду. Предавао је историју, српски, старословенски и немачки језик. Истовремено на Вишој женској школи у Београду предавао је историју (1880—1881) и хонорарно на Војној академији историју српског народа, општу историју и српски језик (1878—1882, 1889—1893). После пензионисања Панте Срећковића постављен је за професора историје на Великој школи (1894). Његов долазак представљао је раскид са традиционалном и победу критичке историографије. Политички је припадао Напредној странци. Биран је за народног посланика Подунавског округа. Био је министар просвете и црквених послова, први пут у влади Стојана Новаковића (1895—1896) и други пут у влади Михаила Вујића (1901—1902). За време његовог мандата поништена је одлука о забрани уписа женске деце у гимназије и ученицама поново дозвољено школовање у нижим разредима (1895) а Народна скупштина изгласала је измене Закона о устројству Велике школе по којима је признато право самоизбора наставног особља, односно призната аутономија школе (1896). Био је члан Сената и доживотни сенатор од 1902. Једногласном одлуком Народне скупштине постао је државни саветник 1912.

Учесник је српско-турских ратова (1876—1878). Током Првог светског рата остао је у Србији и заслужан је за спасавање дела грађе Архива Србије и Архива САНУ. Као студент Велике школе радио је на сређивању архивске грађе у Београду (1870).

Добро је познавао односе у Старој Србији и Македонији и укључио се у организовање српске пропаганде. Био је старалац Задужбине Симе А. Игуманова од 1881, преко које је српска влада упућивала средства за Призренску богословију и све друге српске школе и цркве у Старој Србији и Македонији. Водио је преписку са наставницима ове богословије и бринуо о свим њеним потребама. Поред Петра Костића, управитеља богословије, заслужан је за добијање дозволе турских власти у Цариграду за штампање и дистрибуцију српских уџбеника, што је био први корак у легализовању српског утицаја у овим крајевима. Након тога отворане су нове српске школе на целом простору Османског царства. Био је члан Просветног одбора при Министарству иностраних дела, саветујућег органа у националним, просветним и црквеним питањима српског народа у Старој Србији и Македонији (1890). По налогу српске владе обишао је 1894. Дечане, Призрен, Скопље и Солун и о томе известио владу. Био је члан главног одбора четничке организације (1902) и члан управе за организовање комитских акција (1903). За време Анексионе кризе (1909) српска влада га је послала у Загреб да обавести српске прваке о политици Краљевине Србије према Босни и Херцеговини и ставу који они треба да заузму. Учествовао је у свим сегментима научног, књижевног и културног живота Србије. Био је члан (1898—1914) и председник (1909—1911) Одбора Чупићеве задужбине, један од оснивача, члан управе и председник Српске књижевне задруге, члан Задужбине Илије Коларца, Српског археолошког друштва, Друштва за помагање сироте и напуштене деце, Друштва Светог Саве, Књижевно-уметничког одбора Народног позоришта, Одбора за издавање Вукових дела и Одбора за прославу стогодишњице Вуковог рођења (1888), комисије за израду закона о Народној библиотеци (1900). Редовни члан Српског ученог друштва, Одбора за науку државне и историјске био је од 1880. и Одбора за науку филозофске и филолошке од 1883. За редовног члана Српске краљевске академије именован га је краљ Милан као једног од првих 16 чланова (1887). Такође је био благајник (1901—1906) и секретар (1892—1896, 1900—1906, 1913—1914) Академије друштвених наука, привремени секретар СКА (1905—1913), члан ЈАЗУ (од 1911) и дародавац НБС.

Његова основна делатност била је национална историја. Био је поборник критичког правца и један је од твораца српске критичке историографије. Почео је са хронолошким исправкама погрешно датираних повеља и писама, решавао спорна питања о српским владарима и властоским породицама, одбацио легенду о убиству цара Уроша и издаји Вука Бранковића, због чега је полемисао са Пантом Срећковићем и руским научником Владимиром Качановским. Да краљ Вукашин није убио цара Уроша и да је цар Урош надживео краља Вукашина потврдио је историчар Константин Јиречек на основу докумената Дубровачког архива и тиме показао да је Ковачевић био у праву. Као ђак почео је да сакупља народне песме, загонетке и басне, и речи којих није било у Вуковом *Рјечнику*. Са Јосифом Панчићем путовао је по Србији (1869). Због истраживања пропутовао је већи део Црне Горе, Боке Которске и Херцеговине (1875). Бавио се нумизматиком и имао драгоцену збирку старог новца. Указивао је на значај нумизматике као помоћне дисциплине за боље разумевање писаних извора. Објавио је мало радова али је њима рушио традиционална и романтичарска схватања о појединим питањима. Као ђак објављивао је народне песме у часопису *Вила*. Расправе, чланке, огледе и друге радове из историје и књижевности објављивао је у периодици: *Вила* (1867—1868), *Зора* (1869), *Старинар* (1876, 1878, 1884—1887, 1892, 1907), *Годишњица Николе Чупића* (1878—1879, 1884, 1888), *Српске новине* (1878—1886), *Старине* (1878), *Archiv für slavische Philologie* (1879), *Отаџбина* (1880, 1883, 1890), *Хришћански весник* (1880), *Гласник Српског ученог друштва* (1884—1885), *Браство* (1887, 1900), *Дневни лист* (1890), *Споменик Српске краљевске академије* (1890—1891, 1913), *Глас Српске краљевске академије* (1891, 1900—1901, 1908), *Српски Сион* (1895), *Босанска вила* (1898, 1910), *Нова искра* (1900), *Видело* (1906), *Споменица д-р Николе Крстића* (1908), *Мали журнал* (1912), *Српска ријеч* (1912). Написао је уџбеник за средње школе *Историја српског народа I—II* (са Љубомиром Јовановићем). Сарађивао је у *Рјечнику хрватскога или српскога језика I* (1880—1882) и *II* (1883—1886). У књигу *Српске народне загонетке* Стојана Новаковића уврштена је велика збирка загонетки коју је прикупио у Крагујевцу и околини. Приредио је за штампање Дечанску хрисовуљу (1891). Његовом заслугом изашла су два издања велике Светосавске хрисовуље краља Милутина манастиру Светог архиђакона у Бањи (*Споменик Српске краљевске академије*). Са П. Ђорђевићем приредио је за штампу збирку *Косовска споменица 1389—1889* (1889) и *Бој на Косову године 1389 у народним песмама* (1889). У његовој редакцији и са његовим предговорима штампани су *Мемоари проте Матије Ненадовића* (1893) и *Плеће Кучи* Марка Миљанова (1904). Више година је припремао збирку светогорских повеља које је исписао 1894. Делимично је била и одштампана, али је збирка пропала у Првом светском рату. Са супругом Драгињом имао је шесторо деце: сина Владету и кћери: Видосаву, сликарку, Милицу, удату за дипломату Милана Ракића, Оливеру, удату Станић, и Јелу. Носилац је споменица оба српско-турска рата, Ордена Св. Саве IV реда и Ордена Милоша Великог V степена.

ДЕЛА: *Које је године умро Стефан Немања?*, Београд 1878; *Неколико хронолошких исправака у српској историји*, Београд 1880; *Деспот Стефан Лазаревић за време турских међусобица (1402—1413)*, Београд 1880; и М. Валтровић, *Закон хумског кнеза Петра*, Београд 1884; *И опет краљ Вукашин није убио цара Уроша*, Београд 1884; *И по трећи пут: Краљ Вукашин није убио цара Уроша*, Београд 1886; *Вук Бранковић (1372—1389)*, Београд 1888; *Страхињић Бан. Прилог ка изучавању српских народних песама*, Београд 1889; *Безименом критичару*, Београд 1890; *Трг Брсково и жупа Брсковска*, Београд 1891; *Неколико питања о Стефану Немањи. Прилог критици извора за српску историју*, Београд 1900; *Жене и деца Стефана Првовенчаног. Прилог критици извора за српску историју XIII века*, Београд 1901; *Народном представништву*, Београд 1904; *Прилозици југословенској нумизматици*, Београд 1908; *Срби у Хрватској и велеиздајничка парница 1909*, Београд 1909; *Два непозната босанска новца*, Сарајево 1910; *Збирка докумената рисанске породице Человић (1689—1724)*, Београд 1913.

ИЗВОРИ: АС, Лични фонд Љубомира Ковачевића; Шематизам Србије, 1873—1899, 1901—1912, 1914; Српска библиографија 1868—1944, књ. 9, Београд 1993; Михаило Војводић, Стојан Новаковић и Владимир Карић, Београд 2003.

ЛИТЕРАТУРА: СС, 1900, бр. 10, 721; СКГ, 1911, бр. 10, 797; Владан Ђорђевић, *Крај једне династије*, II, Београд 1905, 62; Владимир Ђоровић, *Љубомир Ковачевић*, ГНЧ, 1921, 289—306; Живан Живановић, *Политичка историја Србије у другој половини деветнаестог века*, IV, Београд 1925, 155, 260; *Споменица седамдесетогодишњице Војне академије 1850—1925*, Београд 1925, 224; ПКЈИФ, 1957, св. 1—2, 114; св. 3—4, 295; Мираш Киновић, *Историја Народне библиотеке у Београду*, Београд 1960, 94; Димитрије Ђорђевић, *Царински рат Аустроугарске и Србије 1906—1911*,

Београд 1966, 567, 571; Љубинка Трговчевић, *Историја Српске књижевне задруге*, Београд 1972; *Историја Београда*, II, Београд 1974, 789; Љубиша Доклестић, *Српско-македонски односи во 19. века до 1897*, Скопје 1974; *Енциклопедија српске историографије*, Београд 1997, 440—441; *Министри просвете Србије 1811—1918*, Београд 2000; *Грађа за биографски речник чланова Друштва српске словесности, Српског ученог друштва, Српске краљевске академије*, Београд 2008, 144—145.

А. Новаков

Ковачевић, Олга, гусларка (Елемир код Зрењанина, 1852 — Јазак код Ирига, 1893)

Била је ћерка елемирског пароха Стевана. У познијим годинама удала се за јазачког пароха Светозара Лалу Пантелића. Немајући деце, усвојили су дечака али су и муж и она убрзо умрли.

Одрасла у кући где се неговала народна песма, уз брата који јој је омилио гусле, певала је и гуслала на омладинским приредбама и беседама. О беседи у Новом Саду 1866. писано је у српској штампи. Бирала је песме где се истичу мајка, љуба, сеја, Српкиња, али јој је узор била Косовка девојка. Гуслањем је помогла омладински покрет и утицала да се превазиђу застарела схватања о односу жена и мушкараца. Писала је о једнакости између полова, о своме гуслању, омладини, Светозару Милетићу. Њене белешке редиговао је и објавио у кикиндском *Народном листу* Мата Косовац. Синовац Миљивој Ковачевић, митровачки кројач и кабаничар, о своме трошку штампао је 1912. књигу о њој и бесплатно је уступио читаоцима.

ЛИТЕРАТУРА: Жена, 1912, бр. 11, 685—686; *Олга Ковачевић, српска гусларка*, Сремска Митровица 1912.

М. Бујас

Ковачевић, Петар, велетрговац, добротвор (Мостар, 19. VIII 1793 — Шибеник, Далмација, 17. VI 1864)

Порјеклом је из познате мостарске породице. Отац Михајло био је златар и угледни трговац. Започео је да учи ћурчијски занат али га је напустио и придружио се својој браћи, тада трговцима у Котору. Потом је отишао у Бесарабију и Одесу да продубљује трговачка знања и пословне везе. По повратку из Одесе у Сарајеву је самостално отворио трговину и након двије године настанио се у Шибенику (1825). Ту се 1832. оженио Маријом Голић из Мостара и са њом изродио пет синова и двије ћерке. Проширио је опсег пословања до нивоа велетрговца, а у трансакцијама био понајвише упућен на Србе. Убрзо је по богатству и економској моћи задобио првенство у Далмацији. У Шибенику је постао најодличнији члан српске заједнице укључен у све њене активности. Постао је велики добротвор шибенских цркава и сиромашних свјештеничких удовица и сирочади. Био је и одборник у шибенској Јавној добротворности. Установио је фонд за Српску вјероисповједну женску школу, за чију почетну главницу је дао 10 000 форинти и одредио црквено туторство за бригу и надзор над средствима, а за исту сврху оставио једну од својих кућа у Шибенику. Сахрањен је у репрезентативном неокласицистичком маузолеју на гробљу цркве Св. Спаса, највећем којег је дотад себи у част подигао неки далматински Србин. Син Крсте био је лекар и народни посланик.

ЛИТЕРАТУРА: Герасим Петрановић, *Петар Ковачевић Мостарац, грађанин шибенички*, СДМ, 1867, 123—132; Крсто Стошић, *Галерија угледних Шибенчана*, Шибеник 1936, 44; *Северна Далмација некад и сад*, Београд 1939; Душан Берић, *Школство Шибеника и његове околице у прошлости (1412—1921)*, Сплит 1964, 36—37; Душан Кашић, *Светли гробови православних Шибенчана*, Шибеник 1975, 49—52.

Б. Чоловић

Ковачевић, Стојан, устанички војвода, хајдук (Срђевићи код Гацка, Херцеговина, 1821 — Никшић, 1911)

Младост је провео у родном селу бавећи се земљорадњом. Одметнуо се у хајдуке у време устанка Луке Вукаловића (1852). Испрва је ратовао са мањом дружином а после неког времена придружили су му се брат од стрица Петко и велики број бораца. Водио је борбе на периферији Вукаловићевог устанка и контролисао линију Иван планина — Коњиц — Мостар и путне правце Никшић—Гачко и Невесиње—Мостар, где је пресретао и пљачкао турске караване и војне транспорте и палио беговска имања. Са својом четом могао је да за кратко време нападне у више срезова, чак је нападао и по Босни. Учествовао је у бици на Граховцу 1858, истакао се великим јунаштвом и био рањен. Наставио је са хајдучким препадима и након Вукаловићевог склапања примирја. Током Омер-пашине акције против Црне Горе прославио се борбама у кланцу Дуга (1862). Када му је брат Петко на превару ухапшен и одведен у затвор у Мостар, где је и убијен, сам је оформио нову чету од тридесетак људи са којима је наставио да напада Турке. У другој половини шездесетих година XIX века изводио је хајдучке акције по Пиви, Бањанима и Дробњацима. Често се сукобљавао са црногорским кнезом Николом. Када је једна делегација напредне омладине (Дреч, Љепава) дошла у Херцеговину 1872. ради подизања устанка, лично их је спровео и био им заштитник. Кнез Никола је зато дао да га изруче Турцима. Из мостарског затвора пуштен је на интервенцију руског конзула и осталих европских дипломата у Мостару. У време устанка 1875—1878. није се прикључио главнини устаника, него је командовао хајдучким четама са задатком да оперише у позадини и препада турске транспорте. Главнини устаника придружио се приликом опсада утврђених градова и посебно се одликовао при заузимању утврђења Крстац. По престанку ратних дејстава није се сложио са одлуком о окупацији Босне и Херцеговине од стране Аустроугарске, него је са неколицином херцеговачких главара потписао петицију у којој је тражио војну помоћ од Русије ради наставка устанка. До средине 1881. живео је у Срђевићима и обрађивао земљу. Искористио је незадовољство становништва због нерешавања аграрног питања и са малом четом поново се одметнуо у хајдуке. Потписник је меморандума упућеног британском државнику В. Ј. Гледстону у којем је са неколико херцеговачких главешина осудио Аустроугарску због одсуства реформи у

Херцеговини. Након пљачке аустријске војне поште глава му је уцењена на 100 дуката. Са четом се пребацио у Кривошије, где је избио устанак. По избијању устанка у Херцеговини јануара 1882. његова чета постала је стожер око којег су се окупљали Срби и Муслимани. Са Салком Фортотом и Пером Тунгузом у околини Гацка, Фоче и Горњег Подриња радио је на подизању устанка који се у народу називао Стојанов вакал. Његова чета убрзо је прерасла у велику јединицу способну да напада утврђена места. У фебруару је накратко освојила Фочу, али се није могла одупрети организованој аустроугарској војсци па се вратила у околину Гацка и препала војне постаје и коморе. Аустријска офанзива у пролеће 1882. репресије према његовој породици и сукоби са Богданом Зимоњићем и кнезом Николом довели су до његове маргинализације у устанку. У јуну 1882. остала му је чета од десетак бораца. Кнез Никола установио је да му штети у дипломатским односима са Бечом па га је на превару дао ухватити септембра 1882. и интернирати у Подгорицу. Након амнестије устаника 1885. настанио се у Никшићу. За време уставних борби у Црној Гори био је у опозицији према кнезу Николи. Његова слава је прерасла локалне оквире. Руска словенофилска добротворна друштва у Петрограду и Одеси изабрала су га за почасног члана. Био је инспирација многим писцима а Алекса Шантић испевао је песму *Стојан*. Одликован је Орденом Даниловог крста I реда. Сахрањен је уз велике почести а од 1955. гроб му се налази у Никшићком манастиру.

ИЗВОР: *Успомене Ристе И. Иванишевића Мостарца*, Браство, 1930, 160—162.

ЛИТЕРАТУРА: А., *Стојан Ковачевић*, БВ, 1911, XXVI, 191—192; *Споменница о херцеговачком устанку 1875*, Београд 1928, 49, 63; Владислав Скарић, Осман Нури-Хаџић, *Босна и Херцеговина под аустро-угарском управом*, Београд 1938, 11—12, 20—22; Мило Вукчевић, *Црна Гора и Херцеговина уочи рата 1874—1876*, Цетиње 1950, 19, 30—31; Марко Вујаčić, *Знаменити црногорски и херцеговачки јунаци*, II, Београд 1951, 36—84; Мирко Радоичић, *Херцеговина и Црна Гора*, Невесиње 1961, 172; Хамдија Капићић, *Херцеговачки устанак 1882*, Сарајево 1973, 62, 90—91, 145, 148, 167, 180, 204, 217, 221—222; Момчило Голијанин, *Стојан Ковачевић и Херцеговачки устаници*, Изворник, 2007, бр. 2—3, 41—60.

Ј. Вељковски

Ковачевић Кузмановић, Србислава, професорка, политичка радница (Стара Пазова, 22. VII 1912 — Београд, 11. II 2000)

Рођена је у чиновничкој породици. Гимназију је похађала у Шапцу, Руми и Београду и матурирала 1931. Дипломирала је 1936. на групи за српски језик и књижевност Филозофског факултета у Београду. Као професор радила је у румској (1937—1939) и Шестој београдској гимназији, где је започела њена револуционарна активност. Члан КПЈ постала је 1940. и због тога исте године била отпуштена из државне службе. По окупацији земље деловала је у НОР-у на подручју Београда и Космајског среза. Јануара 1942. прешла је у Срем у својству члана СК КПЈ Рума. Највише је била ангажована на политичком раду са женама, па је 31. маја 1943. на Окружној конференцији АФЖ-а за Срем у Мишковцима (данас Суботиште) изабрана за секретара Окружног одбора ове организације, а од јануара 1945. била је секретар Покрајинског одбора АФЖ-а. На овим функцијама уређивала је гласило АФЖ-а *Војвођанка у борби*. У организацији жена и њеним руководећим органима остала је до краја рата. Истовремено је обављала и друге значајне политичке функције: од 1944. била члан Окружног комитета КПЈ за Срем, затим секретар ОК КПЈ за Новосадски округ и секретар Контролне комисије ПК КПЈ Војводине. После ослобођења радила је као повереник за просвету и културу АПВ, била члан Агитпропа и члан ПК КПЈ за Војводину. Од јула 1947. до Резолуције ИБ-а била је саветник амбасаде ФНРЈ у Пољској, секретар партијске организације и опуномоћеник ЦК КПЈ за везу са КП Пољске. По повратку из Варшаве развела се од Славка Кузмановића, правника, који се изјаснио за Резолуцију ИБ-а. Без политичких последица радила је у Институту друштвених наука, а 1950. на сопствени захтев премештена у Институт за српскохрватски језик САНУ и шест година радила на *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика*. Као секретар редакције и један од уредника учествовала је и у изради шестотомног *Речника српскохрватског језика* Матице српске. Више година била је члан Управног одбора Матице српске и главни уредник зборника *Жене Србије у НОБ-у*. Преводила је с пољског језика.

ДЕЛА: *Прилог проучавању терминологије из народноослободилачке борбе*, [Нови Сад] б. г.; превод с пољског: Ј. Бучковски, *Црна бујица*, Суботица 1961; М. Доморовска, *Знаци живота*, Београд 1965.

ИЗВОРИ: *Покрајински комитет КПЈ за Војводину 1941—1945*, Нови Сад, Сремски Карловци 1971; *Окружни комитети КПЈ за Војводину 1944—1945*, Нови Сад, Сремски Карловци 1978.

ЛИТЕРАТУРА: Душан Попов, *Партизанска штампа у Војводини (1941—1944)*, Нови Сад 1975; *Војводина у народноослободилачком рату и социјалистичкој револуцији 1941—1945*, Нови Сад 1984; *Жене Војводине у рату и револуцији 1941—1945*, Нови Сад 1984.

Ј. Попов

Кода, Ђорђе Д., трговац, добротвор, јавни радник (Нови Сад, 9. III 1811 — Нови Сад, 13. II 1891)

Отац Димитрије био је трговац, мајка Ана. Путовао је у Немачку, Италију, Енглеску и Француску а 1842. оженио се Јустином, ћерком загребачког трговца Јанка Малина, и имао деветоро деце. Трговачким пословима бавио се са оцем а од 1848. самостално. Био је заступник калдрмарине, варошких и пијачних такси, а од 1858. до 1869. пространог земљишта поред Дунава које је коришћено као пашњак, рит и земља за обрађивање. Први је увео вођење књига у Новосадској општини и био оснивач и члан Новосадске штедионице. Предлог прописа о издавању новца за зајмове и Нацрт формулара за обвезнице предао је 1864. Био је члан Матице српске (од 1867) и члан њеног Управног одбора (1868—1887), члан Одбора за израду „Упутства о издавању новца за зајмове” из Матичиних фондова и члан Одбора за испитивање финансијских могућности за куповину куће за Матицу српску. Као председник Грчке црквене општине предложио је да ова општина школски фонд из којег је плаћала учитеља за ученике грчке националности присаједини српском Гимназијском фонду тако да учитељ постане редовни професор гимназије а грчки језик редовни предмет, што се остварило 1873. Такође је био председник Српске читаонице у Новом Саду (до 1879), благајник Позоришног централног одбора, председник и члан Економског одсека Српског народног позоришта, оснивач и приложник Карловачке гимназије а са Марком Поповићем и Марком Николићем подигао православну капелу у

Петроварадину. Стекао је углед и град Нови Сад именовано га је у Одбор који је ишао у Пешту на саветовање са министром трговине о закону о раду (1876). Поред очеве куће, имао је и кућу у Казанцијској улици коју је издавао под закуп Магистрату Новог Сада. Из послова се повукао 1879. и пренео их на сина Димитрија, који је у Новом Саду 1872. отворио „Банкарски мењарски завод Д. Кода” и држао продавницу колонијалне робе. Син Александар био је лекар. У изворима и литератури помиње се и као Георгије. Његов портрет, рад сликара Новака Радонића, налази се у Галерији Матице српске. Сахрањен је на Успенском гробљу у Новом Саду.

ИЗВОРИ: Записник МС за 1867. годину, РОМС; Извод из цркве Светог Ђорђа у Новом Саду, бр. 19, Нови Сад 1942; ЈА Мирјане Новаков рођ. Црњански, Нови Сад 2009.

ЛИТЕРАТУРА: А., *Ђорђе Кода*, Браник, 5/17. II 1891, 3; Јован Суботић, *Живот дра Јована Суботића*, IV, Нови Сад 1910, 172; Душан Поповић, *О Цинцарима*, Београд 1937, 282; Васа Стајић, *Новосадске биографије*, I, Нови Сад 1937, 235—240; Живан Милисавец, *Историја Матице српске: 1864—1880*, II, Нови Сад 1992; Миховил Томандл, *Српско позориште у Војводини: 1736—1868*, I, Нови Сад 2005.

В. М. Николић

Коен, Леон, сликар (Београд, 1859/1860 — Вршац, 15. V 1934)

Са 19 година напустио је кројачки занат и учио сликање код Стеве Тодоровића (1881/82). Затим је годину дана учио у Минхену и потом код Ђоке Миловановића (јануар 1883 — април 1884), по чијем се савету уписао на античку класу минхенске Академије (април 1884). У сликарску класу прешао је 1885. а од 1887. на Naturklasse код Лудвига Хертериха. Током школовања из Србије је примао државну стипендију (1885—1890) а помагали су му и брат Давид Коен и српски конзул у Минхену Хаим Давичо. У Минхену је као ванредан слушалац похађао часове психологије, историје уметности и филозофије, и дружио се са Б. С. Николајевићем, С. Алексићем, Надеждом Петровић и Д. Глишићем. Када му је Министарство просвете Србије 1890. укинуло новчану помоћ, вратили су се раније испољени душевни поремећаји и лечио се у Београду. Захваљујући Давидовој помоћи 1891. поново је био у Минхену, где је упознао будућу супругу Јозефину Шимон, укључио се у уметнички живот и почео да излаже. Крајем 1896. награђен је Сребрном медаљом Академије за слику *Јосифов сан*, коју је излагао и на Међународној изложби у минхенској „Стакленој палати” (1897). У Београду је самостално излагао 1898, на Бијеналу у Венецији 1899. и на Светској изложби у Паризу 1900. Тих година почео је да ради на алегорјском циклусу „Трагедија и тријумф човечанства”. Кретао се у кругу сликара сецесије (Фон Штук, Фон Уде и др.), а познанство са Василијем Кандинским довело је до приступа уметничком удружењу „Фаланга”, на чијој изложби је излагао 1902. После 1905. болест га је ометала у стварању и удаљила од супруге и родбине. Живео је у оскудици у Минхену и повремено у Београду. Излагао је у Београду на IV југословенској уметничкој изложби са групом „Медулић” (1912). Први светски рат провео је у Минхену а у Београд се вратио после рата. Између 1920. и 1926. боравио је у душевној болници у Вршцу а затим био смештен на кућну негу. Ретроспективну изложбу организовао је његов пријатељ Давид Пијаде 1926. Његова дела излагана су и постхумно: Јеврејска општина у Београду приредила је комеморативну изложбу (1934) и велику ретроспективну изложбу у Уметничком павиљону „Цвијета Зузорић” (1935). Његово сликарство се формирало на тековинама неоромантичарске школе Беклина и Фон Мареа, на идејама југенд-стила и централних личности сецесије Фон Штука и Ленбаха, у симболистичком тону и интензивној и експресивној палети. Током двадесет година стварања остао је у оквирима библијских, митолошко-алегорјских и национално-историјских тема, заснивајући наративност на мотивима из Шекспира и Старог завета. Већина његових слика уништена је у Другом светском рату.

ДЕЛА: *Сара Мартин I*, 1892—1894, НГМ; *Јесен*, око 1895, НМБ; *Харонова барка*, до 1898, НМБ; *Јосифов сан*, до 1898, НМБ; *Скица за Симфонију пролећа*, око 1900, НМБ; *Портрет Атанасија Тодоровића*, НМБ; *Скица за Отмицу*, НМБ; *Адам и Ева у Рају*, НМБ; *Скица за Рај*, НМБ; *Вечити Јуда*, НМБ; *Аmor universalis*, НМБ; *Аутопортрет*, ЈИМ; *Пролеће*, ЈИМ; *Погром*, ЈИМ; *Вечити Јуда*, креде на папиру, ЈИМ; *Пролеће*, студија, Музеј Смедеревска Паланка.

ИЗВОР: Ж. Алкалај, *Монографија Леона Коена* (рукопис), ЈИМ, сиг. 3566. К39-1-2.

ЛИТЕРАТУРА: М. С. Петров, *Поводом изложбе*, ЛМС, 1926, књ. 309, св. 1—2, 174—182; *Југословенство и јеврејство*, Жидов, 15. II 1935, 5—6; М. Кашанин, *Романтизам Леона Коена*, СКГ, 1. III 1935, 406—408; 3. Симић Миловановић, *Српска уметност новијег доба — сликарство*, Београд 1950, 7—43; О. Ђурић, *Сликар Леон Коен 1859—1934*, ЈеА, 1054, 126; 3. Симић Миловановић, *Прве уметничке изложбе у Београду*, ГМГБ, 1955, бр. II, 311—348; Зора Симић Миловановић, *Сликар Леон Коен*, ГМГБ, 1955, бр. II, 377—429; Дејан Медаковић, *Српски сликари*, Нови Сад 1968, 271—289; Дејан Медаковић, *Српска уметност у XIX веку*, Београд 1981, 186—190; Миодраг Јовановић, *Ка почецима српског симболизма*, ЗНМ, 1994, XV—2, 157—162; Н. Шуица, *Леон Коен* [каталог], Југословенска галерија уметничких дела, Београд 2001; Јасна Јованов, *Стеван Алексић 1876—1923*, Нови Сад 2008, 172—173.

Ј. Јованов

Козачински, Мануил (Михаил), (Козачинський, Мануїл (Михаїл)), педагог, писац, позоришни радник (Јампиљ, Украјина, 1699 — Слуцк, Белорусија, 15. VIII 1755)

Потиче из племићке породице. Отац Александар био је из Козачине, села у тернопиљској области. Студије филозофије похађао је до 1720. у Московској славенско-грчко-латинској академији и школовање наставио у Кијевској духовној академији (1720—1733), где је на њега имао изразит утицај ректор школе архимандрит Амвросије Дубнович. У време боравка у Москви упознао је Рафаила Заборовског, потоњег кијевског митрополита, с којим је одржавао везе и доцније. После 1720, током школовања у Кијеву, одлазио је и у словенске земље и Немачку, где је учио језике и употпуњавао формално образовање. Постоје индиције да је 20-их година учио код Теофана Прокоповича у Санкт Петербургу. Овај педагог, драмски писац и теоретичар био му је узор како у погледу односа према школству тако и у питањима књижевне и позоришне делатности и језика. Пред крај школовања у Кијеву 1731/32. радио је и као сарадник Академије, предајући нижим разредима. На позив

београдско-карловачког митрополита Вићентија Јовановића, а по препоруци Теофана Прокоповича и уз благослов кијевског митрополита Рафаила Заборовског, средином октобра 1733. дошао је са групом учитеља у Сремске Карловце. Ту је почео да ради као професор славенско-латинских школа (*Collegium slavono-latino carloviciense*), које су основане 1726, али су тек доласком Кијевљана подигнуте на ниво вишег образовања. Предавао је у IV школи граматиста, затим у V и VI школи. Обилазио је и школе у Београду, Даљу, Вуковару, Пожаревцу и Мајданпеку. Српске школе под његовим утицајем засноване су на просветитељском школском систему Петра Великог. Био је аутор и редитељ прве српске позоришне представе, спектакла *Трагедокомедија*, рађене по узору на барокну школску драму, коју је са својим ђацима извео у Сремским Карловцима јуна 1734, у оквиру завршног испита. Она је стекла значајну популарност, била је више пута преписивана, а почетком XIX в. и извођена у Новом Саду и Великом Бечкереку (данас Зрењанин) према препису и преради Јована Рајића (*Трагедија сирјеч печалнаја повест о смрти последњаго цара сербскога Уроша Пјатаго и паденију сербскога царства*, Будим 1798). Школске 1735/36. примио се и дужности префекта, а 12. октобра 1736. званично је постављен за ректора славено-латинских школа у Митрополији и за архијерејског проповедника. Како је постављање световног лица на ову функцију довело до разних спорења, митрополит Вићентије Јовановић је решио да га рукоположи за свештеника. На позив владике Симеона Филиповића почетком 1737. отишао је у Северин код Бјеловара, 24. фебруара произведен у ђакона а 3. марта рукоположен за свештеника. Због многих неприлика које је имао након смрти Вићентија Јовановића, почетком новембра 1737. отишао је у Беч. Кратко је током школске 1737/1738. предавао у школи Висариона Павловића у Петроварадинском Шанцу (данас Нови Сад). По повратку у Кијев, августа 1738. поднео је писмену молбу митрополиту Заборовском за пострижење. Послат је као искушеник у Видубицки манастир, недалеко од Кијева, где је 3. јануара 1740. и замонашен под именом Михаил, мада је имао проблема јер му је Синод замерао то што је неочењен рукоположен за свештеника. Почео је да ради и као спољни сарадник на Кијевској академији и поново се ангажовао као позоришни радник, пишући и режирајући играчку *Образ страстеј мира сего образом страждущаго Христа исправи сја*, изведен јула 1739. У септембру 1739. постављен је за учитеља филозофије и богословља у Академији а за префекта у јуну 1740. Неко време је током 1742. мењао и ректора Силвестра Кулапку, а у том својству био је и врховна власт у Братском манастиру, у чијем се саставу налазила Академија. Током 1744. био је ангажован на припреми дочека царице Јелисавете Петровне и поводом њеног ходочашћа кијевским светињама написао је више пригодних дела и играчку *Благоутробија Марка Аврелија Антонина*, који су у његовој режији академци извели у царичину част. Боравио је 1745. у Петрограду. У августу 1746. због спорења са појединим професорима поднео је оставку на дужности у Академији и вратио се у Видубицки манастир. Крајем 1746. постављен је за игумана Гадјачког манастира. Септембра 1748. постао је случки архимандрит и намесник Кијевске митрополије. Умро је од жутице и сахрањен је на манастирском гробљу у Слуцку. Аутор је дела из књижевности, богословља и филозофије, међу којима је и књига о Аристотелу, чији је био најбољи зналац у источном, православном свету свог времена.

ДЕЛА: *Theses philosophicae*, Кијев 1741; *»писаніє толкованію тріумфалныхъ воротъ*, Кијев 1744; *На тріумфалныхъ кієвопечерскихъ воротахъ до Ангела держацаго хартію стіхи*, Кијев 1744; *Кантѣ въ тріумфалныхъ кієвопечерскихъ воротахъ*, Кијев 1744; *Августуѣишей... Елисаветѣ Петровнѣ*, Кијев 1744; *Благоутробиє Марка Аврелиа Антонина, кесара римскаго*, Львов 1745; *Кантѣ которіи пѣли студенты...*, Львов 1745; *Філософіа Аристотелева по имствованію періпатетиковъ*, Львов 1754; Библиографија радова у: Л. Е. Махновець, *Українські письменники: біо-бібліографічний словник*, I, Кијев 1960, 366—367; Властимир Ерчић, *Мануил (Михаил) Козачинскиј и његова Трагедокомедија*, Нови Сад, Београд 1980, 191—246.

ЛИТЕРАТУРА: Милорад Павић, *Историја српске књижевности барокног доба (XVII и XVIII век)*, Београд 1970; Властимир Ерчић, *Историјска драма у Срба од 1736. до 1860.*, Београд 1974; Властимир Ерчић, *Мануил (Михаил) Козачинскиј и његова Трагедокомедија*, Нови Сад, Београд 1980; *Скуп о Мануилу Козачинском и његовој „Трагедокомедији“*, СМС (Серија уметности), 1986, св. 1 (3), 7—43; Божидар Ковачек, *Тристогодишњица Козачинскога, зачетника српског позоришта*, ЛМС, децембар 1999, бр. 6, 923—931; Божидар Ковачек, *Неколико напомена о везама Рајића и Козачинског*, у: Талија и Клио II, Нови Сад 2006, 15—22.

И. Поповић

Козма, монах, преписивач (? — ?), ман. Војловица, 1567.

О њему се зна само на основу записа који је оставио у рукописном Минеју за јануар из 1567. Од књиге је сачуван само лист са записима, који се налази у Архиву Српске академије наука и уметности у Београду (бр. 332). У једном запису, датираним јануара 1567, казује да је овај Минеј исписао по заповести игумана војловачког кир Саве, у ман. Војловици, у храму Светог архистратига Михаила, док у другој белешци говори о великим невољама српског народа и о уништавању и пустошењу српских цркава и манастира у време султана Сулејмана Величанственог, помињући при томе и султанову смрт под Сигетваром (у Мађарској).

ИЗВОРИ: Љуб. Стојановић, *Каталог рукописа и старих штампаних књига: збирка Српске краљевске академије*, Београд 1901, бр. 54; Љуб. Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, I, Београд 1902, бр. 663—664.

ЛИТЕРАТУРА: *Војводина*, I, Нови Сад 1939, 369; *Историја народа Југославије*, II, Београд 1960, 191; Димитрије Богдановић, *Инвентар ћирилских рукописа у Југославији (XI—XVII века)*, Београд 1982, бр. 533; Жарко Војновић, *Рађање словесног града: каталог старих књига Градске библиотеке Панчево*, Панчево 2009, 10—12, 430.

Д. Грбић

Кojiћ, Андрија, фудбалер, репрезентативац (Београд, 28. VIII 1896 — Београд, 7. VII 1952)

Фудбал је заиграо 1907. у подмлатку најстаријег београдског клуба — „Српском мачу“, а 1911. био међу оснивачима и првим играчима БСК-а који је потом пет година освајао титуле шампиона државе. Први светски рат провео је у избеглиштву стигавши преко Албаније, Крфа, Италије, Туниса и Алжира у Француску, где је играо фудбал за Марсель, Бордо и Екс ан

Прованс а 1918. у Риму за Соко про Рома који је у такмичењу савезничких армија освојио пехар гувернера Рима. По повратку у Србију у Нишу је био оснивач и први тренер фудбалског клуба „Синђелић”. Вратио се у Београд и до 1923. био центархалф БСК-а. Као члан фудбалске репрезентације Југославије наступио је 1920. на Олимпијским играма у Анверсу, на утакмици против Египта. До краја фудбалске каријере играо је за „Војводину”, „Мачву”, у Лешници и Крупњу. Оиграо је око 700 утакмица. Био је службеник Народне банке.

ЛИТЕРАТУРА: *Пола века нашег фудбала*, Београд 1951, 18; Васа Стојковић, *Легенде фудбала*, Београд 1985, 318; Боровој Миросављевић, *75 година Фудбалског клуба Војводина*, Нови Сад 1989, 121, 318; Васа Стојковић, *Бели орлови*, Београд 1999, 103; Васа Стојковић, *600 утакмица репрезентације Југославије*, Београд 2003, 23.

Б. Миросављевић

Којић, Бранислав Ђ., архитекта, универзитетски професор (Смедерево, 6. VI 1899 — Београд, 27. VII 1987)

Отац Ђорђе и мајка Вукосава, рођ. Ракић, били су учитељи. Основну школу и пет разреда гимназије завршио је у Београду. После окупације 1915. са српском војском прешао је Албанију и стигао у Француску. Био је ђак Француског лицеја у Поатјеу (1916), у Ници и матурирао у српској гимназији (1917) и завршио Високу техничку школу у Паризу (1918—1921). По повратку у Београд радио је у Архитектонском одељењу Министарства грађевина (1921—1929), где је 1926. положио државни испит за инжењера архитектуре. Са супругом Даницом основао је приватни пројектантски биро 1929. и водио га до 1941. За асистента професора Николе Несторовића на Архитектонском одсеку Техничког факултета у Београду изабран је 1925. на предмету Пројектовање привредних, саобраћајних и индустријских зграда. За ванредног професора изабран је 1946. а редовног 1950. на предмету Пројектовање привредних и индустријских зграда. Пензионисан је на сопствени захтев 1965. али је и даље сарађивао у настави као предавач на постдипломским студијама из области урбанизма. Такође је био хонорарни сарадник Етнографског института САНУ (од 1947) и директор (1969—1971).

Израдио је више од стотину пројеката и реализовао више од четрдесет објеката. Без обзира на то да ли је пројектовао у модерном стилу, академском духу или је инспирацију тражио у градитељском наслеђу, његов рад је обележен наглашеном рационалношћу, чистотом облика и јасноћом у начину компоновања. Серија нереализованих цртежа, пројеката и конкурсних радова из 1929. свежином и чистотом архитектонског израза блиског светским токовима модерне архитектуре означила је период његовог потпуног сазревања у којем је, до 1934, пројектовао најбоља дела. Као већ афирмисани стваралац није учествовао на конкурсима, мање је градио, а више се посветио научном раду. Био је најзначајнији представник у тражењу карактеристичног националног израза инспирисаног народним неимарством у српској међуратној архитектури. Од 1925, када је израдио прве пројекте инспирисане традицијом, покушавајући да искуства из прошлости пренесе на модерну архитектуру пројектовао је објекте најразличитије намене. У почетку су то биле куће и виле, касније читав низ јавних објеката у Скопљу, планинарски дом, планинске куће и стамбене зграде, да би се пред крај градитељске каријере вратио пројектовању вила.

Научноистраживачким радом бавио се од 1925. Архитектура престонице била је предмет његовог интересовања од првог текста објављеног у листу *Време* (1929), где је указивао на опште карактеристике послератног градитељства, до прегледа архитектуре XIX и XX в. објављеног у књизи *Историја Београда* (1974). Истраживање балканске профане архитектуре и сеоског градитељства убраја се међу најзначајније области његовог научног рада. Дуги низ година проучавао је историографију и изворе, непосредно истраживао на терену, прикупио обиман и драгоцен материјал и дао значајан допринос проучавању наше народне архитектуре. Истраживања на пољу туризма проширио је на актуелну проблематику регионалног просторног планирања покушавајући да реши многе проблеме у вези са уређењем територија и перспективама просторног развитка разних типова села у Србији. Од 60-их година XX в. бавио се проблемима осветљења, посебно изучавајући област дневног осветљења. Стручним чланцима сарађивао је у листовима и часописима: *Београдске општинске новине* (1932), *Архитектура* (Љубљана 1932), *СКГ* (1933—1934), *Технички лист* (Загреб 1935—1936), *Уметнички преглед* (1938), *Гласник САНУ* (1953, 1964), *Глас САНУ* (1969), *Гласник Етнографског музеја* (Београд 1980) итд. Аутор је и неколико средњошколских и универзитетских уџбеника: *Грађевинарство* (Земун 1935), *Индустријске зграде* (Београд 1964), *Привредне зграде* (Београд 1968). Био је дописни (од 1955) и редовни (од 1963) члан САНУ, члан Клуба архитеката секције Београд, Удружења инжењера и архитеката Југославије, почасни доктор Београдског универзитета (од 1975), дописни члан Академије наука у Нансију (од 1977), члан Друштва архитеката Србије, председник Секције пројектаната у оквиру Инжењерске коморе, члан жирија на многим јавним и ужим конкурсима. Са М. Злоковићем, Ј. Дубовијем и Д. Бабићем крајем 1928. основао је Групу архитеката модерног правца.

Одликован је Орденом југословенске круне IV реда (1938), белгијским Орденом Леополда II (1958), добитник Седмојулске награде Републике Србије за животно дело (1968), Спомен-плакете града Београда (два пута) и награде Савеза архитеката Србије.

ДЕЛА: пројекти: Хируршко-уролошки павиљон, Др Косте Тодоровића 6, 1925—1930; Породична кућа, Задарска 6, 1926—1927; Уметнички павиљон „Цвијета Зузорић” на Малом Калемегдану, 1927—1929; Шумадијска окружна банка у Крагујевцу, 1928—1930; Вила „А. Г.”, Топчидерско брдо, 1929; Вила за уметнике, Топчидерско брдо, 1929; Конкурсни пројекат за зграду Радничке коморе у Новом Саду, 1929; Вила Николе Ђорђевића, Темишварска 18, 1929—1930; Конкурсни пројекат за урбанистичко и архитектонско решење Трга ослобођења у Скопљу, 1930; Студентски дом краља Петра I (са Даницом Којић), 1930—1934; Конкурсни пројекат за Уметнички павиљон у Загребу, 1930; Скица за палату „Албанија”, 1930; Стамбена зграда Светозара Милојевића, Мајке Јевросиме 16, 1930; Соколски дом „Београд три”, Жарка Зрењанина 31, 1930—1932; Конкурсни пројекат за Осигуравајуће друштво „Југославија”, 1930—1931; Штампарија „Немања” у Скопљу, 1931; Конкурсни пројекат за Танурићеву палату у Новом Саду, 1931; Основна школа „Ђура Јакшић” у Скопљу, 1931—1933; Основна школа „Цар Душан” у Скопљу, 1931—1933; Дејчи дом краља Александра I у Скопљу, 1932—1934; Стамбена зграда др Драгутина Ђурића, Призренска 7, 1933; Вила Михаила Којића, Жанке Стокић 36, 1933—1934; Женска гимназија краљице Марије у Скопљу, 1935—1939; Планинарски дом на Копанику, 1936; Кућа Тодора Чичановића у Лесковцу, 1937; Вила „Ерна” у Нишкој Бањи, 1937; Стамбена зграда Момчила Јанковића у Нишу, 1937; Палата листа *Време*, Трг Николе Пашића 7, 1937—1938; Институт „Никола Тесла”, 1940. итд.; књиге: *Архитектура српског села*, *Шумадија и Поморавље*, Београд 1941; *Преуређење сеоских сточних стаја*,

Београд 1947; *Пољопривредно грађевинарство*, Београд 1948; *Стара градска и сеоска архитектура у Србији*, Београд 1949; *Пројектовање привредних и индустријских зграда*, I—II, Београд 1950; *Архитектонско уређење села*, Београд 1954; *Сеоска архитектура и руризам*, Нови Сад 1958; *Биографија и библиографија Б. Којића*, ГоСАНУ, 1959, LXXV, 286—291; 1965, LXXV, 361—363; 1972, LXXVII, 785—786, LXXXIV, 1978, 365—367; *Варошице у Србији XIX века*, Београд 1970; *Систематизација насеља у ужој Србији крајем XX века*, Београд 1973; *Стари балкански градови, вароши и варошице*, Београд 1976; *Пољопривредне зграде и комплекси*, Београд 1978; *Друштвени услови развика архитектонске струке у Београду 1920—1940*, Београд 1979.

ИЗВОРИ: МНТ, Одељење архитектуре, 114, Заоставштина архитекте Бранислава Којића; АЈ, Фонд Министарства грађевина Краљевине Југославије; ИАБ.

ЛИТЕРАТУРА: Ђ. Симоновић, *Академик Бранислав Којић и проучавање народног стваралаштва*, НаС, 1975, бр. 53—56, 172—183; *Животопис академика Бранислава Којића*, Београд 1975; *Споменица професора архитекте Бранислава Ђ. Којића*, Београд 1977; П. Влаховић, *Балкански градови, вароши и варошице у делу академика Бранислава Којића*, ГЕИ, 1977, књ. XXVI, 163—173; З. Петровић, *Професор архитекта Бранислав Ђ. Којић*, УБ, 1980, бр. 57, 45—57; М. Радовановић, *Синтеза архитектонско-урбанистичких и етнолошких наука у научном делу Бранислава Којића*, ЗРЕИ, 1980, бр. 10, 9—19; М. Р. Радовановић, *О научном доприносу Бранислава Којића модерној теоријској и урбаној географији*, ГлСАНУ, ОДН, 1981, бр. 22, 99—152; З. Маневић, *Бранислав Којић*, Велика награда архитектуре, Београд 1986; Снежана Тошева, *Бранислав Којић*, Београд 1998; *Бранислав Којић — сећање на архитекту, поводом стогодишњице рођења*, ГаСАНУ, септембар—октобар, 2001.

С. Тошева

Колар, Јан (Kollár, Ján), свештеник, песник, сакупљач народних песама (Мошовце код Мартина, Словачка, 29. VII 1793 — Беч, 24. I 1852)

Потиче из имућне земљорадничке породице. Основну школу завршио је у родном месту а даље школовање наставио у Кремници и Банској Бистрици. Завршио је евангелистички лицеј у Братислави (1812—1815) а затим наставио школовање на универзитету у Јени (1817—1819). Боравак у Јени утицао је на цео његов живот: формирао се као песник и научник и сreo кћер евангелистичког свештеника у Лобеди поред Јене, Вилхелмину Фридрику Шмит, коју је опевао као Мину у делу *Кћи славе* (*Slávy Dcera*), којом се касније оженио. После повратка из Јене постао је евангелистички свештеник у Будимпешти (1819—1849). У време револуције напустио је Будимпешту и отишао у Беч на место професора словенске археологије на Универзитету и царског саветника за питања словачких школа.

Био је пре свега песник, познат у целом словенском свету. Његово дело *Кћи славе* пример је прожимања класицистичке поетике и идеје о словенској узајамности. Писао је на чешком књижевном језику и определио се за форму сонета — у коначном издању дело има 645 сонета. Био је сакупљач и издавач народних песама и творац идеје о словенској књижевној узајамности. Сарађивао је са представницима свих словенских народа, а посебно са јужнословенским књижевним и културним прегаоцима. Његова расправа о словенској књижевној узајамности *Литерарној (књижевној) Зајамности међу народи и наречјима Славенским* први пут је штампана на српском језику у *Србском народном листу* (1835). Преводац је вероватно био Теодор Павловић, који му је био близак пријатељ и следбеник. Расправа је касније штампана на хрватском, *O slovstvenoj uzajemnosti među koléni i narečji slovenskimi* (*Danica Ilirska*, 1836) и најзад на чешком језику *O literárnej vzájemnosti mezi kmeny a nářečmi slávskými* (*Hronka*, 1836). Био је често сарадник *Летописа Матице српске*, највише када је уредник био Теодор Павловић (1832—1834). У *Летопису Матице српске* објављен му је превод три сонета, једна проповед, филозофско-историјска расправа о именима, почецима и старинама словенских народа, језичка расправа о устројству словенског језика и други ситнији прилози. Веома богату сарадњу развио је са српским песником Јованом Пачићем. У Будиму су сарађивали код издавања Пачићевог дела *Имесловъ или Ръечникъ личны имена разны народа славенски* (1828) које је допунио („Rozmnožený, soustavený, latinským písmem a rozaamenánými opatřený Pađićov Imeslov”). Резултате ове сарадње скупио је у посебној расправи (*Roprava o jménách, počátkách i starožitnostech národa Slavského a jeho kmenů*, (1830) из које је један део преведен у *Летопису Матице српске*. Пачић је превео на српски његову баладу *Повод Липска*. Четири његова сонета на српски је превео Георгије Магарашевић (*Летопис Матице српске*, 1827, 1831) а три Андра Гавриловић (*Стражилово*, 1912), који је у књизи *Књижевне слике* (1904) објавио и студију о њему.

Њему се приписује и студија *Известије о словачким народним песмама, сравненије ови са српским националним песмама, и неколико други примечанија*. Повод је био објављивање Коларевог зборника словачких народних песама. Студија је објављена у *Летопису Матице српске* 1838. и није потписана, аутор је вероватно био Јован Суботић. Након четири године у *Летопису Матице српске* је у четири наставка преведено 86 словачких народних песама (вероватно такође у преводу Јована Суботића).

ДЕЛА: *Wýklad čili Pŕmšétky a Wyswětliwky ku Slávy Dceře*, Pešta 1832; *Sláwa bohyně a půwod gména slawůw čili Slawjanůw*, Pešta 1839; *O књижевној узајамности између различни племена у наречја славянској народа*, Београд 1845.

ЛИТЕРАТУРА: Ján Kollár, 1793—1952, Sborník statí o životě, působení a literární činnosti pěvce „Slávy dcery”, na oslavu jeho stoletých narozenin. Vídni 1893; Karel Paul, *Teodor Pavlovič, Ljudevit Gaj i Kollarova rasprava o slovenskoj književnoj uzajamnosti*, Slavia, 1930/1931, 81—84; Milorad Živančević, *Ilirska varijanta ideje o slovenskoj uzajamnosti*, Sborník Ševčenkovský, Filozofická fakulta Univerzity P. J. Šafárika v Prešove, Bratislava 1965, 97—102; Ристо Ковијанић, *Српски романтичари у Словачкој*, Нови Сад 1979; Michal Harpáň, *Receptia Jána Kollára v srbskej literatúre*, XI, Medzinárodný zjazd slavistov, zborník referátov, ZSVS, 1993, бр. 15, 13—18.

М. Харпањ

Коларевић, Илија, вајар, професор (Велико Село код Београда, 24. V 1894 — Београд, 3. II 1968)

У Београду је почео да учи гимназију, 1911. прешао у Уметничко-занатску школу, у којој је, усавршавајући се код професора Ђ. Јовановића, остао до 1913. Наредне године учествовао је у Првом светском рату. Након тешког рањавања на Солунском фронту послат је на лечење и опоравак у Тунис и Алжир, где је похађао École Nationale des Beaux-Arts на сликарском одсеку и два пута излагао са француским уметницима (1918—1919). Почетком 1920. неко време био је у

Уметничкој школи, затим наставник цртања у Параћинској гимназији (1920—1924) и у Средњој техничкој школи у Београду (од 1924). Од 1940. радио је као професор на Академији ликовних уметности. У исто време бавио се вајарством. Самостално је излагао у Нишу (са Б. Стевановићем) 1956, у Београду 1957. и 1965 (са Ј. Кратинином), и у Подгорици (са В. Поморишцем) 1959. Учествовао је на колективним изложбама „Ладе“ (1920. и 1930. као гост, а од 1941. до 1967. као члан још двадесетак пута), „Зографа“ (1931, 1933), Јесењим изложбама београдских уметника (1928, 1929, 1934, 1935, 1937, 1939), Пролетним изложбама југословенских уметника (1929, 1931, 1932, 1938, 1939, 1940), Међународној изложби у Лијежу (1939), Првој изложби Удружења ратника сликара и вајара 1912—1918 (1940). У послератном периоду његови радови били су заступљени на изложбама „Сликарство и вајарство народа Југославије XIX и XX века“, у више југословенских и европских градова (1946—1948), УЛУС-а, „Скулптура у слободном простору“, „НОБ у делима ликовних уметника“, Октобарски салон итд. Поред неколико дела постављених у отвореном простору (*Црногорац* на Цетињу, 1930; *Фигура за фонтану* у Зрењанину, *Мајка и дете* у Београду, 1948; споменик Јовану Јовановићу Змају у Руми, 1951) урадио је, углавном током међуратног периода, и низ фасадних скулптура у Београду: фронтони на Техничком факултету и Пољопривредном факултету у Земуну, вајарска декорација капије Ботаничке баште итд. Више пута је учествовао на конкурсима за споменике. Највећи део његових ранијих остварења уништен је у бомбардовању за време Другог светског рата. Образован у академској традицији класичне вајарске школе, најчешће у дрвету радио је лирски надахнуте, благо стилизоване женске актове у којима се огледа функционална синтеза форме и инсистирање на анатомској пластичности фигуре. У интимистички уобличеним портретима реалистичке опсервације осећа се психолошки израз и карактер модела. Запажено се бавио и медаљерством. Један је од оснивача Друштва уметника „Зограф“ (1927). Добитник је Седмојулске награде Србије (1965) и Ордена рада са црвеном заставом (1966).

ЛИТЕРАТУРА: Миодраг Коларић, *Српска скулптура до 1941*, Опово 1972; *Друштво српских уметника Лада, 1904—1974*, Београд 1974; *Југословенска скулптура 1870—1950*, Београд 1975; Добрила Гај Поповић, *Медаље и плакете*, Београд 1981; Станислав Живковић, *Уметничка школа у Београду 1919—1939*, Београд 1987; Дарко Шаренац, *Паркови, људи, догађаји*, Београд 1990; Зоран М. Јовановић, *Друштво уметника Зограф*, Београд 1998; Братислава Костић, *Ново гробље у Београду*, Београд 1999; Славица Стаменковић, *Скулптура. Збирка Музеја града Београда*, Београд 2002, IX, XVIII; Угљеша Рајчевић, *Затирано и затрто*, II, Нови Сад 2007.

В. Грујић

Комненовић, Мирко, политичар, народни посланик (Топла код Херцег Новог, 21. IX 1870 — Херцег Нови, 28. III 1941)

Отац Марко био је трговац, мајка Љубинка, рођ. Иванковић. Основну школу завршио је у Котору, трговачку академију у Марибору (1887) а дипломирао на школи модерних језика Château de Luceus у Швајцарској. Политички се ангажовао у Српској народној странци на Приморју. Прије избијања балканских ратова одржавао је везе са војним и политичким врхом Краљевине Србије а у току ратова радио на прикупљању обавјештајних података за српску војску. Аустријске власти су га јула 1914. ухапсиле и интернирале у затвор на острву Мамула у Бокоторском заливу одакле му је одобрен одлазак на лијечење у Дубровник. Као таоца аустријске власти су га по његовом избору интернирале у Трст, одакле се послје два мјесеца пребацио у Италију. У Риму је стављен на располагање српском посланику и упућен на рад у предсједништву владе у Нишу. Као делегат Српске владе упућен је у Русију гдје је заробљене аустријске војнике организовао у састав Прве српске добровољачке дивизије. Маја 1918. по наговору енглеске и француске дипломатије помогао је бјекство предсједника руске владе Александра Керенског у Мурманск и предао га команданту француске флоте.

Као радикал биран је за народног посланика 1921, 1923. и 1925. и на листи Богољуба Јевтића маја 1935. У Банско вијеће Зетске бановине изабран је јула 1930. Начелник Херцеговске општине био је од 1930. до 1935. У влади Милана Стојадиновића био је министар физичког васпитања (од јуна 1935) а од августа до децембра 1935. и заступник министра социјалне политике и народног здравља. Послије ускраћивања подршке влади од стране дијела радикала окупљених око Главног одбора поднио је оставку. Посланички кандидат Удружене опозиције био је децембра 1938. Након изборног пораза од владиног кандидата Ђуре Драшковића због болести се повукао из политичког живота.

Био је члан „Српске зоре“, члан Главног одбора Уједињеног српског соколства, један од оснивача Српске кредитне задруге у Херцег Новом и њен управник (1913), један од управника Српске централне банке на Приморју, оснивач Српског сокола у Херцег Новом, потпредсједник Савеза српских привредних задруга на Приморју, први старјешина Српске соколске жупе на Приморју, члан Управе Српске читаонице у Херцег Новом и њен предсједник (1919) итд. Његовом заслугом подигнут је хотел „Бока“ (1912) и уређен ботанички парк око хотела. Био је ожењен Олгом, рођ. Милиновић, дугогодишњом предсједницом Кола српских сестара. У њиховој кући у Херцег Новом, коју је завјештао граду, налази се Народни музеј Херцег Новог а у склопу музеја и ботаничка башта са преко 100 одабраних врста медитеранског биља. Знао је руски, француски, италијански и њемачки језик.

Одликован је орденом Белог орла са мачевима, руским орденима Св. Владимира IV степена, Св. Станислава V степена и Св. Ане II степена, орденом Св. Саве III, II и I степена, Југословенском круном IV степена, Легијом части и Чешким официрским револуционарним крстом.

ИЗВОР: ДАЦГ, АОХН, Мирко Комненовић, инв. бр. 5-МК.

ЛИТЕРАТУРА: *Сенат. Народна скупштина*, Скопље 1935, 185; БЗ, 26. IV 1935; ГБ, 1939, бр. 315; Политика, 30. III 1941; Игњатије Злоковић, *Мирко Комненовић*, Бока, 1982, бр. 13—14; Тодор Стојков, *Влада Милана Стојадиновића (1935—1937)*, Београд 1985; Никола Б. Поповић, *Срби у грађанском рату у Русији 1918—1921*, Београд 2005; Небојша Рашо, *Мирко Комненовић*, Херцег Нови 2009.

Н. Рашо
Г. Комар

Кон, Геца, књижар, издавач (Чонград, Мађарска, 2. VIII 1873 — Грац?, Аустрија, 1941)

Рођен у ашкенаској породици, од мајке Лујзе и оца Бернарда, имућног рабина, који је био и управитељ основне школе у Земуну. Гимназијско школовање у Новом Саду није довршио. У Београд се доселио 1889. и успешно обављао посао у књижари и антикваријату Фридриха Бреслауера до пролећа 1894, када се одселио у Нови Сад где је до 1905. био деловођа и главни помоћник издавача и књижара Арсе Пајевића. Са обезбеђеним капиталом и већ закупуљеним простором за књижару, децембра 1900. поднео је Управи града Београда молбу за пријем у српско поданство, а 1. маја 1901. се доселио у Београд и у Кнез Михаиловој 1 започео књижарски посао. Адресу књижаре мењао је више пута, увек у Кнез Михаиловој улици, док је издавачко одељење било у Добрачиној. Оженио се 1902. Елзом Вајлс, са којом је имао кћери Елвиру и Малвину. Као издавач књига први пут се појавио 1905. Годину дана касније почео је да издаје часопис *Архив за правне и друштвене науке*. Први *Каталог књига сопственог издања књижаре Геце Кона* објавио је 1910. Педесетак наслова у овом каталогу одликовао је изразито квалитетан одабир дела српских аутора (Михаило Гавриловић, Тома Живановић, Слободан Јовановић, Гојко Никетић, Стојан Новаковић, Живојин Перић, Бранислав Петронијевић, Павле Поповић, Коста Стојановић итд.). До 1915. објавио је 221 публикацију, међу којима и календар *Ратник* за 1915. у којем се славила победа српске војске над Аустроугарском, због чега је провео три године у интернацији у градишћанском Нежидеру. По завршетку рата међу првима је обновио делатност и убрзо постао убедљиво највећи и најутицајнији српски издавач. Већ почетком 1920-их био је веома имућан. Основао је Књижарско удружење 6. III 1921. У својству председника удружења 21. VI 1929. примио га је краљ Александар, коме је уручио 2 000. издање своје издавачке књижарнице. Закључно са 20. IV 1935. објавио је 2 776 наслова, а до 1941. штампао је више од 200 наслова годишње, што чини укупан број од преко 4 000. Објавио је више од 25 каталога сопствених издања, од којих су каталози из 1935. и 1938. нарочито обимни и трајно вредни лексикографски и библиографски извори. Општим каталогом из 1938. са преко 16 000 наслова потврдио се као највећи издавач и књижар на Балкану. Издавачка политика куће заснивана је на универзалном покривању тема, делима безмало целокупне српске интелектуалне елите тога доба, док је удео преведених дела био мањи од десетине. По једновремености деловања, избору саветника и сарадника, судбина ове издавачке куће била је преплетена са *Српским књижевним гласником*. Упркос ширини издавачког деловања каква никада није досегнута у српском издаваштву, уочава се одсуство илустрованих и библиофилских издања овог издавача. Савременици су га описивали као човека несвакидашње предузимљивог и проницљивог, незавидног образовања и културе, као некога ко уопште није читао књиге. Имао је амбиција да постане сенатор. Југословенска влада унајмљивала је његов аутомобил који је био најлуксузнији у Србији. Себе је сматрао Србином Мојсијевој вере, али је утицао да његове кћери, зетови и унучад буду припадници православне вере. Уочи шестоаприлског бомбардовања Београда склонио се у Врњачку Бању, где је са породицом био ухапшен и пребачен у логор на београдском Сајмишту. Његова супруга, кћери, унучад и зет Фрањо Бах побијени су у Јабуци код Панчева. Према непотврђеним сведочењима, умро је у мукама у затвору у Грацу. Његово име коришћено је у немачкој антијеврејској и антимаасонској пропаганди, нарочито током 1941.

ЛИТЕРАТУРА: Драгољуб Јовановић, *Људи, људи... Медаљони 56 умрлих савременика*, Београд 1973, 74, 196, 206, 415; *Историја Београда*, Београд 1974, II, 754, 786, III, 350, 424—425; Љубомир Дурковић-Јакшић, *Југословенско књижарство*, Београд 1979; Велимир Старчевић, *Књига о Геци Кону*, Београд 1992; Петар Јоновић, *Српско књижарство*, Нови Сад 2005.

П. Р. Милованић

Константин Драгаш/Дејановић, великаш, деспот, господин (? — Ровине, Румунија, 17. V 1395)

После смрти оца Дејана (пре 1371), обласног господара, наследио га је са братом Јованом. Користећи се пометњом насталом после Маричке битке, они су очеву област бар удвостручили. Проширили су се на рачун земаља браће Мрњавчевића и образовали велику државу познату као „кнежевство Драгаша”. У Штипу и Струмици, које њихов отац није држао, углавном су издавали своје повеље. Не зна се тачно када су Драгаша постали турски вазали, али су задржали широку унутрашњу самоуправу. Ипак, приликом својих похода, Турци су несметано прелазили преко њихових територија. После братовљеве смрти (око 1378) постао је један од најмоћнијих обласних господара расцепкане српске државе. Премда је носио само титулу господин, у појединим документима означавао је као „господар Србије”. После смрти цара Уроша није било личности која би могла да му додели неку од највиших титула, а византијски цареви су са том праксом почели тек у првим годинама XV в. Дужи миран период омогућио је несметан привредни развој његове области. Кроз њу је пролазио трговачки пут који је повезивао Солун са Новим Брдом и осталим рударским средиштима и трговима. Ковао је новац, а у његовим земљама трговина се обављала и венецијанском монетом. Трговци из Приморја били су заинтересовани за жито. Знатне приходе остваривао је од регалних дажбина из рудника у Кратову и Злетову. Био је и покровитељ светогорских манастира, нарочито Кутлумуша. У зиму 1393/94. присуствовао је чувеном састанку у Серу на којем је Бајазит I окупио своје хришћанске вазале. Погинуо је у бици на Ровинама борећи се на страни Османлија а његовом облашћу завладао је султан. О његовој моћи и угледу у годинама после Косовске битке најбоље сведочи чињеница да се његова кћи Јелена 1392. удала за византијског цара Манојла II Палеолога. Непознато је ко је била Константинова супруга, а у нашој литератури усвојена претпоставка да је у другом браку био ожењен Јевдокијом Комнином, ћерком трапезунтског цара Алексија III Комнина, недавно је донекле оспорена, али још увек не и одбачена. Јелена Драгаш била је једина Српкиња византијска царица, а двојица њених синова, Јован VIII и Константин XI, који је носио дедино име Драгаш, били су последњи византијски цареви.

ИЗБОР: *Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit*, III, Wien 1978, 72, No 5746.

ЛИТЕРАТУРА: Миодраг Рајчић, *Основно језгро државе Дејановића*, ИЧ, 4 (1952—1953) [1954], 227—243; Георгије Острогорски, *Господин Константин Драгаш*, ЗФФБ, 1963, VII-1, 287—294; И. Ђурић, *Евдокија Комнина и њен муж Константин Драгаш*, ЗРВИ, 1983, бр. 22, 259—272; Душан Спасић, Александар Палавистра, Душан Мрђеновић, *Родословне таблице и грбови српских династија и властеле*, Београд 1991, 74—77; X. Матанов, *Княжеството на Драгаша. Към историята на Северозападна Македония в предосманската епоха*, София 1997, 87 et passim; Мирјана Живојиновић, *Драгаша и Света гора*, ЗРВИ, 2006, бр. 43, 41—57; С. П. Карпов, *История Трапезундской империи*, Санкт-Петербург 2007, 202, 418.

Константин Михаиловић, писац, војник (Островица код Новог Брда, око 1435 — Пољска, после 1500)

Писац је дела *Јаничарове успомене или Турска хроника*, једног од најзначајнијих историјских извора за српску историју позног средњег века. Подаци о његовом животу налазе се искључиво у његовом делу. Иако постоје претпоставке да је био пореклом Грк, највероватније је потицао из сиромашне српске породице. образовање које му је омогућило да напише дело стекао је знатно касније. Као младић, вичан рударској техници поткопавања тла, учествовао је у оквиру српских вазалних трупа у османској опсади Цариграда 1453. Када је Мехмед II Освајач 1455. опсео и заузео српски град Ново Брдо на Косову, налазио се са својом браћом међу његовим житељима. По заробљавању одведен је у Анадолију где се обучавао за јаничара. У турској војној служби учествовао је у неуспешној опсади Београда (1456) и у освајању Мореје (Пелопонез). Као јаничар учествовао је у освајању Трапезунта (данас Трабзон) у Малој Азији (1461). У османској војсци ратовао је и на источним границама државе све до Еуфрата, а истакао се и у походу на влашког војводу Влада Дракулу. Учествовао је и у освајању Босне 1463, где је по заузимању државе остао у граду Звечају на Врбасу као заповедник турске постаје. Приликом похода угарског краља Матије Корвина на Босну у јесен исте године допао је угарског заробљеништва и одведен у Будим. Део његовог живота који је уследио не може се поуздано реконструисати. Претпоставља се да је у Угарској по ослобађању био у вези са српском властелском породицом Јакшић. По напуштању Угарске боравио је у Чешкој и учествовао у дипломатској мисији за стварање ширег хришћанског савеза против Турака. У време угарског напада на Чешку 1468. склонио се у Пољску и тамо остао до краја живота. *Јаничарове успомене* написао је крајем XV в. на пољском језику. Наменио га је пољском краљу Јану Олбрехту и његовом брату, угарском и чешком краљу Владиславу, као неку врсту војног и политичког упутства за борбу против Турака.

ИЗВОР: Константин Михаиловић из Островице, *Јаничарове успомене или Турска хроника*, ССАН, 1959, бр. 107.

ЛИТЕРАТУРА: Константин Јиречек, *Историја Срба*, II, Београд 1952, 376; Константин Михаиловић, *Јаничарове успомене или турска хроника*, Београд 1986; Ђорђе Живановић, *Живот и дело Константина Михаиловића из Островице*, Београд 2006.

М. Шуца

Константиновић, Јанаћко, трговац, политичар, јавни радник (Намата код Кожана, Грчка, 1844 — Београд, 27. IX 1929)

У печалбу у Србију дошао је као младић. Самосталан трговачки посао водио је од 1870. у Београду и Смедереву. Бакалску радњу у Београду купио је од цинцарског трговца Николе Кикија. Учествовао је у српско-турским ратовима 1876—1878. У политику је ушао као припадник Српске напредне странке. Неколико пута је биран за одборника Београдске општине. За члана Главног одбора ове партије изабран је октобра 1885. У време политичких превирања 1886, као и већина чланова Главног одбора, подржавао је партијско крило Милутина Гарашанина и његову намеру да формира владу са радикалима како би се учврстио пољуљани ауторитет краља Милана после пораза у рату са Бугарском. До ове коалиције није дошло, а напредњаци су следеће године отишли са власти. Учествовао је у раду добротворних и националних организација. Биран је за председника трговачко-занатлијског одбора и председника одбора Црвеног крста у Смедереву. Био је добротвор и један од утемељивача Друштва Светог Саве, основаног 1886. ради хуманитарног и националног рада у Старој Србији и Македонији.

ИЗВОРИ: Шематизам Србије, 1886—1887; Михаило Војводић, *Друштво Светог Саве, Документи 1886—1891*, Београд 1999, 12.

ЛИТЕРАТУРА: Владан Ђорђевић, *Историја српско-бугарског рата 1885*, II, Београд 1908, 1396; Политика 28. IX 1929, 9; 3. XI 1929, 11; Браство, XXV, 1931, 195.

Ђ. Ђурић

Кончаревић, Симеон, епископ далматински (Бенковац?, Далмација, око 1700 — Кијев, 26. VIII 1769)

Због непостојања поузданих извора историчари нису сагласни у одређивању места и времена његовог рођења, као ни у приказивању првих деценија његовог живота. Може се, ипак, са великом сигурношћу на основу посредних извора закључити да је рођен у Бенковцу, где је његов отац Јован био парох и живео са супругом Павлином од 1690. Питање његовог школовања остало је у историографији спорно, али је несумњиво да је основно образовање стекао уз оца. Оженио се 1719. кћерком харамбаше Мидаса из Биовичиног Села, која му је родила сина Игњатију и умрла недуго после порога. Вероватно је још за очевог живота постао парох у Бенковцу, а ову службу, како је сам написао у једној представи, обављао је преко двадесет година. У средиште пажње државних власти и римокатоличких црквених кругова дошао је 1729, када је заједно са парохијанима спречио нинског бискупа Андрију Балбија, који је сматрао да је надлежан и за православно становништво на простору своје бискупије, да у пратњи војника визитира православно цркву у Бенковцу. Како су тада још неки мирски свештеници и монаси спречили визитације својих храмова и манастира, више њих је ухапшено и затворено у Задру, где су задржани неко време. Ово насиље није променило њихове ставове, па је у Бенковцу 1731. одржан општи сабор, како је ово окупљање назвао нински бискуп. На сабору је закључено да је потребно да се за Србе у Далмацији и Боки изабере епископ и одбачена је могућност да католички епископи визитирају православне храмове и тиме демонстрирају на симболичкој равни подређеност православних верника њиховој јурисдикцији. Међутим, државне власти нису биле спремне, упркос повременим попуштањима, да суштински измене своју верску политику. Због тога је са својим сродником каринским парохом Јованом Кончаревићем, петровопољским протом Димитријем Кричком и многим другим црквеним и народним првацима православних Срба потписао представку која је 1747. упућена млетачким властима да их подстакне да на одговарајући начин

реше питање верских права српског становништва у млетачкој Далмацији и Боки (Рисан и залеђе Новог). На томе су радили у Венецији и представници општине Топла, која је представљала политичку заједницу Срба у околини Новог. Када се више није могло одлагати решавање питања новог епископа, јер су државне власти издале акт по којем ниједан православни свештеник није могао да врши службу без сагласности надлежног римокатоличког бискупа, представници Срба из Далмације и Боке решили су да више не чекају дозволу државних власти и изабрали су га за епископа. По наређењу српског патријарха хиротонисан је 15. септембра 1751. у Требињу. Томе је претходило његово замонашење, али се не зна поуздано када је и где извршено. Његов избор за епископа, као и његово посвећење од стране српског патријарха, један су од преломних догађаја у историји Срба у млетачкој Далмацији и Боки (општине Топла и Рисан), јер су извршени на захтев тамошње српске духовне и световне елите. Она је тиме показала своју етничку и верску самосвест и спремност да врши притисак на државне власти да српском народу на територији Млетачке републике признају верске слободе и право на сопствену црквену организацију. Значај овог чина одредио је и место самог изабраног епископа у историји српског народа. Његов избор и хиротонисање изазвали су огромно незадовољство римокатоличких црквених кругова, али и протесте цетињског владике Саве, који је покушавао да крајеве око Рисна и Новог стави под своју јурисдикцију. Млетачки провидур је тада саслушао новоизабраног епископа преко свештеника који познаје његов илирски језик и решио да он буде задржан у Задру у некој врсти кућног притвора, а његову синђелију је послао у Венецију. Обавештене о овоме, више власти су одлучиле да буде изгнан из Далмације, исто као својевремено епископ Стефан Љубибратић. Далмацију је напустио 17. априла 1753. и прешао у погранично српско село Попину у Хабзбуршкој монархији и, колико је било могуће, наставио да делује као надлежни епископ у својој епархији. Када му се указала потреба или прилика повремено је чак и прелазно на млетачку територију.

Осећајући да је његов положај у избеглиштву на дуже време неодржив, решио је да се пресели у Русију, али и да са собом поведе одређени број Срба из Далмације. Због тога је послао сина Игњатију да испита услове за насељавање, а по његовом повратку, започео је 1757. припреме за сеобу, која је и остварена крајем лета и у јесен следеће године. Поуздано су утврђена имена 57 исељених Срба из Далмације, али овај списак није потпун. У Русији је боравио до почетка септембра 1761, када се са сином поново запутио у Далмацију да врбује нове досељенике, што је са становишта млетачких власти представљало антидржавну делатност. Његова друга мисија није била успешна и вратио се у Кијев крајем 1762. и настанио у Петропавловском манастиру, где је и умро. Током боравка у Русији прибављао је књиге и утвари, које је потом слао црквеним установама православних Срба на разним подручјима.

ИЗВОРИ: Johan Friederich Le Bret, *Stammlung von Urkunden, die Griechen in Dalmatien und Albanien betreffend*, MGSK, I, Ulm 1771, 221—228, 250—252; Johan Friederich Le Bret, *Fortsetzung der Beiträge zur griechisch-dalmatinischen Kirchen-Geschichte*, MGSK, III, Frankfurt, Leipzig 1773, 487—490; Герасим Петрановић, *Писмо патријарха србскогъ Атанасија, коимъ опуномоћава Митроп. Босанскогъ Гаврила да посвети за Владика Кончаревића*, СДМ, 1862, бр. 21, 152—153; Јевто М. Миловић, *Зборник докумената из историје Црне Горе (1685—1782)*, Цетиње 1956; 215, 222; Марко Јачов, *Стиси Тајног ватиканског архива XVI—XVIII века*, ЗИЈКСН, 1983, књ. 22, 265—266.

ЛИТЕРАТУРА: Илија Русовић, *Епископ Симеон Кончаревић*, СДМ, 1847, бр. 12, 138—139; Герасим Петрановић, *О православнимъ Далматинскимъ Епископима*, СДМ, 1861, бр. 20, 219—226; Душан П. Берић, *Записи попа Силвестра из Ислама средином XVIII вијека*, ПКЈИФ, 1962, св. 3—4, 161; *Далматински епископ Симеон Кончаревић и његово доба*. Споменница о 200-годишњици његове смрти (1769—1969), Београд 1970, 17—22, 24, 27—51, 54, 56; Александар Форишковић, *Руске књиге Симеона Кончаревића намењене Србима*, ЗМСКЈ, 1975, бр. 23, 179—180; Марко Јачов, *Венеција и Срби у Далмацији у XVIII веку*, Београд 1984, 57—98.

В. С. Дабих

Коњовић, Петар, композитор, музички педагог и писац (Чуруг код Жабља, 5. V 1883 — Београд, 1. X 1970)

Рођен је у породици која је од краја XVII в. била настањена у Сомбору. Отац Павле био је учитељ у Чуругу, мајка Катарина рођ. Пивнички. Прва знања о музици стекао је у Великој српској православној гимназији у Новом Саду (1894—1899), уз професоре Јована Грчића и Тихомира Остојића. Учио је појање и учествовао у богослужењима, а на концертима се упознао са разноликом музичком литературом и већ тада проучавао партитуре Стевана Ст. Мокрањца, композитора који ће бити кључни узор за његова укупна стваралачка настојања. У свирању клавира и виолине био је самоук. Школовање је наставио у учитељској школи у Сомбору (1899—1902), где је уз подршку наставника дириговања Драгутина Блажека (1847—1922) проширио теоријска знања и развио практична искуства, диригујући школским, мушким и мешовитим хором. За потоње одређење за музички театар пресудно је било гостовање новосадског СНП у Сомбору, са опером *Чаробни стрелац* К. М. фон Вебера, у чијем је извођењу, певајући у хору, и сам учествовао (1900). За време школовања огледао се и у компоновању, пишући соло песме и хорова на стихове водећих романтичара (Ј. Ј. Змаја, А. Шантића, В. Каћанског, Р. Кошутећа). Нове прилоге хорској музици, црквеној и световној, дао је у Старом Бечеју (данас Бечеј), где је био учитељ певања и хорова Српске црквено-певачке дружине (1902—1904). Желећи да српску музику обогати опером изразито националног обележја, 1903. завршио је рукопис свог оперског првенца, *Женидбе Милошеве*, према истоименом драмском спеву Драгутина Ј. Илића. Рад на опери указао му је на неопходност даљег школовања. Боравак у Прагу (1904—1906) дефинитивно је одредио најбитније смернице његовог будућег рада. Примљен је директно на другу годину студија и на Конзерваторијуму похађао одсек композиције. Као ванредни студент на Карловом универзитету два семестра слушао је и предавања из естетике. Поред компоновања симфонијске поеме *Serbia liberata* (дипломски рад), као и неколико хорова, у Прагу се трајно везао за подручје вокалне лирике. Значајне соло песме на текстове уметничке поезије сведоче о усвајању новијих стилских тенденција (нпр. *Ишчекивање*, текст. Ј. Бенеша, *Вечерња песма*, сопствени текст, *Ноћ* и *Chanson*, текстови М. Николића, све из 1906), док прва објављена збирка песама *Из наших крајева* (1906) наговештава будући капиталан рад на прикупљању и стилизацији народних мелодија (*Моја земља. 100 југословенских народних песама за један глас и клавир*). У Прагу, где су почетком века деловале две оперске куће, проширио је хоризонте упознајући дела немачког (Р. Вагнер, Р. Штраус), француског (М. А. Шарпантје, Ж. Бизе), руског (А. Бородин, Н. Римски-Корсаков, П. Чајковски, В. И. Ребиков) и чешког (Б. Сметана, А.

Дворжак, Л. Јаначек) репертоара. На основу чланака које је као дописник редовно објављивао у српској штампи (*Бранково коло*, *Нови Србобран*, *Нова искра*, *Позориште*, *Српско цвеће*) види се да је поред музичког живота, пасионирано пратио и модерне тенденције на подручју драме и позоришне режије: приликом гостовања московског Художественног театра са делима Чехова и Горког, упознаје и принципе „система Станиславског”. Из прашких година потиче и пријатељство са Јарославом Квапилом, писцем, либретистом и драматургом који је тридесетих година превео либрето *Коштана* на чешки језик. Прве скице за музичку драму *Кнез од Зете*, по трагедији *Максим Црнојевић*, Лазе Костића, потичу из истог доба.

По дипломирању (1906), био је учитељ музике у српској школи у Земуну. У време до Првог светског рата, активан и у Београду, развијао је композиторску, педагошку, организаторску и списатељску делатност. На Мокрањчев позив паралелно је предавао и у Српској музичкој школи у Београду. У Земуну је 1908. основао и сопствену музичку школу која је, с београдским наставницима Рајном Димитријевић (клавир) и Јованом Зорком (виолина), успешно радила до 1911. Као хоровађа земунске Српске црквене певачке задруге учествовао је на богослужењима у Богородичиној и, вероватно Николајевској, цркви, наступајући са хором и концертно. То је период у коме даје најкрупније (две *Литургије*) и најзначајније прилоге црквеној музици (*Музика духовна*, Загреб 1938). Поред тога што је, под псеудонимом П. К. Божински (до 1914), редовно објављивао текстове о музици и позоришту (*Србобран*, *Нова искра*, *Ново позориште*, *Босанска вила*, *Покрет*, *Бранково коло*, *Летопис Матице српске*) и био уредник (*Покрет*, св. 5), са Станојем Станојевићем и Миланом Грчићем основао је Књижарско-издавачки завод „Напредак”, са намером да објављује књиге и музикалије српских писаца и композитора. Најмаркантнији композиторски допринос предратних година је *Симфонија*, у це-молу (1907), први у низу омажа Мокрањцу. Да су обриси композитора модерног националног смера јасно зацртани сведоче нови прилози световној хорској музици (нпр. *Селјанчице*, текст М. Петровића, 1906) и вокалној лирици, као и прва обимнија вокално-инструментална (*Вече на мору*, 1907) и камерна инструментална дела (*Први гудачки квартет де-мол/Музика скривених слутњи*, прва 2 става, 1907). На подстицај Милоја Милојевића, уочи Првог светског рата започео је прераду *Женидбе Милошеве*, а прва редитељска искуства стекао са комадима извођеним на забавама у земунским хотелима „Гранд” и „Централ”. Ратне године допринеле су да се усмери на позоришно поље. Мада је 1914. постављен за секретара у музичкој школи „Станковић” у Београду, по избијању рата, са супругом Миленом (рођ. Станишић) и синовима, преселио се у Сомбор код оца. Ослобођен је ратне обавезе пошто се разболео од туберкулозе. Поред компоновања симфонијских варијација *На селу*, првог дела тог жанра у српској музици (1915), рада на другој опери, *Кнезу од Зете*, у Сомбору је довршио прераду *Женидбе Милошеве* и партитуру послао Оперу ХНК у Загребу. Обавештен 1916. да му је опера примљена за извођење, на позив Јулија Бенеша 1917. отишао је у Загреб и остао до краја рата. Његов први ауторски концерт приређен је у Хрватском гласбеном заводу (1917). Афирмацију утврђује након премијере *Женидбе Милошеве*, која је због аустријске цензуре изведена под називом *Вилин вео* (1917). Клавирски извод опере, као и већину композиција из загребачких ратних година (нпр. 20 песама, *Псалм* за виолину и клавир/оргуље, *Три женска збора*), објавио је у Бечу, у издању Edition Slave, у чијем је оснивању такође учествовао (1917). Наставио је рад на *Кнезу од Зете* и размишљао о следећој опери — *Коштани*, према истоименој драми Б. Станковића. Афинитет према књижевном стварању продубио је песничким циклусом *Мистерије* (објављеном у *Летопису Матице српске* и *Савременику*), као музички критичар сарађивао у *Хрватској њиви*, а чланцима о музици и позоришту у *Савременику*, *Обзору* и *Књижевном југу*. Избор најзначајнијих раних текстова публиковао је у својој првој књизи *Личности*.

У првим послератним годинама, живећи између Новог Сада и Београда, ангажовао се у политичком и организационом раду. Од раније близак идејама Хрватско-српске коалиције, био је потпредседник Народне управе у Војводини (1919). Био је један од оснивача, директор и уредник листа *Јединство* — гласила Демократске странке. Дајући истовремено допринос обнови културног, посебно позоришног и оперског живота Новог Сада, у Београду је био инспектор Уметничког одељења Министарства просвете (од 1919). После првог београдског ауторског концерта 1920, са виолинистом З. Балоковићем и пијанистом В. Краусом, отишао је на турнеју у Швајцарску, Француску и Енглеску и забележио прве међународне успехе на Западу. У Паризу, у дворани Гаво, диригујући оркестром ”Pasdeloup”, премијерно је извео своје симфонијске варијације *На селу*. Као управник Народног позоришта у Новом Саду 1921. организовао је свечану прославу 60-годишњице ове куће. Затим је до 1926. био директор Опере ХНК. Уз присну сарадњу и подршку Ј. Бенеша као интенданта, и Бранка Гавеле као директора Дrame, у рад загребачке Опере унео је значајне репертоарске новине и допринео укупном извођачком успону ансамбла. Подстицајући продукцију националног музичкосценског стваралаштва, заслужан је за премијере дела југословенских савременика, посебно хрватских аутора: А. Добронића, Л. Шафранек Кавића, К. Барановића, Ф. Лотке и И. Тијардовића. Словенски репертоар афирмисао је југословенским премијерама *Сњегурочке* (1921), *Шехерезаде* (1922) и *Царске невесте* (1924) Н. Римског-Корсакова, *Сорочинског сајма* (1925) и *Хованичине* (1926) М. Мусоргског и *Петрушке* (1923) И. Стравинског. За потребе појединих премијера преводио је либрета, настојећи да у преводу унесе правилну дикцију и књижевни стил. Као посебна издања у Загребу и Београду објављени су његови преводи *Валкира* (б. г.), *Лоенгрин* (1926), *Хованичине* (1926), *Фауста* (б. г.) и *Самсона и Далиле* (1930). Стваралачки мотивисан да до танчина проникне у све аспекте музичког театра, диригентску оперску праксу употпунио је Вердијевим *Отелом* и Дебисијевим *Пелеасом и Мелизандом*, а као редитељ дебитовао Сен-Сансовом опером *Самсон и Далила*. Из Загреба је отишао 1926. и следеће године постао управник Народног казалишта у Осијеку, где је такође приступио организационим и репертоарским реформама: укинута је оперета, 1928. спојено осјечко и новосадско позориште, проширене су активности и према сплитском театру, формирана трупа која је неколико година са запаженим успесима кружила по Војводини, Хрватској и Далмацији. Редитељски деби на пољу драме остварио је *Господом Глембајевима* М. Крлеже. Затим је у Загребу поново био управник ХНК (1933—1939). Многобројна оперска и драмска гостовања ХНК у Сплиту, Сарајеву и Дубровнику из тих година непосредни су резултат његове посвећене театарске мисије. Укупан рад у Оперу и на челу ХНК, као и у осјечком НК (1921—1939), био је својеврсна жива музичко-позоришна „лабораторија”, под чијим окриљем је дефинитивно sazрела његова прва опера, а истовремено су настајале и нове, најзначајније музичке драме — *Кнез од Зете* и *Коштана*. Поучен поставком из 1917, почетком двадесетих изнова прерађује

Женидбу Милошеву. Убрзо после загребачке (у октобру 1922) уследила је и београдска премијера треће верзије *Женидбе* у Опери НП (у фебруару 1923). Искуство у преводу оперских либрета било је пресудно за сазревање личног либретистичког поступка који је у случају *Кнеза од Зете* и *Коштана* резултирао радикалним драматуршким интервенцијама на полазним књижевним узорима. Ту су у пуној мери испољени и његови врсни књижевни дарови. Темелјна прерада трагедије *Максим Црнојевић*, уз упоредно уважавање примарног полазишта — народне песме *Женидба Максима Црнојевића*, претходили су либрету за прву верзију *Кнеза од Зете* (9 слика). Партитура је довршена 1926. а премијера, у режији Бранка Гавеле и са Ловром Матачићем као диригентом, приређена у београдској Опери (у јуну 1929). Током треће деценије XX в. наставио је и рад на *Коштани*. Заснивајући либрето на синтези прераде драме Б. Станковића и проучавању народне поезије врањског краја, у саму музику драме успешно је уградио и искуства у обради народних мелодија јужнословенског подручја (*Моја земља*). Рад на првој верзији *Коштана* окончан је 1929. После загребачке (у априлу 1931) уследиле су премијере у Београду, Љубљани и Сплиту. Истовремено су текле припреме и за прва инострана извођења: захваљујући преводу либрета на чешки језик из пера Ј. Квапила, у режији Б. Гавеле, *Коштана* је најпре приказана у Брну (1932), и, након минуциозне редакције диригента Здењека Халабале, доживела запажену премијеру и у прашком Народном позоришту. Из тог времена потичу и његова друга значајна инструментална дела: *Јадрански капричо*, концерт за виолину и оркестар (1937) и *Други гудачки квартет* (1937). У зениту стваралачких постигнућа доживљава прве крупне почасте: као први и једини композитор из Југославије, изабран је за иностраног члана Чешке академије наука и уметности (1938). Уочи Другог светског рата (1939) прешао је у Београд за ректора Музичке академије. Функцију ректора обављао је до 1943, као и две године после ослобођења (1945—1947). Од 1939. до пензионисања 1950. био је редовни професор: на позоришном одсеку предавао је Дикцију, Режију и Историју позоришта, а на одсеку за композицију Науку о фолклору и Говорну пластику текста. Током ратних година, поред компоновања инструменталних опуса започиње и рад на „свечаном посветном приказу” *Отаџбина*. После рата позицију најзначајнијег домаћег оперског композитора потврдио је извођењима *Кнеза од Зете* (Београд, 1946) и *Коштана* (Београд, 1950) у новим верзијама, као и премијером четврте довршене опере — *Селјаци*, компоноване према комаду *Бидо* Ј. Веселиновића и Д. Брзака (Београд, 1952). Довршена 1960, *Отаџбина* је постхумно приказана тек 1983. *Три псалма* за гудачки оркестар заокружила су 1963. његов композиторски опус. Својеврсна ретроспектива његових најзначајнијих хорских дела, међу којима су многа до тада била у рукопису, објављена је у збирци *Хорови* (1967).

Послератни период испуњен је и значајним доприносима у области музикографије. Објављена је *Књига о музици српској и славенској* (1947), његова друга значајна збирка текстова, монографије *Милоје Милојевић, композитор и музички писац* (1954), *Стеван Мокрањац* (1956) и трећа збирка есеја *Огледи о музици* (1965). Пошто је 1946. изабран за правог члана СКА, а 1948. потврђен као редовни члан САН и исте године постављен за Секретара Одељења ликовне и музичке уметности, залагао се за оснивање Музиколошког института, прве установе такве врсте у Југославији. Почетком 1948. обилазио је центре који су имали дужу традицију у музиколошком раду (Будимпешта, Беч, Братислава, Брно, Праг и Букурешт) и на основу стечених искустава поставио организациону структуру Академијиног института. Пошто је Институт и формално основан, постављен је за његовог првог управника и секретара Одељења (до 1954). У едицији Одељења коју је покренуо — Музичка издања САНУ, од 1952. до 1966. објављене су партитуре и клавирски изводи његових оркестарских и камерних композиција: варијација *На селу*, *Симфонијског триптихона „Коштана”*, *Јадранског каприча*, симфонијске поеме *Макар Чудра* и *Три псалма* за гудачки оркестар, оба гудачка квартета и дувачки квинтети *Сан летње ноћи* и *Концертне свите*. Био је и један је од првих музичара чланова Интернационалног музиколошког друштва у Базелу и београдског ПЕН центра. Најмаркантније композиције несумњиво припадају подручју музичке сцене и вокалне лирике. Полазећи из романтичарских оквира и од Мокрањчеве традиције, његов стилски пут ка модерном изразу најбоље се прати у домену рецитативно-ариозног вокалног стила, пониклог на тековинама „реализма” Мусоргског и дефинитивно уобличеног на трагу Јаначекове концепције мелодијско-ритмичких флексија говора. Слично другим најизразитијим представницима генерације којој је припадао, Стевану Христићу и Милоју Милојевићу, био је отворен и за хармонске и колористичке импулсе импресионистичког порекла. Дубоко привржен фолклору као еманацији националног музичког мишљења, трајно посвећен питањима музичке транспозиције текста и проблемима драматургије, отворио је ново поглавље у историји националне опере, придруживши је словенској породици модерне музичке сцене Европе. Одликован је Орденом рада I реда (1953), Орденом заслуга за народ (1965) и Седмојулском наградом за животно дело (1960).

ДЕЛА: композиције: инструментална дела: *Два гласовирска комада (Deux morceaux pour le Piano)*, 1904 (издање аутора, 1904); *Serbia liberata*, симфонијска поема, 1906, рукопис; прерада Ђ. Јакшића, 1970, рукопис; *Гудачки квартет / Музика скривених слутњи*, 1907, 1917, Београд 1938; *Симфонија це-мол*, 1907, рукопис; прерада Ђ. Јакшића, 1954, рукопис; *Хајдучка* и *Игра*, за виолончело и клавир, 1913, Париз 1921; *На селу*, симфонијске варијације, 1915, Београд 1959; *Псалм*, за виолину и клавир/оргуље, 1917 (Wien 1918); *Две народне: Pastorale; Игра*, за клавир, 1921, Београд 1928; *Симфонијски триптихон „Коштана”*, 1935, Београд 1952; *Два гудачки квартет*, еф-мол, 1937, Београд 1938; *Јадрански капричо*, концерт за виолину и оркестар, 1937, Београд 1965; *Сан летње ноћи*, свита за дувачки квинтет, 1941, Београд 1966; *Макар Чудра*, симфонијска поема, 1944, Београд 1964; *Sonata quasi una fantasia* за виолину и клавир, 1944, рукопис; *Концертна свита*, за дувачки квинтет, 1945, Београд 1966; *Селјаци*, увертира за оперу, Београд 1961; *Три псалма*, за гудачки оркестар, 1963, Београд 1966; музичкосценска дела: *Женидба Милошева*, опера, 1. верзија, 1903, рукопис; 2. верзија — као *Вилин вео*, 1916, клавирски извод: Загреб 1917; 3. верзија — као *Женидба Милошева*, 1922, клавирски извод: Загреб 1926; *Кнез од Зете*, музичка драма, 1. верзија, 1926, рукопис; 2. верзија, 1940, клавирски извод: Загреб 1965; *Коштана*, опера, 1. верзија, клавирски извод: Загреб 1929; 2. верзија, 1940; 3. верзија, клавирски извод: Београд 1946; *Сан летње ноћи*, сценска музика, 1940 [видети истоимену свиту за дувачки квинтет]; *Селјаци*, народна опера у 3 чина, 1951, клавирски извод: Нови Сад 1962; *Отаџбина*, сценски посветни приказ у 3 чина, 1960, рукопис; вокалноинструментална и вокална дела: *Црна сукњица*, за сопран соло, мешовити хор и оркестар, 1903, Нови Сад 1904; *Из наших крајева*, 5 песама за глас и клавир, Нови Сад 1906; *Дитирамб: Дижимо браћо, чаше*, за мушки хор, 1904, Нови Сад 1910; *Селјанчице*, за мешовити хор, 1906, Wien 1922; *Прошета се девојка*, за мушки хор, 1906, Београд 1927; *Вече на мору*, симфонијска бајка, мелодрама за рецитацију, женски и мушки хор и симфонијски оркестар, 1907, рукопис; *Поречко моме*, за мушки хор, 1908, Земун 1911; *Наше се село, леле, одједном прочуло*, за мушки хор, 1908, Земун 1912; *На Вардару*, за сола, мешовити хор и оркестар, 1915, рукопис; *Три женска збора*, женски хор с клавиром, 1916, Wien, 1921; *Пјесме: за један глас и клавир*, Wien, Загреб 1918—1921; *Моја земља. 100 југословенских народних песама за глас и клавир*, I—III, Београд 1921; IV,

Београд 1954; V, Београд 1956; *Muzika duhovna (Musique sacrée). Srpsko-pravoslavni crkveni napjevi i višeglasnoj obradi vokalnoj*, Zagreb 1938 [у збирци су први пут објављени: *Литургија*, за мушки хор, 1900; *Глас Господен на водах*, 1900/1903/1915; *Тебе одјејичагосја*, 1901; *Достојно јест*, 1902; *На рјехах вавилонских*, 1902; *Ирмос на Божић*, 1902; *Боже, во помошч моју војни*, 1903; *Литургија*, за мешовити хор, 1903; *О како беззаконје сонмишче*, 1903/1906; *Благообразниј Јосиф*, 1903/1908; делови *Литургије* за мешовити хор, 1903; *Мироносицам женам*, 1903/1908; *Једна пришеде конец вијека*, 1903/1908; *Да исправитсја молитва моја*, 1903/1908; *Литургија* за три женска гласа, 1915]; *Татко Стојанов*, за тенор и мушки хор, 1948, Београд 1949; *Лирика*, 24 песме за глас и клавир, Београд 1948; *Хорови*, Београд 1967 [у збирци су први пут објављени световни хорови: *Ране*, 1901; *Две Бранкове*, 1905; *Жабе*, 1906; *Ао, небо, плаво небо*, 1909; *У природи*, 1909; *Сумрачак пада*, 1910; *Тамара*, 1912; *Загорски пејзажи*, женски хор с клавиром, 1917; *Поздрав Дубровнику*, за мешовити хор уз пратњу мандолина и гитара ad libitum, 1957]; књиге: *Личности*, Загреб 1920; *Књига о музици српској и славенској*, Нови Сад 1947; *Милоје Милојевић, композитор и музички писац*, Београд 1954; *Стеван Ст. Мокрањац*, Београд 1956; *Огледи о музици*, Београд 1965; *Надежда Мосусова, Библиографија радова Петра Коњовића*, у: Споменница посвећена преминулом члану Петру Коњовићу, Београд 1971, 43—65.

ЛИТЕРАТУРА: Милоје Милојевић, *Три опере Петра Коњовића*, у: Музичке студије и чланци, II, Београд 1933, 57—78; Стана Ђурић-Клајн, *Предговор*, у: Петар Коњовић, *Књига о музици*, Нови Сад 1947; Петар Бингулац, „*Коштана*” *Петра Коњовића у новој обради*, Музика, 1949, бр. 2, 55—65; *Почасни чланови Матице српске: Петар Коњовић*, Нови Сад 1964; *Надежда Мосусова, „Лирика” Петра Коњовића*, Звук, 1967, бр. 75/76, 1—10; *Надежда Мосусова, Славенски издавачки завод у Бечу — Петар Коњовић и Милан Обуљен*, Звук, 1968, бр. 85/86, 261—275; *Надежда Мосусова, Петар Коњовић на сцени Београдске опере*, Сцена, 1968, бр. 6, 622—636; Властимир Перичић, *Музички ствараоци у Србији*, Београд [1969], 172—196; *Надежда Мосусова, О „Коштани” Петра Коњовића*, АМ, 1971, бр. 2, 153—166; *Споменница посвећена преминулом члану Петру Коњовићу*, Београд 1971; *Надежда Мосусова, Преписка између Петра Коњовића и Тихомира Остојића*, ЗМСКЈ, 1971, бр. 1, 153—169; Stana Đurić-Klajn, *Serbian Music through Ages*, Belgrade 1972, 117—125; *Nadežda Mosusova, Opernwerke Petar Konjović im Lichte von Janačeks dramatischer Prinzipien und der Sprechgesangtheorie*, у: Colloquium „Musik und Wort”, Brno 1973, 259—261; Марија Бергамо, *Елементи експресионистичке оријентације у српској музици до 1945. године*, Београд 1980, 37—54; Милана Бикицки, *Написи о музици, позоришту и књижевности у „Јединству” Петра Коњовића*, ЗМСДН, 1983, књ. 75, 159—167; Милана Бикицки, *Петар Коњовић, оснивач и власник књижевско-издавачког завода „Напредак” у Земуну*, ЗМСКЈ, 1983, св. 2, 299—307; Катарина Томашевић, *Музичка драматургија Петра Коњовића: анализа неких значајнијих аспеката*, Звук, 1983, бр. 3, 59—68; Александар Васић, *Рани Коњовић: опера „Женидба Милошева” („Вилин вео”)*, ЗМССУМ, 1988, бр. 3, 127—148; *Живот и дело Петра Коњовића*, САНУ, Научни скупови, књ. XLIII, Београд 1989; Мелита Милин, *Сељаци Петра Коњовића — народна опера у неокласицистичком рху*, у: Фолклор и његова уметничка транспозиција, Београд 1989, 165—176; Ира Проданов, „*Макар Чудра*” — *уводна музика за имажинарну оперу Петра Коњовића*, НЗ, 1994/1995, бр. 4/5, 109—122; *Надежда Мосусова, Преписка између Петра Коњовића (1883—1970) и Зојека Халабале (1899—1962)*, Музикологија, 2002, бр. 2, 57—105; Милица Андрејевић, *Млади Петар Коњовић у Земуну*, ЗМССУМ, 2005, бр. 32/33, 155—161; Катарина Томашевић, *Петар Коњовић — pro et contra Вагнер*, у: Вагнеров спис „Опера и драма” данас, Нови Сад, 2006, 119—135; Katarina Bedina, *Povrečen nisem hotel biti. Korespondenca med akademikoma Dragotinom Svetkom in Petrom Konjovićem (1949—1968)*, Ljubljana 2007; Татјана Марковић, *Иконографска мрежа знакова: Semiosis комада Коштана*, ЗМССУМ, 2010, бр. 42, 37—49.

К. Томашевић

Корманош Јањатовић, Остоја, устанички вођа (Босанска Крајина, ? — Гашница код Градишке, Босанска Крајина, 10. IX 1875)

Био је хајдучки харамбаша у северозападној Босни. Уочи устанка 1875. склањао се од турских потера у Србију и Аустроугарску. Босански валија без успеха је од Беча захтевао његово изручење. Веровало се да је тада био крманош на Сави и да је по томе добио надимак. У припремама устанка главни устанички одбор намеравао је да га постави на чело сељачке војске, која је требало да се 18. августа дигне против Турака. Именован је за команданта Козаре, Просаре и Мотајице. На почетку устанка био је најзначајнији сељачки вођа у Босни. Први сукоб устаника са турском војском избио је под његовом командом, пре договореног датума, 17. августа 1875. код Великог Струга. Сутрадан је разбио Турке из Градишке код моста на Јабланици. Крајем августа предао је команду над устаницима харамбаша Петру Петровићу Пецији, који је стигао из Србије. Њихова чета на Козари тада је бројала близу 300 људи. Обезбеђујући пошиљку оружја која је Савом стигла из Србије, водио је успешне борбе 7. 8. и 9. септембра 1875. код Босанске Дубице (данас Козарске Дубице), Огорелице и Јабланице. Погинуо је, заједно са Пецијом, повлачећи се на славонску страну реке Саве. Смрт двојице вођа изазвала је привремену кризу устанка у Босни.

ЛИТЕРАТУРА: Алекса Ивић, *Фрагменти из историје Босанског устанка 1875. и 1876. год.*, Загреб 1918; Васа Чубриловић, *Босански устанак 1875—1878*, Београд 1930; Милорад Екмечић, *Устанак у Босни 1875—1878*, Сарајево 1960.

М. Ковић

Косара/Теодора, жена Владимира, владара Дукље и Србије (?), последња четвртина X в. — манастирска црква Св. Марије у Крајини, после 1018)

Према подацима из *Летописа попа Дукљанина*, Косара (Cossara) је била кћи бугарског цара Самуила која се заљубила у „краља” Владимира у време његовог заробљеништва у Преспи и измолила оца да је уда за њега (вероватно око 998). Самуило је Владимира потом вратио на престо и поставио за намесника у драчкој области. Упозорила је Владимира на предстојећу опасност када га је бугарски цар Јован Владислав позвао на свој двор. Међутим, Владимир је на превару убијен у Преспи 22. маја 1016. Пренела је 1018. његове мошти из Преспе и сахранила их у манастирској цркви Св. Марије у Крајини, где се потом замонашила и била сахрањена поред мужа. У новијој литератури се јавља и под именом Теодора, на основу једног податка из историје византијског историчара Јована Скилице. Са Владимиром била је мотив у уметности новијег доба. Прича о Владимиру и Косари има доста сличности са оном о Ашоту, заробљеном византијском војсковођи, којег је Самуило оженио својом кћери Мирославом и поставио за намесника у Драчу, из списка Јована Скилице. Постоји могућност да су мотиви из приче о Ашоту и Мирослави утицали на уобличавање повести о Владимиру и Косари, какву доноси *Летопис попа Дукљанина*.

ИЗВОРИ: *Letonic nona Dukljanina*, Београд, Загреб 1928, 331—342; *Ioannis Scylitzae Synopsis Historiarum*, Berlin 1973, 353—354; *Gesta Regum Sclavorum*, I, Београд 2009, 124—138; Тибор Живковић, *Gesta Regum Sclavorum*, II, Београд 2009, 262—271.

ЛИТЕРАТУРА: Стојан Новаковић, *Први основи словенске књижевности међу балканским Словенима. Легенда о Владимиру и Косари*, Београд 1893; N. Adontz, *Samuel l'Arménien, rois des Bulgares*, MARB, CL, 1938, 38, 1—63; С. Пириватрић, *Самуилова држава*, Београд 1997, 105—106; Т. Живковић, *Поход бугарског цара Самуила на Далмацију*, ИЧ, 2002, XLIX, 9—25; С. Пириватрић, *Дукља, Бугарска и Византија на јужном Јадрану крајем X и почетком XI века*, у: Бугарија и Србија в контекста на византијската цивилизација, Софија 2005, 91—101.

С. Пириватрић

Коска, Јелена, добротворка (Земун, 1823 — Земун, 18. IV 1886)

Девојачко презиме јој је Милутиновић. Била је удата за земунског царског и краљевског већника. Извршилац њене опорукe био је Мојо Кекић из Земуне. Опорука датира од 4. августа 1894. и њоме је као универзалног наследника одредила Гимназијски фонд у Сремским Карловцима. Карловачкој гимназији даровала је 25 000 форинти за помагање сиромашних ђака, а Матици српској 1 000 форинти.

ИЗВОР: Записник Матице српске, година 1896, Управни одбор, 142—143, 166, 240, 261, 355—356.

ЛИТЕРАТУРА: Живан Милисавец, *Историја Матице српске*, III, Нови Сад 2000.

В. М. Николић

Косовљанин, Михајло Ј., индустријалац, народни посланик (Јагодина, 12. III 1862 — Јагодина, 8. X 1925)

Отац Јован био је трговац и власник пиваре, мајка Катарина. Основну школу и два разреда гимназије завршио је у Јагодини, у Будимпешти похађао трговачку школу а дипломирао на Пиварској академији у Медлингу код Беча. Као ванредни слушалац завршио је и хемијску технологију на Политехници у Прагу. Студије је привремено прекинуо 1882, када је због очеве смрти морао да се врати у Јагодину да би са старијим братом Светозаром управљао наслеђеном пиваром. Стекавши широко образовање из области пиварства, по окончању школовања 1886. коначно се вратио у Јагодину и са братом водио пивару до његове смрти 1891. Поставши једини власник пиваре, у наредним деценијама успео је да развије производњу квалитетног пива. Трудио се да прати савремене техничко-технолошке процесе, тако да је инсталирао прво парне а потом и модерне електричне машине. Ширио је и производњу пиварског јечма, који се до тада у Србији није гајио. Први је извозник пива из Србије у многе околне земље и у Египат. Сматрајући да ће већим инвестицијама постићи боље резултате, одлучио је да 1912. пивару трансформише у акционарско друштво ангажовањем капитала Прашке кредитне банке. Први светски рат, током којег је пивара претрпела велику штету, провео је у Француској. Због тешке болести повукао се 1921. са места директора и председника Управног одбора пиваре.

У политички живот ступио је 1882. као један од првих чланова јагодинског одбора Народне радикалне странке. Био је народни посланик за варош Јагодину (1892—1894) и носилац радикалне листе за Моравски округ у Народној скупштини (1903, 1905—1906, 1908 —1912). Као народни посланик залагао се за развој пиварске индустрије. Био је дугогодишњи председник јагодинског одбора Црвеног крста. У браку са Калиопом, рођеном Арменули, имао је троје деце.

ИЗВОРИ: ЗМЈ, *Грађанске странке*, ф. 4, к. 3; Шематизам Србије, 1893—1897, 1906—1912; *Стенографске белешке Народне скупштине за 1906—1907. годину*, IV, Београд 1907, 2027—2028, 2142; Бранко Перуничкић, *Град Светозарево 1806—1915*, Београд 1975.

ЛИТЕРАТУРА: *Српска народна скупштина 1908—1912*, Београд 1911, 139—140; Воја Стојановић, *Заслужни синови. Биографије заслужних људи са територије Источне Србије и Поморавља*, I, Београд 1940, 144—145; Милисав Обрадовић, *Настанак и развој индустрије Поморавља до Другог светског рата (Параћин, Ђуприја, Светозарево)*, Светозарево 1975, 28, 41—42, 62, 84; Живомир Спасић, *Јагодинска пивара 1852—1982, пут дуг 130 година*, Светозарево 1982; Саво Ветњић, Добривоје Јовановић, Нинослав Станојловић, Јасмина Грујић, *130 година Црвеног крста Јагодине (1876—2006)*, Јагодина 2006.

Н. Станојловић

Костић, Александар Ђ., хистолог, сексолог, универзитетски професор (Београд, 6. III 1893 — Београд, 19. I 1983)

Мајка Катарина и отац Ђорђе били су чиновници. У Београду је завршио основну школу (1900—1904) и Другу државну мушку гимназију (1904—1912). Као гимназијалац објављивао је литерарне саставе, учествовао у активностима ђачке дружине „Вук Караџић” и у покретању гимназијског часописа за књижевност и уметност *Српски омладински гласник*. У средњој музичкој школи код Стевана Стојановића Мокрањца учио је клавир и композицију и компоновао за хор. Започео је студије медицине у Нансију 1912, али се вратио у Србију и у балканским ратовима био добровољни лекарски помоћник у војној болници у Београду. Наставио је 1913. студије у Нансију и у Монпелијеу постао војни стипендиста. Студије је опет прекинуо због рата 1914. Прикључио се српској војсци, завршио курс за трупног лекара, преболео трбушни тифус, прешао са војском преко Албаније до Крфа и као батаљонски лекар 6. пешадијског пука Дринске дивизије учествовао у борбама на Солунском фронту 1916—1918. Демобилисан је 1919. Као државни стипендиста вратио се у Монпелије да заврши студије, прешао на Медицински факултет у Стразбуру и 1921. докторирао тезом *Експериментално дејство алкохола на тестисе — хистолошка и хемијска студија*. Накратко је био лекар асистент у Хистолошком институту у Стразбуру. Прихватио је позив да организује наставу хистологије и ембриологије на новооснованом Медицинском факултету у Београду и 1921. изабран је за хонорарног професора хистологије и ембриологије и постављен за управника Хистолошког института. У Београд је дошао 1922. Започео је предавања и вежбе из хистологије и опремање Института. Исте године изабран је за доцента а за ванредног професора

1924. При Хистолошком институту 1924. основао је Терминолошки семинар и Фотофилмску лабораторију и суделовао у изградњи нове зграде Института. За редовног професора изабран је 1936. и био декан Медицинског факултета (1936—1939), када је иницирао оснивање фармацеутског одсека и самосталног ветеринарског факултета, на којима је предавао. У исто време изучавао је структуру и функције органа и система, нарочито гениталних органа и слезине, експериментално истраживао поремећаје ткива тестиса проузроковане алкохолом и утицај других токсичних материја на ћелије. Бавио се пионирским научноистраживачким и популаризаторским радом на проблемима сексологије и сексуалног васпитања. Започео је рад на медицинској терминологији а у Фотофилмској лабораторији направио прве медицинске микрофотографије. Основао је и фото клуб (1928). После Првог светског рата ангажовао се на здравственом просвећивању народа и хуманитарном раду на заштити деце и сирочади. Био је члан Главног одбора и председник Друштва за заштиту и васпитање деце (1933—1945), потпредседник Југословенске уније за заштиту деце и члан такве међународне организације. Учествовао је у оснивању и раду Друштва за биологију и Југословенског друштва за чување народног здравља, предавао у Школи за нудиље у Београду и био члан и председник Савеза средњошколских заједница дома и школе. Држао је научно-популарна предавања на Коларчевом народном универзитету, организовао прву стручну екскурзију студената медицине у селима Мачве (1922), покренуо оснивање здравствених задруга у Србији, био председник и почасни члан Савеза здравствених задруга, председник Скаутске организације Југославије и антиалкохоличарског покрета. Организовао је Прву земаљску хигијенску изложбу у Београду (1933) и Међународну изложбу дечје заштите (1939) и учествовао на Светском конгресу хистолога у Прагу (1928), Француско-југословенским медицинским данима (1939) и многим научним конгресима и саветовањима. Покренуо је и уређивао часопис *Наука и природа* (1928—1930), био уредник часописа *Здравље*, уредник и издавач Медицинске библиотеке и Библиотеке за сексуална питања, *Медицинске енциклопедије* (1931—1933), *Моза лекара* (1939) и других популарних библиотека и издања. Од 1920. објављивао је научне радове на српском, француском и немачком језику у домаћим и страним медицинским часописима, пре свега из области експерименталне хистологије и хистофизиологије. Између два светска рата објавио је и неколико популарних књига из области сексологије (*Из сексуалног васпитања*, 1922; *Настава полне хигијене у школи*, 1928; *Полни живот човека*, 1932; *Сексуално у српској народној поезији*, 1933; *О браку*, 1934; *Жена-пол, жена-човек*, 1937; *Брачни проблеми*, 1938. итд.) и пет уџбеника из хистологије и ембриологије. Превео је књигу Пола Форела *Полно питање* (1924). Пошто је 1941. одбио да потпише Апел српском народу и да сарађује с окупационим властима, удаљен је са Факултета и Института (1942), ухапшен и пензионисан. За редовног професора Медицинског факултета враћен је децембра 1944. а за управника Хистолошког института јула 1945. Учествовао је у оснивању Института за физиологију развића, генетику и селекцију Српске академије наука (1948). Већ 1945. дошао је у сукоб са комунистичком влашћу и 1952. је уклоњен са свих дужности. Пензију је почео да прима 1955. После пензионисања из области сексологије објавио је неколико књига и већи број чланака и одржао преко хиљаду популарних предавања у више стотина места широм Југославије. Наставио је да сакупља грађу из медицинске терминологије, приредио неколико издања великог вишејезичног медицинског речника (прво 1956) и медицинског лексикона, сарађивао на *Медицинској енциклопедији* и био председник комисије за медицинску терминологију САНУ и Научног друштва за историју здравствене културе Србије.

Аматерски се бавио музиком и фотографијом (1978. приредио је изложбу својих радова). На имању у Гроцкој ископао је преко 500 археолошких и палеонтолошких налаза које је донирао за оснивање Завичајног музеја Гроцке 1982. Објавио је две збирке приповедака са Солунског фронта *Приче из страшне куће* (1929, псеудоним Велизар Рамски) и *Ведрине у олуји* (1984) и писао песме на француском језику (1949. награђен на конкурс у Паризу). Са супругом Смиљом, педијатром, имао је синове Вању, који је страдао као припадник Равногорског покрета 1943, и Војислава, композитора. Био је велики заговорник кремације и од 1971. доживотни председник Удружења „Огањ”. Кремиран је на Новом гробљу у Београду. Хистолошки институт у Београду назван је по њему, његово име добила је улица у Београду, а на седници Савета Медицинског факултета јануара 2001. морално је рехабилитован.

Био је носилац Албанске споменнице, Ордена Св. Саве IV (1923) и II (1934) степена, Југословенске круне III (1937) и II (1939) степена, бугарског Ордена Св. Александра II степена и Медаље мађарског краљевског универзитета у Сегедину (1939), Ордена Легије части IV степена (1940), Октобарске награде Београда (1971), плакете Медицинског факултета у Београду (1982) и Ордена заслуга за народ са златном звездом.

ДЕЛА: Библиографија радова у: Владимир Бумбаширевић, *Александар Ђ. Костић (1893—1983)*, у: Живот и дело српских научника, 9, Београд 2004, 115—122.

ИЗВОРИ: АС, Београдски универзитет, ф. III, 101, досије; Министарство просвете Србије, ф. XXIV, 17, досије; Медицинска велика школа, ф. 33, решење Савета за просвету науку и културу, бр. 5849, 25. март 1952; решење ректората Медицинске велике школе, бр. 1332, 27. март 1952; Медицински факултет у Београду, Правна служба, Документација о рехабилитацији професора.

ЛИТЕРАТУРА: Војин Шуловић, Будимир Павловић, *Александар Ђ. Костић, Историјска личност српске медицинске науке*, САЦП, 1993, бр. 121, 164—165; Маринко Пауновић, *Срби, биографије знаменитих*, Београд 1998, 120; *Професори Медицинског факултета у Београду у сећању генерације студената уписане 1946. године*, Београд 1999, 66—72; Будимир Павловић, *Великани иза зида ћутања*, Политика, 16. II 2001, 13; *Легенде Београдског универзитета: Александар Ђ. Костић*, каталог изложбе, Београд 2003; Милорад Савићевић, *Професори Медицинског факултета у Београду*, Београд 2003, 64, 167—169; Војислав А. Костић, *Живот са непреболним болом у души (Проф. др Александар Костић 1893—1983)*, Београд 2004; Владимир Бумбаширевић, *Александар Ђ. Костић (1893—1983)*, у: Живот и дело српских научника, Београд 2004, 9—125; Драгомир Бончић, *Београдски универзитет 1944—1952*, Београд 2004; *Lives and work of the Serbian scientists*, Belgrade 2006; Драгомир Бончић, *Комунистичка власт и наставници Медицинског факултета у Београду 1945—1955*, Зборник радова, Београд, Зајечар 2007, 108, 114—118; Симо Ц. Ћирковић, *Ко је ко у Недићевој Србији 1941—1944*, Београд 2009, 271.

Д. Бончић

Костић, Борислав Бора, шахиста, велемајстор (Вршац, 27. II 1887 — Београд, 3. XI 1963)

Отац Владимир био је трговац, мајка Емилија рођ. Мандукић. У Вршцу је завршио реалну гимназију и у то време већ играо шах уз Саву Гердеца. Потом је у Будимпешти завршио Оријенталну трговачку академију (1910). Бавио се трговином у Бечу и од 1911. у Келну био трговачки путник једне фабрике трикотаже. У исто време играо је шах. У Будимпешти је на клупском турниру освојио титулу шаховског мајстора (1909) а 1911. у Келну победио америчког шампиона Френка Маршала, што му је омогућило да наступи у интернационалној шаховској арили на турниру у Сан Рему, где је делио 4. и 5. место. Наредне године играо је на међународном турниру у Карлсбаду (данас Карлове Вари) а 1913. на првенству Скандинавије у Стокхолму заузео прво место. На позив аргентинског министра из Келна је отишао у Буенос Ајрес да на Војној академији предаје шах. Ту га је затекао рат и 1915. отишао је у Њујорк. Наставио је да се бави шахом и освојио првенство Прогресив шах клуба, једног од најјачих у Њујорку. У октобру 1915. приређена му је шестомесечна турнеја „Од обале до обале” на којој је поставио светски рекорд у броју симултаних партија: од 3 284 партије изгубио је 112 а 237 ремизирао. Наредне године суделовао је на Рајсовом меморијалном турниру и исте године поставио светски рекорд у игри наслепо одигравши симултанку на 30 табли. У Чикагу 1918. на турниру Западне шаховске федерације освојио је 1. место и крајем те године на двокружном турниру седморице најбољих мајстора у Њујорку освојио 2. место, иза Капабланке, са којим је сматран за најјачег играча Новог света. У то време постао је члан елитног Менхетн шах клуба. Потом се вратио у Европу и учествовао у низу мајсторских турнира, међу којима је најзначајнији турнир у Гетеборгу игран 1920, када је уврштен у велемајсторску групу и тиме му признат највиши степен у шаховској хијерархији. У августу 1921. освојио је Меморијал Ференца Еркела у Були, у септембру исте године у Будимпешти делио 3. и 4. место а у октобру играо у Хагу и делио 4. и 5. место. Дајући симултане продукције, постигао је ванредан резултат: од 1 900 партија изгубио је 40. На првом божићном турниру у Хестингсу 1921. опет је победио све противнике. У Краљевину СХС се вратио 1922. и учествовао на турнирима са Миланом Видмаром у Београду и на Бледу. Потом је ишао на успешне турнеје по Румунији, Мађарској и Чехословачкој 1922. а на светској турнеји (1924—1926) играо у Аустралији, Африци, Азији, на Новом Зеланду. По повратку, у јулу 1926. учествовао је у првим међудржавним утакмицама репрезентативног тима Југославије на незваничној Малој шаховској олимпијади у Будимпешти и допринео освајању 2. места. Исте године играо је у Бардиову, Тренчанским Топлицама и у Мерану, наредне године у Бад Ниендорфу, у Лондону на Првој шаховској олимпијади за тим Југославије и поново у Тренчанским Топлицама 1928. Затим је 1930. на Војној академији у Мексико Ситију предавао шах. Боравио је у Јужној и Северној Америци а због економске кризе вратио се у Европу и у тиму Југославије учествовао на IV шаховској олимпијади у Прагу 1931. а 1935. у Београду на Првом шампионату државе делио 1. место и понео титулу првака Југославије. За репрезентацију Југославије играо је на VI шаховској олимпијади у Варшави 1935, на незваничној шаховској олимпијади у Минхену 1936. и на VII олимпијади у Стокхолму 1937. За државног првака проглашен је 1938. За време Другог светског рата живео је у Вршцу. После ослобођења прешао је у Нови Сад. Наступио је на првом послератном првенству 1945. и делио 1. место. Исте године учествовао је на Првом шампионату ФНРЈ. Са јачих такмичења повукао се 1951. Потом је играо у Бевервајку и на турниру ветерана у Цириху (1962) а последњи пут 1963. играо у банатском селу Војвода Степа. Из ванбрачне везе у Бечу са Мадленом Мајер имао је сина Рихарда. Обоје су рано преминули. У Америци се 1915. оженио Маргаретом Сикора, лингвистом и ћерком добростојећег фармера, и убрзо развео. Сахрањен је у породичној гробници у Вршцу.

Његова шаховска каријера била је значајна за историју шаха у свету и код нас. Заступао је динамичнији, нови стил. Захваљујући његовој игри Југославија је дуго времена била друга шаховска сила у свету. Био је одличан брзопотезни играч а по дужини турнеја, броју одиграних симултанки, проценту њихове успешности и географском простору на којем је играо остао је и данас непревазиђен. Коментарима и путописима сарађивао је у многим шаховским часописима. Међународна шаховска организација признала му је 1950. титулу велемајстора.

ИЗВОР: ИАБЦ, Протокол крштених Вршац, бр. 15, 178, ред. бр. 22/1887.

ЛИТЕРАТУРА: WSz, 1911, No 7/8, 124; No 13/16, 233, 245—299; 1912, No 21/24, 348; 1912, No 1/2, 2, 39; 1925, No 4, 49; NSn, 1925, No 1, 293, 435; ЛШГ, 1925, бр. 1, 2; бр. 4, 50; бр. 6—9, 87; бр. 10, 149; 1926, бр. 1—3, 8; бр. 4, 77; 1928, бр. 4—6, 64; 1932, бр. 7, 103; 1935, бр. 5, 82; 1936, бр. 4—5, 86; бр. 12, 189; 1937, бр. 2, 22; 1957, бр. 1—2, 22; 1963, бр. 4, 64—84; бр. 5, 87—231; бр. 12, 217; Бора Тот, *Наши мајстори*, Београд 1936, 17—22; Озрен Недељковић, *Шаховски алманах*, Београд 1939; Душан Бућан, *Амбасадор шаха — хроника о в.м. Бори Костићу*, Београд 1966; В. Вуковић, Б. Рабар, Д. Маровић, *Антологија шаховског мајсторства Југославије*, Загреб 1972, 24; Боровоје Марјановић, *Великани југословенског спорта*, Београд 1973, 29—39; П. Трифуновић, С. Глигорић, Р. Марић, Д. Јаношевић, *Југословенско шаховско стваралаштво*, Београд 1976, 16—18; MS, 1989, бр. 3, 201; Политика, 19. III 1990, шаховски додатак бр. 165, 22.

С. Станојевић

Костић, Лаза, књижевник, новинар, политичар (Ковиљ код Новог Сада, 11. II 1841 — Беч, 9. XII 1910)

Отац Петар био је капетан. Мајку Христину, из угледне трговачке породице Јовановић, једва је запамтио. До завршетка студија о њему су бринули ујак Павле и тетка Катарина. Васпитаван је у крајишкој средини и рано је усвојио ослободилачке и јуначке идеале. Основну школу похађао је у Ковиљу а завршио је у Ђурђеву на њемачком (1850); два разреда реалке завршио је у Панчеву (1850—1852), два разреда српске гимназије у Новом Саду (1852—1854) а њемачке у Будиму (1855—1859), где је одлично матурирао и уписао правне студије, које је окончао одбраном доктората на латинском језику (1866). Раних 60-их година био је дио новосадског боемског круга (Ј. Игњатовић, Ј. Јовановић Змај, Ђ. Јакшић, Ђ. Поповић Даничар, Ј. Ђорђевић и др.), док је у Пешти међу питомцима Текелијанума био један од најагилнијих чланова и сарадника академског друштва „Преодница” и истоименог алманаха (1863). Учествовао је у прослави стогодишњице рођења Саве Текелије химном (1861); глумио у *Тврдици* Ј. С. Поповића, у извођењу дилетантске групе. Средином 1866. отишао је у Минхен у неку тајну мисију, обилазио пинакотеку, глиптотеку и краљев двор, па се преко Пеште вратио у Нови Сад, пред скупштину Уједињене омладине српске. У Новом Саду као професор гимназије (од септембра 1866) предавао је њемачки, мађарски и ботанику; био биљежник новосадског магистрата (од 1867) и сенатор при Градском суду (1872—1873). Као један од најближих сарадника

Светозара Милетића биран је у сремскокарловачки Народно-црквени сабор (1870—1875), потом за посланика Угарског сабора (1873), гдје је активно учествовао интерпелацијама око забране српске заставе, законских предлога који угрожавају права мањина и сл. Кад је С. Милетић пропао на изборима (1875), уступио му је свој мандат, западајући отада све више у материјалне неприлике. У том периоду посетио је свјетску изложбу у Паризу (април 1867) и Словенску етнографску изложбу у Москви (јун 1867) и учествовао као српски делегат на југословенском политичком састанку у Љубљани (1870). На Цетињу (1871) судјеловао је у оснивању тајне Дружине за уједињење и ослобођење српско и у изради њеног устава; о ослободилачким плановима (дизање устанка у крајевима под турском влашћу), у духу политике С. Милетића, водио разговоре са намјесницима кнеза Милана (М. Блазнавац, Ј. Ристић), са руским дипломатским представником на Цетињу те са Светозаром Марковићем. Као предсједник годишњег одбора Уједињене омладине српске организовао је њену скупштину у Вршцу (1871). Са А. Сандићем основао је Прву новосадску задругу ђимнастичку, ватрогасну и веслачку (1872) и био јој предсједник. Као изасланик Матице српске присуствовао је у Прагу стогодишњици прославе Јозефа Јунгмана, једног од чешких препородитеља, и о томе слао дописе *Застави* (1873).

Усљед полицијских или денунцијантских пријава више пута био је у притвору и под истрагом: 1869. у Пешти због сумње да је учествовао у завјери против кнеза Михаила; под оптужбом да је на банкету при проглашењу пунољетства кнеза Милана Обреновића наздрављао уједињењу Срба почетком септембра 1872. ухапшен је у Новом Саду, пребачен у Будимпешту и пуштен крајем јануара 1873. То хапшење, несумњиво повезано с његовим радом на плановима за ослобођење и уједињење српског народа, ушло је у пјесму („Зелен добош добује, / Лаза Костић робује”). Посредовао је на Цетињу око заједничке акције Србије и Црне Горе против Турске (1876), а под оптужбом да врбује добровољце за Србију хапшен је и те године. У току српско-турских ратова слао је дописе с Цетиња и из Беча. Са В. Богишићем радио је на терминологији за његов *Имовински законик* (1876). Настојао је, без успјеха, да оснује у Бечу лист или агенцију за јужнословенску тематику и да на бечку или прашку сцену постави своју комедију *Окупација*. За вријеме Берлинског конгреса (1878) био је секретар српског министра иностраних послова Јована Ристића. У Србији је био сарадник Пресбирова (1879—1880), потом краткотрајно секретар те отправник послова српског посланства у Петрограду, али је добио отказ због (недоказане) оптужбе за проневјеру (октобар 1880). Стекао је српско држављанство (март 1881) и постао главни уредник листа Либералне странке Ј. Ристића *Српска независност* (1881—1883). Обављао је и дужност предсједника Српског новинарског друштва. За члана СУД изабран је у условима међустраначких сукоба (март 1883). План издавања својих сабраних списа није остварио. Веома критичан према владавини краља Милана у два маха оптужен је за увреду владара. По избијању Тимочке буне, да би избјегао хапшење, крајем 1883. напустио је Србију; извјесно вријеме био је у Земуну, Суботици и Сомбору (гдје се раскида вјеридба с Јулијаном Паланачки). У преписци са И. Руварцем тражио је грађу за трилогију *Јевросима (Момчило, Вукашин, Краљевић Марко)*, али од ње није остало непосреднијих трагова. Крајем маја или током јуна 1884. на позив књаза Николе прешао је у Црну Гору, углавном радећи као уредник званичног *Гласа Црногорца* (1884—1891), дијелом и листова *Црногорка* и *Зета*. У војвођанској периодици у то вријеме појављују се оштри напади на *Перу Сегединца* због искривљивања историјског лика Вићентија Јовановића и ауторове политичке тенденциозности. Настојања да дође на београдску Велику школу као професор римског права нису успјела. Оставку на положај у Црној Гори поднио је у априлу 1891. и почетком маја преко Дубровника отишао у Беч. Потом је живио у Новом Саду и Сомбору, а претежно у ман. Крушедол (1891—1895) и код пријатеља/кума Лазара Дунђерског, гдје га је љубав према његовој кћерки Ленки надахнула за неке од најљепших пјесама српске лирике (*Госпођици Ленки Дунђерској у споменицу, Santa Maria della Salute*). Настојећи да дође до прихода прихватио је, у договору са министром вјера и просвјете Бановине Хрватске И. Кршњавим, да преведе *Пандекте*, обимно правно дјело Х. Дербурга, прижељкујући мјесто професора римског права на загребачком свеучилишту. У Паризу, гдје одлази ради *Ускокове љубе*, виђао се с француским критичарима и В. Богишићем (март — април 1893). У условима политички завађених крила некадашње Милетићеве странке, његова политичка слава се тих година крунила; био је ближи *Бранику* и патријаршијском двору него *Застави* и Јаши Томићу, наслједнику С. Милетића. Агресивно-ироничном критичком ријечју Љ. Неђић оспоравао је његово књижевно дјело у цјелини а све чешћи су били и узгредни неспоразуми и неразумијевања у књижевној јавности (око прославе *Бачког растанка* Б. Радичевића; око споменице В. Илићу). Материјалне прилике средио је женидбом са богатом Ј. Паланачки из Сомбора (1895), гдје је углавном провео остатак живота (уз честе боравке по манастирима и владичанским дворovima а потом на већим путовањима, до Венеције (црква Santa Maria della Salute), Карлових Вари, Швајцарске, Париза, Нице, Рима). Углед у јавности драстично му је опао послје предавања о 50-годишњици књижевног рада Ј. Ј. Змаја у Матици српској (1899), које је оцијењено као недостојно и Змаја и Матице. Тих година преговарао је око превода *Илијаде* за Матицу. Уз прекид веза с Милетићевим сљедбеницима (Ј. Томић, Ј. Ј. Змај), повезао се с конзервативним српским политичким струјама. Пошто је као посланички кандидат за сремскокарловачки сабор изгубио на изборима у Шајкашкој (1902), престао је да се бави политиком. У Матици су одбили да му објаве полемичку и аналитичку књигу о Змају, те ју је штампао о свом трошку (1902). Убрзо су дошли и немилосрдни напади из круга око *Српског књижевног гласника* и Б. Поповића на његове преводе Шекспирових трагедија (*Шекспир и др Лаза Костић*, 1907). Тим поводом објавио је једно од посљедњих већих полемичко- мемоарско-есејистичких дјела (*Око Ромеа и Јулије, у Летпису МС, 1907—1909*). Јануара 1909. изабран је за редовног члана Српске краљевске академије (данас САНУ). У току штампања књиге пјесама, до 3. јуна 1909. написао је *Santa Maria della Salute*; 25. октобра исте године умрла му је жена. Слабог срца, оболио од циститиса, почетком октобра 1910. отпутовао је на лијечење у Беч. Умро је у санаторијуму Котаж. Сахрањен је на сомборском гробљу 12. децембра. Тестаментом је оставио по 1 000 круна манастирима Крушедол и Врдник (Раваница) да се „чита молитва сваке године за спас душе Ленке Дунђерски и Јулијане Костић, рођ. Паланачки”. У одломцима му је остао „дневник снова” (1903—1909, на француском, изузетно свједочанство о генези пјесме *Santa Maria della Salute*). Главни дио његове рукописне заоставштине налази се у Рукописном одељењу Матице српске, док је преписка расијана по различитим архивима и фондовима у земљи и иностранству (према садашњим подацима био је у преписци са око 170 личности).

Створио је изузетно дјело као лирски и драмски пјесник, есејиста, позоришни и књижевни критичар, естетичар, преводилац, новинар. У српској књижевности свог времена био је најснажнија и најсложенија стваралачка личност: готово редовно преусмјеравао је постојеће књижевне облике, тематско-мотивска тежишта, жанровске конвенције, версификацијске стандарде. Знајући најважније живе и класичне европске језике, поред оригиналног стваралаштва рано се огледао у преводима с грчког (*Илијада*), њемачког (Хајне) и енглеског. Шекспир му је остао вишеструк изазов: да на домаћој грађи створи трагедију у духу његових дјела и да та дјела преведе на српски. Готово у исто вријеме трагао је за метричким облицима који одударају од трохејске традиције стиха народне поезије те је у умјетничком стиху одомаћивао јамб. Трагедија *Максим Црнојевић* (1866), с грађом из познате пјесме Старца Милије, обједињује његове главне умјетничке тежње да народно пјесништво укрсти са класичним и европским. У том духу („укрштају супротности“) градио је хармонију својих најбољих дјела, која по артифицијелности форме и вишеструкости преплета смисла и звука немају премца у српском пјесништву (*Међу јавом и мед сном*, *Минадир*, *Santa Maria della Salute*), док друга дјела метричку лабавост (на граници слободног стиха) попуњавају мисаоним интензитетом и иронично-гротескним комплексима (*Спомен на Руварца*). Српску романтичарску поезију обогатио је преплетом мисли и маште, унио у њу дискурзивну енергију потиснуту одласком класициста и пјесника објективне лирике; обновио је неологистичку и реторичку традицију (алегорија, персонификација, контраст, звучне игре) а српском пјесничком језику дао раскошне метричко-ритмичке импULSE, актуелизовао библијске и класичне мотиве (*Минадир*, *Самсон и Далила*, *Јадрански Прометеј*, *Прометеј*), непрестано отворен према хришћанској, модерној европској и српској традицији.

С Ђуром Јакшићем творац је српске романтичарске трагедије. Прву редакцију *Максима Црнојевића* послао је Јовану Ђорђевићу (1863), читао њене дијелове у српском академском друштву „Преодница“, први чин објавио у *Летопису Матице српске* (1864) а 1869. она је изведена у СНП у Новом Саду. Већ је у *Максиму Црнојевићу* разрадио фолклорни мотив „побратимства“ према законима трагичке радње (заклетва, усуд, љубав, замјена), повезао народну пјесму и романтичарске митеме, Шекспира и грчке трагичаре. Уводећи у драмски стих јамб, створио је још једну, нову ритмичку подлогу српске поезије; уздигао једноставну радњу народне пјесме у сложен сплет трагедије, лик главног јунака градио у крајностима страсти и душевних расцијепа, израз прожео лирским патосом и језичким артизмом. *Пера Сегединац* (1882), друга трагедија, стилски и метрички је у истом кругу, док се жанровски приближава политички тенденциозној историјској драми: антагонизам клерикалних кругова и народа, социјалних и националних интереса, политике и љубави, у тексту велике компактности и функционалности, виртуозног дијалога, одлично укљученог у заплет и карактере. Дјело је тјесно везано за политичке прилике 70-их година XIX в., прожето антиаустријским и антиклерикалним ставом, наилазећи и на јавне полемике, осуде и забране, и на одушевљен пријем. Премијера *Пера Сегединца* изведена је с великим успјехом у СНП 1882, али је из политичких разлога скинута с репертоара. Трећу драму, *Ускокова љуба/Гордана* (1889/1890), као неку врсту „херојске комедије“ засновао је на грађи из народне поезије (*Љуба хајдук-Вукосава*). Рукопис је анонимно послао на конкурс Матице српске (1889); оцјењивачи су драму описали као дјело талентованог младог аутора, али су одбили да му додијеле награду. Потом ју је објавио и настојао да је афирмише пред међународном позоришном публиком (преведена је на њемачки и француски) како би оспорио или барем ублажио домаћи неуспјех. Ни ови покушаји, ни каснија извођења у домаћим позориштима (Народно позориште, 1898; СНП, 1900, 1901, 1994) нису дјелу донијели успјех. Комедију *Окупација*, неку врсту политичке конверзационе комедије која се тичала прилика око Берлинског конгреса, писао је на њемачком (1878—1879) и намијенио бечкој позоришној публици. Радио је око прославе Шекспирове 300-годишњице у СНП (1864), објављујући у пригодном албуму и своје прилоге. Писао је трагедију о цару Урошу, али је није окончао нити има сачуваних дијелова.

Посебно мјесто заузимају његове естетичке, филозофске и књижевнокритичке расправе. У њима је наступао као непомирљив противник утилитарне естетике и тенденциозне књижевности (Николај Чернишевски, Светозар Марковић), мада је био отворен према еволуционистичким учењима и модерним природнонаучним дисциплинама, а често и сам писао тенденциозна и пригодна дјела. Највиши степен ови су радови добили у студијама *Основа лепоте у свету с особитим обзиром на српске народне песме* (1880) и *Основно начело: критички увод у општу филозофију* (1884): истовремено естетичко-филозофска подлога његовог схватања сопствене пјесничке праксе и природе умјетничког дјела уопште. Ослобађајући своја тумачења позитивистичке и филолошке сувоће, парафраза садржаја, класичних конвенција форме, испољио је аналитички дар у расправама о народним пјесмама и књижевним остварењима уопште. Имао је посебно чуло за форму, за архитектонику дјела и њен однос према смислу, за ријеч и за цјелину. То се најбоље види и у тумачењима народних пјесам (*О јунацима и женама*, *Женске главе српских народних песама*), од којих му је јавну славу донијело предавање у бечком Научном клубу „О женским карактерима у српској народној поезији“ (1877); сличну снагу разумјевања књижевне традиције испољио је и у чланцима и студијама о В. Шекспиру, *Илијади*, Б. Радичевићу, Ђ. Јакшићу, Л. Лазаревићу, С. Матавуљу, укључујући и своја дјела. Књига о Змају и његовој поезији (1902), посљедње Костићево значајно дјело, озлоједила је савременике не због ауторове нескривене критичности према славном пјеснику или осуде његовог политичког ангажовања и страначке поезије, колико због јавног иступа (говор у Матици српској) и ироничног односа према личности пјесника. Доскочица, како је змај (политичка и сатирична поезија) прогутао славуја (шта је угушило пјесников лирски дар), данас се схвата у свој противурјечности различитих поетика, а Костићева књига као једна од најбољих, најсложенијих и жанровски крајње отворених расправа о дјелу и животу једног пјесника.

Уз оригинална дјела, која је почео објављивати у листу *Седмица* (1858), истовремено је преводио (прво пјевање и дијелови шестог пјевања *Илијаде*, дијелови *Ромеа и Јулије*) занесен великим традицијама. Пошто је свом професору Јовану Ђорђевићу испјевао пригодну пјесму на њемачком, добио је савете да поред страних језика и дјела чита и *Српске народне пјесме* и пише на српском. Интензивно је објављивао лирске пјесме, поеме, баладе и приповијетке у *Летопису* (1858—1859), *Даници* (од 1860), *Јавору* (1862), *Преодници*, *Вили*, *Матици*, *Младој Србадији*, *Српској зори*, а 80-их, као политички опозиционо ангажован новинар, чешиће писао сатире (у листовима *Стармали* и *Брка*); по одласку у Црну Гору објављивао је у

тамошњој периодици (*Црногорка, Зета*). Идеја ослобођења српског народа, која се потврђује у целокупној његовој дјелатности 60-их и 70-их година, па и касније, често се претаче у родољубиве пјесме („србованке”, како ће их касније назвати). За СНП преводио је комедије Е. Скриба (1862—1863). Превео је и роман енглеског писца Л. Булвера *Последњи дани Помпеја*. Смрт Косте Руварца (1864) изазвала је емотивно-интелектуални потрес (писма, некролошка пјесма) који ће прерасти у неку врсту пјесничког трактата о „крајњим питањима” (*Спомен на Руварца*). У једном од најзначајнијих (ауто)поетичких огледа српске традиције — *Одговор на „Мњење о Костићевој „Беседи”* (1866), полемисао је око тумачења смисла своје пјесме *Беседа: алегоријска драма без дијалога*. Његов обиман новинарски опус настао је у борби за голу егзистенцију. Радио је на свим новинарским врстама: вијести, дописи, извјештаји, уводници, коментари, фелтони, полемике. Почео је у *Србском дневнику* Ј. Ђорђевића (1860), редовније од 1863. и остао у новинарским пословима до 1903. У *Застави* С. Милетића објављивао је од њеног оснивања (1866) дописе, чланке, повремено полемике, дијелове својих интерпелација у пештанском парламенту или обраћања бирачима. Као уредник објавио је у *Српској независности* педесетак чланака, често вођен страначким потребама и конфликтима (посебно са напредњацима). Као новинар и уредник *Гласа Црногорца*, махом без потписа, радио је у свим рубрикама: од уводника, извјештаја и репортажа, до коментара, некролога (Мита Поповић, Лаза Лазаревић) и обимних расправа (*Из науке о језику*, 1887), фелтона, преписке са читаоцима и сарадницима. Од 60-их до 90-их година био је један од најагилнијих позоришних критичара и рецензента свога времена, у листовима *Матица, Позориште, Застава, Српска независност, Глас Црногорца, Нада* (Сарајево), придајући највише пажње квалитету извођења, уз повремене обимније и иновативније захвате у фолклорну традицију (*Народно глумовање у Гласнику ЗМБХ*, 1893) или опширније написе о позоришном репертоару (*Зимунџе гостовање СНП у Н. Саду у Нади*, 1895—1896). Сарађивао је и у познатим европским листовима *Die Epoche, Petersburger Zeitung, Revue Internationale, Das Ausland, Neue freie Presse, Nord und Süd, Deutsche Rundschau, Le Nord, Revue d'art dramatique, Le Figaro, Голос*.

Кад се узме у обзир све што је писао о књижевности, види се да је ријеч о изузетном тумачу књижевног наслеђа. Полазио је од начела да се сва умјетност, па и пјесништво, „своди на две дијаметрално ускосне силе, на овапућивање мисли и на овамишљавање пути: слога тих двеју сила зове се форма, облик”, а да је свака појава тим савршенија што се „обилатије у њој показује начело укрштаја”. Политички ангажован цијелог живота, учествовао је у главним дилемама и опредјељењима свога времена: као припадник лијевог крила Уједињене омладине српске, огорчен противник Аустријске монархије и присталица јединства југословенских народа, док се, разочаран, није повукао, претходно се приближио конзервативним (клерикалним) струјама међу војвођанским Србима. Игнорисан и потцијењен у кругу око *Српског књижевног гласника*, у јавности осуђиван због књиге о Змају, у млађој генерацији је стицао све већи углед, који ће дотле расти да је назван пјесником двадесетог вијека. Користио је псеудониме и потписе: К., Л. К., Лако Кола, Каза К., -а, -з-, -л-, -н, -о-, -р, С., -ст-, -ћ, λ, Rienzi. Његова *Сабрана дела* нису обухватила његово целокупно дјело, нити су завршена према првобитном плану (нису приређени ни пријеводи ни естетичко-филозофски списи, а писма су засад само дјелимично објављена). Није израђена ни потпуна библиографија Костићевих радова ни радова о њему. У оквиру манифестације „Дани Лазе Костића” на Новосадском сајму књига додјељује се од 2001. награда „Лаза Костић” у области новинарства и књижевности. У Сомбору је о 150-годишњици Костићевог рођења (1991) основан Фонд „Лаза Костић”, који подржава умјетничке манифестације и талентоване студенте. Сачувани су његови портрети које су по моделу радили Марко Мурат (1898) и Урош Предић (1906) а није сачуван портрет који је радио Ђ. Јакшић у Новом Саду (1862), сликајући га у србијанском одијелу.

ДЕЛА: *Максим Црнојевић*, Нови Сад 1866; *Песме*, I—II, Нови Сад 1873—1874, 1909; *Основа лепоте у свету с особитим обзиром на српске народне песме*, Нови Сад 1880; *Пера Сегединач*, Нови Сад 1882; *Основно начело (критички увод у општу филозофију)*, Нови Сад 1884; *Ускокова љуба, глума у четири чина*, Цетиње 1890; *О Јовану Јовановићу Змају (Змајови), његову певању, мишљењу и писању и његову добу*, Сомбор 1902; *Допуне уз Вукове речник*, Нови Сад 1913; *Ossuration, Lustspiel in 4 Acten*, Окупација, комедија у 4 чина, прев. Ж. Младеновић, Београд 1977; *Сабрана дела Лазе Костића: Песме*, Нови Сад 1989; *Приповетке; О позоришту и уметности*, Нови Сад 1989; *О Змају*, Нови Сад 1989; *Трагедије*, Нови Сад 1989; *Комедије*, Нови Сад 1989; *О књижевности и језику*, Нови Сад 1990; *О политици, о уметности*, I—IV, Нови Сад 1990; *О књижевности; Мемоари*, I—II, Нови Сад 1991; *Преписка*, I, Нови Сад 2005; преводи с енглеског: Е. Л. Булвер, *Последњи дани Помпеја*, I—III, Нови Сад 1865, 1867; В. Шекспир: *Ромео и Јулија*, Нови Сад 1876, 1907; *Краљ Лир*, Панчево 1882 (*Цар Лир*, Нови Сад 1894); Х. Дербург, *Пандекте*, I, Загреб 1900; *Хамлет*, Мостар 1903; *Краљ Ричард*, Београд 1904.

ЛИТЕРАТУРА: Г. Гершић, А. Хаџић, *Мњење о Костићевој „Беседи”*, ЛМС, 1864, књ. 109; Ј. Суботић, Ј. Ђорђевић, Ј. Андрејевић, *О „Максиму Црнојевићу”*, ЛМС, 1864, књ. 109; Фрањо Марковић, *Максим Црнојевић*, Виенац, 1872, књ. IV, 42, 44; Д. М. Ружић, *Основа лепоте у свету...*, Побратимство, 1881, 4—6, 8—9; М. Савић, Ј. Грчић, *Реферат о Ускоковој љуби*, ЛМС, 1890, св. 4; J. Lemaître, *Gordane comédie en quatre actes*, JD, 8. VI 1891; Љубомир Недић, *Л. К., Из новије српске лирике*, Београд 1893; Богдан Поповић, *О „Гордани”*, Дело, 1899; Богдан Поповић, *Шекспир и др Лаза Костић*, СКГ, 1907; Светислав Стефановић, *Гордана Лазе Костића*, ЛМС, 1911, св. 5; Милан Будисављевић, *О Лази Костићу*, Нови Сад 1912; Радивој Симоновић, *Др Лаза Костић, његов живот и рад*, Сомбор 1913; Владета Поповић, *Лаза Костић као преводац Шекспира*, СтП, 1927; Милан Савић, *Лаза Костић*, Нови Сад 1929; Душан Nedeljković, *Le pancalisme dialectique serbe au XIX siècle*, Врно 1936; Владоје Дукац, *Моје успомене на Лазу Костића*, ПКЈИФ, 1940, књ. XIX; Ж. Младеновић, *Лаза Костић у српској дипломатској служби*, ЗРИПК, Београд 1951, књ. I; Живомир Младеновић, *Избор Лазе Костића за члана Српског ученог друштва и Академије наука*, ЗРИПК, Београд 1952, књ. II; Никола Милутиновић, *Лаза Костић у Црној Гори*, ПКЈИФ, 1959, св. 1—2; *Лаза Костић*, Београд 1960; Јован Христић, *Скица о Лази Костићу*, ЛМС, 1962, св. 5; Станислав Винавер, *Заноси и пркоси Лазе Костића*, Нови Сад 1963; Живомир Младеновић, *Трагедија „Максим Црнојевић” и њен рукопис*, ЗИК, Београд 1964, књ. IV; Алојз Шмаус, *Лаза Костић – магичар звука*, ЛМС, 1965, св. 2; М. Фрајнд, *Ричард III и Ромео и Јулија у преводу Лазе Костића*, Дело, 1967, св. 5; Тихомир Вучковић, *Уз Костићев превод Булверовог романа „Последњи дани Помпеја”*, ПКЈИФ, 1967, св. 3—4; ЗИК, Београд 1968, књ. VI; Миодраг Поповић, *Историја српске књижевности*, 3, Београд 1972; Миодраг Павловић, *„Santa Maria della Salute”, Поезија и култура: огледи о српским песницима XIX и XX века*, Београд 1974; *Књижевно дело Лазе Костића*, зборник радова, Београд 1982; Миодраг Радовић, *Лаза Костић и светска књижевност*, Београд 1983; Васо Милинчевић, *Творци и тумачи: Из српског романтизма*, Београд 1984; *Лаза Костић и критика у доба националног романтизма*, Нови Сад, Београд 1987; Младен Лесковац, *Мемоарски одломци Лазе Костића*, у: Л. Костић, *Из мога живота*, Београд 1988; Драгиша Живковић, *Лаза Костић — песник XX века*, Сомбор 1991; Љубомир Симоновић, *Дупло дно: есеји о песницима*, Београд 1991; *У спомен Лази Костићу: 1841, 1910, 1991*, Сомбор [1992]; Хагица Крњевић, *Вековита јабука Лазе Костића*, Нови Сад 1992; *Лаза Костић и српски и европски романтизам*, НССВД, 1993, св. 1; *Лаза Костић и Црна Гора*, зборник радова, Подгорица 1994; Татјана Росић, *Произвољност дневника*, Београд 1994; Марта Фрајнд, *Историја у драми — драма у историји*, Нови Сад, Београд 1996; Вујадин Милановић, *Лаза Костић преводац и критичар Шекспира*

(1859—1909), Бања Лука 1999; Јован Делић, *Иван В. Лалић и Лаза Костић*, ЗМСКЈ, 2002/2004, бр. 1—2; Радивој Стоканов, *Около Књиге о Змају Лазе Костића*, Домети, 2004, бр. 116/117; Дејан Микавица, *Последњи српски панкалист: политичко-филозофска биографија Лазе Костића*, Нови Сад 2004; Божидар Ковачек, *Два великана (Н. Тесла, Л. Костић)*, ЛМС, 2006, св. 4; Д. Стојановић, *Santa Maria della Salute, Поверење у Богородицу*, Београд 2007; Светозар Петровић, *Лаза Костић*, Нови Сад 2010.

Д. Иванић

Костић, Петар, професор, ректор, национални радник (Призрен, 24. VI 1852 — Скопље, 12. VII 1934)

Пореклом је из Брода (Гора) из породице Лековци, мајка Анастасија, отац Коста, трговац. У Призрену је завршио основну школу (1859—1864) и два разреда гимназије (1866—1868) а потом учио обућарски занат (1868—1869). Захваљујући материјалној помоћи Симе Андрејевића Игуманова завршио је Београдску богословију као државни питомац (1869—1873). Потом је у Призренској богословији предавао српски и црквенословенски језик и догматичко богословље а 1880. вршио дужност управитеља. Једно његово писмо српској влади о политичком стању у Старој Србији пронашли су припадници Албанске лиге а турске власти затвориле су га у Битољу. На захтев српске и руске владе ослобођен је уз услов да заувек напусти Турску. Краће време био је у Београду па се на свој захтев вратио у Призрен 1881. Наставио је рад у Богословији и јануара 1883. постављен је за управитеља. Крајем 1884. отишао је у Цариград да тражи дозволу за штампање школских књига за потребе школа у Старој Србији и добио је 1885. Када је за управника Богословије 1889. постављен Мелентије Вујић, и даље је био повереник српске владе и одржавао везе са турским властима у вези са Богословијом и осталим школама у Старој Србији. Био је председник просветне комисије, постављао учитеље, бринуо о њиховом финансирању, подизао школске зграде и снабдевао их уџбеницима. Као приватну школу отворио је Српску гимназију (Дом науке) у Солуну 1894, био њен директор и наставник. Његовим заузимањем подигнута је капела Св. Саве у Солуну. У Призренску богословију вратио се 1897. Као члан Призренске црквене општине дошао је у сукоб са митрополитом рашко-призренским Дионисијем и 1898. премештен у Скопље за референта основних школа, са поверљивом мисијом у српском конзулату. За секретара Велешко-дебарске епархије постављен је 1900. а фебруара 1901. враћен на дужност просветног референта у Скопљу. Незадовољан премештањима, тражио је повратак у Призрен и уз помоћ митрополита Нићифора вратио се за секретара Митрополије (1901—1920). Био је посланик, председавајући и председник Скупштине отоманских Срба у Скопљу 1909. За време балканских ратова радио је при Штабу 3. армије у Призрену. За време Првог светског рата интерниран је у Бугарску (1916—1918), а бугарска војска уништила је његову библиотеку и богату архивску грађу. На платном списку Богословије налазио се од 1919. добивши звање титуларног професора, али није био у настави. Постављен је за начелника непосредних пореза Министарства финансија Краљевине СХС 1922. и исте године пензионисан. Изабран је за сенатора косовско-метохијске области. Основао је црквено-певачко друштво „Свети Урош” (1885), Друштво Свети Сава, Друштво Света недеља, пододбор Друштва књегине Љубице и био први председник Управног одбора за градњу електричне централе, почасни члан Српског пољопривредног друштва у Београду, члан Соколског друштва, дописни члан Скопског научног друштва итд.

У Старој Србији је записивао народне умотворине и описивао српске обичаје и обреде. Први његов рад је критика путописа Милоша Милојевића, *Милош Милојевић у Призрену и околини*, који је потписао псеудонимом Величко Трпић и изазвао многе полемике и недоумице у Србији. Радове је објављивао у *Братству* (1902, 1911, 1921, 1925), календару *Голуб* (1908), *Годишњици Николе Чућића* (1909, 1911), *Босанској вили* (1910), *Споменику Српске краљевске академије* (1910, 1922), *Јужној Србији* (1922—1923), *Јужном прегледу* (1927—1928, 1930—1931, 1933—1934), *Гласнику Скопског научног друштва* (1928—1929), *Природи и науци* (1930), *Гласнику Етнографског музеја* (1931—1932), *Виделу*, *Српској застави*. На основу својих сећања и архивске грађе писао је о црквеном, културном и просветном животу Срба у Призрену. За књигу *Црквени живот* добио је награду СКА из задужбине архимандрита Нићифора Дучића. Обилазио је цркве и манастире и сачувао од пропасти многе драгоцености. Говорио је турски и албански језик. Био је у пријатељским односима са руским конзулом Иваном Јастребовим и уступио му део прикупљених писама за његову збирку. Дописивао се са: митрополитом Михаилом, Љубомиром Ковачевићем, Стојаном Новаковићем, Јованом Хаџи Васиљевићем. Његова преписка са српском владом чува се у Архиву Србије, Архиву САНУ и Народној библиотеци Србије. Оженио се Марицом рођ. Митровић 1876. Имали су десеторо деце. Синови Владимир и Драгутин били су лекари и народни посланици. Сахрањен је на призренском гробљу.

Одликован је Орденом Св. Саве III и II реда, Карађорђевог звездом IV степена, орденом Југословенске круне IV степена и медаљом Друштва Светог Саве.

ДЕЛА: Величко Трпић, *Милош Милојевић у Призрену и околини*, Београд 1880; *Споменица педесетогодишњице рада Богословског учитељске школе у Призрену*, Београд 1925; *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у 19. веку, са успоменама писца*, Београд 1928; *Просветно-културни живот православних Срба у Призрену и његовој околини у 19. и 20. веку са успоменама писца*, Скопље 1933.

ИЗВОРИ: АС, Министарство просвете Србије, V – 175/1873, Фонд ЈК 705, 13. IV 1889; 914, 16. XII 1893; Varia V 1609.

ЛИТЕРАТУРА: Петар Костић, *Моја аутобиографија*, ЈуП, VII—IX, 1934; В. Ивошевић, *Петар Костић, ректор богословско учитељске школе*, Весник, 1965, бр. 389, 4; Векослав Станковић, Милорад Долашевић, *Културно уметничко друштво Будућност Призрен 1885—1986*, Призрен 1986; Петар Костић, *Аутобиографија*, Призрен 1997; Владимир Бован, *Петар Костић*, Приштина 1997.

А. Новаков

Костић, Тома Хећим, народни лекар (Кожани, Грчка, 4. IV 1778 — Панчево, 9. X 1848)

Са мајком Маном (Кожани, око 1758 — Београд, 1833), од које је научио вештину видања рана, доселио се у Смедерево 1804. Постао је видар у српској устаничкој војсци. Пошто је успешно лечио устанике, Правитељствујушци совјет му је у јулу 1806. доделио звање сталног војног народног лекара са месечном платом од 60 гроша. Тако је постао први шеф војног и

цивилног санитета у устанничкој Србији. У Београд је прешао по његовом ослобођењу и наставио да се бави видарењем. Лечео је и у Крагујевцу и другим местима. Међу многим устаницима које је излечио били су Конда бимбаша и Радич Петровић. Кнеза Милоша излечио је 1807. од едема плућа, насталог као последица рањавања у борбама код Ужица. Када је Милош преузео власт у Србији, обасипао га је признањима и наградама а 1830. њега и његову мајку ослободио свих пореза и кулука. Од кнеза је добио и пензију од 150 талира годишње (1834). Последњи велики подухват било је излечење неког Димитрија Русијанца 1841. а на захтев београдског физика Георгија Мушицког. Потом је живео у својој кући у Београду. Поред обављања лекарске праксе, држао је кафану у Београду. За време Револуције 1848. по наређењу српске владе са Стеваном Книћанином прешао је у Панчево да лечи српске рањенике. Оболео је од колере и умро. Потом је пренет у Београд и сахрањен код Маркове цркве на Палилули.

ЛИТЕРАТУРА: НСб, 12. VII 1841; Милан Ђ. Милићевић, *Поменик знаменитих људи у српског народа новијега доба*, Београд 1888, 782—783; Владимир Станојевић, *Историја српског војног санитета*, Београд 1925, 20—21; Реља Катић, *Српска медицина од IX до XIX века*, Београд 1967, 352, 361; *Историја српског народа*, V/1, Београд 1981; Драгиша Ђорђевић, *Историја панчевачке медицине до 1944. године*, Панчево 2004.

М. Маран
З. Живковић Христић

Костовић, Огњеслав (Костович, Огнеслав/Игнатиј Степанович), проналазач, конструктор (Визбург, Аустрија, 1851 — Санкт Петербург, Русија, 31. XII 1916)

Отац Стеван био је угледни житарски трговац у Будимпешти, родом из Новог Бечеја. Мајка Аустријанка Елизабета, рођ. Донер, родила га је приликом посете родбини. На крштењу је добио име Игњат. У Будимпешти је завршио основну школу, гимназију и Високу техничку школу. Од оца је добио на управљање пароброд „Слога” којим је превозио жито до Немачке и Одесе. У то време већ је показивао интересовање за разноврсне техничке проблеме и остварио прве проналаске у области конструкције бродова и подводних радова од којих је неке касније патентирао — регулатор броја обртаја бродских елиса серијски је израђиван у Русији и неким другим земљама. На почетку руско-турског рата 1877. са оцем је за руску војску у Будимпешти набавио два пароброда и један покушао да превезе Дунавом. У близини Видина ранила га је турска артиљерија те је ослепео на једно око. У Петроград (данас Санкт Петербург) је стигао у лето 1878. а у октобру кнезу Александру, будућем императору, показао свој пројекат подморнице и друге проналаске намењене за војску. Почетком 1879. прикључио се најужем кругу петроградских ваздухопловаца којима је демонстрирао своје летеће моделе хеликоптера, махокрилаца и замисли авиона. Авион је покушао да изради у природној величини намеравајући да употреби бензински мотор, што је први покушај те врсте у историји ваздухопловства. На подстицај руског научника Менделејева 1880. посветио се пројектовању и изради дирижабла и у изради ове летелице први применио чврсту конструкцију трупа израђену од посебног материјала на бази оплемењеног дрвета који је назван арборит, такође његов патентирани изум. За погон дирижабла 1882. конструисао је у оно време најснажнији бензински мотор. Израда дирижабла била је у завршној фази када је због изостанка државне помоћи 1890. обустављена. Мотор је завршен и патентирао у Русији, САД и Енглеској. Више пута је 1884. летео својим балоном. Исте године израдио је сигнални балон са светиљкама, који је испитала руска морнарица, а један примерак продат је српској војсци током српско-бугарског рата 1885. Арборит је употребио и за израду производа намењених широком тржишту (кофери, чамци) и уз финансијску помоћ оца у Петрограду основао фабрику са 40 радника. Три хидроплана је конструисао и патентирао 1911.

Учествовао је 1880. у покретању првог руског ваздухопловног часописа *Ваздухопловатељ* а на његов предлог основано је прво Руско ваздухопловно друштво. У Петрограду се 1880. оженио Анастасијом Петровном из грађанске породице и с њом имао три ћерке. Говорио је немачки, мађарски и француски језик.

ЛИТЕРАТУРА: П. П. Дуз., *История ваздухоплования и авиации в России*, Москва 1979; Г. Т. Черненко, *Жизнь и необыкновенные изобретения капитана Костовича*, Санкт Петербург 2001; Милан Станислављев, Огњеслав Костовић велики проналазач, ЗМСДН, 1957, бр. 17; Чедомир Јанић, *Ваздухопловни пројекти Огњеслава Костовића*, Лет, 2004, бр. 3.

Ч. Јанић

Котек, Рудолф (Chotek, Rudolf Otto Hermann Josef), гроф, земљопоседник, задужбинар (Долња Крупа, Словачка, 17. IV 1870 — Долња Крупа, 11. X 1921)

Син је Рудолфа и Марије фон Кевенхилер Меч. Наследио је модерно властелинство у Футогу које су водили стручњаци из области пољопривреде. Када је до њега 1895. дошла железничка мрежа, проширио ју је и прилагодио својим потребама. Као пасионирани ловац увозио је јелене из Словачке на подручје сремских шума, и Горњу и Доњу шуму у Футогу. Узгајао је племениту дивљач. Приходима са Футошког властелинства издржавао је дворца у Коромпи у Словачкој, где су Котекови имали породичну гробницу. Последње године живота услед болести је проводио у Долњој Крупи.

Оженио се Маријом Радаји из угарске магнатске породице. Пошто нису имали деце, значајна средства улагао је у добротворне сврхе. У Футогу је подигао сиротиште Рудолфинум (1893), комфорну и скупу грађевину у близини дворца и римокатоличке цркве, и помогао жени да подигне Маријанум (1894), раскошну болницу источно од парка дворца. Земљиште у Новом Саду, на Футошком путу, уступио је 1893. за градњу војне пешадијске касарне. Помагао је цркве па је 3 000 круна дао за обнову српске православне цркве Свети врачевци у Футогу и материјално помогао завршетак градње римокатоличке цркве Св. срце Исусово (1908). Године је давао помоћ Добровољном ватрогасном друштву у Футогу, чији је био почасни заповедник.

ИЗВОР: ИАГНС, ф 1, фасц. Киг. Суб 23028/1893.

ЛИТЕРАТУРА: Андрија Раденић, *Положај и борба сељаштва у Срему од краја 19. века до краја 1914*, Београд 1958; Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Бачкој 1918—1941*, Нови Сад 1961; Никола Гаћеша, *Аграрна реформа и колонизација у Срему 1918—1941*, Нови Сад 1975; Милош Бугарин, *Црква светих Врачева у Футогу*, Нови Сад 1980, 63; Илија Петровић, *Степановићево, прилог за монографију*, Нови Сад 2000; Мара Шовљаков, *Варош Футог*, Футог 2004.

М. Шовљаков

Коцкар, Вељко, карикатуриста, цртач стрипова (Осијек, 15. VII 1920 — Београд, 26. XI 1944)

Син је адвоката и народног посланика Јована и Десанке. Након Државне мушке реалне гимназије у Осијеку уписао се на Технички факултет у Београду. После четири семестра у јесен 1940. наставио је студије на Универзитету краља Александра у Љубљани. После Априлског рата 1941. вратио се у Београд и уписао Уметничку академију, коју је напустио након три семестра. Стрелан је са стотинак суграђана после ослобођења, по одлуци Војног суда Првог корпуса НОВЈ, са образложењем да је агент Гестапоа и да се истицао у ширењу лажи и клевета против НОП. Његово име није нађено на списку сарадника Гестапоа а у заоставштини нису нађени радови са политичком конотацијом.

У међуратним и окупацијским београдским листовима и магацинима објављивао је стрипове. Са првим егзотично-пустоловним стрипом *Освета краљице Тао-Мај* јавио се у листу *Паја Патак* 7. децембра 1938. али није успео да га доврши јер је лист престао да излази. Као млад цртач био је под утицајем владајуће струје академског реализма коју су репрезентовали амерички цртачи Александар Рејмонд и Харолд Фостер. Иако је у невеликом опусу оставио много више табли нацртаних у реалистичком маниру, успелији је у карикатуралним стриповима о Кактус Бати, који су рађени под утицајем Волта Дизнија. Хумористичку таблу *Згоде и незгоде нашега Шарова* урадио је према стрипу *Наполеон и ујак Елби* америчког цртача Клифорда Мекбрајда. Током окупације сарађивао је и у часопису *Бодљикаво прасе*, где је објавио више еротских карикатура.

ИЗВОР: ИАБ, Картон житеља града Београда, Вељко Коцкар.

ЛИТЕРАТУРА: Политика, 27. XI 1944, 1—2; Славко Драгинчић, Здравко Зупан, *Историја југословенског стрипа*, I, Нови Сад 1986, 83; Стјепан Сршан, Вилим Матић, *Завичајници града Осијека, 1901—1946*, Осијек 2003; Здравко Зупан, *Век стрипа у Србији*, Панчево 2007; Здравко Зупан, *Вељко Коцкар — стрип, живот, смрт*, Панчево 2009.

3. Зупан

Коча, Софија, мисионарка, књижевница (Осијек, 31. V 1861 — Земун, 31. I 1942)

Потиче из српске породице. Женску основну школу учила је у Осијеку. Затим се удала за пореског чиновника Александра Кочу и као домаћица са породицом живела у Осијеку (1878—1880, 1884—1885, 1897—1906), Карловцу (1881—1883), Иригу (1885—1889) и Винковцима (1890—1896). Када ју је муж напустио 1906, сама се бринула о деци. Једно време била је у затвору милосрдних сестара у Загребу (1909—1912) а онда се вратила у Осијек (1912—1920). У Земуну је живела од 1921. до смрти, повремено одлазећи у Србију. У Врњачкој бањи била је надзиратељка болесника а у Скопљу приватна учитељица немачког језика. Као верска мисионарка пропутовала је Југославију (1922) скупљајући добровољне прилоге за изградњу православне цркве у Ројчу у Словенији. Писала је прозу и објављивала је у сопственим издањима. Издала је и *Посмртне песме* (1906) своје преминуле кћери Станиславе. Имала је седморо деце. Поред Станиславе, песме су писали и Момир, учитељ, Милоје и Спасенија, учитељица.

ДЕЛА: *Светли карактери*, Земун 1900; *Из владавине Обреновића и Иван дањски атентат*, Београд 1910; *Моћ мајчине молитве*, Београд 1921; *Доживљаји са пута кроз Отаџбину*, Београд 1925; *Приче из савременог живота*, Земун 1931; *Божјија правда*, Земун 1933; *Молитвеник*, Земун 1938.

ЛИТЕРАТУРА: *Библиографија књига женских писаца у Југославији*, Београд, Љубљана, Загреб 1936, 44; Илија Николић, *Библиографија књига, листова и часописа штампаних у Земуну (1849—1941)*, у: Споменница Земунске библиотеке (1825—1965), Земун 1966, 263.

Ђ. Перић

Кошутић, Радован, слависта, универзитетски професор (Рума, 20. II 1866 — Опово, 9. IV 1949)

Отац Јован био је опанчар, мајка Александра, рођ. Николић. Гимназијско школовање започео је у Сремским Карловцима, а завршио у Новом Саду (1885). На Филозофском факултету Бечког универзитета започео је студије словенских језика и књижевности (1885), а наставио их у Прагу (два семестра), Кракову (један семестар), Лавову (три семестра) и Санкт Петербург (1889/1890). Дипломирао је у Бечу 1890. Од јесени 1890. три године, с кратким прекидима, живео је у Санкт Петербургу, а затим провео осам месеци на студијама у Паризу (1893), после чега је у Београду објавио прве научне радове (о француској књижевности). Катедру источних и западних словенских језика и књижевности на Београдском универзитету држао је 45 година. У јануару 1895. постављен је за „привременог учитеља” (у рангу лектора) Велике школе за руски, чешки и пољски језик и књижевност, затим за сталног доцента Београдског универзитета за језике и књижевности источних и западних Словена (1905), за ванредног професора на Катедри источних и западних словенских језика (1919) и за редовног професора (1922). Пензионисан је 1936, али је предавао руски језик на Филозофском факултету као хонорарни редовни професор до марта 1941, односно до јуна 1941. када га је Комесарска влада разрешила дужности. Рат је провео у Београду, а после рата преселио се у Опово. Са Милом, рођ. Прита, имао је сина Владету. Сахрањен је на Новом гробљу у Београду.

Био је дугогодишњи наставник и управник Словенског семинара на Београдском универзитету. За предмете које је предавао написао је уџбенике и приручнике. Његова *Граматика пољског језика* (1898), углавном рађена по граматици Адама

Крињског, садржи систематска поређења пољског језика са српским и представља почетак и основ каснијих конфронтативних проучавања пољског и српског језика. Истовремено, тим делом, а још више онима која је касније написао, није само започео синхронијска, конфронтативна проучавања српског језика у поређењу са другим словенским језицима, него је својим методом, који је звао диференцијални метод, увео у лингвистичку методологију нови приступ описима језика, који је приближно пола века касније у америчкој лингвистици, независно од Кошутевог дела, назван контрастивна анализа, односно контрастивна лингвистика. Иако у својим радовима није претресао теоријска питања, често избегавајући и да дефинише основне појмове, у описима пољског, а поготову руског језика, дао је и дескриптивни и теоријски допринос проучавањима словенских језика. У *Граматички руског језика II. Облици* (1914) синхронијски опис језика је доследно разграничен од историјских тумачења, и доста пажње посвећено разликама између књижевног и разговорног руског језика, чиме су на суштински начин наговештена будућа функционално-стилистика проучавања руског језика. Ова граматика, која је такође добила високу оцену у славистичкој науци свога времена, била је и у другој половини XX в. у широкој употреби као водећи универзитетски приручник у српској русистици, оставши незаобилазни извор у српској русистичкој граматикографији. Монографија *Граматика руског језика. Гласови. А. Општи део. Књижевни изговор* (1919) плод је његових дугогодишњих проучавања савременог руског књижевног језика и самосталног испитивања разговорног језика руске интелигенције. То је био најдетаљнији и изузетно поуздан опис руског књижевног изговора, при чему је први утврдио низ особина руске фонетике које су биле измакле пажњи других фонетичара, због чега су се на то дело често ослањали каснији истраживачи. У *Примерима књижевног језика пољског* (1901) дао је драгоцен приручник за наставу пољског језика. Избор текстова врхунски је урађен и према књижевним и према глотодидактичким критеријумима, а прате га подробни и прецизни језички коментари и речник, који, будући знатно више од уџбеничког речника, представља не само темељ српске славистичке уџбеничке лексикографије него и темељ српске славистичке двојезичне лексикографије уопште. Прво издање те књиге (1986) било је објављено без језичких коментара и тумачења. Све добре стране *Примера књижевног језика пољског* у још већој мери дошле су до израза у његовим *Примерима књижевног језика руског 1—3* (1910, 1911, 1920). Скоро довршени рукопис диференцијалног руско-српског речника му је пропао. Смисао да очу, опише и објасни не само типолошки најважније него и многе ситније језичке појединости омогућио му је да у својим делима даје врло прецизна преводилачка решења, у којима је систематски водио бригу о неговању српске језичке културе. Том страном свога наставног и научног рада умногоме је утицао на формирање преводилачких кадрова у српској славистици. Последње научно дело *О тонској метрици у новој српској поезији* (1941), које представља оглед нормативне метрике српског стиха и синтезу његових погледа на српски стих, настало је и под утицајем његове властите песничке праксе (покушао је да уведе руске ритмичке моделе у српску поезију), мериторно је оцењено као дело од несумњивог значаја за српску науку о стиху. Објавио је више збирки поезије. Изабран је за доктора филозофије honoris causa на Јагјелоњском универзитету у Кракову (1900), дописног члана Академије наука СССР (1928) и дописног члана Словенског института у Прагу (1929).

ДЕЛА: *Пламенови*, I—II, Нови Сад 1888; 1890; *Сељачки мотиви*, Нови Сад 1892; *Синови Бога мрака*, Београд 1893; *Критика и књижевност*, Београд 1893; *Узроци препорођаја књижевне критике*, Београд 1894; *Писма из Петрограда*, Београд 1895; *Нова писма из Петрограда*, Београд 1896; *Сербски народ и анекдота Босне и Герце овине*, Санкт Петербург 1908; *Иде млади мај*, Београд 1923; *Песник и смрт*, Београд 1927; *Сан мале Виде*, Београд 1927; *Земља бола*, Београд 1929; *Туга*, Београд 1930; *Гором и пољем*, Београд 1931; *Христос и жена*, Београд 1933; *Клесар*, Београд 1933; *Гране прекрхане*, Београд 1934; *Док прода жито*, Београд 1934; *Гозба*, Београд 1935; *Поток и бреза*, Београд 1936; *Песма о гуји*, Београд 1937; *Песма о Аргатару и шеви*, Београд 1938; *Без гроба и без крстаче*, Београд 1939; *Деца таме*, Београд 1940; *Лепотица Мица*, Београд 1940; *Опало лишће*, Београд 1941; *О тонској метрици и новој српској поезији*, Београд 1941.

ЛИТЕРАТУРА: *Документи к историји славяноведения в России (1850—1912)*, Москва, Ленинград 1948; К. Тарановски, *Радован Кошутић (1866—1949)*, ЈФ, XVIII, 1949—1950; *Сто година Филозофског факултета*, Београд 1963; Ђ. Живановић, *Радован Кошутић (1866—1949)*, СЛЗ, Београд 1986, књ. I; Б. Терзић, *Савременици о Кошутићу као русисти*, СЛЗ, Београд 1986, књ. I; Д. Дамљановић, К. Кончаревић, *Настава и методика наставе руског језика у Србији у XIX и XX веку: Прилози за историју*, Београд 2010.

П. Пунер

Кратовац, Ђорђе (Георије Нови Кратовац), светац (Кратово, Македонија, око 1497 — Софија, 11. II 1515)

Податке о његовом животу пружају његово Житије (*Мученије*) и Служба које је, вероватно током треће деценије XVI в., написао угледни софијски свештеник Пеја. У тим списима наводи се да је српског порекла и да је из Кратова прешао у Софију. У Софији је живео у дому попа Пеје, изучио кујунџијски занат и био мучен и жив спаљен, пошто није подлегао турском захтеву да прихвати ислам. Његови остаци положени су у софијску цркву Свете Марине. Догађај је представљен као чудо, а убрзо након састављања Житија и Службе поштовање култа Св. Ђорђа Кратовца почело је да се шири не само по Бугарској, Србији и Македонији већ и на Светој гори. Благодарни светогорским монасима Митрофану и Прохору повест о његовом мучеништву проширила се и у Русији, где му је Житије сачинио јеромонах Илија из Пскова (1539) а Службу псковски хроничар Василије Варлаам. Честице његових моштију чувају се у Москви, Драгалевском манастиру у Бугарској и у српским манастирима Хиландару, Студеници, Дечанима и Великој Ремети. Још у XIX в. златари у Кратову, Пироту, Скопљу и Софији смагали су овог светитеља својим патроном. Приказује се и у уметности. По опису његовог лика који је оставио поп Пеја, од четврте деценије XVI в. представља се као висок, голобрад младић одевен у народну ношњу. Насликан је на хиландарским иконама из друге четвртине XVI в. и 1667, двома руским иконама из збирке Павла Корина (крај XVI и седамдесетих година XVII в.), фрескама у Светом Николи Топличком (1536/37), Моливоклисији у Кареји (1541), припрамама Пећке патријаршије (1565) и Студенице (1568), Ломници (1608), хиландарским параклисима Светог Николе (1667), Светог Димитрија и Светог Саве Српског (1779), на бакрорезу у *Стематологији* Христофора Џефаровића (Беч 1741, л. 52) и др.

ЛИТЕРАТУРА: С. Новаковић, *Служба и живот светог Бурђа Кратовца*, ГСУД, 1867, бр. XXI, 97—156; В. Јагић, *Још нешто о животу светог Бурђа Кратовца*, ГСУД, 1874, бр. 40, 121—132; М. Ђ. Милићевић, *Борђе Кратовац, светитељ Србин*, Београд 1885; Д. Руварац, *И још нешто о животу св. Борђа Кратовца*, ГНЧ, 1893, књ. 13, 291—308; А. И. Яцимирский, *Из историје славјанској проповеди в Молдавији и Валахији XV—XVII вв.*, ПДПИ, 1906, CLXIII, 99—109; И. Снегаров, *История на Охридската архиепископско-патриаршија*, II, Софија 1932, 324—328; П. Динев, *Софийски книжовници от XVI век*, Софија 1939, ч. I, 58—74; Леонтије Павловић, *Култови лица код Срба и Македонаца*, Смедерево 1965, 140—146; Б. С. Ангелов, *Из старата българска, руска и сръбска литература*, II, Софија 1967, 268—279, III, Софија 1978, 99—155; Д. Богдановић, *Житије Георгија Кратовца*, ЗИК, 1976, књ. 10, 203—267; Г. Суботић, *Најстарије представе светог Георгија Кратовца*, ЗРВИ, 1993, бр. 32, 167—202; И. И. Калиганов, *Георгий Новий у восточных Славян*, Москва 2000; Зоран Ракић, *Цркве Светог Димитрија и Светог Саве Српског у Хиландару*, Нови Сад 2008.

3. Ракић

Краус, Херберт, лекар, већник АВНОЈ-а, генерал-мајор (Бачинци код Шида, 12. II 1910 — Београд, 11. IV 1970)

Отац Марко био је трговац а мајка Јохана, рођ. Кон. По очевој смрти, од 1918. са млађим братом и мајком живео је у Винковцима и упоредо са похађањем школе помагао мајци у трговини. После завршене гимназије (1929) уписао се на Медицински факултет у Загребу. Као припадник ционистичке омладине био је активан члан „Жидовског академског потпорног друштва” и „Жидовске мензе”, где се почео интересовати за марксистичку литературу и лево определио. После завршетка студија 1936. и одслужења војног рока, у јесен 1938. пријавио се као добровољац за одбрану Чехословачке, али је избијањем Другог светског рата та акција остала обесмишљена. У потрази за радним местом зауставио се у Пецкој крај Ваљева и био лекар Здравствене задруге. Од 1940. са комунистима из тог краја учествовао је у антифашистичкој пропаганди. Објава рата и капитулација Југославије затекли су га на југословенско-бугарској граници у статусу резерviste Југословенске војске. Избегао је заробљавање, вратио се у Пецку и наставио политичку активност агитујући против сарадње са окупатором. У јуну 1941. примљен је у КПЈ и у јулу био први лекар у Ваљевском НОПО. Касније је прекомандован у Први шумадијски НОПО. У првој непријатељској офанзиви истакао се у спасавању и евакуацији око хиљаду рањеника из ужичког краја. Затим је био лекар болнице у Новој Вароши која је евакуисана у Санџак, а у априлу 1942. лекар болнице у Фочи, где је формирао прву хируршку екипу и прву партизанску апотеку у селу Боричју на Пиви. Са колоном рањеника и тифусара прошао је кроз битке на Неретви и Сутјесци. Од октобра 1942. био је у врховном санитету, где је од референта за болнице постао помоћник начелника Санитетског одсека Врховног штаба и дошао у ослобођени Београд. Кратко време био је начелник Санитетског одељења Штаба базе Бари. Био је и већник АВНОЈ-а за Војводину на другом и трећем заседању и посланик Привремене скупштине ДФЈ. У послератном периоду, од октобра 1944. до смрти, обављао је значајне послове у Санитетском одељењу Министарства народне одбране, био начелник новоосноване Војномедицинске академије у два мандата (1950—1953. и 1955—1956), директор Савезног завода за здравствену заштиту и члан домаћих и међународних друштава, конференција и комисија у области здравства. Објавио је више чланака у *Лекарском билтену* (покренут 1943) и био коаутор приручне литературе за полазнике болничких курсева (нпр. *Рана и рањеник*) и рецензент више стручних публикација. Покренуо је часопис *Pharmacia* и у њему сарађивао (1966—1970). Имао је чин генерал-мајора. Носилац је Партизанске споменице, Ордена заслуга за народ са златном звездом и др.

ИЗВОРИ: *Грађа за монографију Х. Крауса*, МуВ, АЗ, бр. 14044/1, 14045/1, 14050/1; *Треће заседање АВНОЈ-а и привремене народне скупштине 7—26. VIII 1945*, стенографске белешке, Београд 1945; *Прво и друго заседање АВНОЈ-а (26. и 27. XI 1942; 29. и 30. XI 1943)*, Београд 1953; *Зборник докумената и података санитетске службе у народноослободилачком рату југословенских народа*, књ. 12, Београд 1969.

ЛИТЕРАТУРА: Гојко Николић, *Коријен, стабло, наветина*, Загреб 1980; Јелена Попов, *Др Херберт Краус, представник Војводине у АВНОЈ-у*, Нови Сад 1990.

Ј. Попов

Крачун, Теодор, сликар, иконописац (? , 1732 — Сремски Карловци, 1781)

Претпоставља се да је из јужних балканских крајева са родитељима дошао на тле Хабзбуршке монархије 1739, после пада Београда. Настанио се у Сремским Карловцима а касније, са супругом Мартом, живео у Сремској Каменици. У Сремским Карловцима стекао је прва знања из сликарства. У радионици Јова Василијевића, придворног сликара патријарха Арсенија IV Јовановића, упознао је Василија Остојића за кога се сматра да му је кратко време био учитељ. Касније је прешао у радионицу Димитрија Бачевића са којим је од 1760. сарађивао на сликању иконостаса капеле Успења Богородице у Даљу, деспотске цркве у Крушедолу и горњих зона иконостаса цркве ман. Беочина. Из радионице Д. Бачевића отишао је у Беч да допуњује своје ликовно образовање. За време боравка у Бечу 1771. исплаћен му је хонорар за неке радове на иконостасу цркве Св. Георгија у Сомбору а натпис из горњих зона иконостаса Саборне цркве у Сремским Карловцима сведочи да су он и Јаков Орфелин као „царско-краљевске академије живописци” започели у септембру 1780. сликање иконостаса. Међу најстарија његова дела спада икона Богородице са Христом из цркве Св. Николе у Старом Сланкамену, датирана у седму деценију XVIII в. За цркву Св. Георгија у Сомбору, у сарадњи са Јованом Исајловићем и Лазаром Сердановићем, сликао је од 1771. до 1772. иконостас, певнице, проповедаоницу, епископски престо, Христов гроб и три иконе. Током седме деценије XIX в. иконостас је пренет у Кулу, где је изгорео у пожару. Сачувана је једино престона икона Христа и чува се у олтару цркве у Кули. Између 1772. и 1774. сликао је иконостас и епископски престо цркве Св. Кузмана и Св. Дамјана у Нештину. Медаљоне на царским дверима сликао је његов калфа Гаврило. Целини иконостаса не припадају мале двери и иконе Св. Кузмана и Св. Дамјана у певницама северно и јужно од иконостаса, које је сликао Стефан Гавриловић. У цркви се налазе и две Крачунове иконе — Богородица са Христом и Крунисање Богородице. Истовремено је настала и икона Св. Георгија са натписом аутора. У Митровици је од јуна до септембра 1775. насликао иконостас тада обновљене старе цркве Св. архијакона Стефана. Датум завршетка иконостаса забележен је на престоним иконама Христа и Св. Јована. За цркву ман. Новог Хопова сликао је 1776.

иконостас који је страдао у Другом светском рату, када је манастир запаљен. Сачуване су само престоне иконе Богородице са Христом и Св. Јована, као и неколико икона из горњих зона. За време рада на овом иконостасу насликао је портрет тадашњег хоповског архимандрита Јована Јовановића, чији је лик дао пророку Гедеону на хоповском иконостасу. Од његовог портретног сликарства познат је портрет карловачког митрополита Павла Ненадовића из некадашње галерије Митрополитског двора у Сремским Карловцима. Сачувано је више реплика и каснијих копија овога портрета. Према Крачуновом цртежу настао је бакрорезни портрет поменутог митрополита који је резао будимски бакрорезац Јохан Филип Биндер. Иконостас цркве у Сусеку сликао је између 1776. и 1779. Текст о завршетку сликарских радова и потпис оставио је на икони Недреманог ока. У исто време сликао је иконе на Богородичином престолу у цркви села Јаска. Последња његова дела настала су 1780. за Саборну цркву у Сремским Карловцима. На хору у митрополитској капели Св. Георгија сликао је иконостас, који је уклоњен почетком XX в. приликом поправке Саборне цркве, а сачувано је 26 икона. У мају 1780. општина Саборне цркве поверила му је да са Јаковом Орфелином слика иконостас пророка на венцу трулног свода и четири јеванђелиста у трулу. Умро је у току радова. Његовом делу припадају престоне иконе са фигурама Св. Симеона и Св. Саве Српског, Св. Василија Великог и Св. Григорија Богослова, иконе на дверима, празничне иконе, иконе из циклуса Христовог страдања Тајна вечера и Прање ногу апостола, и са врха иконостаса Распеће са медаљонима Богородице и Св. Јована Богослова. На основу стилске анализе приписана му је икона са представом Исуса Христа судије са арханђелима Св. Михаилом и Св. Гаврилом из цркве ман. Шишатовца (данас у Музеју Српске православне цркве у Београду), датована у 1780. Осим великих сликарских целина, као што су иконостаси, израдио је више целивајућих икона и рипида за цркве у Сремским Карловцима, Св. Саве у Черевиху и ман. Раковцу.

Током уметничког стваралаштва прошао је кроз различите фазе и утицаје. У старијим делима присутни су елементи словенског барока, као и утицај Д. Бачевића, изражени у декорисању одеће и рељефне позадине стилизованом биљном орнаментиком. Насупрот овом архаичном начину изражавања примећују се и утицаји западног барокног сликарства, маниристички издужене и извијене фигуре, богато драпирање одеће и жива палета коју у последњим радовима смењује нежном, рокајно сазданом од најфинијих светлоплавих, ружичастих, бисерносивих и светложутих боја.

ИЗВОР: Петар Момировић, *Српски записи и натписи из Војводине 1*, Нови Сад 1993, бр. 2019.

ЛИТЕРАТУРА: Вељко Петровић, Милан Кашанин, *Српска уметност у Војводини*, Нови Сад 1927, 85—86; Лазар Мирковић, *Теодор Крачун*, Нови Сад 1953; Р. Николић, *Порекао Теодора Крачуна*, СРЗЗКС, 1956, бр. I, 182—185; Р. Михајловић, *О пореклу композиције „Преображење” Теодора Крачуна*, ЗНМ, 1965, бр. III, 273—279; Миодраг Коларић, *Класицизам код Срба*, I, Београд 1965, 83—85; М. Коларић, *Основни проблеми српског барока*, ЗМСЛУ, 1967, бр. 3, 267—271; Д. Давидов, *Иконе XVIII века из Николајевске цркве у Старом Сланкамену*, ЗМСЛУ, 1970, бр. 6, 351—354; Олга Микић, *Дело Теодора Крачуна*, Нови Сад 1972; О. Милановић-Јовић, *Сликари иконостаса цркве Светог Николе у Сремским Карловцима*, ГПСКВ, 1976, бр. VI—VII, 289—296; В. Матић, *Капела на хору Саборне цркве и њен иконостас*, ЗМСЛУ, 1977, бр. 13, 152—162; Павле Васић, *Уметничка топографија Сремских Карловаца*, Нови Сад 1978, 88—90; Дејан Медаковић, *Српска уметност у XVIII веку*, Београд 1980, 86—112; Слободан Милеуснић, *Црквено уметнички предмети из ризнице фрушкогорских манастира*, у: Фрушкогорски манастири, Београд 1990, 225; Милан Костић, *Злодела и греси*, Београд 1990, 145—147; Мирослав Тимотијевић, *Српско барокно сликарство*, Нови Сад 1996; Мирјана Лесек, *Барокно сликарство у Срему*, Нови Сад 2001; Олга Микић, *Портрети Срба XVIII века*, Нови Сад 2003, 84—85, 225.

М. Лесек

Кречаревић, Марко, геолог, професор, библиограф (Сентандреја, Мађарска, 1848 — Сегедин, Мађарска, 18. II 1910)

Отац Павле био је адвокат. Гимназију је похађао у Кошицама, Стоном Београду (данас Секешфехервар) и Сремским Карловцима а матурирао 1869. у будимпештанској Краљевској католичкој великој гимназији. Студирао је у Будимпешти, пет година на Медицинском факултету и три семестра на Филозофском факултету, али није дипломирао. Био је питомац Текелијанума. Као суплент предавао је природопис и мађарски језик и био чувар природописне збирке у Српској православној великој гимназији у Новом Саду (1877—1889). У исто време је предавао и гимнастику (1879—1888). Његови ученици били су: Тихомир Остојић, Исидор Бајић, Милета Јакшић. Потом је био чиновник у надуправи средњих школа у Сегедину.

У Новосадску гимназију дошао је после смрти професора Алексе Поповића и наставио да његовим стопама истражује седиментно камење Фрушке горе. Превео је са мађарског језика и делимично допунио његов рад *О геолошким одношајима Фрушке горе*, који је објављен у *Летопису Матице српске* (1881). Истраживао је у лабораторији геолога Јосифа Сабоа, професора минералогije и геологије на Будимпештанском универзитету. У *Извештају о Српској великој гимназији у Новом Саду*, школске 1887/88. године објавио је рад *О биљу и цвећу у нашим народним песмама*. Био је и библиограф — допунио је библиографије Стојана Новаковића, Ђорђа Рајковића, Бранка Мушицког и Владимира Красића. Такође је рецензирао радове који су објављивани у Матици српској. Био је члан Мађарског геолошког друштва.

ИЗВОРИ: Извештаји о Српској великој гимназији у Новом Саду, за школске године: 1883/4; 1884/5; 1885/6; 1886/7; 1887/8; 1888/9.

ЛИТЕРАТУРА: Слога, 1910, бр. 6; ШЛи, 1910, бр. 3, 130; Браник, 1910, бр. 28; *Матица српска, 1826—1926*, Нови Сад 1927, 642; *Споменица Гимназије „Јован Јовановић Змај”, 1810—1960*, Нови Сад 1960, 66.

Н. Видић

Крлежа, Мирослав, књижевник (Загреб, 7. VII 1893 — Загреб, 29. XII 1981)

Пореклом је из грађанске породице у којој је било неколико генерација адвоката. Отац Мирослав био је подофицир, потом полицијски службеник и тржни надзорник. У Загребу је завршио основну школу (1899—1903) и нижу гимназију (1903—1907), војну кадетску школу у Печују (1908—1911) и уписао се на војну академију (Ludoviceum) у Будимпешти, коју није завршио. Понесен југословенством и непосредно подстакнут балканском кризом, у мају 1912. дошао је у Београд са намером да се пријави у српску војску. Српске власти, сумњајући да је шпијун, предале су га у Земуну аустроугарским властима те је

враћен на академију. Поново је побегао у Србију 1913, пријавио се у српску војску, ухапшен у Скопљу и враћен у Аустроугарску где је лишен чина као војни бегунац и после истраге искључен из академије и свих државних школа у Аустроугарској. Вратио се у Загреб, почео да ради у новинским редакцијама и објављује прве књижевне прилоге. У лето 1915. путовао је у Париз и Венецију а потом, регрутован, служио у Загребу у домобранској официрској школи до фебруара 1916, у Крајишкој касарни до августа 1916. и затим послат на фронт у Галицију са XIV маршкомпанијом, где је доживео Брусиловљеву руску офанзиву. Због болести био је ослобођен војне службе на ратишту, краће време боравио у Будимпешти и фебруара 1917. враћен у Загреб у помоћну војну јединицу (Arbeiterhilfskompanie) а јула постављен за телефонисту у 7. домобранском окружном заповедништву. У Социјалдемократску странку ступио је 1917. По завршетку рата, и даље присталица југословенског уједињења, постаје све ближи комунистичкој левици и 1919. члан Социјалистичке радничке партије (комуниста). Са Ђуром Цвијићем писао је писмо краљу Петру Карађорђевићу, у којем се тражи повлачење са престола и предаја власти радницима и сељацима, старао се о прогоњеним комунистима, друговао и окумио се са републиканцем Драгишом Васићем. Извесно време своје радове писао је на екавици, промовишући језичко јединство, али их је касније, после напада на хрватске посланике у Скупштини 1928, редиговао и штампао јекавицом. У више наврата боравио је у иностранству: почетком 1925. неколико месеци био је у Москви, у јесен 1931. у Паризу, од октобра 1931. до фебруара 1932. у Чешкој, затим у Варшави до јуна 1932. и поново у Паризу до септембра исте године, а до децембра у Минхену. Већ 1919. са А. Цесарцем основао је часопис *Пламен* који је забрањен исте године, потом је покренуо *Књижевну републику* (1923—1927). Као комунистички активиста био је под полицијском присмотром и хапшен те се склонио у Београд (од јесени 1933. до лета 1934) и са М. Богдановићем 1934. покренуо, сарађивао у њему и уређивао часопис *Данас*, који је после пет бројева такође забрањен. Покренуо је и часопис *Печат*, месечник за уметност, науку и све културне проблеме (1939—1940), који се угаasio јер није имао довољно прилога. Сарађивао је у *Борби* од њеног првог броја 1922. У целом међуратном периоду имао је велики утицај у југословенској култури, нарочито на хрватској левици, али је имао велики број присталица и у српским, пре свега београдским, културним круговима. Сарађивао је у *Српском књижевном гласнику* и часопису *Данас*, његови радови превођени су на стране језике а драме игрane и ван Југославије. Супротставио се крутој партијској политици у области културе прво предговором књизи *Подравски мотиви* Крсте Хегедушића и на крају текстом *Дијалектички антибарбарус* (1939), те постао један од главних актера сукоба на књижевној левици. Сукоб је имао литерарне и политичке консеквенце, разлаз са КПЈ али не и са марксизмом и левицом. Други светски рат провео је у Загребу, повучено, без јавног деловања. Био је неколико пута привођен од усташког режима, пређено му је и ликвидацијом. Покушај усташа 1943, али и партизана, да га придобију као активног сарадника није дао никакав резултат. Некомпромитован сарадњом са усташким режимом и будући добар познаник са Јосипом Брозом Титом из предратних дана, добио је позив да се ангажује у новоствореној држави. Њихови односи остали су до краја готово непомућени. Снажно је подржао југословенско државно и партијско руководство у сукобу са СССР-ом 1948. Био је на високим партијским (члан ЦК СКХ) и функцијама у области културе (председник Савеза књижевника Југославије и Савеза књижевника Хрватске) али не и на државним функцијама. Члан ЈАЗУ постао је 1947. и одмах након месец дана изабран за њеног потпредседника. Највише се ангажовао у култури. Суделовао је у покретању и одређивању профила два важна часописа друге половине ХХ в. (*Република*, 1945; *Форум*, 1962). У Паризу је 1950. био главни организатор изложбе југословенског средњовековног наслеђа, у чијој је припреми учествовао путујући по читавој Југославији. Иницирао је и учествовао у оснивању Југословенског лексикографског завода, који данас носи његово име, и био му на челу од оснивања 1950. до краја живота. Био је главни уредник *Енциклопедије Југославије* и иницијатор израде више специјализованих енциклопедија и едиција. Његов говор на Трећем конгресу Савеза књижевника у Љубљани 1952. покренуо је лавину реакција која је имала за резултат дефинитивни раскид са соцреалистичким догматизмом. Све више заокупљен питањем Југославије, настојао је да се у југословенском оквиру оствари што већа национална еманципација Хрвата. Истовремено, заинтересован за проблематику националних идентитета у оквиру Југославије, наглашавао је важност поштовања свих националних особености. Био је потписник Декларације о називу и положају хрватског књижевног језика (1967), после чега је уследила партијска осуда и његова оставка на чланство у ЦК СКХ. Подржавао је политику хрватског партијског руководства које је смењено у Карађорђеву 1971. али у партији није био обележен као националиста.

Први књижевни покушај му је парафраза једне сцене из *Илијаде* у првом разреду гимназије а први објављени рад драма *Легенда* (*Књижевне новости*, 24. I 1914). Његова дела након Првог светског рата одсликавају књижевну и политичку атмосферу коју је стварала патриотска омладина (*Заратустра и младић*, *Микеланђело Буонароти*, *Кристифор Колумбо*, *Маскерата*, *Адам и Ева* и ратна лирика) а збирка приповедака *Хрватски бог Марс* (1922, 1933) једна је од најснажнијих и највреднијих антиратних књига у европским књижевностима. Његова најзначајнија песничка књига, *Баладе Петрице Керемпуха*, писана кајкавским наречјем, обогатеним архаизмима, нарочита је вишевековна хроника прошлости хрватског народа и својеврсна полемика (поводом његове стогодишњице) са Илирским покретом Љ. Гаја и увођењем екавског наречја. Својим драмама отворио је нову епоху хрватског и југословенског театра. Циклус о Глембајевима је до те мере фиксирао распад грађанске породице, да је термин „глембајевштина” постао функционалан за појам отуђености једног слоја друштва и његовог пропадања у крви и неморалу. У романима је испољио велики интерес за друштвена збивања (*Заставе*) али је умео да фино изнијансира ликове усамљеника који се, трагајући за смислом, супротстављају конвенцијама и правилима друштва индивидуално и неефикасно (*Повратак Филипа Латиновића*). Жанровски свеобухватан (песме, драме, романи, новеле, есеји, чланци, путописи, мемоари, полемички списи, енциклопедијске јединице), бавио се битним и крупним темама, посезао временски у различите епохе и био суверен у многим областима уметности и науке. Позоришни издавачи прихватили су сарадњу са њим 1920-их, супруга Бела у то време добила је стални позоришни ангажман, па је њихов дом од тога времена до краја живота био жижа друштвеног живота. Сарађивао је у око 150 листова, часописа и у посебним публикацијама, за живота објавио скоро 200 ауторских књига, заступљен у више жанровских антологија и написао предговоре за велики број књига. Његово дело и обимом и значајем представља посебну појаву у модерној хрватској књижевности. Превођен је на велики број

језика (бугарски, чешки, словачки, мађарски, енглески, немачки, италијански, турски, шведски, руски, украјински, пољски, грчки, естонски итд.). Три пута је номинован за Нобелову награду. Добитник је Његошеве награде 1966, Горанове награде 1968. и бугарске награде за револуционарну поезију и публицистику 1981. У три књиге енциклопедијског формата објављени су подаци о његовом животу и раду (*Крлежијана, I—III*, Загреб 1993—1999).

Одликован је Орденом заслуга за народ са златним венцем (1950), Орденом јунака социјалистичког реда (1954), Орденом републике са златним венцем (1963) и Орденом југословенске звезде са лентом (1973).

ДЕЛА: *Пан*, Загреб 1917; *Три симфоније*, Загреб 1917; *Пјесме, I—III*, Загреб 1918—1919; *Хрватска рапсодија*, Загреб 1918; *Лирика*, Загреб 1919; *Три кавалира госпођице Меланије*, Загреб 1920; *Хрватски бог Марс*, Загреб 1922; *Новеле*, Копривница 1923; *Вучјак*, Копривница 1924; *Излет у Русију*, Загреб 1926; *Господа Глембајеви*, Загреб 1928; *У агонији*, Београд 1931; *Есеји*, Загреб 1932; *Мој обрачун с њима*, Загреб 1932; *Повратак Филипа Латиновића*, Загреб 1932; *Хиљаду и једна смрт*, Загреб 1933; *Легенде*, Загреб 1933; *Европа данас*, Загреб 1935; *Банкет у Блитви, I—II*, Загреб 1938—1939; *На рубу памети*, Загреб 1938; *Дијалектички антибарбарус*, Загреб 1939; *Барака пет Б*, Загреб 1947; *Говор на Конгресу књижевника у Љубљани*, Загреб 1952; *Артеј или Легенда о Светој Анцили, рајској птици*, Загреб 1963; *Заставе, I—IV*, Загреб 1967; *Изабрана дјела*, коло I, 1—10, коло II, 1—10, Сарајево 1973; *Библиографија Мирослава Крлеже* (његових дела и литературе о њему), Загреб 1999.

ЛИТЕРАТУРА: Милан Савић, *Књижевне новости*, Српство, Нови Сад, 21. II 1914, 4—5; Густав Крклец, *Лирика мозга*, РСХС, 1919; Милан Богдановић, *Хрватски бог Марс*, СКГ, 16. II 1922, 312; Стеван Галогожа, *М. Крлежа, „Голгота“*. Синоћна премијера у загребачком казалишту, *Покрет*, 5. XI 1922, 5; Исидора Секулић, *Књижевна република*, СКГ, 1. XII 1923, 553—554; Велибор Глигорић, *Мирослав Крлежа*, у: *Критике*, Београд 1926; Раде Драинац, *Мирослав Крлежа на крсту критике*, *Правда*, 24. IV 1930, 4; Ели Финци, *М. Крлежа, Књига пјесама*, ЖР, 1. VII 1931; Милован Ђилас, *Савременик С. К. задруге*, *Записи*, 1931, 378—382; Марко Ристић, *Крлежа*, Загреб 1954; Милан Богдановић, *О Крлежи*, Нови Сад 1956; Шиме Вучетић, *Крлежино књижевно дјело*, Сарајево 1958; Густав Крклец, *Мирослав Крлежа*, Загреб 1963; *Мирослав Крлежа*, Загреб 1963; *Крлежин зборник*, Загреб 1964; Предраг Матјејевић, *Разговори с Мирославом Крлежом*, Загреб 1969; Бранимир Донат, *О пјесничком театру Мирослава Крлеже*, Загреб 1970; Никола Милошевић, *Андрић и Крлежа као антиподи*, Београд 1974; Јан Вјежбицки, *Мирослав Крлежа*, Загреб 1980; Иван Очак, *Крлежа — партија (Мирослав Крлежа у радничком и комунистичком покрету, 1917—1941)*, Загреб 1982; Станко Ласић, *Крлежа. Кронологија живота и рада*, Загреб 1982; *Крлежа и политика: аналитичке расправе и документарни фрагменти из Крлежиних есеја*, Загреб 1984; *Мирослав Крлежа: 1893—1981*, Загреб 1985; Петар Џацић, *Једна паралела: односи Горки — Лењин и Крлежа — Тито*, *Књижевност*, 1986, бр. 41; Маријан Матковић, *Мирослав Крлежа, живот и дјело*, Загреб 1988; Иво Банац, *Национално питање у Југославији*, Загреб 1988; Игор Мандић, *Збогом, драги Крлежа*, Београд 1988; *Сукоб с десницом*, Загреб 1989; Станко Ласић, *Крлежологија или повијест критичке мисли о Мирославу Крлежи*, Загреб 1989—1993; Василије Калезић, *Љевица у сукобу са Крлежом*, Београд 1990; Јосип Вончина, *Коријени Крлежина Керемлуха*, Загреб 1991; Иван Цвитковић, *Крлежа, Хрвати и Срби*, Сарајево 1991; *Печат о Крлежи данас*, Београд 1993; Велимир Висковић, *Сукоб на љевици*, Београд 2001; Предраг Палавестра, *Крлежа у Београду и други огледи*, Београд 2005; Душан Биландић, *Повијест изблиза*, Загреб 2006; *Крлежа данас*, Бријуни 2007; Миладин Вукосављевић, *Мирослав Крлежа и Драгиша Васић*, Горњи Милановац 2008; Предраг Палавестра, *Историја српске књижевне критике*, Нови Сад 2008.

С. Милошевић

Крњајић, Милутин, наставник, гимнастичар (Јасеновац код Новске, Славонија, 4. V 1877 — бара Парашница, Мачва 14. X 1914)

Завршио је српску основну школу у Јасеновцу (1893) и аустријску подофицирску школу (1899). Напредовао је до чина наредника. Пошто се показао као добар стрелац и гимнастичар, из 13. корпуса упућен је на курс у Винер Нојштат. Затим је као војни учитељ борења, гимнастике и спорта радио у 78. пуку у Осијеку (до априла 1905) и у војном пансиону у Сарајеву. Крајем 1905. прешао је у Београд и у фебруару 1906. био постављен за наставника гимнастике у Првој београдској гимназији. Био је активан у гимнастичком друштву „Душан Силни”. Приватну школу за борење, гимнастику и игре основао је 1909. и у њој подучавао ученике гимнастици, борењу сабљом, мачем и рапиром и др. Погинуо је у Првом светском рату. Одликован је Златном медаљом I реда и за храброст у ратовима 1912—1914.

ЛИТЕРАТУРА: ПГ, 1914, бр. 10—11, 104; *Споменица о 100-годишњици Прве мушке гимназије у Београду, 1839—1939*, Београд 1939, 434; Јован С. Радојчић, *Срби. Српска Крајина, Далмација, Славонија, Хрватска*, Београд 1994, 307—308.

Б. Протић Гава

Крсмановић, Бранко, политички радник, шпански борац, народни херој (Доња Мутница, код Параћина, 3. X 1915 — на Космају, 8. VIII 1941)

Рођен је у имућној сеоској породици Драгутина и Велике. Основну школу похађао је од 1921. у Доњој Мутници и Параћину, ниже разреде гимназије у Параћину (1925—1929), а више у Јагодини, Ђуприји и Књажевцу, где је матурирао 1934. Исте године уписао је агрономију на Високој школи пољопривредног и шумарског инжењерства у Прагу. Током гимназијских дана занимали су га књижевност и позориште, био је активан у литерарним дружинама „Омладинац” у Јагодини, „Напредак” у Параћину и нарочито у „Скаутском стегу” у Параћину, у чијем оснивању је учествовао 1932. Као студент био је активан у друштвено-политичком животу југословенских студената, у Друштву југословенских пољопривредних техничара у Чехословачкој и Академском друштву „Југославија”. У КПЈ је примљен 1936. У јануару 1937. са групом југословенских студената отишао је у шпански грађански рат. После првих борби на реци Хараму фебруара 1937, у којима је показао снажљивост и храброст, упућен је у официрску школу у Посорубију код Албасете. Са успехом ју је завршио и добио чин потпоручника Шпанске републиканске армије. Учествовао је у борбама на сектору Брунете и Сарагосе и августа 1937. постао члан Комунистичке партије Шпаније. Априла 1938. унапређен је у чин капетана, јуна постављен за војног инструктора бригаде, а од лета до повлачења интернационалних бригада октобра 1938. био секретар бригадног комитета Партије. После пораза републиканаца марта 1939. пребачен је са југословенским добровољцима у Француску у логор. Новембра 1940. побегао је у Марсељ и јануара 1941. са документима и италијанском визом кренуо у Југославију. Ухапшен је у возу на југословенско-италијанској граници и затворен у „Главњачу” у Београду. Пуштен је марта 1941. и спроведен у Параћин. Окупација га је затекла у Параћину, где је све време политички деловао повезујући се са комунистима и скојевцима у Поморављу. Почетком

априла изабран је у Војни комитет КПЈ а маја у Војни комитет при ПК КПЈ за Србију, са задатком припремања устанка. Илегално је прешао у Београд. По доношењу одлуке ЦК КПЈ (4. јула 1941) о дизању устанка постављен је за члана ГШ НОПО Србије. Током лета деловао је по Србији, нарочито Поморављу, Шумадији и Западној Србији, учествовао у организацији устанка и стварању партизанских јединица: Беличке чете, Крагујевачког, Првог и Другог шумадијског НОПО. Погинуо је у борби са жандармеријом и Немцима на Космају.

За народног хероја проглашен је маја 1945.

ЛИТЕРАТУРА: Тома Михајловић, *Прашки студент, шпански борац и организатор устанка Бранко Крсмановић*, Студент, 24. II 1959, 5; 3. III 1959, 6; *Наши Шпанци*, Зборник фотографија и докумената о учешћу југословенских добровољаца у Шпанском рату 1936—1939, Београд 1961, 208, 220—221, 263, 329, 359; Обрен Стишовић, *Учеиће и допринос београдских студената у Шпанском грађанском рату*, Црвени универзитет, Зборник текстова, Београд 1966, 219; Саша Трајковић, *Храбри не умиру*, I, б. м. 1966; *Лексикон НОР-а и револуције у Југославији 1941—1945*, I, Београд 1980, 557; Драгомир Бодић, Милоје Грбовић, Никола Корбутовски, *Бранко Крсмановић: живот и дело*, Параћин 1981; Милоје Грбовић, Никола Корбутовски, *Бранко Крсмановић: животни пут и револуционарно дело*, Горњи Милановац 1982.

Д. Боцић

Крстић, Денко, учитељ, трговац, национални радник (Младо Нагоричане код Куманова, Македонија, 1826 — Приштина, 18. VI 1882)

Као први мештанин постао је учитељ у Куманову (1849). Предавао је старословенски и српски језик по уџбеницима које је донео из Србије. Образован и у верском погледу, учествовао је на црквеним службама и врло лепо певао. Као учитељ увео је читање и тумачење Виденија. Писао је и говорио на свом локалном говору и потписивао се Крстов. Потом се бавио трговином. Као вешт и имућан трговац био је утицајан код власти. Бринуо се о школству и напретку и доводио учитеље из Србије. Био је на челу „српске странке” од 1870. и у преписци са Владом Кнежевине Србије. Са неколицином значајних личности постао је вођа српске побуне против турске власти за време Првог и Другог српско-турског рата (1876—1878). После смрти иконома Димитрија (1880) ступио је на његову дужност. Био је утемељивач Друштва Св. Саве. Пошто га је потурица Никола Ђуришић окривио да је као српски шпијун за време српско-турских ратова слао Србији извештаје о стању турске војске, осуђен је на доживотну робију. Умро је у затвору. Био је ожењен Еуфимијом и имали су сина Ђорђа Денковића, националног радника.

ИЗВОРИ: Бојана Ивић, прауника Денка Крстића, из Модене (Италија); *Грађа за историју македонског народа из Архива Србије*, III, Београд 1987.

ЛИТЕРАТУРА: Иван Иванић, *Српске манастирске, сеоске и варошке школе у Турској*, ГНЧ, 1913, бр. 37, 277; 1914, 33, 316, 358; *Споменица педесетогодишњице признане богословско-учитељске школе 1871—1921*, Београд 1925, 69; Јован Хаџи Васиљевић, *Просветне и политичке прилике у јужним српским областима у 19. веку*, Београд 1928; Јован Хаџи Васиљевић, *Скопље*, Београд 1930, 500; *Споменица Друштва светог Саве 1886—1936*, Београд 1936.

А. Новаков

Крстић, Ђорђе, сликар, ликовни педагог (Кањижа, 30. IV 1851 — Београд, 17. X 1907)

Првобитно презиме његових родитеља гласило је Кресић или Крестић. Син је Милутина и Наталије Кресич. У списку ученика првог разреда Велике гимназије у Сремским Карловцима за школску 1864/65. уписан је као Георгије Кресић, рођен у Старој Кањижи (данас Кањижа) 23. априла 1852, од оца Милана по занимању дрводеље. Када се наредне године поново уписао у исти разред исте гимназије, поред његовог имена стоји презиме Крестић, место и дан рођења су исти а отац му је Милош, дрводеља из Старе Кањиже. У сваком случају, потекао је из сиромашне породице која се по његовом рођењу преселила у Чуруг, где је завршио српску и мађарску основну школу. После завршена два разреда гимназије у Сремским Карловцима без пасоша и средстава за живот пребегао је у Београд. Ту је, после доста невоља, као питомац митрополита Михаила наставио да похађа гимназију. Тада је добио прве поуке из цртања и сликања од наставника Јована Дерока и приватно од Стевана Тодоровића, на кога се као гаранта својих способности позивао када је септембра 1870. конкурисао за учитеља цртања у Палилулској полугимназији. Гоњен материјалним недаћама, кратко време био је учитељ у Карановцу (данас Краљево) и Белој Реци, као и адвокатски писар. Као гимназијалац под надзором Ј. Дерока урадио је удворичке цртеже *Источно питање* и *Решење источног питања* у којима је величао значај младог кнеза Милана Обреновића. Захваљујући тим цртежима и препоруци митрополита Михаила постао је кнежев питомац и 1871. уписао богословију, где се истакао као црквени појац. Пошто је нацртао још неколико пригодних дела, као што су *Србија на Косову* и *Пут ка ослобођењу истока*, и удворичко дело *10. август 1872. г. и његове последице*, добио је стипендију кнеза Милана и отишао на студије сликарства у Минхен. Тамо се прво уписао на Уметничко-занатску школу а од октобра 1873. наставио као студент Академије. Због учешћа у ратовима Србије од 1876. до 1878. студије је завршио тек 1881. и урадио чувену слику *Растанак момка и девојке*. Летње месеце је по налогу кнеза Милана провео на терену, бележећи историјске и уметничке споменике, људе, обичаје, ношњу и пределе у тек ослобођеним крајевима на југу Србије. У октобру исте године из Ниша је послао молбу за пријем у српско поданство. Молба је 6. новембра повољно решена, али када је требало да положи заклетву већ је био у Риму као корисник једногодишње стипендије за сликарско усавршавање. Због нарушеног здравља вратио се раније. Током лета 1882. наставио је рад на терену а крајем септембра боравио код родитеља у Чуругу. Надао се да ће од свог добротвора, сада краља Милана, добити једногодишњу стипендију за сликарско усавршавање у Паризу. Уместо тога отпутовао је поново у Минхен да доврши низ започетих слика етнографског садржаја. Довршио је и одмах изложио ремек-дела, слике *На извору* и *Под јабуком*. Лето 1883. опет је провео на терену. У Пироту је у једној крчми са Пајом Јовановићем сликао исти мотив, једну *Оцаклију* виђену из два угла. У септембру је са црквеном општином почео преговоре за израду иконостаса Саборне цркве у Нишу и јуна 1884. склопио уговор према којем је требало да у одређеном року изради 54 иконе. Непосредно потом потписао је и уговор за сликање иконостаса српске цркве у Старом Ацибеговцу (Старом Селу) а завршио га 1886. Прво дело урађено за

цркву у Нишу, *Смрт цара Лазара*, које је Друштво за уметност марта 1885. изложило у Грађанској касини, било је повод за садржајну и по развој српске уметности крајем XIX в. изузетно важну полемику која је трајала готово две године. У сали Народне скупштине 1886. изложио је нове иконе израђене за цркву у Нишу и склопио уговор за сликање и обнову икона за стару цркву Светог Марка у Београду. На захтев министра просвете насликао је *Портрет Руђера Бошковића* (1887), који је уништен у Првом светском рату. Током 1888. завршио је поруџбину за цркву Светог Марка, али је само икона *Светог јеванђелисте Марка* преживела потоње разарање Београда. У октобру је постављен за привременог учитеља у београдској Реалци, звање вишег учитеља цртања добио је у гимназији „Вук Караџић”, 1900. прешао у Прву београдску гимназију а 1902. био наставник цртања у Богословији и гимназији „Јосиф Панчић”. Педагошким радом се бавио до краја живота. Наставио је да ради за Саборну цркву у Нишу али поручиоци нису хтели да му 1889. исплате новац за тек насликану икону *Васкресења Христовог* захтевајући да им испоручи осам раније урађених икона које су се чувале у Народном музеју, уз примедбу што је тада три од њих без одобрења излагао у Паризу, на великој Светској изложби на којој је одликован сребрном медаљом. Крајем 1889. добио је поруџбину од Министарства просвете да изради монументалну композицију *Свети Сава благосиља Српцад*. Ово форматом највеће дело изложио је у Великој школи марта 1891. Исте године за нишку Саборну цркву предао је осам а 1892. још десет урађених икона. Међутим, неспоразуми са Црквеном општином у Нишу су се наставили па је престао да слика нишки иконостас. У исто време са Тодоровићем, Живком Југовићем и Петром Раносовићем учествовао је у лицитацији за израду иконостаса цркве Св. Петра и Павла у Лозовику, за коју је насликао иконе *Тајна вечера*, *Васкресење*, *Сретење*, *Ваведење*, *Света Параскева*, *Света мати Ангелина* и *Свети апостоли Петар и Павле*. Почетком 1894, када је коначно раскинуо уговор са нишком црквеном општином, почео је припремне радове за своје животно дело, сликање иконостаса и тронава српске цркве Светих архистратига у Чуругу, на чему је радио три године у сарадњи са челником београдског Народне музеја и архитектом Михаилом Валтровићем. Израђене иконе за Чуруг излагао је у Београду у сали Народне скупштине 1895, 1896. и 1897. а Светозар Зорић, професор Велике школе, замерао му је претерану употребу асфалта због чега иконе пребрзо тамне. Тврдио је да поједина његова дела нису оригинална, као што икона *Васкресења* подсећа на дело Бернарда Плокхорста. Упоредо са израдом икона за Чуруг почео је припреме за рад на монументалној историјској слици *Пад Сталаћа*. Средином 1897, када је предао последње иконе сликане за цркву у Чуругу, безуспешно је молио министра просвете да му у октобру одобри одсуство јер је требало да по налогу краљевског пара за светску изложбу у Паризу уради на терену четири слике са мотивима из народног живота, и да обави припремне радње за композицију *Пад Сталаћа*. Ово дело је завршио тек 1900, уочи отварања изложбе у Паризу, где је однето и уведено у каталог, али вољом француских организатора није изложено. У марту 1901. изложио је *Пад Сталаћа* у Народном музеју а 1902. у некадашњој Београдској реалци слику *Краљ Милан под шатором*, урађену за спомен-цркву у Ђурлимама. Два нацрта за банкноте радио је 1903. на захтев Народне банке Србије и исте године као изасланик министра привреде критички је оценио рад Сликарске школе Ристе и Бете Вукановић. Сliku *Краљ Петар I са престолонаследником Ђорђем*, израђену у природној величини, излагао је 1904. у згради Народне скупштине. Крајем лета са М. Валтровићем, С. Тодоровићем и Милојем Васићем радио је поставку Прве југословенске уметничке изложбе у просторијама Велике школе и на њој радовима запажено учествовао. Намеравао је 1905. да декорише спољне зидове цркве у Чуругу, до чега није дошло. Тада је насликао *Обретење главе кнеза Лазара* и урадио за зидни календар *Апотеозу I и II српског устанка*. Као члан Друштва српских уметника „Лада” учествовао је на Другој југословенској изложби у Софији (1906). У Народном музеју изложио је 1906. слике *Тебе Бога хвалим* или *Пострижење Светог Саве*, као члан новооснованог Српског уметничког удружења изложио је 1907. дванаест радова на Балканској изложби у Лондону, а у излогу трговине браће Ђукановић култну слику *Бабакај*. Са супругом Маријом, рођ. Ђурковић из Старе Кањиже, имао је синове Жарка и Огњена. Сахрањен је на београдском Новом гробљу.

За његово уметничко сазревање од пресудне важности били су летњи распуст током последњих година сликарских студија (1880—1883) када је путовао по Србији. Нашавши се усред природе, пун стваралачке снаге, намах је заборавио све што су га учили у Минхену. Из његових теренских студија и забелешки и из сликарског поступка нестало је свако реалистичко описивање виђеног. Нигде детаљ није остао себи довољан, равноправан по важности са предметом сликања, што је било правило код сликара реалиста. Његов субјективизам нема извориште у естетици романтизма, него се схватањима јавља као претходница новог доба и нових идеја. Пошто је начин којим разбија форму, занемарујући цртеж у корист чисто пиктуралних вредности и улоге светлости, по својој суштини ближи светски актуелним ликовним схватањима и оним искуствима која ће се развити под утицајем поетике импресионизма, наметнуо се као претеча модерне српске уметности XX в. Његово суштинско али не и формално одрицање од утицаја западноевропске уметности, нимало случајно, поклопило се са његовим првим поруџбинама везаним за иконопис. Пошто се определио за нов и неиспитани пут, уз подршку двојице истомишљеника Михаила Валтровића и Драгише С. Милутиновића, дошао је до иконописних решења чија би се поетска суштина могла одредити као својеврсни православни симболизам, у којем се православност јавља као битна типолошка одредница српског националног стила. Ослобођен било каквог робовања владајућим схватањима и навикама, супротстављен укусу и захтевима црквене догме, његов иконопис представља истинску прекретницу у развоју српског ликовног стваралаштва и означава праг историјске победе новог над старим, а за српски народ још и победу духа над материјом, победу иконе над сликом. Његов иконопис представља круну српског црквеног сликарства у целости. Рани радови, попут цртежа *Гуслар на путу у цркву*, *На Косову*, *Утопљеница* и *Херцеговка на стражи*, репродуковани су уз похвале у домаћој штампи. Прво значајније признање, бронзану медаљу Академије, добио је у Минхену 1879. за слику *Утопљеница*, урађену према цртежу. Сliku је откупила краљица Наталија Обреновић, поклонила је немачком посланику грофу Бреју а он Народном музеју у Београду. На годишњој изложби немачке Академије 1880. за ремек-дело *Анатом* био је награђен сребрном медаљом за уметност а 1900, поводом рођендана краљице Драге, одликован је Орденом Св. Саве V реда. Изабран је за члана Српског ученог друштва (1884) и почасног члана СКА (1891).

ЛИТЕРАТУРА: Л. Николић, Претставници новијег нашег сликарства, Застава, 15. I 1878, 2; М. Валтровић, Иконостас нишке цркве, Стражилово, 6. III 1886, 333—336; 31. VII 1886, 1037—1042; 16. X 1886, 1473—1475; Михаило Валтровић, Православност у данашњем црквеном живопису у Србији, Београд 1886; Ђ. Малетић, Слике Ђорђа Крстића за нишку цркву, Стражилово, 2. X 1886, 1411—1418; Стеван Тодоровић, Одговор г. Михаилу Валтровићу на његову књижицу „Православност у данашњем црквеном живопису у Србији”, Београд 1887; С. Ђурчић, Изложба Крстићевих слика, СН, 23. IX 1888, 1093—1095; Д. Милутиновић, О сликарству. С особитим погледом на сликање призора из српскога народа, Видело, 1889, бр. 10, 2; бр. 11, 2; бр. 12, 1—2; бр. 20, 2; бр. 21, 2; М. Валтровић, Св. Сава благосиља Српчад. Слика од Ђорђа Крстића, Наставник, 1892, бр. 6, 664—666; М. Валтровић, Крстићеве иконе за иконостас чурушке цркве, Наставник, 1895, бр. 4, 228—230; Пад Сталаћа, БК, 1898, бр. 5, 158—159; Б. С. Николајевић, Српска уметност на Париској изложби, БК, 1900, бр. 10, 309—312; Б. С. Николајевић, Косовско привиђење, Сликао Ђорђе Крстић, БК, 1905, бр. 15, 469—471; М. Валтровић, Тебе Бога хвалим, БК, 1906, бр. 47, 1493—1494; Б. С. Николајевић, Ђорђе Крстић, академски сликар, Дело, 1907, св. 1, 98—101; В. Р. Петковић, Ђока Крстић, РСл, 1926, 3—8; Вељко Петровић, Милан Кашанин, Српска уметност у Војводини, Нови Сад 1927, 125—127; 3. Симић, Неколико напомена о сликару Ђорђу Крстићу поводом 25-годишњице његове смрти, ГИДНС, 1932, св. 3, 448—454; У. Предић, Српској Краљевској Академији наука и уметности, Извештај о животопису сликара Ђорђа Крстића..., ГоСКА, 1939, XLVIII, 369 —379; Милан Кашанин, Два века српског сликарства, Београд 1942, 37—38; 3. Симић-Миловановић, Борба Ђорђа Крстића за реализам у иконографском сликарству, ЗМСДН, 1952, бр. 4, 76—94; Војислав Ј. Ђурић, Ђорђе Крстић, Београд 1957; М. Кујунџић, Сукоб романтизма и реализма у ликовној критици код Срба, ЛМС, 1958, св. 5, 459—477; Д. Медаковић, Сликарство Ђорђа Крстића, Савременик, 1962, бр. 12, 496—512; Лазар Трифуновић, Српско сликарство 1900—1950, Београд 1973; Никола Кусовац, Ђорђе Крстић, 1851—1907, Београд, Крагујевац 1972; Миодраг Јовановић, Српско црквено градитељство и сликарство новијег доба, Београд, Крагујевац 1987.

Н. Кусовац

Крунић, Цвијета, болничарка (Столац, Херцеговина, ? — ?), 1875.

Када је имала седамнаест година, отац Шћепан Обренов Крунић, столачки чивчија, под претњом је морао да је да бегу Омеру Салковићу за жену. Ослободио ју је Пеко Павловић када су 1875. устаници заузели Невесињску Касабу. Придружила се оцу, који је учествовао у устанку, и борила се у неколико бојева. У црногорско-турском рату била је болничарка. Одликована је за ратне заслуге. После рата удала се за Стевана Митрова Богдановића из Зубаца и имали су петоро дече.

ЛИТЕРАТУРА: Марко Вујачић, *Знаменити црногорски и херцеговачки јунаци*, III, Београд 1953.

М. Ковић

Ксенија, монахиња (? — ?), ман. Јашуња код Лесковца, 1499.

Била је монахиња ман. Јашуња посвећеног Ваведуњу Богородице. Заједно са монахињама Теофаном, Мартом и Маријом била је ктиторка манастирске цркве. Вероватно је била потомак неке племићке породице. На зидној слици у цркви делимично је сачуван њен портрет из 1499.

ИЗВОР: Љуб. Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, VI, Београд 1926, бр. 10050, 10051.

ЛИТЕРАТУРА: Мирјана Ђоровић-Љубинковић, *Јашуњски манастири*, Старинар н. с., 1950, књ. I, 229, 234—235; Марица Шупут, *Споменици српског црквеног градитељства XVI—XVII век*, Београд 1991, 93—94; *Историја српског народа*, III/2, Београд 1993.

С. Петковић

Куић, Методије, трговац, власник листа (Мостар, 2. XI 1896 — Београд, 24. VIII 1964)

Отац Вукан, мајка Сара. Потicao је из старе трговачке породице која је држала колонијалну радњу усред старе чаршије Мостара, на левој обали Неретве. Као дечак напустио је Мостар, отишао је у Сарајево и постао калфа у трговини „Браћа Куић” на сарајевском Мариндвору. Када се осамосталио, прво је имао дрвару, а затим основао предузеће „Дрина д. д.” и бавио се разним трговачким делатностима, између осталог и увозом аутомобила. Потом је основао предузеће за увоз и дистрибуцију филмова „Кинема” и изнајмио пет биоскопа („Аполо”, „Дрина”, „Тесла” и др.). У „Аполу” је приказан први тонски филм у Босни. Купио је дневне новине и назвао их *Југославенска пошта*. Пред Други светски рат купио је најмодернију штампарију. Уласком усташа у Сарајево 1941. затворен је а сва имовина му је конфискована. Побегло је из затвора и са супругом Бранком, рођ. Леви, рат провео у Београду. Одлуком Суда српске националне части комунистичке власти су га ухапсиле одмах по ослобођењу и неколико месеци провео је на принудном раду у руднику Бор. Због укидања овог суда није се водио као кажњавано лице, али му је сва имовина национализована. Радио је у Београду као набављач за своје, сада национализовано, предузеће „Дрина”, а једно време и као референт у предузећу „Месопромет”. Био је дугогодишњи почасни председник фудбалског клуба „Славија” из Сарајева. Ђерка му је књижевница Гордана Куић.

ИЗВОРИ: Милица Кисић, Бранка Булатовић, *Српска италија, 1768—1995*, Београд 1996; Усмено казивање Гордане Куић.

Г. Куић

Кујунџић, Димитрије Кујунџија, кујунџија, војвода (Штитково код Нове Вароши, ? — Смедерево, 11. XII 1843)

Пре Првог српског устанка бавио се кујунџијским занатом у Новом Пазару, па је тако стекао презиме. Турци су му погубили старијег брата Јевтана и за пример осталим симпатизерима устанка набили му главу на колац. Због тога је почетком 1806, у време прве српске офанзиве преко граница Београдског пашалука, са млађим братом Костом сакупио чету, пребегаво устаницима и подигао на оружје источни део Пазарске нахије. Средином јула 1808. упућен је са 300 устаника према Новом Пазару, где се утврдио у шанцу у непосредној близини града. Као веома близак Карађорђу у чину бимбаше постао је устанички старешина тога краја. На Божић 1809. после напада на Пазар, када су браћа показала велику храброст, добио је чин војводе пазарског. Током борби код града погинуло је 30 устаника, а он и његов син су рањени. Учествовао је у Карађорђевој офанзиви с пролећа 1809. и нарочито се истакао у освајању новопазарске вароши. Приликом реорганизације устаника 1811. потврђен је за војводу Јошаничке кнежине. Све време трајања устанка бранио је границу према Санцаку, са јошаничким шанцем као упориштем. Са војводског положаја смењен је септембра 1812. по казни. Доспео је у затвор, његова имовина је продата ради подмирења дугова његових тужитеља а на место војводе постављен је брат Коста. Пребегаво је у Аустрију 1813, а по завршетку Другог српског устанка вратио се у Србију. Настанио се у Смедереву и вратио кујунџијском занату. Био је веома вешт мајстор. Извезаво је сромом и позлатио 1841. престони крст за смедеревску цркву. Сахрањен је код старе цркве у Смедереву.

ИЗБОР: *Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка*, II, Београд 1961, 19—21, 170—172, 261—262.

ЛИТЕРАТУРА: Милан Ђ. Милићевић, *Поменик знаменитих људи у српског народа новијега доба*, Београд 1888, 281—283.

П. В. Крестић

Кујунџић, Љубомир, национални радник, капетан, лексикограф (Ђаковица, 17. VIII 1877 — Призрен, 22. IV 1933)

Отац Дамјан био је свештеник, мајка Мага, рођ. Чемерицић из Призрена. После основне школе у Ђаковици прешаво је у Београд и завршио вечерњу богословско-учитељску школу спремајући се да наследи оца. Остао је у Београду и од 1899. одржавао сталне везе са српским конзулима у Приштини, са богословијом у Призрену и Друштвом „Кнегиња Љубица”. За потребе четничке организације преносио је књиге, оружје и муницију. Учествовао је у Првом балканском рату у Дринској дивизији II позива. У II. пешадијском пуку учествовао је у Првом светском рату, када је познајући албански језик доприносио одржавању реда у Љуми, Хасу и другим запоседнутим крајевима. Из рата је изашао познат као Војвода Мира и са чином резервног капетана I класе. После рата ставио се на службу Команди десног одсека Треће армијске области и учествовао у успостављању реда у Малесији па је 1920. постављен за команданта Шестог батаљона.

Написао је први српско-албански речник — *Српско-арнаутски речник*, у који је ушло око 4 000 речи. Овај речник једно време био је главни извор података о албанском говору Косова и Метохије.

ДЕЛО: *Српско-арнаутски речник*, Београд 1902.

ЛИТЕРАТУРА: Јован Грчић, *Историја српске књижевности*, Нови Сад 1906, 300; А., *Љубомир Кујунџић*, Политика, 26. IV 1933, 5; Ж., *Љубомир Кујунџић*, Вардар, 4. V 1933, 2; Вања Станишић, *Из историје примене словенске писмености за албански језик*, Баштина, 1991, бр. 1, 1—6.

Т. Пивнички Дринић

Кујунџић, Милан Абердар, филозоф, песник, политичар (Београд, 28. II 1842 — Београд, 26. XI 1893)

Родио се у имућној и образованој грађанској породици. Отац Јован, терзија, четири пута се женио. Добио је име Јоаникије (Јанићије), што је касније променио у Милан, а томе онда додао надимак Абердар, по наслову своје прве збирке песама. Основну школу учио је у Београду (код Саборне цркве), а у Панчеву 1850. уписао немачку гимназију јер га у српску као осмогодишњака нису примили. У Панчеву није дуго остао па је седмогодишњу гимназију завршио у Београду. На правни одсек Лицеја у Београду уписао се 1859. На другој години био је удаљен из Лицеја због упорног протеста против неких неморалних појава, али је после годину и по дана професорски савет поништио одлуку и накнадно му признао све школовање. Студије је прекинуо због турског бомбардовања града са калемегданске тврђаве јуна 1862, када је постао коњички десетар у српској војсци. Потом је добио стипендију српске владе и отишао на студије филозофије у иностранство — једну годину студирао је у Бечу, другу у Минхену, трећу на Сорбони у Паризу, а у јесен 1865. отишао у Оксфорд. Константин Бранковић, професор филозофије на Великој школи, због болести је тада прекинуо предавања па је министар просвете после неколико месеци вратио Кујунџића из Енглеске. Не довршивши тако студије филозофије, 1865. запослио се као чиновник у Министарству просвете и одмах полемисао са Алимпијем Васиљевићем око почетка грчке филозофије. Јануара 1866. као суплент преузео је катедру филозофије на Великој школи. Имао је значајну улогу у либералном Омладинском покрету и био 1866. један од петорице одборника Уједињене омладине српске. Јануара 1867. изабран је за члана Српског ученог друштва, чији је био секретар (1873—1882) и уредник *Гласника Српског ученог друштва*. Због политичких уверења удаљен је 1867. из Велике школе. Постао је 1868. почасни члан Матице српске. Пошто је одбио постављење за среског начелника у Краљеву, од 1868. до 1871. био је секретар Полицајног одељења Министарства унутрашњих дела. Почетком 1871. дао је оставку на службу како би уређивао лист Уједињене омладине *Млада Србадија* (1871—1872). Био је народни посланик, први секретар (1874), потпредседник (1880—1881) и председник (1882—1885) Народне скупштине. Од 1873. до 1882. поново је био професор филозофије на Великој школи. Учествовао је у српско-турским ратовима 1876—1878. као интендант Чачанске бригаде и командант батерије (добио је тада чин почасног капетана I класе, а касније је унапређен у мајора и потпуковника). Један је од оснивача Напредњачке странке 1881. и члан њеног Главног одбора. Од 1882. до 1886. био је изванредни посланик и опуномоћени министар у Риму. Као министар просвете (1886—1887) донео је законе о приправној школи, девојачкој радничкој школи, осмогодишњој гимназији, богословији као вишој школи и основни закон о Српској краљевској академији

(1886), чији је редовни члан постао 1887. Због болести је рано пензионисан. Није се женио и није имао потомство. Фебруара 1891. написао је Завештај којим је кућу на Топчидерској звезди поклонио Академији и тиме основао своју Задужбину, из које ће се касније финансирати издавачка делатност Академије. За политичке и ратне заслуге добио је Медаљу обновиоца Српске Краљевине, Сребрну медаљу за храброст, Златну медаљу за храброст, Медаљу Црвеног крста, Таковски крст IV степена с мачевима, Таковски крст III степена, Орден Белог орла III степена, Орден књаза Данила II степена, грчки орден Спаситељ II степена. Једна улица у Београду носи његово име.

У књижевности се јавио 1860. песмом *Отачаство* и од тада сарађивао у низу листова и часописа (*Даница*, *Словенка*, *Световид*, *Летопис Матице српске*, *Јавор*, *Лицејка*, *Вила*, *Србска слобода*, *Босиљак*, *Гласник Српског ученог друштва*, *Матица*, *Хрватски сокол*, *Виенац*, *Млада Србадија*, *Српска зора*, *Годишњак Српске краљевске академије*, *Отаџбина*, *Народни дневник*, *Глас Српске краљевске академије*, *Нови лист*). Уз неколико љубавних и винских песама, писао је поглавито романтичарску родољубиву поезију у којој се омладина позива на оружје и остварење уједињења. Под надимком Абердар објавио је две збирке лирских песама (*Први јек*, *Други јек*), потом спев у шест певања (*Србски патријар или с Дежевe на Дунав!*) и баладу (*Невеста хајдукова*). Песме епског карактера остале су расуте по периодици. Из фонда И. Коларца 1868. награђена је збирка *Први јек*. Заступљен је у антологијама српске поезије (Б. Поповић, Ђ. Радовић — М. Панић-Суреп, М. Павловић). Песме су му компоновали Ј. Стојановић (*Србин сам*), Н. Грујић (*Чекам, чекам, Гледајте огањ*), К. Станковић (*Срећан пут*), Д. Јенко (*Рекао нам бог богова; Спаваш ли, злато моје*) и Толингер (*Лабуд се купа, Срца куцања драгог уздаћа*). Штампано је и неколико прича (*Ноћ на Дорћолу*, 1861; *Београдски змај*, 1861; *Бачка Лала*, 1862). Превођен је на чешки и немачки. Као филозоф настајао је да на јестову сазнања универзалног устројства света повеже спекулацију и емпиризам, филозофију с наукама. Полази од појма јестества, који чини коло првих узрока, одакле проистиче хармонија као јединство снаге и раздљивости материје. Филозофију стога разумева као науку о законима људске унутрашњости и њеној повезаности са спољашњим светом. Људска унутрашњост се показује најпре у осећању, затим у свести и на крају у вољи као јединству осећања и свести. Зато филозофију дели на припрему или увод (историја филозофије) и три дела: основа (наука о осећању или срцу — психологија), скелет (наука о свести или духу — логика) и целина (наука о души или вољи). Наука о вољи са своје стране се дели на науку о друштву или слободи (етика, социологија), о уметности (естетика) и о вери (теодицеја, умна вера). На Великој школи предавао је све ове дисциплине — историју филозофије, психологију, логику и естетику. Код нас је први започео предавања из историје филозофије, утемељио је историографију српске филозофије (*Философија код Срба*, 1868; један одељак уводног дела преведен је 1869. у Лавову на русински) а тиме и истраживање историје филозофије уопште, и започео је истраживања појединих филозофских дисциплина код Срба (*Поглед на психологију у нас Срба*, 1867; *Шта је и колико рађено у нас на лођици*, 1871). Једини је до тада држао на факултету курс историје српске филозофије, а предавао је и руску филозофију. Предавања из психологије означавају окретање од рационалне ка емпиријској психологији и изложена су у првом делу његовог главног филозофског списка *Кратки преглед хармоније у свету*, насловљеном *Наука о осећању* (1867). Предавања из логике означавају окретање од формалне ка индуктивној логици а изложена су у књизи *Наука о свести (дух)* (1872), која чини други део главног списка. Предавања из естетике није објавио, али је из трећег дела филозофије, науке о вољи, штампао спис *Воља и слобода* (1889). Текст *Иде ли свет на боље или на горе?* (1870) означава почетак филозофског есеја код нас.

ДЕЛА: *Србски патријар или с Дежевe на Дунав!*, Нови Сад 1861; *Коментар на „Књижевна изопачавања” господина А. Васиљевића*, Београд 1866; *Свет хармоније*, Београд 1866; *Кратки преглед хармоније у свету, део први: Срце или наука о осећању*, Београд 1867; *Философија у Срба*, Београд 1868; *Први јек*, Београд 1868; *Други јек*, Београд 1870; *Иде ли свет на боље или на горе?*, Нови Сад 1870; *Кратки преглед хармоније у свету, II: Наука о свести*, Београд 1872; *Воља и слобода*, Београд 1889.

ИЗВОР: Никола Петровић, *Светозар Милетић и Народна странка*, I—II, Сремски Карловци 1968—1969.

ЛИТЕРАТУРА: Милан Милићевић, *Милан Кујунџић, министар на расположењу*, ГоСКА, 1887, I, 217—223; Милан Милићевић, *Милан Кујунџић*, ГоСКА, 1893, VII, 199—201; Јован Скерлић, *Омладина и њена књижевност 1848—1871*, Београд 1906; Јаша Продановић, *Историја политичких странака и струја у Србији*, I, Београд 1947; Андрија Стојковић, *Развитак филозофије у Срба: 1804—1944*, Београд 1972; *Дневник Бењамина Калаја*, 1868—1875, Београд 1976; Андрија Стојковић, *Милан Кујунџић Абердар. Филозофска и друштвено-политичка схватања*, Нови Сад 1977; Слободан Јовановић, *Влада Милана Обреновића*, I—II, Београд 1990; Драган Јеремић, *О филозофији код Срба*, Београд 1997; Илија Марић, *Философија на Великој школи*, Београд 2003; Слободан Жуњић, *Историја српске филозофије*, Београд 2010.

И. Марић

Куколеча, Стеван, економист, универзитетски професор, стручни писац (Брњеушка код Глине, Банија, 12. III 1913 — Београд, 28. II 1994)

Рођен је у занатлијско-предузетничкој породици Милана и Евице, рођ. Вукојчић. Основну школу завршио је у Глини (1924) а реалну гимназију (1932) и Правни факултет у Београду (1936). Докторирао је на београдском Економском факултету 1954. дисертацијом *Вертикално класификовање производа — Теорија класификовања по производним процесима*. Живео је у Београду и радио у Министарству трговине и индустрије од 1936. до 1944, када је именован за помоћника генералног секретара Државне управе народних добара. За аналитичара финансија у савезној Генералној дирекцији мотора прешао је 1947. а научни сарадник у Економском институту ФНРЈ био од 1950. до 1957. Изабран је за хонорарног наставника предмета Економика и организација предузећа на Економском факултету 1950. и за ванредног професора економике и организације производње на Технолошко-металуршком факултету 1957. За редовног професора биран је на Технолошко-металуршком факултету 1961, Економском факултету 1963. и Факултету организационих наука 1980. за основе теорије организационих система. Теорију репродукције у предузећу предавао је на последипломским студијама на економским факултетима у Београду, Нишу, Крагујевцу, Бањалуци, Суботици, Подгорици, Скопљу и Љубљани, где је предавао и теорију организационих система. Пензионисан је 1977.

По завршетку студија скренуо је на себе пажњу економске јавности студијом *Индустрија Југославије* (1941), која је остала једини потпуни и незаобилазни извор информација о индустрији међуратне (прве) Југославије. На том раду и неким другим које је објавио у том периоду (*Картели у југословенској привреди*, 1939; *Индекс индустријске производње*, 1940) засновао је економику предузећа, нову научну и наставну дисциплину чијем је развоју посветио радни век. Од првог свог уџбеника за студенте Економског факултета који је садржавао три принципа економије репродукције, упорним радом, дубоким економским промишљањем и оригиналном стваралачком мишљу развио је у три обимна тома комплетну теорију економије предузећа — чврст, конзистентан, логичан систем принципа и научне методе. Поставио је оригиналну теорију о економији предузећа а једно од њених битних обележја је тежња да односе између резултата и улагања у економским системима (на мезо и макронивоу) и квантитативно изрази. У том циљу поставио је низ модела мерења квалитета економије и конструисао „економетар”, модел у коме се све квантитативне и квалитативне промене у економском систему своде на еквиваленте рада, чиме постају мерљиви једном јединственом мерном јединицом. *Организационо-пословни лексикон* (1986) плод је његовог тридесетогодишњег лексикографског рада с око 20 000 одредница и тумачењем око 35 000 појмова из 24 научна подручја, с око 10 000 појмова који су лексикографски први пут захваћени из привредног живота и с око 22 000 израза који вуку корен из 19 страних језика с прецизним тумачењем. Један је од оснивача часописа *Организација рада*, у чијој редакцији је био од 1950. до 1980, и часописа *Економика предузећа* (1953), у чијој редакцији је био до 1955. Био је дугогодишњи члан редакције *Научног прегледа*, гласила Научног друштва Србије. Објавио је низ чланака у економским и другим часописима и листовима: *Економист*, *Економски анали*, *Економика предузећа*, *Организација рада*, *Систем*, *Информатор*, *Финансије*, *Техника*, *Хемијска индустрија* и др. Био је члан Статистичког друштва Србије, Савеза економиста Србије, Научне секције Савеза економиста Југославије, Научног друштва Србије (од 1975) и генерални секретар тога друштва. Био је шеф Катедре за економику и организацију предузећа на Економском факултету у Београду; оснивач и шеф катедре друштвених наука на Технолошко-металуршком факултету у Београду, оснивач и први декан Факултета организационих наука у Београду. Дела су му превођена на енглески, италијански, македонски и албански.

ДЕЛА: *Картели у југословенској привреди*, Београд 1939; *Индекс индустријске производње*, Београд 1940; *Индустрија Југославије 1918—1938*, Београд 1941; *Привремена номенклатура робе*, Београд 1946; и др., *Пословање индустријских предузећа*, Београд 1951; *Статистичко мерење производности рада*, Београд 1952; *Предузеће и његови организациони проблеми*, Београд 1952; *Организација и економика индустријских предузећа*, Београд 1953; *Економика и организација социјалистичких привредних предузећа*, Београд 1953; и др., *Економика производних предузећа*, Београд 1953; *Вертикално класификовање производа*, Београд 1954; и др., *Организација производње*, Београд 1955; *Организација производног предузећа*, Београд 1956; *Увод у организацију*, Београд 1956; *План предузећа*, Београд 1956; *Оперативно планирање производње*, Београд 1956; *Анализа привреде Југославије пред Други светски рат*, Београд 1956; *Принципи економије производње и њихово спровођење*, Београд 1957; и др., *Основи економије предузећа*, Београд 1958; *Економика с организацијом производње*, Београд 1958; и др., *Расподела дохотка у предузећу*, Загреб 1959; *Принципи и методе организације рада*, Београд 1959; *Економика предузећа*, I—II, Загреб 1959; *Организација и пословање индустријских предузећа*, Београд 1960; *Привреднорачунске јединице и продуктивност рада*, Београд 1960; и др., *Организација промета*, Загреб 1960; и др., *Организација колектива*, Загреб 1961; *Радни колектив као производни фактор у предузећу*, Београд 1962; *Основи економије и организације предузећа*, I, Загреб 1962; *Пословна политика предузећа и њено спровођење*, Београд 1963; *Основи техничког образовања*, Београд 1965; *Мерење пословног успеха*, Загреб 1966; *Анализа динамике репродукције у предузећу*, Скопје 1967; и др., *Организација производног предузећа*, I—II, Загреб 1967; и др., *Расподела дохотка у предузећу*, Београд 1972; *Анализа пословног успеха*, Београд 1972; *Основи теорије организационих система*, Београд 1972; *Организационо-пословни лексикон*, I—II, Београд 1986; *Економетар — модел мерења пословног успеха и привредног развоја*, Београд 1994.

ЛИТЕРАТУРА: 30 година Економског факултета у Београду 1937—1967, Београд 1967, 152—154; Милосав Јанићијевић, *Стваралачка интелигенција међуратне Југославије*, Београд 1984, 30; 50 година Економског факултета у Београду 1937—1987, Београд 1987, 222—224; Ж. Костић, Проф. др Стеван Куколеча, Политика, 8. III 1994, 14; Допринос професора др Стевана Куколече економској теорији и пракси. Зборник радова, Београд 1995; Научно друштво Србије. Тридесет и пет година рада 1969—2004, Београд 2004, 561—562.

Ч. Оцић

Курузовић, Јован, маскер, власуљар (Бањалука, 23. II 1891 — Ердевик код Шида, 18. XI 1975)

У Бањалуци је завршио фризерски занат а у Бечу изучио власуљарски занат код тада чувеног Бернхарда Клебиндера. Од почетка 1924. био је запослен у Народном позоришту у Сарајеву, где је провео 27 година као први школовани стручни фризер, власуљар и шминкер. У исто време држао је курсеве за младе позоришне власуљаре. За своје власуљарске радове на занатским изложбама награђен је 1921. у Сарајеву Златном колајном а 1924. у Загребу Сребрном колајном. Од 1951. био је ангажован у Бањалуци, где је 1954. прославио 30 година рада. Кћи Ксенија била је глумица а син Томо глумац и писац. Пензионерске дане провео је у Ердевику. Написао је драме *Адет*, *Родољуб* и *Три френтера*, али нису ни изведене ни објављене.

ДЕЛО: *Фризерски уџбеник за бријачки, фризерски и власуљарски занат* (са 36 слика), Сарајево 1928.

ЛИТЕРАТУРА: А., 30 година позоришног рада, Бас, 1954, бр. 2, 3; С. П.—Ж. И., *Курузовић Јован*, у: Народна позориште Сарајево 1921—1971, Сарајево 1971, 287; Војислав Вујановић, *Раст и развој једне глумачке породице*, рукопис у поседу аутора.

3. Т. Јовановић

Кутлик, Кирил (Kutlík, Cyril), сликар, ликовни педагог (Крижлице, Чешка, 29. III 1869 — Београд, 4. IV 1900)

Потиче из словачке евангелистичке породице. Отац Богдан, деда Јан и стриц Феликс били су евангелистички свештеници, мајка Чехиња Ана, рођ. Крадохилова. Гимназију је похађао у Храдцу Краловом и студирао на Академији ликовних уметности у Прагу (1885—1891). Завршни рад из академије *Последњи тренуци Хусове слободе* био је 1891. изложен на Јубиларној целоземаљској изложби у Прагу и сведочи о његовом интересу за историјску тематику. Тиме је наставио да се бави 1892/93. у специјалној школи историјског сликарства код Августа Ајзенменгера на Академији ликовних уметности у

Бечу, затим је боравио у Тирољу (1893—1895). У ове крајеве је први пут дошао 1887. или 1888. у посету стрицу Феликсу, свештенику у Кулпину. У јулу 1895. стигао је у Београд а у септембру исте године почела је да ради приватна Српска цртачка и сликарска школа Кирила Кутлика, коју је отворио на Косанчићевом венцу. Држао је и занатлијски курс и курс за жене. Од јануара 1897. уведена је теоријска настава историје уметности, пластичне анатомије, геометрије и геометријског цртања, нацртне геометрије (предавао је и Никола Несторовић) и науке о сенчењу и перспективи. Сам је предавао цртање и сликање и цртање слободном руком. Накратко је успео да уведе и наставу француског и немачког језика. Школа је располагала библиотеком и узорцима за цртање — репродукцијама слика, рељефима од пресоване хартије и моделима од гипса, дрвета и жице. Редовно је објављивао школске годишње извештаје и приређивао изложбе својих ученика где је излагао и неке од својих слика: 1896. одржане су изложбе у школским просторијама на Косанчићевом венцу и у улици Краља Милана 62; 1897. у сали Велике школе и 1898. у згради Народне скупштине. Од марта 1897. школа је од Министарства народне привреде добија редовно новац за занатлијски курс, али Министарство просвете и црквених послова финансијски није подржало школу због ранијег негативног мишљења стручне комисије. Када је умро од туберкулозе, школу је наставио да води Риста Вукановић са супругом Бетом. Након више реорганизација и обнављања по завршетку Првог светског рата, Уметничка школа постала је основа за Уметничку академију и Школу примењене уметности — претходницу данашњег Универзитета уметности. Међу његовим ученицима били су и оснивачи српског модерног сликарства Коста Миличевић, Милан Миловановић, Надежда Петровић, Боровице Стевановић, Драгомир Глишић, Бранко Поповић, Љубомир Ивановић, Наталија Цветковић, Анђелија Лазаревић, Емануел Маша Муановић, Рафаило Момчиловић, Војислав Стевановић и др.

Његово стваралаштво прелазило од академског реализма ка коришћењу неких поука импресионизма и симболичности сецесије. Занимале су га социјалне, историјске, жанровске и етнографске теме. Религиозне и олтарске слике рефлексија су породичног окружења. Пејзажи и мртве природе спадају у домен слободног стваралаштва, док је портрете, који су најзаступљенији у његовом делу, и илустрације радио по наруџбини. Разгледнице са његовим решењима штампане су у Чешкој, Словачкој и Србији. Радио је и наслове за календар *Hus* (1890) и часописе *Ловац* (1896) и *Пчелар* (1897) и декоративне слике за позориште и слике-украсе за пароброд „Делиград”. Са српским уметницима излагао је на Светској изложби у Паризу 1900. Сахрањен је на Новом гробљу у Београду. Захваљујући његовој супрузи Милади, ћерки архитекте Франтишка Неквасила, сачуван је део његове заоставштине. Документи Српске цртачке и сликарске школе чувају се у Словачкој народној галерији у Братислави. Његове слике и цртежи налазе се такође у Словачкој народној галерији, као и у Народном музеју у Београду, Музеју града Београда, Кући легата и приватним колекцијама у Србији, Словачкој, Чешкој, Мађарској и Америци.

ДЕЛА: *Илустрације Песак Хагаде* (12 мотива из Старог завета), 1888; *Пролазност / Мртва птичица на отвореној Библији*, 1888; *Вазнесење*, 1888; *Шума / Крижлице — родна кућа К. К.*, 1888—1895, Кућа легата, Београд; *Последњи тренуци Хусове слободе*, 1891, Чешка штетионица, Турнов; *Профил жене с тунђом*, 1892, НМБ; *Васкрсење*, 1894; *Гле, стена одваљена II*, 1894; *Прва жртва смрти / Авељева смрт*, 1894; *У Гетсеманском врту*, 1895; *Догађај на Чукур-чесми*, 1895—1900, МГБ; *Манастир Вратна*, 1895—1900; *Чучук Стана*, 1895—1900; *Девојка у ношњи из јужне Србије*, 1895—1900; *Ловац — наслов часописа*, 1896, НМБ; *Апотеоза измирења краља Александра Обреновића са књазом Николом Црногорским*, 1896; *Поправљач лонаца*, 1896, SNG; *Свети Герасим*, око 1896, SNG; *Јан Хус у тамници*, 1896—1898, НМБ; *Устаници/Црногорци око ватре*, 1898, SNG; *Хајдук Вељко*, 1898; *Жарко Илић*, портрет, 1898—1899, НМБ; *Циклус Грођђе из Смедерева*, 1899. итд.

ЛИТЕРАТУРА: А.; *Кирило Кутлик*, Пчелар, 1900, бр. 5 и 6, 65—66; Félix Kutlík ml., *Cyril I.*, *Dejiny Kutlíkovcov*, Bratislava 1931, 50—54; Guido Kisch, *Ein slovakischer Haggada — Illustrator*, Judaica, 1936, nov.-dez., 7—9; Janko Alexy, *Maliar Cyril Kutlík*, *Osudy slovenských výtvarníkov*, Bratislava 1948, 277—285; М. Михаиловић, *Кирил Кутлик оснива прву сликарску школу у Београду*, Савременик, 1955, бр. 53, 436—440; Зора Симић-Миловановић, *Прве уметничке школе у Београду*, ГМГБ, 1955, књ. II, 331—340, 350—351; Станислав Живковић, *Српска цртачка и сликарска школа Кирила Кутлика*, ЗМСЛУ, 1969, бр. 5, 239—255; Лазар Трифуновић, *Српска цртачко-сликарска и уметничко-занатска школа у Београду (1895—1914)*, Београд 1978; Samuel Čelovský, *Sprotienka na Cyrila Kutlíka*, NŽ, 1980, бр. 6, 535—536; Ива Паштрнакова, *Кирил Кутлик, оснивач Српске цртачко-сликарске школе и његово дело у Србији*, ГГБ, 2005, књ. LI, 135—170; Ива Паштрнакова, *Предлозици за цртање и наставни програми у Српској цртачкој и сликарској школи Кирила Кутлика*, РМВ, 2007, књ. 49, 107—128; Iva Paštrnáková, *Výskum tvorby a aktivít maliara Cyrila Kutlíka v Srbsku a na Slovensku*, NŽ, 2008, бр. 5—6, 50—58; Ива Паштрнакова, *Кирил Кутлик — сликар портрета, жанра и историјских слика*, ЗМСЛУ, 2011, бр. 39, 215—251.

И. Паштрнакова

Кушевић, Светозар, политичар, велики жупан, племић (Пожега, Славонија, 14. IV 1823 — Блацко код Пожеге, 1911)

Породица Кушевић пореклом је из Херцеговине. Отац му је био трговац у Пожеги. По завршетку гимназије учио је богословију а онда стекао диплому правно-политичких наука које је студирао у Ђуру, Пожуну (данас Братислава) и Бечу. Кад је 1845. у Пешти положио адвокатски испит, постао је конзисторијални подбележник Пакрачке епархије. Две године касније изабран је на Пожунском сабору за посланика слободног краљевског града Пожеге. У Сабору је бранио припадност Славоније Хрватској, коју су Мађари оспоравали, дизао глас у одбрану хрватског језика, који су Мађари смишљено потискивали, и прихватао покретана питања неких друштвених промена којима би били задовољени интереси грађанства. Међутим, био је против социјалне револуције. Магистрат града Пожеге 1848. изабрао га је за почасног грађанина. Исте године именован је за конциписту у Угарском министарству правде. Због револуције, која је у међувремену избила, на тај посао није ступио, али је зато, као представник Пожеге, учествовао на банској конференцији у Загребу, коју је сазвао новоименовани бан Јосип Јелачић. Као посланик Сабора Хрватске био је члан верификационог одбора, одбора за израду основе будуће владе и за уређење Сабора. Био је члан српске депутације која је у Инзбруку била у аудијенцији код цара Фердинанда. По завршетку рада Сабора Хрватске, као члан банског изасланства у Славонији и секретар Управног одбора Пожешке жупаније, био је активан у организовању одбране ове жупаније од очекиваних мађарских напада. Срби из Војводине делегирали су га у главни стан бана Јелачића. Обавио је и неколико дипломатско-политичких мисија. Био је један од сарадника Гајевих *Новина далматинско-хорватско-славонских*. На Сабору Хрватске залагао се за заједничко иступање Срба и Хрвата према Мађарима. Сматрао је да српско--хрватски савез, проглашен на Мајској скупштини у Сремским Карловцима,

обавезује обе стране, па да стога са Мађарима не могу склапати сепаратне споразуме ни Хрвати ни Срби. У расправама о томе како треба решити односе између бивших феудалаца и њихових дојучерашњих кметова, прикључио се групи посланика који су бранили конзервативне ставове и залагали се за давање одштете спахијама и за то да и надаље користе мала краљевска права од којих су имали користи. Чинио је то и стога што је и сам био земљишни поседник. Располагао је имањем од 990 хектара у близини Пожеге (оранице, ливаде, виногради и шуме). Бавио се производњом пшенице, ражи, зоби, репице, кукуруза, јечма и семенске детелине и истицао се производњом квалитетног вина. После слома апсолутизма, априла 1861. наименован је за саветника Намесничког већа. Убрзо после тога постао је поджупан а затим велики жупан Сремске жупаније. Тада је пристајао уз Самосталну народну странку. Био је члан одбора закладе бана Јелачића за немоћне војнике, председник Друштва за човештво, један од оснивача и члан управног одбора Друштва за југословенску повесницу и члан управног одбора Господарског друштва. Као велики жупан, с позиција династији лојалног часника, бранио је интересе српског народа у читавој Хрватској и пружао отпор хрватској политици непризнавања Срба и својатања Срема од стране Хрвата. На овом положају остао је и после Аустроугарске нагодбе 1867. Од бившег централисте постао је униониста и присталица дуализма. Морао се повући 1874, када је бан био Иван Мажуранић. Био је активан и на пољу српске народно-црквене аутономије. У више наврата (1864, 1865, 1869. и 1881) био је посланик српских народно-црквених сабора. У раду свих сабора пристајао је уз конзервативну и клерикалну групацију посланика, бранио интересе епископата а супротстављао се настојањима српског либералног грађанства које су на саборима предводили С. Милетић и Ј. Суботић. У време Будимпештанске и Великокикиндске конференције 1884. прикључио се групи најистакнутијих нотабилитета. Као посланик Сабора Хрватске, у који је био биран и после повлачења с положаја великог жупана, биран је за члана Угарске великашке куће (Горњег дома), за члана Угарске делегације и Хрватског краљевинског одбора. Као један од најпознатијих српских нотабилитета, у Сабору Хрватске био је председник Срба заступника и председник клуба Народне странке. Одликован је витешким крстом Франц-Јозефова реда (1852) и витешким крстом Леополдовога реда (1861). Фрања Јосиф му је посебним царским ручним писмом од 12. децембра 1862. доделио племство аустријске царевине с називом „од Блацко”. Угарски племић постао је 1880. а 1890. добио Таковски крст III степена.

ЛИТЕРАТУРА: А., *Светозар Кушевић плем. од Блацког*, Орао, велики илустровани календар за годину 1895, 1894; *Живот дра Јована Суботића (Автобиографија)*, III, Нови Сад 1905; Јулије Кемпф, *Пожега. Земљописне биљешке из околине и прилози за повијест слободног и краљевског града Пожеге и Пожешке жупаније*, Пожега 1910; Димитрије Кириловић, *Српски народни сабори. Списи бечке државне архиве*, I, 1861—1875, Нови Сад 1937; II, 1875—1894, Нови Сад 1938; Филип Потребница, *Пожешка жупанија за револуције 1848—1849*, Загреб 1984; Василије Ђ. Крстић, *Светозар Кушевић. Скица за једну политичку биографију*, Зборник о Србима у Хрватској 4, Београд 1999.

В. Ђ. Крстић

Лаврентије (Laurentius), архиепископ барски (Орте, Италија, ? — ?), 1246—1273.

Био је фрањевац. Папа Иноћентије IV послао га је 1246. као легата антиохијском патријарху и маронитима. Наредне године постао је папски легат за читав Исток и на том положају остао до 1250. Вратио се у Рим и постављен за папског капелана 1253. Папа Александар IV именовao га је за барског архиепископа 24. септембра 1255, управо оне године када је дубровачки архиепископ одлучио да обустави готово два века стару парницу с Баром око ранга и јурисдикције. Изгледа да након постављења није одмах отишао у дијецезу јер је 6. фебруара 1256. присуствовао свечаном посвећењу цркве Св. Агнеше у Риму. Натпис на цркви носи и његово име: Laurentius archiepiscopus Sclavinensis. Време његовог старешинства над Барском црквом, након великих потреса у споровима с Дубровником, прошло је у миру и напретку. Оставио је трага у папским документима у вези са редовним архијерејским обавезама: наложено му је да узме у сталну заштиту фрањевце у Србији и на далматинској обали, да посвети новог епископа Сарде, да испита случај прогнаног требињског епископа. У науци постоје два мишљења о трајању његове архиепископске каријере. По једном, умро је пре 1270, а по другом, верује се да је барски архиепископ, који се уз друге католичке прелате помиње у једној папској енциклици од 13. априла 1273, био управо Лаврентије.

ИЗВОР: *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia*, edd. Ludovicus Thallóczy, Constantinus Jireček et Emilianus Suffay, vol. I, Vindobonae 1913, 69, 70, 72, 85.

ЛИТЕРАТУРА: Daniele Farlati, *Illyricum Sacrum VII. Ecclesia Diocletana*, Vemetiis 1817, 42—44; Иван Марковић, *Дукљанско-барска метрополија*, Загреб 1902, 190, бр. 10.

Ђ. Бубало

Лагарија, Сава, оберкнез, посланик црквено-народног сабора (? — ?), Блазнава, Сремски Карловци, 1726—1735.

Живео је у селу Блазнави и био оберкнез једног дела Рудничког дистрикта аустријске Краљевине Србије, створене после Пожаревачког мира 1718. У другом делу дистрикта оберкнез је био Јоксим Бошковић из Бранетића. По својој функцији био је задужен да се стара о насељавању ове слабо насељене области и да помаже коморском провизору, који је имао седиште у његовом селу, да прикупља податке о аграрној производњи и наплаћује дажбине од сељака у дистрикту. Старао се о јавној безбедности, а неке сачуване признанице о наплаћеној глоби од кријумчара потврђују да је учествовао и у сузбијању нелегалне трговине. Као представник свог дистрикта, а по овлашћењу старешина села, активно је учествовао у народно-црквеном животу и био посланик на саборима (1726, 1735).

ИЗВОРИ: Димитрије Руварац, *Протокол о пленитопенција сејешчених и мирских депутиртов что на сабор приходили љета 1735. јулија 20. от свих епархија*, ЛМС, 1891, св. 165, 26, 54—55; Срета Пецињачки, *Различити подаци из 1732—1733. године о коморским насељима Рудничког дистрикта*, ЗРНМЧ, 1975, бр. VI, 71.

ЛИТЕРАТУРА: Душан Ј. Поповић, *Србија и Београд од позаревачког до београдског мира (1718—1739)*, Београд 1950, 43, 45.

В. С. Дабић

Лазар/Лаза, златар (? — ?), Београд, Хопово, Дечани, друга половина XVII в.

Сматра се да је имао златарску радионицу у Београду, а да је радио за црквене потребе на ширем подручју. Једну петохлебницу исковао је за ман. Хопово на Фрушкој гори 1662/63, на којој је исписао: „Огради ово у Београду. Рукоделије раба Божија Лаза”. Одлазио је у ман. Дечане да би поправио рипиде које је начинио Кондо Вук 1570. Том приликом је израдио и златну наруквицу за руку светог Стефана Дечанског, чије су се мошти чувале у Дечанима. По начину рада сматра се да је он златар који је радио за више манастира, поред осталог и за Студеницу и Крушедол. На његовим радовима уочљиви су утицаји готичке традиције под утицајем златарства Дубровника и Румуније. На хоповској петохлебници су мотиви лала и лозица, што је знак угледања и на исламске узоре. Чаше на петохлебници ливене су и на њима се приказују светитељи и библијска збивања. Поклопци чаша украшавани су емајлом зелене боје и филиграном.

ЛИТЕРАТУРА: Лазар Марковић, *Старине фрушкогорских манастира*, Београд 1931, 57; Бојана Радојковић, *Старо српско златарство XVI и XVII века*, Нови Сад 1966, 60, 133—134.

С. Петковић

Лазар Мусић, властелин (? — ?, 1389), жупа Брвеник

Рођен је педесетих година XIV в. као средњи син челника Мусе и Драгане, сестре кнеза Лазара. Име је вероватно добио по свом ујаку Лазару, који је у то време обављао функцију дворског ставноца. Током живота носио је властeosку титулу господин. У домаћим изворима први пут се спомиње у даровници из 1381, којом је кнез Лазар потврдио дарове челника Мусе и његових синова светогорском ман. Св. Пантелејмону. Заједно са старијим братом Стефаном насликан је у породичној задужбини, цркви Св. Ваведења Богородичиног у ман. Нова Павлица на Ибру. Претпоставља се да је Лазар погинуо заједно са братом Стефаном у Косовској бици 1389. Сахрањен је у Новој Павлици. Претпоставља се и да се иза помена извесне Јелене са сином Стефаном Мусићем у Дубровнику 1402. крију његови удовица и син.

ИЗВОР: Стојан Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912, 516—517.

ЛИТЕРАТУРА: Константин Јиречек, *Историја Срба*, II, Београд 1952; С. Милојевић, *Мусићи*, ИЧ, 1987, XXXIII, 5—37; *Историја српског народа*, II, Београд 1982; Марко Шуица, *Немирно доба српског средњег века*, Београд 2000.

М. Шуица

Лазар Хребелановић, кнез, владар (Прилепац код Новог Брда, око 1329 — Косово поље, 15. VI 1389)

У каснијим списима јавља се са презименом Хребелановић. Дубровчанин Мавро Орбин пише да је Лазар био син Припца Хребелановића, властелина и великаша у време цара Стефана. Прибац је припадао делу до тада непознате властеле коју је Стефан Душан уздигао. Овом властелину цар је поверио послове логотета, затим слуге или пехарника. Прибац је дворску службу завршио у звању великог слуге. Оданом службом врата двора отворио је сину Лазару који је био ставилац Стефана Душана и његовог наследника Стефана Уроша. Титула којом је започео и завршио дворску каријеру нагло је мењала место у хијерархијској лествици. На двору краља ставилац је припадао кругу најугледнијих титула, али у доба царства био је у сенци византијских достојанстава деспота, севастократора и кесара. Ипак, служба на двору омогућавала му је да изблиза прати политичка збивања. Као утицајном дворанину Дубровчани су му приликом мировних преговора 1362. послали дарове. Напустио је дворску службу најкасније 1365, када је успостављено савладарство између цара Уроша и краља Вукашина, који је заједно са братом деспотом Јованом Угљешом иступао против рашке властеле. О напуштању двора цара Уроша сведочи и титула кнеза с којом се први пут јавља 1371. Нова титула није одређивала његов друштвени положај. Својевремено титулу кнеза носили су браћа великог жупана Стефана Немање и његови наследници, али је постепено опадао ранг овог звања јер се веома раширило у јужнословенским земљама. Извори га помињу и као „кнеза жупског”. Управо је Лазар Хребелановић, господар Моравске Србије, повратио углед и ранг титуле кнеза. Слабљењем централне власти у доба цара Уроша осамосталили су се многи великаши. Неки су пре Лазара образовали самосталне феудалне државе на територији Српског царства. Дворанин цара Уроша више година налазио се у сенци феудалних моћника. Његов успон текао је поступно, иступао је умерено и опрезно избегавајући политичке вртлоге. И поред готово сталних унутрашњих сукоба у доба расула Српске државе, дуго се одржао на политичкој сцени захваљујући изразитом дару државника. Своју област осетно је проширио тек после смрти цара Уроша. Са баном Твртком I Котроманићем склопио је савез против моћног жупана Николе Алтомановића. Жупан је 1373. доживео слом, а савезници су поделили његову област. Кнезу Лазару су припали крајеви око Рудника и Ужица а на северу је потиснуо Радича Бранковића. Поред Кучева и Браничева, својој области придружио је и Мачву. То су крајеви где се није усталила власт Немањића. Његова држава простирала се од Дунава до Косова, укључујући градове Ново Брдо, Ниш, Крушевац, Ужице, Рудник, Браничево и Голубац. За престоницу је узео Крушевац.

Орођавањем је придобио властелу у српским земљама и успоставио пријатељске везе са владарима и велможама околних држава. Његова сестра Драгана била је удата за челника Мусу, ћерка Мара за Вука Бранковића а Јелена за Ђурђа Стратимировића Балшића. Ородио се и са Александром, сином бугарског цара Шишмана и мачванским баном Николом Горјанским Млађим. Видном улогом око измирења Пећке и Цариградске патријаршије задужио је Српску цркву. Према

речима Константина Филозофа — самовољним поступцима цара Душана Српска црква је тонула у зло, а кнез Лазар је као мудар човек обезбедио црквено устројство и мир. Пећка патријаршија је призната и повучена је анатема из доба цара Душана (1375). Био је то политички потез достојан искусног државника, а не обласног господара. Подизањем манастира (Раваница, Горњак, Лазарица) засенио је више Немањића и постао изабраник Српске цркве. За владавине цара Уроша феудални моћници су разорили и раскомадали Српску државу. Оновременике није узнемирила вест о смрти цара без власти и части, већ сазнање о крају двовековног владарског рода, сазнање о крају светородне династије Немањића. Ова чињеница тумачила се као последица казне Божије и губитак Божије благодати. Питање продужетка владарске лозе било је питање наслеђа баштине Немањића. Тражио се обдарени владар за обједињење подељене државе. Једино је у кнезу Лазару Српска црква видела личност достојну првих Немањића. Према патријарху Данилу, Стефан Душан је прорекао да ће српским земљама владати кнез Лазар Хребељановић. Душан је Лазара држао за сина и дао му сродницу за жену. Родослови истичу да Лазарева жена Милица води порекло од Вукана, најстаријег сина Стефана Немање. Пошто је проширио област којом је управљао и стекао подршку Српске цркве, називао се „самодржавни господин Србљем и Подунављу Стефан кнез Лазар”. Од Немањића је преузео владарски придевак Стефан, али је српску краљевску титулу препустио свом савезнику Твртку I Котроманићу, који се 1377. крунисао сугубим (двоструким) венцем за краља „Срба, Босне, Поморија и Западних страна”.

Моравска Србија била је привредно снажна и управно организована држава. Кнез Лазар је држао Ново Брдо и Рудник, два најзначајнија рударска средишта у средњовековној Србији. Кнежева држава је истовремено доживела унутрашњу и спољну колонизацију. Нова насеља ницала су на пустим, некултивисаним пределима. Хришћанско становништво, које су у јужним и источним крајевима Балканског полуострва угрожавале учестале турске провале, склањало се у Моравску Србију. Овде су уточиште налазила прогнана духовна лица која су подизала нова црквена средишта. Повремене провале турских пљачкашких одреда успешно су сузбијане у Моравској Србији. На Дубравници код Параћина одред Турака сузбили су 1381. Цреп и Витомир, властела кнеза Лазара. Бројније турске снаге заустављене су 1386. код Плочника. Летописац је кратко забележио: „Исходи цар Мурат на кнеза и врати се опет од Плочника”. Од тада су се обе стране припремале за одлучну битку. На Видовдан 1389. дошло је до жестоког судара на Косову. Битка је престала када су, због великих губитака „обе стране изнемогле”. Живот су изгубила оба владара — кнез Лазар и султан Мурат. Кнез Лазар био је сахрањен у цркви Вознесења у Приштини а затим је пренесен у његову задужбину, ман. Раваницу. Црква га је као косовског мученика прогласила за светитеља, а народно предање му је приписало царску титулу, иако је исправе увек потписивао као кнез (comes или conte у дубровачким документима).

ИЗВОРИ: Раде Михаљчић, *Прилог српском дипломатару. Повеље и писма цара Уроша и кнеза Војислава упућене Дубровнику*, ПКЛИФ, 1973, бр. 3—4, 226—234; Ђорђе Трифуновић, *Слово о светом кнезу Лазару Андонија Рафаила*, ЗИК, 1976, бр. 10, 147—149 + 16; Александар Младеновић, *Повеље кнеза Лазара*, Београд 2003; Раде Михаљчић, *Закон у старим српским исправама. Правни прописи, преводи, уводни текстови и објашњења*, у: Извори српског права XIII, Београд 2006, 94—97.

ЛИТЕРАТУРА: Иларион Руварац, *О кнезу Лазару*, Нови Сад 1887; Миодраг Ал. Пурковић, *Кћери кнеза Лазара*, Мелбурн 1957; Ђорђе Трифуновић, *Списи о кнезу Лазару и косовском боју*, Крушевац 1968; Раде Михаљчић, *Кнез Лазар и обнова српске државе*, у: О кнезу Лазару, научни скуп у Крушевцу 1971, Београд 1975; М. Благојевић, „Владаније” кнеза Лазара у Приморју, ЗФФ, 1975, бр. 1, 97—114; Раде Михаљчић, *Изворна вредност културних списа о кнезу Лазару*, КИ, 1979, бр. 44, 581—591; Раде Михаљчић, *Лазар Хребељановић — Историја, култ, предање*, Београд 1984; *Бој на Косову — старија и новија сазнања*, Београд 1992.

Р. Михаљчић

Лазаревић, Бранко, књижевник, дипломата (Видин, Бугарска, 25. XII 1883 — Херцег Нови, 6. X 1968)

Отац Ђорђе потиче из зајечарске трговачке породице, мајка Вукосава Стојадиновић, учитељица, припадала је сремској породици којој и Милица Стојадиновић Српкиња. Након Тимочке буне отац, радикалски првак, избегао је у Бугарску па му је првенац Бранко рођен у Видину. Мајка је умрла у емиграцији па се отац оженио Немицом пореклом из Баната, која је битно утицала на васпитање пасторка. Породица, проширена рођењем још једног мушког детета, живела је у Неготину где је отац отворио пивару. После основне школе и ниже гимназије у Неготину, завршне разреде похађао је у Зајечару и као матурант због ђачке побуне избачен из школе. Предавања на београдском Филозофском факултету почео је да слуша 1903, матурирао приватно 1904. у Зајечару и стекао услов за редовне студије. Студије је одужио и као несвршени студент добио стипендију Министарства иностраних дела и слушао права и дипломатију у Паризу 1908/1909. По повратку у Београд уређивао је *Ново време* (1911) и био директор листа *Реч* (1912). Дипломирао је јануара 1911. на групи за упоредну књижевност на Филозофском факултету у Београду и августа исте године постављен за суплента Четврте београдске гимназије. Као добровољац учествовао је у балканским ратовима (1912—1913), а када се након Кумановске битке пронела вест о његовој смрти, више часописа објавило је некрологе. Учествовао је у гушењу Албанске побуне па је стигао у Београд тек крајем 1913. Са државном стипендијом почетком 1914. отишао је у Минхен да ради докторску тезу *Проблеми ритма и симетрије*, након Сарајевског атентата прешао у Рим а по избијању Првог светског рата преко Бриндизија и Солуна ступио у Седми пук и исте године код Конатице рањен. После опоравка у Скопљу вратио се на фронт, прешао Албанију и на Крфу 1916. постао главни уредник *Српских новина* и њиховог књижевног додатка *Забавник* (1917—1918). Почетком лета 1918. постављен је за секретара посланства у Токију али је остао на Крфу јер посланство није било формирано. Између два светска рата као високи дипломатски представник борао је у Вашингтону (1919), Чикагу (1920—1922), Берлину (1922), Прагу (1922/23, 1926—1929), Тирани (1925/26), Варшави (1929—1935), Анкари (1935/36), Бечу (1937/38) и Бриселу (1938/39). Због промене политичког курса стављен је средином 1939. на располагање и превремено пензионисан августа исте године. До јануара 1941. живео је на Хвару а читав Други светски рат и прве поратне године провео као пензионер у Београду. Током рата изгубио је супругу Радмилу, лекарку, и два сина (Ђурђа и Ивана, члана четничког покрета, који је погинуо у сукобу са партизанима), а након рата одузета му је кућа у Београду и на Хвару и додељен стан, искључен је из Савеза књижевника и изопштен са јавне

сцене. По преласку у Дубровник покушао је да изиђе из земље али није успео и провео је три године у затвору (1948—1951). Потом је живео у Херцег Новом и почетком 60-их почео да сарађује у периодичним публикацијама. Сахрањен је у порти ман. Савина.

Студент Јована Скерлића, Богдана Поповића и Бранислава Петронијевића, пред Први светски рат израста у водећег представника импресионистичке критике. У међуратном периоду од текуће критике окреће се естетским и теоријским питањима књижевности и уметности. Ерудита и полиглот (говорио је француски, немачки, енглески, италијански, пољски, руски, бугарски и познавао латински језик), својим есејистичким делом усмерен је на трагање за вишим националним духовним вредностима и одређивањем њиховог места и значаја у контексту европске културе. Врстан стилиста, начинио је антологијске есеје о делу Б. Станковића, И. Типика, П. Кочића, В. П. Диса, М. М. Ускоковића, В. Петровића, о народној поезији, *Горском вијенцу* П. П. Његоша, о И. Мештровићу, као и неколико расправа о природи и функцији критике. Један је од водећих политичких мислилаца у нас током прве половине XX в. На формирање његовог интелектуалног профила утицао је и Слободан Јовановић. Потписивао се иницијалима Б. Л., шифрама Л., Ч², Н. Почев од 1906, када се први пут оглашава у *Српском књижевном гласнику*, сарађивао је у многим часописима, листовима и другим публикацијама. Преводио је Е. А. Поа, Ги де Мопасана и Жоржа Ренана на српски језик. Превођен је на чешки, пољски, словачки и француски језик. Део његове књижевне заоставштине остао је у рукопису.

Одликован је: Сребрном медаљом за храброст, Медаљом војничких врлина, Орденом Белог орла V степена, чехословачким Орденом Белог лава III и I реда, италијанским Орденом сан Маурицио и Лазар II реда, албанским Орденом Скендер-бег I реда, Румунске круне I степена и Полонија реститута I степена.

ДЕЛА: *Импресије из књижевности I—III*, Београд 1912, 1924, 1935; *Позоришни живот*, Београд 1912; *За уједињење: чланци и расправе*, Питсбург 1919; *Пролегомена за једну теорију естетике*, Београд 1925; *Три највише југословенске вредности*, Београд 1930; *Сабрана дела I—2*, Београд 1932; *Филозофија критике и други есеји*, Београд 1941; *Филозофија и социологија уметности*, Врњачка Бања 1978; *Дипломатски списи*, Неготин 2001; *Сабрана дела, I—VIII*, Београд 2003—2007.

ИЗВОР: АЈ-334 МИП, Персонални одсек, досије Бранка Лазаревића.

ЛИТЕРАТУРА: Јован Скерлић, *Бранко Лазаревић*, у: *Импресије из књижевности, I*, Београд 1912, VII—XV; Слободан Јовановић, *Бранко Лазаревић*, у: *Сабрана дела Б. Л., I*, Београд 1932, IX—XVIII; *Критички радови Бранка Лазаревића*, књ. 13, Београд, Нови Сад 1975; Драгиша Витошевић, *Крфски Забавник Бранка Лазаревића*, *Књижевна историја*, X, 38, 1978, 285—314; Вук Винавер, *Југославија—Француска између два светска рата*, Београд 1985; Милена Марковић, *Библиографија Бранка Лазаревића*, у: *Питања и чуђења*, *Сабрана дела Бранка Лазаревића*, књ. 6, Београд 2005, 337—427; Предраг Палавистра, *Повратак из гроба*, НИН, 4. VIII 2005, 52—56; Б. Лазаревић, *Дневник једнога никога, I*, *Сабрана дела*, књ. 8, Београд 2007; Предраг Палавистра, *Историја српске књижевне критике, I*, Нови Сад 2008, 234—257.

Н. Лудошки
Ди. Петровић

Лазаревић, Добривоје Т., трговац, гувернер Народне банке у избегличкој влади (Александровац, 1886 — Лондон/Италија, после 1945)

Отац Теодосије био је кројач, мајка Јула, браћа Чедомир и Лазар. После основне школе у родном месту учио је трговину у радњи Анастаса Павловића (1899—1909) и истовремено завршио Нижу и Вишу трговачку школу Београдске трговачке омладине (1901—1907). Водио је од 1908. трговачку радњу под фирмом „Поповић—Лазаревић и комп.” а касније се осамосталио. У балканским ратовима стекао је чин артиљеријског поручника, у Првом светском рату капетана I класе а након рата резервног мајора. Био је председник Удружења трговаца мануфактурном и галантеријском робом, члан управних одбора Берзе, Београдског сајма, Извозне банке, функционер Београдске трговачке омладине итд. Био је почасни судија Београдског трговинског суда.

Члан Демократске странке био је од њеног оснивања и 1935. заменик посланичког кандидата Удружене опозиције за Београд. Исте године постао је члан Извршног одбора странке. Као истакнути демократа често је хапшен. За председника Градске општине Београда постављен је 1941. Након окупације са избегличком владом напустио је Југославију, у избеглиштву (1941—1945) био гувернер Народне банке Југославије и учествовао у изрази нових југословенских новчаница које би замениле окупациони новац по ослобођењу земље. Био је председник Одбора за припрему обнове земље, југословенски представник у Одељењу британског Међусавезничког бироа, члан и приложник Трговачког фонда, потпредседник Уређивачког одбора *Трговинског гласника* (1921—1926) и његов директор (1926—1941), блиско сарађивао са Миланом Гролом. У Лондону је био члан масонске ложе.

Одликован је Златном медаљом за храброст и ревносну службу, Југословенском круном IV и III реда, Белим орлом V реда, чешким орденом Белог лава и мађарским Св. Ане III реда.

ИЗВОРИ: *Споменица Трговачког фонда и његове Хипотекарне банке: 1903—1928*, Београд 1929, 129; *Споменица педесетогодишњице Београдске трговачке омладине: 1880—1930*, Београд 1931, 244—246; Богдан Кризман, *Југославенске владе у избеглиштву: 1941—1943*, Београд, Загреб 1981, 120, 140, 142; Бранко Петрановић, *Југословенске владе у избеглиштву: 1943—1945*, Београд, Загреб 1981, 74.

ЛИТЕРАТУРА: А., Г. Добривоје Лазаревић, *нови председник Београдске општине*, *Политика*, 3. IV 1941, 2; А., *За претседника београдске општине постављен је г. Добривоје Лазаревић*, *Правда*, 3. IV 1941, 5; Веселин Ђуретић, *Влада у бестуђу*, Београд 1983, 82—83; Милан Грол, *Лондонски дневник 1941—1945*, Београд 1990; Бранко Петрановић, *Србија у Другом светском рату: 1939—1945*, Београд 1992, 176, 732; Зоран Д. Ненезић, *Масони у Југославији: 1764—1999, I—II*, Београд 1999.

В. М. Никוליћ

Лазаревић, Драгутин Цакан, атлетичар (Шабац, 15. XII 1918 — Прњавор код Шапца, 19. VIII 1941)

Основну школу и гимназију завршио је у Шапцу. У Београду је уписао Правни факултет (1938) и Вишу школу за телесно васпитање (1940). Почетком Другог светског рата вратио се у Шабац у намери да се прикључи партизанима. После избијања устанка у Мачви стрељан је са прњаворским сељацима.

Атлетиком је почео да се бави још у гимназији под утицајем професора гимнастике Јураја Градова. Први пут је наступио на Првим жупским атлетским такмичењима у Београду (1934) као члан шабачког Соколског друштва и освојио 17. место. Убрзо је постао члан „Мачве” у Шапцу а потом прешао у секцију „Југославије” у Београду. На такмичењу у Панчеву маја 1938. оборио је југословенски рекорд у скоку удаљ (7,00 м) и постао државни репрезентативац. На Балканским атлетским играма у Београду (1938) и Балканским играма у Атини (1939) освојио је пето место (6,53 м и 6,38 м). На такмичењу за пехар листа *Време* у Суботици јуна 1939. поставио је нови државни рекорд (7,05 м) а на XI балканским играма у Истанбулу 1940. освојио титулу првака Балкана. На атлетском двомечу Југославија—Мађарска у Београду јуна 1940. у скоку удаљ (7,03 м) и троскоку (14,07 м) освојио је друго место. Добре резултате постигао је и у трчању на 100 м (10,08 секунди) и у скоку увис (1,87 м) а трчао је и на 110 и 400 м са препонама.

ЛИТЕРАТУРА: *Сто биографија, грађа за енциклопедију физичке културе и спорта уже Србије*, I, Београд 1969, 35; *Тридесет година Атлетског савеза Србије*, Београд 1981; Драган Филиповић, *Пола вела атлетике у Шапцу*, Шабац 1981, 12; *Споменица Шабачке гимназије 1937—1987*, Шабац 1987, 307—308.

С. Петровић

Лазаревић, Лаза К., књижевник, лекар (Шабац, 13. V 1851 — Београд, 10. I 1891)

Деда Лазар, по којем је добио име, доселио се у XVIII в. из Херцеговине у Подриње, у село Клење код Шапца, па је породица прво носила презиме Херцеговчић. Вероватно због тога што је рано умро, деца (Јаков, Кузман, Михаило) су била познатија као Маричићи (по мајци Марици) него као Лазаревићи. Отац Лазин Кузман (1809 — 22. II 1860) из родног места прво одлази у Шабац, па затим у Београд, где учи занат код једног београдског трговца. О његовој религиозности сведочи књига *Зборник молитава* коју је купио за време боравка у Београду и коју је сачувао његов син. Вративши се у Шабац, са млађим братом Михаилом отворио је радњу, а од новца који су трговином стекли браћа су купила и кућу. Кузман се оженио релативно касно за ондашње прилике, у 31-ој години, са Јелком Миловановић, ћерком шабачког кујунџије. Од деце коју је са њом имао остало је живо четворо: Евица (1842), Милка (1844), Лаза (1851) и Катица (1857). Рана очева смрт, коју је убрзала и бескрајна парница са једним шабачким адвокатом (због његове тужбе да су му браћа Лазаревићи, градећи кућу, „пола хвата” задрли у посед), вероватно је много погодила Лазу. Од оца је наследио љубав према књизи, а записи у неколико Кузманових књига, сачуваних до 6. априла 1941, сведоче о очевој посебној бризи према сину. У *Псалтиру*, из којег су у школи училе и ћерке, отац је записао само синовљев датум рођења и датум поласка у школу (5. августа 1857). На Доситејевим *Совјетима здравог разума* остао је очев аманет: „Читај, Лазаре, ове књиге да ти време узалуд не пролази!”. Посебан однос имао је Лаза према мајци, која му је, верује се, послужила као модел за лик мајке у неколико приповедака. Као једини син, после очеве смрти као основну мисију у животу зацртао је себи бригу о мајци и сестрама у мери у којој је срећу и добростање својих најближих претпоставио властитој. Тај алтруизам, „лепота живота за другог”, тематизован је и у његовим приповеткама (за аутобиографским подацима као значајном интерпретативном кључу посезали су многи критичари), али у којима се откривају (свесно или несвесно интуицијом лекара и психолога) и тамне стране мајчинске љубави и патријархалних породичних односа. Јелка је умрла само четири године пре свог сина у његовом дому. Основну школу и нижу гимназију завршио је у Шапцу, 1864. отишао у Београд и наставио школовање — прво вишу гимназију, после које је уписао студије права на Великој школи. Становао је у кући зета Милорада Поповића Шапчанина, књижевника, за кога је била удата његова сестра Милка, где је имао прилику да се сретне са познатим писцима и јавним радницима као што су Јован Ђорђевић и Јован Бошковић. Најбољи пријатељ био му је Коста Христић, са којим се побратимио и са чијом сестром Полексијом се касније и оженио. На студијама права, које је уписао у 17. години, поред филозофије права, римског права и казног законика — а све у складу са оновременим огромним поштовањем које је, као јемац свеколиког прогреса човечанства, уливала егзактна наука — слушао је и ботанику, минералогiju, геологију. Дружина „Побратимство”, међу чијим оснивачима је био, као један од основних програмских циљева наводи и неговање науке. О томе колико је и сам био поклоник науке сведоче и први преводи из тог доба: два текста објављена у *Вили* 1868: *Историја домаћих животиња* и *Припитомљавање наше домаће животиње*, јесу прераде по Дарвину, док је Фарадејева *Историја једне свеће*, текст понуђен Министарству просвете као врста помоћног уџбеника за гимназисте, остао у рукопису. Да би побољшао своје финансијско стање, преводио је и позоришне комаде које је 1871. нудио Народном позоришту у Београду и Српском народном позоришту у Новом Саду (*Царица*, *Пуковник* и *војник* Е. Скриба). Са руског је превео *Особјењака* (*Матица*, 1869), а ради се о одломку чувеног романа Чернишевског *Шта да се ради?*. Да ли је и колико преводилац прихватио идеје једног од инспиратора социјалистичких идеја Светозара Марковића и читаве генерације „нових људи” који су заговарали „реални правац” и започели полемику о потреби ангажоване књижевности, питање је на које се одговор може тражити и из угла књижевне критике. Сматра се, наиме, да је у приповеци *Школска икона*, узевши за главног јунака учитеља, аутор полемисао са идејама које је можда и сам одушевљено прихватио у младости. Да је био солидаран са својим друговима говори и чињеница да је стипендију коју је добио од српске владе за студије медицине у Паризу одмах изгубио јер је подржао студентски бојкот једног од професора. Дужност практиканта у Министарству просвете за коју је именован није дуго обављао јер већ следеће 1872. одлази у Берлин. Студије медицине, које је и поред стипендије проводио у великој материјалној оскудици, прекинуо је у време српско-турских ратова кад је као лекарски помоћник радио у шабачкој болници (јул 1876 — октобар 1878). Из берлинског периода датира његово познанство са Ватрославом Јагићем. Љубав према Ани Гутјар (1852—1928), ћерки власнице пансиона у којем је становао (а која је касније

постала оперска певачица), описана је у приповеци *Швабица*, јединој довршеној приповеци која је остала у рукопису. У Берлину је оболео од ишијалгије, због које је хрпао читавог живота, али највероватније и од фаталне туберкулозе. Одбранивши докторску тезу са темом *О деловању токсичних доза живе на организме експерименталних животиња*, 8. марта 1878. промовисан је за доктора целокупног лекарства и хирургије. По повратку у Србију, у Београду је био лекар Београдског округа (1879—1881). Учинио је много на сузбијању епидемије пегавца која је захватила село Кораћицу на Космају. Када је 1881. постао примаријус и шеф унутрашњег одељења Опште државне болнице, направио је од овог одељења клинику са лабораторијом, на којој је интервенисао у областима неурологије, хирургије, офталмологије и гинекологије. Примењивао је терапију електричним галванским батеријама којима је и сам био лечен у Берлину, и организовао посебно одељење за лечење старца које се сматра првим геријатријским одељењем у свету. Као лекар имао је и приватну праксу, био позоришни лекар (1882—1889) а годинама је бесплатно лечио чланове Трговачке омладине и питомце Женског друштва. Са Полексијом Христић, ћерком Николе Христића (министром унутрашњих послова и председником обреновићевске владе), венчао се 1881, а кум им је био Владан Ђорђевић. Имали су три сина и ћерку, а дуже су поживели син првенац Милорад, пуковник, и ћерка Анђелија, књижевница.

Прву приповетку *Први пут с оцем на јутрење* (са првобитним насловом *Звона с цркве у Н.*) објавио је у *Српској зори* по повратку у Србију из Немачке 1879. Осталих седам излазиле су у *Словинцу* (1880), *Отаџбини* (1880—1882, 1889) и *Србадији* (1881). За живота је објавио само једну збирку под називом *Шест приповедака (Први пут с оцем на јутрење, Школска икона, У добри час хајдуци, На бунару, Вертер и Све ће то народ позлатити)*. Приповетка *Он зна све* појавила се засебно у издању СКА 1890, а рукопис *Швабице*, који је пронађен после пишчеве смрти, штампан је први пут у првој свесци *Приповедака* у издању СКЗ 1898. Одмах је признат и хваљен као писац, називан чак „српским Тургенјевом”, али је касније његово дело доживело и осуде (А. Г. Матош, Ј. Скерлић, Ђ. Јовановић) највише због наводних сентименталности и идеализације ликова и патријархалног живота. У новије време преовладало је мишљење да су ови критичари више судили самом писцу него што су говорили о његовом делу, указујући пре свега на чињеницу да је човек чија писма сведоче да је у животу био предан душом и телом породици и отаџбини написао и две најтужније елџије тим љубавима: *Швабицу* и *Све ће то народ позлатити*. Онај исти који је из српско-бугарског рата, из Ниша и Пирота, где је као санитарски мајор организовао болничку службу, писао жени да „има нешто што воли више од ње и деце” писао је пре М. Црњанског о повратку из рата као најтужнијем догађају у животу човека. И његов научни рад настајао је у кратком временском периоду: од 1887. до 1889. написао је 77 медицинских радова, објављиваних у *Српском архиву за целокупно лекаство*, *Новинама српским* и *Народном здрављу*, а нису мање важни ни радови објављивани у записницима са седница Српског лекарског друштва. У последњим годинама живота због слабог здравља морао је редовно да одлази у бање: у Рогашку слатину (тадашњи Рохич), где се 1884. срео са бискупом Штросмајером који је на њега оставио нарочити утисак, у Аранђеловац (1885), Гмунден (1886), Врњачку Бању (1888), Глајхенберг (1889). Био је редовни члан Српског ученог друштва, Одбора за науке јестастивне и математичке и Одбора за ширење наука и књиге у народ. За дописног члана СКА изабран је 23. јануара 1888. Две године пред смрт унапређен је у чин санитарског пуковника и постао лични лекар краља Милана. Дело (невелико обимом) овог творца српске психолошке приповетке превођено је на немачки, енглески, француски, руски, дански, мађарски, пољски, грчки и на све јужнословенске језике.

ДЕЛА: *Шест приповедака*, Београд 1886; *Приповетке I—II*, Београд 1898—1899; *Дела*, Земун 1912; *Целокупна дела*, Београд 1929; *Приповетке*, Нови Сад 1953; *Сабрана дела I*, Београд 1956; Библиографије, у: *Сабрана дела I*, Београд 1956; *Дела*, Нови Сад, Београд 1979; *Целокупна дела*, Београд 1981; *Библиографија стручно-научно медицинских радова Лазе К. Лазаревића*, у: *Живот и дела српских научника*, IV Београд 1998; *Изабрана дела*, Нови Сад, Сремски Карловци 2003.

ЛИТЕРАТУРА: Лаза Костић, *Лаза К. Лазаревић*, ГЦ, 1891, 4; Марко Цар, *Лаза К. Лазаревић, Моје симпатије*, Мостар 1897; Антун Густав Матош, *Лазар Лазаревић*, МХ, 1902, књ. I, 3; Јован Скерлић, *Лаза К. Лазаревић*, у: Писци и књиге, II, Београд 1907, 1922; Тодор Стефановић Виловски, *Моје успомене*, Сремски Карловци 1907; Коста Христић, *Записи старог Београђанина*, Београд 1922; Милош Н. Ђорић, *Лаза К. Лазаревић, лекар и писац*, Београд 1938; Ђорђе Јовановић, *Одломци о Лази Лазаревићу*, у: Студије и критике, Београд 1949; Милан Богдановић, *О Лази Лазаревићу*, Књижевност, 1951, 5—6; Милан Богдановић, *Стари и нови*, IV, Београд 1952; Антун Густав Матош, *Есеји и фељтони*, Београд 1952; Велбор Глигорић, *Српски реалисти*, Београд 1954; Е. D. Goy, *Laza K. Lazarević: A Study in Theme and Background*, SEER, 1956, vol. XXXV, no 84; *Одабрана дела*, I, Нови Сад, Београд 1962; Владимир Јовичић, *Лаза К. Лазаревић*, Београд 1966; Милан Кашанин, *Светлост у приповеци*, Летопис Матице српске, 1966, књ. 398, св. 6; Милан Кашанин, *Судбине и људи*, Београд 1968; Владимир Јовичић, *Лесник моралне носталџије*, Београд 1978; Милорад Павић, *Тема „Вечитог младожење” у српској књижевности*, Књижевност 1979, књ. LXVIII, бр. 6; Драгиша Живковић, *Русо, Гогољ и српска сеоска приповетка*, Књижевност 1980, бр. 3; Милорад Павић, *Историја, стил, стил*, Нови Сад 1985; Драгиша Живковић, *Европски оквири српске књижевности*, III, Београд 1982; Вукосава Милојевић, *Лаза К. Лазаревић*, Умка 1985; Рајнхард Лауер, *Поновно реалистичко приповедање већ познатих тема и „проживљена литература”*, ЗМСКЈ, 1991, св. 1; Зоран Глушчевић, *Едипално у делу Лазе К. Лазаревића*, Књижевност и ритуали, Београд 1998; Саша Хаџи Танчић, *Поетика одложеног краја*, Београд 1999; Горана Раичевић, *Лаза Лазаревић — јунак наших дана*, Нови Сад 2002.

Г. Раичевић

Лазаревић, Милорад, рударски инжењер, геолог (Зајечар, 1886 — Алжир, 1956)

Дипломирао је 1911. на Високој рударској школи у Леобену а потом у Бечу наставио студије геологије. Докторирао је 1912. на Високој рударској школи у Леобену, а 1913. и на Филозофском факултету у Бечу. За време студија па све до 1913. путовао је по Северној и Јужној Америци, Канади, Јапану, Индији, Сибиру, Малој Азији, и по многим европским државама, интересујући се само за рудишта. Са неколико радова из ове области постао је у тадашњој светској науци познат и признат као добар познавалац андезитских рудишта у источној Србији. После дипломирања вратио се у Србију да одслужи војни рок. Уочи Првог светског рата нашао се у Алжиру, где је једно време радио на рудиштима гвожђа а затим напустио рударство и посветио се пољопривреди. У Алжиру је купио пољско имање на којем је остао до смрти. Убили су га алжирски устаници.

Опредио се да студира рударство у време када се борско рудиште припремало за експлоатацију, што је вероватно и разлог да су сви његови најзначајнији радови били посвећени рудиштима у источној Србији. За разлику од осталих рударских

инжењера, његових савременика, који су се истакли као изванредни проспектори минералног блага или добри практичари, он се није интересовао за техничку страну рударства, већ само за природу рудишта, њихову геологију у ширем смислу. Он је први и у то време једини међу српским рударским инжењерима покушао да научно испита и прикаже наша рудишта. Међу многим његовим радовима значајни су они из 1913. који се баве источном Србијом, у којима је изложио генетску везу између мајданпечког и борског рудишта. Такође су значајни радови о процесима пропилитације, каолинизације и силификовању рудишта злата и сребра у источној Србији. Већину радова објавио је од 1908. до 1913. Шест научних радова 1913. објавио је у геолошким и рударским часописима (између осталих и у *Centralblatt für Mineralogie, Österreichischen Zeitschrift für Berg- und Hüttenwesen, Zeitschrift für praktische Geologie*), од којих су неки ушли и у светску литературу. О процесима пропилитисања, каолинисања и силификације не може се писати а да се не помене његов допринос.

ДЕЛА: *Die Enargit-Covellin-Lagerstätte von Cuka-Dulkan bei Bor in Ost-Serbien*, Berlin 1912; und E. Kittl, *Einige Untersuchungen kupferkiesführender Mineralgänge am Monte Mulatto bei Predazzo*, Wien 1913; *Die Propylitisierung, Kaolinisierung und Verkieselung und ihre Beziehung zu den Lagerstätten der propylitischen jungen Gold-Silbergruppe*, Berlin 1913.

ИЗВОР: *Српска библиографија, књиге: 1868—1944*, књ. 9, Београд 1993.

ЛИТЕРАТУРА: Василије Симић, *Историјски осврт на рударство бакарног рудишта у Бору и околини*, зборник радова VIII, Бор 1969, 170—172; Петар Јовановић, *Рударски инжењери Србије у 19. и 20. веку*, Београд 2009, 219—220.

П. Јовановић

Лазаревић, Никола Нико, кнез (? — ?), Грбља, 1687—1690.

Припадао је угледној породици која је најкасније у другој половини XVII в. стекла наследно кнезовско достојанство у једној од четири кнежине у Грбљу. Млетачки дужд Франческо Мауроцено 19. октобра 1690. издао је документ у којем му је, као гувернадору Грбља, одао признање за одану службу Венецији у току претходних тридесет година, као и за допринос који је са својим оцем, братом, братанцима и осталом родбином, дао млетачкој борби против Турака у Кандијском (1645—1669) и Морејском рату (1684—1699). Нарочито је истакнута његова улога у млетачком запоседању Херцег Новог (1687) и организацији одбране Будве (1689). Том приликом дужд му је, у име млетачке владе, поклатио медаљу у вредности од тридесет дуката, потврдио право на доживотну месечну плату од 45 лира и трајни посед куће, коју му је на територији Херцег Новог 1687. доделио млетачки генерални провидур Ђироламо Корнаро. Под претпоставком да није проживео за то доба неуобичајено дуг животни век, вероватно га је, крајем XVII или почетком XVIII в. на положају старешине кнежине Лазаревића, а нешто касније и гувернадур грбљских Срба, наследио имењак, који се између 1711. и 1734. више пута помиње у изворима. Током руско-турског рата (1711—1712) и боравка руске војне мисије у Грбљу и Црној Гори, сарађивао је с пуковником руске војске Михајлом Милорадовићем, и до 1714. под његовом командом учествовао у борбама против Турака. После пропасти овог устанка у Озринићима је 25. октобра 1714. с групом српских главара у име Грбља изразио покорност босанском везиру Нуман-паши Ђуприлићу. Активно је учествовао у борбама против Турака и у млетачко-турском рату 1714—1718, нарочито у сукобима око Бара и Улциња, што је писаним уверењем из 1719. потврдио ванредни провидур Марин Молин. Крајем 1715. био је члан делегације грбљских кнезова, која је у Венецији 30. новембра испословала потврду и проширење грбљских привилегија из 1647, и добила новац за откуп талаца из Скадра. У овом акту поменут је као кнез, а његово име наведено је на другом месту, после кнеза Вука Мирковића, који је, чини се, био предводник делегације. Како је по окончању рата, према одредбама Пожаревачког мира (1718), Грбља припао Млетачкој републици, резултати које је остварила поменута мисија за грбљске Србе имали су дугорочан значај. Последњи пут у изворима се помиње 20. октобра 1734, као поротник народног суда. У септембру 1743, по свој прилици, више није био жив, јер је дужност гувернадур тада обављао његов брат — кнез Ђуро, који је с његовим сином Петром убрзо дошао у сукоб због питања старешинства. У литератури се помиње и као Лазаровић.

ИЗВОРИ: Душан Вуксан, *Историјска грађа. Епоха митрополита Данила (1696—1735)*, Записи, 1937, књ. XVIII, 37; Александар Соловјев, *Књига привилегија Грбљске жупе (1647—1767) са Душановим законом*, ССКА 87, други разред 68, 1938, 35, 45, 52; Глигор Станојевић, *Једно писмо Милорадовићево Грбљанима из 1711. године*, ИЗ, 1953, 283—284.

ЛИТЕРАТУРА: Александар Соловјев, *Три бокелска полуфалсификата*, ПКЈИФ, 1935, бр. 1—2, 183, 186; Славко Мијушковић, *Догађаји у Црној Гори од појаве Милорадовића до Нуман-пашиног похода (1711—1714)*, ИЗ, 1955, 173—214; Петар Д. Шеровић, *Нико Лазаревић, грбљски кнез и јунак из разних ратова*, ГПМК, 1956, 201—205; Глигор Станојевић, *Новска скела у XVIII вијеку*, Споменик САНУ 127, ОИН 5, 1986, 96; Богумил Храбак, *Грбља од Морејског рата до пропасти Млетачке републике*, у: *Грбља кроз векове*, Грбља 2005, 231—245.

Н. С. Шулетић

Лазич, Ђурђе М., армијски генерал, професор, војни писац (Селевац код Смедеревске Паланке, 25. IV 1873 — Београд, 9. III 1955)

Гимназију је завршио у Београду 1892, Нижу школу Војне академије 1895. као први у рангу, Вишу школу ВА 1899. и Апликациону инжењеријску школу у Бриселу (1899—1902). У чин инжењеријског поручника унапређен је 1898, капетана II класе 1901, капетана I класе 1904, мајора 1908, потпуковника 1913, пуковника 1915, бригадног генерала 1923, дивизијског генерала 1927. и армијског генерала 1934. Командир вода у Железничкој чети био је до 1897, на служби у Инжињерско-техничком одељењу Министарства војног од 1902. до 1912, када је постао шеф Грађевинског одсека тог одељења. Паралелно је вршио и друге дужности: деловођа па члан Инжињеријског комитета, заменик члана па стални члан испитне комисије за чин мајора, хонорарни професор ВА од 1909. и редовни од 1913. У балканским ратовима био је ађутант па заступник команданта инжењерије 1. армије и командант инжењерије Приморског кора почетком 1913. Командант инжењерије 3. армије био је од 1914. до почетка 1916. и начелник Инжињеријског одељења Штаба Врховне команде до 1920. Начелник

Инжињеријско-техничког одељења МВМ био је од 1920. до 1921, редовни професор из предмета Стална фортификација на Вишој школи ВА до 1930, в. д. председника Инжињеријско-техничког комитета од 1923, инспектор Инжињерије од 1927, командант ратне луке Бока которска од 1930, в. д. па командант Инжињерије од 1932. до 1935, када је пензионисан. У Априлском рату 1941. је активан, заробљен и из логора Офлаг у Оснабрику репатриран у Србију јула 1944, када је као најстарији официр формално био командант транспорта. Државна комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача прогласила га је ратним злочинцем. Био је ожењен Лепосавом, ћерком генералштабног мајора Стевана Грујића, и имао троје деце. Са њом је био активан у друштву „Кнегиња Зорка”. Знао је француски и немачки. Сарађивао је у *Ратнику* (1903—1904, 1914, 1938—1939). Један је од покретача, сарадника и чланова уређивачких одбора *Артилериско-инжињеријског гласника* (1905—1906) и *Инжињеријског гласника* (1929, 1931—1935).

ДЕЛА: *Стална фортификација*, Београд 1912; *Стална фортификација, слике*, Београд 1912; *Упути за утврђивање пољских положаја, напад и одбрану пољских утврђених положаја*, б. м. 1918; *Пољска фортификација*, Београд 1921; *Додатак сталне фортификације*, Београд 1926; превод са француског: Е. Е. Tollen, М. Sauve, *Помоћна књига за примену пољске фортификације* (Брисел 1906), Београд 1906.

ИЗВОРИ: ВАР, фондови војски краљевина Србије и Југославије и Недићева архива; АЈ, Фонд Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача; СВЛ, 1895—1915, 1920—1935; Распреди и ранг-листе официра и војних чиновника, 1897—1915, 1917, 1921—1928, 1931, 1933; Шематизам Србије, 1898—1912, 1914.

ЛИТЕРАТУРА: *Споменица седмдесетогодишњице Војне академије 1850—1925*, Београд 1925, 239, 284, 356; *Споменица друштва „Кнегиња Зорка”*, Београд 1934, 64—65, 89, 93, 106; *Споменица о 100-годишњици Прве мушке гимназије у Београду 1839—1939*, Београд 1939, 461; Политика, 11. III 1955, 12; Миле Бјелајац, *Генерали и адмирал Крљевине Југославије 1918—1941*, Београд 2004.

В. Цветић

Лазић, Сима Лукин, публициста, сатиричар, глумац (Брод, Босна, 15. III 1863 — Рајић код Новске, Славонија, 20. VI 1904)

Потиче из трговачке породице. Када је имао годину дана, породица се преселила у Србију због оптужби да је његов отац учествовао у устанку Луке Вукаловића. Основну школу завршио је у Шапцу, а три разреда гимназије у Београду 1876. Покушао је да као добровољац учествује у српско-турском рату, али га нису примили због болести. До краја 1881. учио је трговину у Крагујевцу, а потом неколико година глумио у путујућим позориштима Фотија Иличића, Ђорђа Пелеша и Ђорђа Протића. У СНП први пут је наступао као гост јануара 1886. тумачећи Никефора у представи *Градиња и син му Немања*, а фебруара био ангажован за привременог члана. Фебруара 1889. поново је глумио у трупи Петра Ћирића и после краћег времена заувек напустио глуму и започео публицистичку делатност у Змајевом шаљиво-сатиричном листу *Стармали*. По доласку у Београд покренуо је априла 1889. лист за шалу и сатиру *Бич*. Када је лист престао да излази, октобра 1890. отишао је у Загреб и постао члан редакције *Србобрана*. Тамо је покренуо 1893. и *Календар Србобран*, а јануара 1896. и хумористичко-сатиричан лист *Врач погађач*. Лист је излазио до 1902, када га је преселио у Нови Сад због антисрпског расположења у Загребу. Лист је након његове смрти наставила да издаје супруга све до Првог светског рата. Објављивао је и у листовима: *Одјек*, *Застава*, *Позориште*, *Невен*, *Геџа*, *Бранково коло* и др. Писао је новинске, национално-политичке чланке, књижевне, хумористичко-сатиричне, историјске, памфлетске и друге радове у прози и стиховима. Успео је да придобије симпатије најшире читалачке публике. Сатирично је писао о политици великих сила, о приликама у Аустроугарској и Србији, указивао на махинације реакционарних власти у Хабзбуршкој монархији са намером однорађивања нашег живља и стварања неслоге између Срба и Хрвата и другим крупним друштвеним појавама. У историографији је остао као последњи романтичар у приказивању српске историје. Био је ожењен књижевницом Зорком, рођ. Милетић.

ДЕЛА: улоге: *Петар* (Л. Лазаревић Старији, Пријатељи); *Кнез Радомир* (М. Бан, Добрила и Миленко); *Биров* (Ј. Сигети, Вампир и чизмар); *Ранко* (Ј. С. Поповић, Смрт Стефана Дечанског); *Бан од Котора* (М. П. Шапчанин, Милош у Латинима); *Кир Дима* (Ј. С. Поповић, Кир Јања); *Војвода Драгаиш* (Ђ. Јакшић, Сеоба Србаља); *Патријарх Јанићије* (М. Јовановић, Демон); књиге: *Српско-бугарски рат 1885*, Сисак 1885; *Срби у давнини*, Загреб 1894; *Кратка повјест Срба од постања Српства до данас*, Загреб 1895; *Двије оскоруше, једна мени друга њему*, Загреб 1895; *Србин од Србина*, Загреб 1895; *Дивљи човек*, Загреб 1901.

ЛИТЕРАТУРА: Јован Грчић, *Историја српске књижевности*, Нови Сад 1906, 282; *Југословенска штампа. Реферати и библиографије*, Београд 1911, 47, 71; *Српско народно позориште у Новом Саду. Споменица 1861—1961*, Нови Сад 1961, 592; Боровије С. Стојковић, *Историја српског позоришта од средњег века до модерног доба (драма и опера)*, Београд 1979; Милица Бујас, Марија Клеут, Горана Раичевић, *Библиографија српских некролога*, Нови Сад 1998; *Енциклопедија Новог Сада*, 12, Нови Сад 1999, 246—247; Живан Милисавић, *Историја Матице српске 1880—1918*, Нови Сад 2000.

М. Лесковац

Лазовић, Велиша, бригадир црногорске војске (Убли код Подгорице, 1848 — ?, 1. III 1927)

Као барјактар особито се показао у бици на Фундини 1876. У црногорско-турском рату (1876—1878) био је ордонанс-официр у Врховној команди, а после рата командир кнежевих перјаника. На првим изборима за Народну скупштину 14. новембра 1905. изабран је за народног посланика за Затријебачку капетанију. Постављен је и за Обласног управитеља у Подгорици. На изборима за Народну скупштину 1907. јавно је претио бирачима ако не гласају по господаревој вољи за кандидата власти. Био је именован и за председника Војног суда формираног за суђење капетану Јовану Вукотићу који је у фингираном процесу био оптужен за заверу. На изборима 1911. поново је биран за посланика у Народној скупштини. У Првом балканском рату (1912—1913) командовао је Зетском бригадом, а потом левом колоном (Мешовита и Белопавлићка бригада) Зетског одреда, с којом се истакао у борбама код Скадра. У Првом светском рату (1914—1916) био је командант друге дивизијске области. Носилац је Обилића медаље и опеван у „Колима” кнеза Николе.

ЛИТЕРАТУРА: НаР, 1927, 32; Никола Шкерковић, *Црна Гора на освитку XX вијека*, Београд 1964, 173, 201, 248, 297, 470, 497, 544; Чедомир Баговић, *Помени црногорских и херцеговачких ратника и првака 1500—1918*, Никшић 1999, 111; Јован Маркуш, *Народна странка у Књажевци и Краљевци Црној Гори 1906—1918*, Цетиње 2005, 54, 301, 486.

Р. Шћекић

Лакетић, Сима, балетски играч, педагог (Београд, 1914 — Земун, 9. VI 1989)

У Београду је завршио Глумачко-балетску школу у класи Јелене Пољакове 1926. Усавршавао се код Ј. Пољакове и у Паризу код Олге Преображенске. Ангажован је у Балету Народног позоришта од 1929. до 1941. Учитељ класичног балета у Средњој балетској школи у Београду био је од 1949. до 1953. За време Другог светског рата био је у немачком заробљеништву а после рата поново у НП (1945—1968).

У почетку је играо у балетском ансамблу а потом као солиста, паралелно и у скупним играма ансамбла. Један је од ретких српских играча међу претежно руским играчима у балетском ансамблу НП у време између два светска рата. Исказао се у обимном репертоару, националном и иностраном, у класичним и карактерним улогама и солима у балетима у операма.

УЛОГЕ: у балетима: *Ђаво* (Ф. Лотка, Ђаво на селу); *Лакрдијаши* (О. Недбал, Прича о Хонзи); *Лакрдијаши* (П. Чајковски, Лабудово језеро); *Оловни војник* (Ј. Бајер, Вила лутака); *Капетан страже* (Р. Дриго, Арлекинада); *Кнез Адам, Евнух* (Б. В. Асафјев, Бахчисарајска фонтана); *Си-Ми* (К. Барановић, Кинеска прича); *Лицитар, Генерал* (К. Барановић, Лицитарско срце); *Отац Лаврентије* (С. Прокофјев, Ромео и Јулија); сола у балетима у операма: *Аида, Кармен, Орфеј, Фауст, Таис, Продана невеста, Иван Сусањин* и др.

ЛИТЕРАТУРА: ПГО, 1929—1939/1940; Милица Јовановић, *Балет Народног позоришта у Београду*, Београд 1994 143; Роксанда Пејовић, *Опера и Балет Народног позоришта у Београду (1882—1941)*, Београд 1996, 393.

К. Шукуљевић Марковић

Лакић, Радојка, политички радник, народни херој (Кнежево, Босанска Крајина, 12. X 1917 — Сарајево, 28/29. IX 1941)

Отац јој је био учитељ тако да се у детињству често са породицом селила по босанским селима. Основну школу је похађала у Скочици код Зворника и у Тузли, шест разреда гимназије завршила у Бијељини (1929—1934), седми у Сарајеву, а осми и велику матуру у Шапцу. Још као средњошколка постала је 1935. члан СКОЈ-а. Уписала се 1936. на Технички факултет у Београду, убрзо прешла на Филозофски, на студијама наставила са илегалном политичком делатношћу и постала једна од водећих активиста и од 1937. члан КПЈ. Учествовала је у многим демонстрацијама, митинзима и штрајковима, а била је рањена у сукобу са полицијом на демонстрацијама 1940. Политички је деловала у Бијељини и Сарајеву, где је 1940. радила у штампарији илегалног листа Покрајинског комитета КПЈ за Босну и Херцеговину *Савез радника и сељака*. Децембра 1940. запослила се у Београду као дневничар у Пошти бр. 2, а као члан партијске организације водила разне форме политичког рада. После окупације 1941. прешла је у Бијељину код родитеља. По задатку је јуна 1941. прешла у Сарајево и као секретар партијске ћелије на Башчаршији радила у техници ПК КПЈ на јачању партијске организације и припреми устанка. Ухапшена је септембра 1941. на улици приликом преношења партијског материјала. После свирепог мучења крајем септембра усташки Покретни преки суд осудио је на смрт због комунистичке пропаганде. Стрелана је на Врацама.

За народног хероја проглашена је јуна 1945.

ЛИТЕРАТУРА: Ослобођење, 8. VII 1945, 6; *Четрдесет година*, Зборник сећања активиста југословенског револуционарног радничког покрета, IV, Београд 1960, 96, 290, 433; VII, Београд 1961, 204; Мила Бековић, *Жене хероји*, Сарајево 1967, 105—180; Ђорђе Станковић, *КПЈ и СКОЈ на Београдском универзитету 1929—1941*, Спомен албум фотографија, Београд 1970, 144, 147, 152, 155; Милица Дамјановић, *Напредни покрет студената Београдског универзитета*, II, Београд 1974, 384; *Народни хероји Југославије*, I, Београд 1975, 426—427; Олга Ковачевић, *Народни херој Радојка Лакић*, ПТТА, 1986, 169—174.

Д. Боцић

Лалевић, Богдан, свештеник, учитељ, етнограф (Андријевица, 1865 — брдо Бардањолт код Скадра, 17. I 1913)

Потиче из угледне васојевићке породице. Основну школу завршио је у Андријевици, Богословско-учитељску школу у Призрену и затим радио као учитељ и парох у Андријевици. Писмен и са смислом за етнографију, по упутствима и методологији Јована Цвијића описао је област Васојевића и његово становништво. Са Цвијићем је био у вези до краја живота. Са Иваном Протићем написао је двије етнографске монографије о Васојевићима у којима је широј научној јавности први пут презентована потпунија обрада овога племена и области а које су остале незаобилазно штиво у каснијим проучавањима ових тема. Од краја XIX в. оштро је критиковао аутократски режим књаза Николе Петровића па је његово дјеловање у народу било под присмотром. Послије доношења устава (1905), када је формирана Народна странка 1906. (тзв. клубаша) којој се прикључио, његово опозиционо иступање дошло је до пуног изражаја. Помињало се да је био у вези са Васом Ђулафићем, који је оптуживан за учешће у Бомбашкој афери (1908), због чега је једно вријеме држан у кућном притвору. Ухапшен је у Васојевићкој афери 1909. у групи од 128 лица и изведен на Велики војни суд у Колашину. Иако оптужен за покушај преврата у Црној Гори, због недостатка доказа ослобођен је новембра исте године. Приписује му се да је учествовао у тајном ноћном ископавању стријељаних пријатеља (П. Ђиновић, М. Јојић, Р. М. Рачић) и да им је држао опело. Хапшен је 1910. због говора који је одржао приликом проглашења Црне Горе за краљевину. Учествовао је у Првом балканском рату као добровољац и у јуришу за освајање Скадра смртно рањен 15. јануара.

ДЕЛА: и Иван Протић, *Васојевићи у црногорској граници*, Београд 1903; и Иван Протић, *Васојевићи у турској граници*, Београд 1905.

ЛИТЕРАТУРА: Батрић Марјановић, *Васојевићки главари*, Подгорица 1929, 113—114; *Споменица 50-годишњег верско-националног и културно-просветног рада... у Призрену*, Скопље 1940, 35, 79; Никола Шкерковић, *Црна Гора на освитку XX вијека*, Београд 1964; Миомир Дашић, *Васојевићи од помена до 1860*, Београд 1968, 11, 22, 154, 191, 229, 240, 299—300, 378, 386; Момчило Д. Пејовић, *Школовање Црногораца у иностранству*,

Ламброс/Ламбровић, Леонтије (Лазар), митрополит београдски (Једрене, Турска, ? — Кишињев, Молдавија, 1822)

Био је Грк. У Београд је дошао веома млад, вероватно као сироче, у време када је на челу Београдске митрополије био митрополит Методије (1791—1801). Претпоставља се да је теолошко знање стекао при митрополитовој резиденцији. Убрзо је примио монашки чин и стекавши митрополитово поверење постављен за митрополијског протосинђела. Када је Хаџи Мустафа-паша почетком 1801. пао у руке јаничара, који су се уз помоћ одметника Осман Пазван-оглуа вратили из Видинског санџака и јануара те године Методије био погубљен, међу савременицима се пронела вест да је он кривац за његову смрт јер га је оклеветао за непослушност, што никада није доказано. Непосредно после тога нашао се у Цариграду а група српских кнезова тражила је да се у Васељенској патријаршији он што пре рукоположи и врати како хришћани не би остали без духовног старешине. На чело митрополије ступио је 1801, у време када је Београдски пашалук захватила анархија. Међу српским савременицима није био популаран, за разлику од сународника Антима Зепоса, ужичко--ваљевског митрополита. Гласина да је крив за смрт архимандрита Хаџи Рувима Нешковића такође није доказана а у хаотичним околностима које су владале јављале су се многе дезинформације. Већ на самом почетку устанка марта 1804. ставио се на располагање устаницима, што преговарачка делегација у Хасан-пашиној Паланци (данас Смедеревска Паланка), на челу са Мехмед-агом Фочићем, није знала већ га је повела са собом да умири народ. Након неуспелих преговора априла исте године емигрирао је у Срем и по налогу митрополита Стратимировића смештен у ман. Фенек. У име српских устаника наредног месеца путовао је у Цариград и Порти и Васељенској патријаршији предао представку о безакоњу дахијске управе и захтев за заштиту српских права. Убрзо се вратио у Земун и са митрополитом Антимом Зепосом јуна месеца прешао у устанички логор на Топчидеру. Оба митрополита су до отвореног сукоба устаника и османске војске потписивала све представке султану и руском и хабзбуршком двору. Добро упућен у сва збивања и склон уплитању у световне послове, по налогу Васељенске патријаршије покушавао је да учествује у преговарачком процесу, што је било нарочито видљиво по доласку руског изасланика К. Родофиникина, пореклом Грка. Васељенска патријаршија, притиснута од Порте, тражила је од њега да учествује у неким преговарачким активностима, те је зато избегао да га матична црква анатемисе и рашчини. У јесен 1807, након састанка са патријаршијским изаслаником митрополитом Аксентијем, пренео је устаницима поруку да ће Срби добити уређење какво желе ако изјаве покорност султану. Устанички врх је то одбацио, Аксентија протерао а њему је прећено смрћу. Након преговора октобра 1808. у Голубињу код Пореча, када је Родофиникин због руских интереса спречио било какав српско-османски сепаратни мир, изгубио је поверење устаника па су обојица августа 1809. напустили Србију. Карађорђе му је 1810. дозволио да се врати у земљу али се он из страха за своју безбедност вратио тек 1811. и наставио да врши духовну мисију. Наређено му је да борави у Крагујевцу и да га не напушта без одобрења. Временом су се њихови односи поправили па га је Карађорђе понекад водио са собом. Повремено је био преводилац у Правитељствујућем совјету. По слому Првог устанка са устаничким врхом напустио је Србију и лишен је епархије. После заточења у Аустрији отишао је са устаничким првацима у Русију а за место боравка одређен му је Кишињев. До краја живота одржавао је везе са српском емиграцијом и са неким личностима по окончању Другог устанка.

Био је прагматична личност, добро упућен у реално стање ствари захваљујући контактима са Цариградом и руском дипломатијом, откуда потичу његови сукоби са делом устаничког врха. Световна делатност била је пре последица времена у којем је живео него слободан избор.

ИЗВОРИ: Љуб. Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, III, Београд 1906, бр. 5421; Алекса Ивић, *Списи бечких архива о Првом српском устанку*, I, Београд 1935, 263—165, 271—272; Танасије. Ж. Илић, *Грађа из земунских архива за историју Првог устанка*, II, Београд 1961, 32—33, 40; Вук Караџић, *Милош Обреновић*, Историјски списи, Београд 1969, 26; Радослав Перовић, *Први српски устанак, акта и писма*, I, Београд 1978, бр. 15, 68—69; бр. 21, 76; бр. 30, 83; бр. 34, 88—89; бр. 443, 410—412; Велибор Берко Савић, *Прота Матија Ненадовић*, акта и писма, Горњи Милановац 1984, бр. 14—15, 46—50; *Деловодни протокол Карађорђа Петровића*, Крагујевац, Топола 1988, бр. 834, 66; Велибор Берко Савић, *Карађорђе*, документи I, бр. 30—31, 49—51; бр. 32, 54—56.

ЛИТЕРАТУРА: Лазар Арсенијевић Баталка, *Историја српског устанка*, Београд 1864, 498; Јанићије Нешковић, *Беседе говорене епископом ужичким Јоаникијем*, Београд 1868, 322; Милан Ђ. Милићевић, *Поменик знаменитих људи у српског народа новијега доба*, Београд 1888, 297; Сима Милутиновић Сарајлија, *Историја Србије од 1813—1815. године*, Београд 1888, 3, 20, 22, 27—29; М. Вукићевић, *Леонтије Ламбровић, митрополит београдски*, ГПЦКЗ за 1901, бр. 1, 26—39; бр. 2, 129—146; бр. 3, 256—276; бр. 5, 534—542; бр. 6, 640—649; бр. 7, 708—726; Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве*, II, Београд 1991; Радош Љушић, *Вожд Карађорђе*, I, Смедеревска Паланка 1992, 80—81; Радош Љушић, *Вожд Карађорђе*, II, Београд 1995, 76—77, 128, 219—221, 242—243, 265—267, 286; Сава [Вуковић], епископ шумадијски, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, Београд, Подгорица, Крагујевац 1996, 285; Недељко Радосављевић, *Црква у Београдском пашалуку под управом Васељенске патријаршије 1766—1831*, Београд 2007.

Лапчевић, Драгиша Н., књијар, новинар, политичар (Ужице, 27. X 1867 — Београд, 14. VIII 1939)

Породица му се преселила у Пожегу када је би мали. Ту је завршио три разреда основне школе и, како је био изузетно интелигентан и амбициозан, сам је наставио да се образује. Веома добро је савладао руски и солидно немачки језик. Сам се издржавао од своје 14. године. Радио је као деловођа и председник општине у Пожеги, затим као књијар у Пожеги, Београду и Нишу. Са социјалистичким идејама упознао се у 16. години и преко своје књијаре ширио социјалистичку литературу. Помогао је оснивање радничких друштава у Ариљу, Пожеги и Ужицу, у ужичком крају подстицао стварање и рад пољопривредних друштава за унапређење ратарства, воћарства, сточарства и пчеларства и стекао популарност у народу. У

време Ивањданског атентата 1899. на краља Милана због социјалистичке агитације осуђен је на 20 година робије али је помилован после 10 месеци. Крајем 1902. преселио се у Београд и постао председник Београдског радничког друштва. Учествовао је у припремању Оснивачког конгреса Српске социјалдемократске партије марта 1903. До Првог светског рата ССДП је одржала десет редовних и један ванредни конгрес. Биран је за председника или члана најужег руководства странке, за уредника или члана редакције *Радничких новина*, органа ССДП, али је често на те функције подносио оставке. Био је секретар Главног радничког савеза 1910. и 1911. Средином 1908. одселио се у Ниш, где је држао књижару, активно радио у месном радничком покрету и успоставио чвршће везе са бугарским социјалистима. На изборима за Народну скупштину Србије 1905, 1906. и 1912. биран је за народног посланика на листи ССДП. У скупштини је доследно заступао ставове своје странке, енергично се изјашњавајући против рата. У време Првог светског рата живео је у Београду, бавио се пиљарством и ширио проболшевичке идеје.

По завршетку рата интензивно је радио на обнављању партијског и синдикалног покрета у Србији и покретању *Радничких новина*. Упорно се залагао за уједињење социјалистичких организација југословенских земаља на темељу класне борбе пролетаријата. На Конгресу уједињења (20 — 23. април 1919) у Београду реферисао је о аграрном питању у Југославији и предложио одговарајућу резолуцију. Одбио је да уђе у најуже руководство Социјалистичке радничке партије Југославије (комуниста) јер се није слагао с комунистима по више питања. На Вуковарском конгресу (20 — 24. јун 1920) уместо Програма Комунистичке партије Југославије предложио је Програмску декларацију (збир цитата из дела Маркса и Енгелса), која је одбијена па је напустио Конгрес пре завршетка. Из КПЈ формално је иступио новембра 1920. Од последњег тромесечја 1920. отворено је деловао са реформистичких позиција и био потписник *Манифеста опозиције КПЈ*. Фебруара 1921. кооптиран је у „центрумашки” Акциони одбор у Београду, а од 22. до 27. фебруара суделовао на међународној социјалистичкој конференцији у Бечу, на којој је створена Интернационална радна заједница (тзв. Бечка или Друга ипо интернационала). На социјалистичкој конференцији у Београду 27. марта 1921, на којој су се ујединиле центрумашке организације Југославије и створиле Социјалистичку радничку партију Југославије, усвојен је његов предлог *Резолуције о тактици*. Изабран је за председника Извршног одбора СРПЈ. Најинтензивније је радио на уједињењу преосталих радничких некомунистичких организација у Југославији. Створио је Социјалистичку радну заједницу почетком августа 1921, која је била прелазна форма ка пуном организационом уједињењу социјалиста Југославије. Коначно је 18. децембра 1921. у Београду одржана Конференција изасланика Главног одбора СРПЈ, словеначких социјалдемократа и социјалдемократа Хрватске, Босне и Бачке, Баната и Барање, на којој је створена Социјалистичка партија Југославије (СПЈ). Конференција је усвојила његов предлог *Манифеста* и *Програма СПЈ* и изабрала га за председника СПЈ и члана редакције *Радничких новина*. Затим је почео да се залаже за уједињење социјалиста и комунистичких присталица, а када није наишао на разумевање, септембра 1922. напустио и СПЈ. Био је то крај његовог ангажовања у некој радничкој организацији.

Библиотекар Народне скупштине и председник Удружења новинара Србије био је од 1926. до 1930. У то време је интензивно писао. Говорио је живо, јасно, садржајно и сликовито, често се служећи народним изрекама и анегдотама. Сарађивао је у више од 60 листова и часописа у Србији и осталим југословенским земљама и 5 листова у Бечу, Берлину, Прагу и Софији. Објавио је преко 85 брошура и књига најразличитијег садржаја; 20 значајних дела је превео на српски језик, а 11 радова му је остало у рукопису.

ДЕЛА: *Раднички захтеви и предлог закона о радњама*, Београд 1905; *Положај рударских радника у Србији*, Београд 1905; *Комунална политика*, [Београд] 1906; *Привредна пропаст или развитак индустрије?*, Београд 1906; *Пустошење Србије*, Београд 1907; *О државном буџету*, Београд 1907; *Опште право гласа*, Београд 1910; *Што ће нам организација?*, Београд 1911; *Агитација и организација*, Београд 1911; *Синдикална већа*, Београд 1911; *Против глобалистичке политике!*, Београд 1914; *О аграрном проблему*, Сарајево 1919; *Наше државне финансије*, Београд 1919; *Синдикати Југославије пред непосредном ситуацијом*, Београд 1919; *Воћке, воће и воћарство*, Београд 1921; *Наша стара пољска привреда*, Београд 1922; *Историја социјализма у Србији*, Београд 1922; *Наше воће*, Београд 1923; *О нашим муслиманима*, Београд 1924; *Рат и српска социјална демократија*, Београд 1925; *Окупација*, Београд [1926]; *Из ужичког краја*, Београд 1926; *Прилози историји и етнографији*, Београд 1926; *Наша стара трговина*, Београд 1926; *Синдикално јединство или комунисте — социјалисте, социјалдемократе — синдикати*, Београд 1927; *Положај радничке класе и синдикални покрет у Србији*, Београд 1928; *Цинцарство у Србији*, Сарајево 1928; *Наша трговинска политика у светлости царинске политике*, Београд 1929; *Из моје постајбине*, Београд 1930; В. Лапчевић, *Прилог библиографији радова Драгише Лапчевића*, у: Драгиша Лапчевић, *Историја социјализма у Србији*, Београд 1979.

ИЗВОРИ: АЈ, Збирка докумената Драгише Лапчевића; АС, Лични фонд Драгише Лапчевића; Збирка докумената ССДП; *Стенографске белешке Народне скупштине Србије* за год. 1905—1907, 1912—1915; *Историјски архив Комунистичке партије Југославије*, III, *Социјалистички покрет у Србији 1900—1919*, Београд 1950; *Синдикални покрет у Србији 1903—1919*, I, књ. 1—5, Београд 1953—1964; Димитрије Туцовић, *Преписка*, Титово Ужице 1974; Димитрије Туцовић, *Сабрана дела*, I—X, Београд 1975—1981; Душан Поповић, *Сабрана дела*, I—IV, Београд 1975—1986; *Преписка српских социјалиста у току Првог светског рата*, Београд 1979; *Документи Централног радничког синдикалног већа Југославије 1919—1921*, Београд 1983; *Други (Вуковарски) конгрес КПЈ*, Београд 1983; *Први (Оснивачки) конгрес СРПЈ(к) (20, 21. и 22. април 1919)*, Београд 1990.

ЛИТЕРАТУРА: *Енциклопедија српске историографије*, Београд 1997, 460—461; Сергије Димитријевић, *Социјалистичке радничке организације у Србији на крају XIX века*, Београд 1953; Сергије Димитријевић, *Социјалистички раднички покрет у Србији 1870—1918*, Београд 1982; Тома Миленковић, *Социјалистичка партија Југославије 1921—1929*, Београд 1974; *Драгиша Лапчевић у радничком покрету Србије* (саопштења са научног скупа одржаног 13—14. октобра 1983. у Пожеги), Титово Ужице 1984; Милан Ђоковић, Милојко Ђоковић, *Драгиша Н. Лапчевић 1867—1939*, Горњи Милановац 1985.

Т. Миленковић

Латас, Омер-паша, турски маршал, војсковођа, паша (Огулин, Хрватска, 25. X 1806 — Цариград, 18. IV 1871)

Потиче из хришћанске породице. На крштењу је добио име Михајло а звали су га Мићо. Отац Софроније, родом из Јање Горе код Плашког, био је подофицир у аустријској војсци. За војнички позив показивао је много љубави и дара. Са чином подофицира по завршеној пуковској школи у Огулину почео је службу у инжењерској јединици задуженој за градњу путева.

Изнаенада је одлучио 1827. да дезертира из аустријске војске, за шта се наводе различити разлози — од очеве проневере државног новца, његове проневере, па до љубавних афера и сукоба са старешинама због њих. Пребегао је у Босну задржавши се у Бањалуци код трговца Алије Бојића. Ту је примио ислам и узео име Омер Лутфи. Већ 1828. имао је чин мајора. Следеће године доспео је у Видин, одакле је заузимањем видинског паше упућен у Цариград где је у војној школи предавао цртање. Један од ученика био му је будући султан, принц Абдул-Мецид. У току руско-турског рата 1828—1829. радио је као тумач при врховној команди турске војске, а војничке способности показивао је и у војним походима. Уживао је наклоност султана Махмуда II. Захваљујући знању немачког језика, ангажован је као преводилац и преводио је аустријска и пруска правила војне службе, потребна за реформе турске војске. Чин пуковника (миралаја) добио је 1832, а женидбом једном имућном Туркињом стекао велике поседе у околини Цариграда. Био је ангажован у краћим дипломатским мисијама у Дијарбакиру и Марашу. Изузетне војничке способности и оданост централној власти у Цариграду показао је најпре у гушењу буне у Сирији 1840, на чијем је челу био Ибрахим-паша, син египатског валије Мемед Алије. За успехе у борбама добио је чин генерал-мајора и титулу паше. Очевици сведоче да је испољавао наклоност према хришћанском становништву у време похода на Сирију. Одлучност у увођењу реда показао је и у Албанији 1842. Био је 1843. и 1844. на челу турске војске против арбанашких побуњеника у Скопском санџаку и на Косову. Следећа сиријска операција уследила је у зиму 1844/45. када му је поверено смиривање прилика после масакра муслиманских Друза над хришћанским Маронитима. И ову мисију је успешно окончао тако што је завео ред и ухапсио Хибли-бега, главног инспиратора нереда. По повратку у Цариград добио је чин маршала (мушира), чиме му је и званично признато да је најспособнији војсковођа у турској армији. На сличан начин смирио је 1846. побуну у Курдистану. Две године касније (1848) турска влада именовала га је да са 10 000 војника прати сељачки покрет уз југоисточну границу Србије и у Босни. С руским трупима извео је окупацију дунавских кнежевина Влашке и Молдавије 1848/49. Влада у Цариграду 1849. донела је одлуку да се смени босански валија Тахир-паша и да он силом уведе реформе у Босни. Посебне војничке и управљачке способности и енергичност показао је у смиривању отпора које је босанско муслиманско племство пружало реформама прокламованим Хатишерифом од Гулхане из 1839. Опозиција централној власти постојала је у Босни још од времена Хусеин-капетана Градашчевића (1832), да би се распламсала 1848. Кад је 1849. устанак букнуо у Босанској Крајини, босански везир Тахир-паша није успео да га смири. Влада је тај задатак поново поверила Омер-паши, који се већ доказао као ефикасан и немилосрдан војсковођа. Међу коловођама буне био је и Али-паша Сточевић Ризванбеговић, херцеговачки везир. Омер-паша који је у Босну дошао 1850. за осам месеци је сломио отпор и похватио вође, па и Али-пашу Ризванбеговића и пониженог га водио по Босни као пример другима. Убио га је један од Омер-пашиних посланика, наводно случајно. Ухапшено је око 1 500 најугледнијих босанских ага и бегова, а 400 послато у Цариград. У то време у Босни дат му је надимак „џаур-паша”. Сличну окрутност показао је и приликом умиривања устанка у околини Видина 1850, када је спалио око 200 села. Завео је нову организацију управе у Босни. Чиновнички апарат чиниле су углавном Османлије, иако је званично постојала спремност за увођење мешовитих народних савета на локалном нивоу. Седиште валије је из Травника премештено у Сарајево а 1851. коначно укинута тимарска систем у Босни. Почео је са градњом путева по Босни примењујући кулук. По његовој наредби грађен је друм од Сарајева до Травника. Хришћанско становништво очекивало је од реформи видно побољшање свог положаја. У прво време тражио је од хришћана да га обавештавају о злоупотребама локалних власти. У томе су нарочито ревносни били фрањевци. Међутим, он је наредио разоружање хришћанског становништва 1852, док су аграрни односи остали непромењени. Показао се и као велики непријатељ панславистичке идеје па је фрањевац Иван Франо Јукић, одушевљени панслависта и његов некадашњи блиски пријатељ, затворен у јануару 1852. и послат у Цариград, одакле је посредовањем аустријског конзула Михановића пуштен и враћен у Хрватску. Велики број хришћана се у време његовог боравка у Босни склонили у Србију и Аустрију пред терором његових команданата и чиновника. Исте године започео је ратне операције против црногорског кнеза Данила. Интервенцијом Аустрије 1853. ове операције су прекинуте. Током Кримског рата (1853—1856) био је заповедник турских трупа а потом руководио гушењем побуне у Месопотамији (данас Ирак). У новом ратном походу против Црне Горе 1861—1862. нанео је црногорским снагама велике губитке јер се трећи по реду устанак у Херцеговини под вођством Луке Вукаловића није могао угушити без сламања Црне Горе. Омер-паша је 1862. на располагању имао најпре 29 000, а потом 55 000 војника а Црна Гора само 15 000 бораца. Претило је и заузимање саме престонице на Цетињу. Због сукоба између црногорског војводе Мирка и Луке Вукаловића, херцеговачки устанак се одвојио од Црне Горе. Интервенцијом великих сила склопљен је Ријечки мир 8. септембра 1862, који је био врло неповољан по Црну Гору. Црна Гора је задржала територију, али је војвода Мирко морао да напусти Црну Гору док су Турци добили право да подигну утврђења кроз Бјелопавлиће ради обезбеђења комуникације између Мостара и Скадра. Посредовањем великих сила Турци су та утврђења постепено рушили и напуштали 1863. и 1866. Омер-паша је 1867. угушио устанак на Криту, мада није могао одржати блокаду због лошег стања турске флоте. Следеће године се повукао из активне војне службе. Сахрањен је у Цариграду.

ЛИТЕРАТУРА: Сафет-бег Башагић, *Знаменити Хрвати, Бошњаци и Херцеговци у Турској царевини*, Загреб 1851, 57, 59; *Споменица о Херцеговачком устанку 1875*, Београд 1925, 28—29; Драгослав Страњаковић, *Влада уставобранитеља 1842—1853*, Београд 1932, 164, 306—308; Владислав Скарић, *Сарајево и његова околнина: од најстаријих времена до аустроугарске окупације*, Сарајево 1937, 201—203, 205—208; Фердо Шишић, *Босна и Херцеговина за везировања Омер-паше Латаса*, Београд 1938; ГИДНС, 1939, XII, 174—175; Васиљ Поповић, *Аграрно питање у Босни и турски нереди за време реформног режима Абдул Мецида (1839—1861)*, Београд 1949, 44, 98—116; Марко Мило Вукчевић, *Црна Гора и Херцеговина уочи рата 1874—1876*, Цетиње 1950, 9—11, 18, 33; Марко Вујачић, *Знаменити црногорски и херцеговачки јунаци, I—IV*, Цетиње, Београд 1951, 1956, I, 38—40, 57; II, 39—41, 51, 127, 143, 217, 283—287; III, 182—183, 185, 303, 344, 348, 351, 353, 463, 502; Бранко Павићевић, *Црна Гора у рату 1862*, Београд 1963; Драгиша Спремо, *Бања Лука. Историја, култура, привреда, туризам*, Бања Лука 1966, 79, 84, 131; Владимир Стојанчевић, *Јужнословенски народи у Османском царству 1829—1856*, Београд 1971, 114, 121; Галиб Шљиво, *Омер-паша Латас у Босни и Херцеговини 1850—1852*, Сарајево 1977; Хамдија Крешевљаковић, *Капетаније у Босни и Херцеговини*, Сарајево 1980, 74, 88, 95, 109, 158, 203; *Историја српског народа*, V/1, Београд 1981; Галиб Шљиво, *Прилог за животопис Омер-паше Латаса*, ПИИ, 1988, бр. 24, 79—88; Милорад Екмечић, *Стварање Југославије 1790—1918*, II, Београд 1989, 192; *Историја Црне Горе*, IV/1, Подгорица 2004, 293—294, 301—302.

Леви, Рики, балерина, солиста (Сарајево, 1906 — Њујорк, САД, 1968)

Школовала се у Сарајеву а балетско образовање стицала у Загребу, затим у Бечу код Карла Рајмунда. У Београд је дошла 1923. и одмах примљена у Балетски ансамбл Народног позоришта. Ангажована је за редовног члана 21. фебруара 1924, преведена у солисте Балета 1926. Престала је да игра због повреде кука и напустила балет 1935. Са НП гостовала је у Атини 1933. а са групом играча балета НП у Барселони 1927. Посеовала је изврсну класичну балетску технику и врло брзо постала солиста Балета НП. Танане фигуре и изванредне снажне изражајности, била је предодређена за класичне и карактерне улоге. Остварила је обиман опус играјући многе мање и веће улоге и сола у целокупном балетском и оперско балетском репертоару. Постигла је велика признања стручне критике и стекла особену наклоност београдске публике.

УЛОГЕ: *Пајац*, *Стрелица* (Л. Делиб, Копелија); *Сладолед*, *Наполитанска игра* (П. И. Чајковски, Лабудово језеро); *Лутка* (К. Дебиси, Играчке); *Љубимче двора* (А. Глазунов, Рајмонда); *Беба и Мики Маус* (Ј. Бајер, Вила лутака); *Канаринка и Бела мачка* (П. И. Чајковски, Очарана лепотица); *Улична играчица* (И. Стравински, Петрушка); *Амор*, *Салторела*, *Етиопска девојка* (Л. Минкус, Дон Кихот); *Кинеска игра* (Ћ. Пуњи, Коњиц Вилењак); *Морфеј* (Н. Черепњин, Тајна пирамиде); *Варијација*, *Сељачка игра* (К. Сен Санс, Жавота); *Полка* (О. Недбал, Прича о Хонзи); *Енергија*, *Веселост* (П. И. Чајковски, Човек и коб); *Црна девојка* (А. Тансман, Соната Великог града); *Баханткиња* (М. Равел, Дафнис и Клое) и др.; Сола у балетима у операма: *Демон*, *Таис*, *Веселе жене виндзорске*, *Слепи миш* и др.

ИЗВОР: Гордана Куић, Београд.

ЛИТЕРАТУРА: ПГО, 1923/24—1939/40; Милица Јовановић, *Првих седамдесет година Балета Народног позоришта*, Београд 1994, 138.

К. Шукљевић Марковић

Леко, Александар, хемичар, универзитетски професор (Београд, 7. XII 1890 — Београд, 11. IV 1982)

Отац Марко био је професор Велике школе, маги Даница рођ. Ангула. Матурирао је 1909. у Првој београдској гимназији и у то време био сарадник дружине „Нада”. Хемију је студирао у Београду и Фрајбургу, где је и докторирао 1921. У међувремену је 1919. био професор Прве београдске гимназије. На Технолошком одсеку Техничког факултета изабран је за доцента за неорганску и органску хемију 1923, за ванредног професора 1935. и за редовног 1939. Крајем 1944. именован је за члана комисије за обнову Београдског универзитета. Био је један од оснивача Технолошког факултета (данас Технолошко-металуршки факултет) и његов декан од 1952. до 1954, управник Хемијско-техничког завода и дугогодишњи шеф Катедре за неорганску хемију.

Два најважнија рада из неорганске хемије објавио је на немачком (*Helvetica Chemica Acta*, 1921; *Berichte der deutschen chemischen Gesellschaft*, 1940), 13 научних радова у домаћим часописима, већи број стручних и популарних чланака и два средњошколска уџбеника који су имали више издања. Био је председник Српског хемијског друштва (1946—1955) и његов почасни председник од 1956, уредник *Гласника Хемијског друштва*, оснивач и дугогодишњи уредник *Хемијског прегледа* (од 1950). Добитник је Седмојулске награде (1948) и Вукове награде (1968), добитник Златне медаље француског Друштва за индустријску хемију, почасни доктор Београдског универзитета и носилац Ордена рада са црвеном заставом.

ДЕЛА: и Ђ. Димитријевић, *Über das 2, 3-bis (Benzimidazol--(2)-Pyridin*, *Berichte der deutschen chemischen Gesellschaft*, 1940, бр. 73, 108; и А. Bistrycki или Bistrzycki, *Über das Benzolylen- und das Pocolinylene-benzimidazol*, *Helvetica Chemica Acta*, 1921, бр. 4, 425.

ИЗВОР: Предлог Комисије ТМФ-а да се Александар Леко предложи за почасног доктора Београдског универзитета, ТМФ 22. V 1975.

ЛИТЕРАТУРА: *Ко је ко у Југославији*, Београд 1957, 383; В. Мићовић, *Хемија у Србији*, ГХД, Јубиларни број 1897—1972, 1972, 36—62; С. Радосављевић, *Проф. Др. Александар М. Леко 1890—1982*, ГХД, 1982, бр. 47, 5—12; *Хемија и хемијска индустрија у Србији*, Историјска грађа, СХД, Београд 1997.

С. Бојовић

Леовац, Маринко, хајдук, харамбаша (Крће код Сјенице, 1821 — Ужице, 16. IX 1907)

Потиче из староседелачке породице Мијатовића из Подгоре која се преселила у Крће. Као момак одметнуо се у планину због турског насиља. Хајдуковао је са Мићом и Јованом Глушчевићем од Таре до Увца и од Дрине до Рашке, све до преласка у Ужице. Његова и остале хајдучке дружине, понесене идејом националног ослобођења, биле су у контакту са Кнежевином Србијом и припремале народ за устанак. Са Жарком Љешевићем командовао је једном четом у устанку против Турака на подручју Старог Влаха 1875. а са Јованом Зелен Кулићем из Пиве био командант полубатаљона у Трећем батаљону Добровољачког кора у српско-турском рату 1876. Учествовао је у борби на Јавору. Српска влада је њему и Јовану Глушчевићу доделила кућу у Ужицу и пензију од 5 дуката месечно.

Одликован је Сребрном медаљом за храброст 1876. и Таковским крстом V реда.

ИЗВОР: НМУ, Фонд проте Милана Ђ. Ђурића.

ЛИТЕРАТУРА: *Споменица о Херцеговачком устанку 1875*, Београд 1925, 89; Вукоман Шалипуровић, *Устанак у западном делу Старе Србије 1875—1878*, Титово Ужице 1968; *Историја Титовог Ужича до 1918*, Титово Ужице 1989, 563; Стеван Игњић, *Народни трибун прота Милан Ђурић*, Ужице 1992, 16.

Љ. Мацура

Лер, Александар фон (Löhr, Alexander von), генерал-пуковник немачке војске, заповедник за Југоисток (Дробета — Турну Северин, Румунија, 20. V 1885 — Београд, 26. II 1947)

По оцу је био Немац, мајка Рускиња. Носио је надимак Саша. Одлично је говорио руски, српски, румунски, грчки и мађарски језик. Завршио је Терезијанску војну академију. У Аустроугарском генералштабу био је 1913. У Првом светском рату командовао је аустроугарским батаљоном против Срба. Једно време био је стационаран у Вишеграду као командант 85. пешадијског пука. Потпуковник је постао 1921, пуковник 1928, генерал-мајор 1934, генерал-потпуковник 1938. и генерал-пуковник 1941. Након припајања Аустрије Немачкој (1938) прешао је у редове Вермахта. Командант 4. немачке ваздушне флоте постао је 1939. За муњевити слом Пољске одликован је Златним летачким крстом, Коњичким крстом и Крстом за храброст. Као заповедник ове флоте командовао је бомбардовањем Београда 6. априла 1941, такође нападима на Грчку и СССР. Садејствовао је у борбама на Западном фронту (Француска, Белгија, Холандија). Командант 12. армије на Балкану постао је августа 1942. а јануара 1943. именован је за заповедника Вермахта за Југоисток и организовао борбе против НОВЈ, односно битке на Неретви и Сутјесци под немачким називима Weiss и Schwarz. Крајем 1943. имао је под командом само трупе у Грчкој, које су биле у саставу армије Максимилијана фон Вајкса; од септембра 1944. руководио је повлачењем немачких трупа из Грчке и Албаније преко Југославије. Руководио је неуспешном немачком противофанзивом у Мађарској марта 1945. Успео је да побегне у Аустрију крајем маја исте године али су га заробили енглески војници и изручили Југославији. У војном затвору у Београду био је до суђења пред Војним судом високим немачким командантима и заповедницима у Југославији. Као ратни злочинац осуђен је на смрт стрељањем.

ИЗВОРИ: ВАР, Истражни и судски предмет Александра Лера; немачка архива, фонд Штаба заповедника Вермахта за Југоисток; АЈ, фонд Државне комисије за ратне злочине, ДК-110, одлука Ф. бр. 957; Политика, 6—17. II 1947; *Документа из историје Југославије*, IV, Београд 2000, 620.

ЛИТЕРАТУРА: *Немачка обавештајна служба*, Београд 1959, IV, 147, 165, 171—172, 676—677; V, 47, 120, 123, 128, 151, 393, 589, 595; *Лексикон НОР-а и револуције у Југославији 1941—1945*, I, Београд 1980; *Априлски рат 1941*, II, Београд 1987, 385, 395; Бранислав Божовић, *Београд под комесарском управом 1941*, Београд 1988, 9, 46; Бранко Петрановић, *Србија у Другом светском рату 1939—1945*, Београд 1992, 100, 140, 331; Васа Казимировић, *Србија и Југославија 1914—1945*, I—IV, Крагујевац 1995; Erwin Pitsch, *Alexander Löhr*, I—III, Salzburg 2004—2006; Јелена Ћ. Лопичић-Јаснић, *Ратни злочини против ратних заробљеника, Судска пракса*, Београд 2005, 15, 19, 20.

Б. Божовић

Лешјанин, Милојко, генерал, министар, посланик (Лешје код Параћина, 27. II 1830 — Београд, 27. II 1896)

Припада породици Јовановића која је тридесетих година XIX в. променила презиме у Лешјанин. Син је Радована, параћинског трговца. Основну школу похађао је у Параћину и Ћуприји, а четвороразредну гимназију у Београду. У војску је ступио септембра 1849. и наредне године постао један од првих питомаца новоформиране Артиљеријске школе. Као други у рангу произведен је у чин инжењеријског потпоручника и упућен као државни стипендиста на трогодишње усавршавање на пруску Ратну академију. Потом је годину дана провео на пракси у Пруском главном генералштабу и шест месеци служећи у берлинским гардијским јединицама. По повратку у Србију постављен је маја 1859. за професора Артиљеријске школе у којој је до новембра 1880, са прекидима, предавао Тактику, Стратегију, Генералштабне послове, Војну администрацију, Пешачки егзерцир и Правила службе. Био је у три наврата и управитељ школе (4. X 1865 — 13. X 1868; 4. VI 1874 — 22. X 1875; 21. VI — 13. XI 1880). Упоредо је текло и напредовање у чиновима: унапређен је у поручника 1857, у капетана II класе 1861, капетана I класе 1862, мајора 1869, потпуковника 1873, пуковника 1875. и генерала 1878. Његови политички погледи подударали су се са ставовима владајуће либералне политичке елите. Сматран је за најобразованијег српског официра, те је често упућиван у војне и војно-дипломатске мисије у иностранству од присуства на војним маневрима (Русија 1875. и 1880) и посматрача у ратним сукобима (у пруском главном штабу за време француско-пруског рата 1870—1871), до дипломатских мисија (у Сан Стефану 1878. и на сахрани руског цара Александра II 1881). У време османског бомбардовања Београда 1862. командовао је посебним одељењем за одбрану вароши, после чега је ванредно унапређен у чин капетана I класе. Новембра 1869. постављен је за начелника Општевојног одељења Министарства војног, да би у првој влади Јована Ристића (14. IV — 3. XI 1873) преузео дужност министра војног. У време устанка Срба у Херцеговини и Босни, у ванредној политичкој ситуацији коју је обележавао почетак припрема за српско-турски рат, постављен је за команданта Стајаће војске (1875), одмах после формирања владе Стевче Михаиловића (31. VIII — 8. X 1875), чију је предизборну активност обележила ратна пропаганда. Убрзо је, у контексту нешто притајеније политике ратних припрема владе Љубомира Каљевића (8. X 1875 — 6. V 1876), која је пристигла реорганизовању војске, марта 1876. постављен на дужност команданта новоформиране Тимочке дивизије и за почасног ађутанта кнеза Милана. На почетку српско-турског рата, приликом нове реорганизације војске, постављен је за главнокомандујућег Тимочке војске, задужене за продор на територију северозападне Бугарске. После првих неуспеха команду обједињених трупа Тимочке и дела Моравске војске јула исте године преузео је Черњајев, а он је у бици код Великог Извора, која је уследила два дана касније, командовао зајечарским трупама, односно левим крилом. Одмах после битке поново је постављен за команданта Тимочке војске. Након извршења наредбе Врховне команде да напусти Зајечар без борбе и после формирања нове јединствене команде Моравско-тимочке војске 8. августа, наводно због лакшег рањавања, смењен је са места команданта. За време примирја (новембар — децембар 1876) био је српски комесар приликом одређивања демаркационе линије. Други српско-турски рат (1877—1878) био је врхунац његове војне и дипломатске каријере. Пре почетка ратних операција постављен је за команданта Моравског корпуса, задуженог за напредовање ка Нишу и пресецање комуникација османске војске на овом подручју. У јануару 1878. учествовао је у операцији око Ниша, наставио напредовање долином Топлице, заузео Куршумлију и био заустављен код гребена Самокова, који је, уз велике губитке, безуспешно и беспотребно покушао да заузме фронталним нападима. У фебруару исте године као специјални изасланик кнеза Милана био је у Главном штабу руске балканске армије у Сан Стефану, у којем су вођени преговори између Русије и Османског царства, са задатком да Србији обезбеди што повољније територијално проширење. После повратка из Сан Стефана унапређен је у чин генерала. У септембру 1878. постављен је за команданта Тимочког корпуса, а крајем 1879. за начелника Главног генералштаба. На тој дужности остао је до доласка напредњачке владе Милана Пироћанца (2. XI 1880 — 3. X 1883) у којој је,

према изричитом захтеву кнеза Милана, обављао дужност министра војног. У овом мандату наоружао је српску војску пушкама Пибодијевог система и покренуо *Службени војни лист* (1881). Дужности је разрешен марта 1882, поново постављен за начелника ГГШ, а годину дана касније постављен је и за команданта Активне војске (разрешен априла 1884). За време рата са Бугарском (1885—1886) био је разрешен дужности начелника ГГШ и командовао је Тимочком војском која је оперисала на видинском ратишту. Остварио је једини успех српске војске у овом рату — у новембру 1885. заузета је Кула и извршен продор према Видину који је држан под опсадом до марта 1886. После проглашења краја ратног стања поново је постављен за начелника ГГШ и почасног ађутанта краља Милана а марта 1887. последњи пут бива разрешен са места првог човека српске војске и постављен за команданта Београда, потом новембра за инспектора пешадије активне војске. Пензионисан је на сопствени захтев маја 1888. Учествовао је у раду Уставотворног одбора 1888. За време Трећег намесништва био је либералски посланик (1890—1892) у првом редовном скупштинском сазиву после усвајања устава из 1888. и активно је учествовао у одбрани интереса краљице Наталије у сукобу са краљем Миланом. Био је председник српског Друштва црвеног крста (1888—1896), председник Савеза стрељачких дружина (1890—1896) и канцелар Краљевских ордена (1894—1896). Био је ожењен Емилијом, ћерком руског државног саветника Платона Симоновића, са којом је имао сина Љубомира. Сахрањен је на Новом гробљу у Београду.

Носилац је више ордена: Бели орао V, III и II реда, Таковски крст са мачевима II реда, Таковски крст V, III и I реда, Златна медаља за храброст, Споменица рата за ослобођење и независност 1876—1878. и Споменица на рат 1885—1886, Орден Франца Јозефа II реда са лентом, Орден Св. Станислава II реда са мачевима, Орден Св. Ане II реда, Орден румунске круне са лентом и Орден румунске звезде II реда са мачевима.

ИЗВОРИ: Шематизам Србије, 1860—1897; Српска зора, 1876, бр. 9, 214; ИРХ, 1878, 448—449; *Дневник Бењамина Калаја 1868—1875*, Београд 1976; *Србија 1878: документи*, Београд 1978.

ЛИТЕРАТУРА: Милан Ђ. Милићевић, *Додатак Поменику од 1888: знаменити људи у српскога народа који су преминули до краја 1900 г.*, Београд 1901, 81—83; Владан Ђорђевић, *Српско-турски рат*, Београд 1907; Владан Ђорђевић, *Историја српско-бугарског рата 1885*, I—II, Београд 1908; Живан Живановић, *Политичка историја Србије у другој половини деветнаестог века*, Београд 1923—1925, I, 274; II, 150, 205, 386; III, 96, 112; *Споменица седмдесетпетогодишњице Војне академије 1850—1925*, Београд 1925, 42, 44, 213; Слободан Јовановић, *Влада Милана Обреновића*, Београд 1934, II, 31, 34, 59, 189, 308; Владимир Ј. Белић, *Ратови српског народа у XIX веку (1788—1918)*, Београд 1937, 76, 78, 89, 92; Јаша Продановић, *Историја политичких странака и струја у Србији*, Београд 1947, 471, 475; В. Стојанчевић, *Мисија генерала Милојка Леуџанина у Сан-Стефану пред закључење руско-турског уговора 1878. године*, ГГБ, 1977, 115—124; *Историја српског народа*, V/1, Београд 1981; VI/1, Београд 1983; *Историја Ниша: од ослобођења 1878. до 1941. године*, Ниш 1984; П. Опачић, С. Скоко, С. Вучковић, С. Ратковић-Костић, *Битке и бојеви у Српско-турском и Црногорско-турском рату 1876—1878 и у Српско-бугарском рату 1885*, Београд 1998; М. Бујас, М. Клеут, Г. Раичевић, *Библиографија српских некролога*, Нови Сад 1998; Б. Ђ. Поповић, Н. Ђ. Марческу, *Начелници Војне академије 1850—2000 (биографије)*, Београд 2000; Велимир Иветић, *Начелници Генералштаба 1876—2000*, Београд 2000; Милић Милићевић, Љубодраг Поповић, *Генерали војске Кнежевине и Краљевине Србије*, Београд 2003; *Владе Србије 1805—2005*, Београд 2005; Момир Самарцић, *Европа и обележавање граница Србије 1878—1879*, Нови Сад 2006.

М. Самарцић

Литвин, Михаел, боксерски тренер и судија, дипломатски службеник (Глазгов, Шкотска, 1895 — Лондон, после 1945)

Још као ученик научио је вештину песничења а док је био у армијској служби, постао је дивизијски првак у лакој категорији. После Првог светског рата радио је у британској мисији у Београду (1919—1930) која је била задужена за организацију железничког превоза. Септембра 1921. учествовао је са више наших и страних приврженика бокса у оснивању професионалног Боксерског клуба „Вожд Карађорђе”, са седиштем у пивници „Бајлони”. У клуб се учланило четрдесетак младића, од којих је део већ био афирмисан у иностранству. Био је тренер и организатор првих јавних мечева (Сајер — Полућа, Загреб 1920; интернационални сусрет у Београду, Душан Полућа — Албин Роз и реванш меч јула 1923. у Загребу; Душан Полућа — Освалд Шмит, Сарајево). Повремено је и судио. Када се 1937. вратио у Београд као службеник Британске амбасаде, затекао је дезорганизирану у боксерском спорту (300 боксера, од којих је само 50 имало лиценцу). Економска криза је погодвала да се боксерски ринг, у жељи свих да дођу до лаке зараде, претвори у циркуску арену. Окупио је око себе групу која је тежила витешкој борби али је публика тражила борбу у којој су се у арени исслужени боксери тукли до изнемоглости. Повукао се са Британском амбасадом пред бомбардовање Београда 1941. у Лондон, где је као пензионер живео и након завршетка рата.

ЛИТЕРАТУРА: Радивоје Марковић, *Пола века југословенског бокса*, Београд 1961, 12—13, 17—18; *Сто биографија. Грађа за енциклопедију физичке културе и спорта уже Србије*, II, Београд 1969, 98; Радивоје Марковић, *Све о боксу*, Београд 1973, 59; Васа Чубриловић, *Историја Београда*, III, Београд 1974, 460; Милојко Тубић, *Југословенски спорт*, Нови Сад 2005, 151—153; Стефан Илић, Слађана Мијатовић, *Историја физичке културе*, Београд 2006, 610—611.

М. Булут

Лифка, Александар Шандор, сниматељ, власник биоскопа (Брашов, Румунија, 20. V 1880 — Суботица, 12. XI 1952)

Пореклом је Чех. Отац Карољ био је власник путујуће менаџерије са разним атракцијама, мајка Ернестина Тихај. Основну школу завршио је у Жатецу близу Прага а средњу школу и вишу електротехнику у Бечу. Камером марке Pathe, купљеном у Паризу, снимио је свој први филм о боравку цара Франца Јозефа и царице Елизабете у летњиковцу Геделеу код Будимпеште. После очеве смрти са братом Карлом основао је путујући биоскоп „Едисон идеал електро-биоскоп позориште” који је прву представу имао у Трсту. После разлаза са братом основао је сопствени биоскоп са којим је гостовао у Риједи, Чаковцу, Љубљани, Бјеловару, Осиеку, Вуковару, Београду, Земуну, Новом Саду, Кикинди итд. У свом програму приказивао је

атрактивне европске филмове различитих жанрова и сопствене снимке. Снимао је репортаже о значајним људима и догађајима. Организовао је и представе за ученике. Експериментишући са филмском траком покушао је да направи колор и тонски филм. У његовом биоскопском програму бар једна трака била је у колору а синхронизовао је и пројектор са грамофоном. Стални биоскоп основао је у Сегедину и Кошицама. У Суботици се настанио 1909. и октобра 1910. отворио први стални биоскоп „Лифка” („Lifka mozi”) а на Палићу биоскоп „Палић-кино” (1913). У Првом светском рату мобилисан је у аустроугарску војску и радио у одељењу за ратну штампу Министарства војске а затим био руководилац биоскопа при Главном дворском штабу (1918). После рата био је представник немачке електро-индустрије АЕГ а руководио представништвом предузећа за прозводњу и промет филмова немачке куће UFA и америчке Universal International у Војводини. Од 1921. био је технички директор „Југословенског филмског д. д.” које је 1922. као „Orient film d. d.” постало његово власништво. Снимио је преко сто филмова али су сачувана 4: *Богојављење* (1912), *Двадесетпетогодишњи јубилеј „Бачке” у Суботици* (1926), *Црквена литија о Брашанчеву у Суботици* (1926), *Прослава у Суботици поводом новог назива државе на дан 13. X 1929. године*, који се чувају у Београду у Музеју југословенске кинотеке. Поред снимања бавио се и фотографијом и израдом дијапозитива. Члан масонске ложе „Слога” био је од 1932. до 1938. Био је ожењен са Ержебет Бек која му је помагала у послу. Нису имали потомака. Сахрањен је на Бајском гробљу у Суботици. Филмски фестивал на Палићу установио је награду за допринос европској кинематографији „Александар Лифка”.

За сниматељски рад од 1907. до 1919. добио је три златне медаље а за приказивачки посао две сребрне медаље.

ЛИТЕРАТУРА: Јанош Бренер, *Лифка, пионир кинематографије*, Суботица 1993; Лидија Мустеданагић, *Развој кинематографије у Војводини, са акцентом на пионирима филма*, Рад музеја Војводине, 2001—2003, бр. 43—45, 147—148; Дејан Косановић, *Филмска прошлост Суботице (1897—1941)*, Руковет, 2002, бр. 1/4, 47—57; Мирко Грлица, *Лифка у „Ориенту”*, Руковет, 2002, бр. 1/4, 58—60.

Ј. Лазић

Лозанић, Сима М., хемичар, универзитетски професор, политичар (Београд, 24. II 1847 — Београд, 7. VII 1935)

Отац Милоје био је срески начелник, мати Ана, рођ. Вељковић. Основну школу, гимназију и Правни факултет (1868) завршио је у Београду а затим студирао природне науке у Цириху. Прешао је у Берлин 1870. и продужио студије код А. В. Хофмана, једног од твораца модерне хемије XIX в. По повратку је у јесен 1872. постављен за професора хемије на Великој школи у Београду, одакле је усмеравао развој хемије у Србији. Након 11 година бављења политиком, када је Велика школа 1905. прерасла у универзитет, постао је први ректор и са тога места руководио успостављањем наставе на универзитету и наставио да предаје хемију до 1924. Научним радом бавио се 50 година. Најзначајнији су му радови из органске хемије и електрохемије. Неке од његових органских синтеза, којима је синтетисао и окарактерисао велики број до тада непознатих супстанци, и данас се цитирају за добијање одређених класа једињења. Најпознатије су електросинтезе, реакције које се врше под дејством тихог електричног пражњења. Неки од његових огледа претеча су за пола века познатог Милеровог експеримента из 1963, у којем се из смеше простих гасова, пропуштањем електричне варнице, добијају аминокиселине, гравидни елементи беланчевина. Највише признање овим синтезама дао је Александар Опарин у књизи *Постанак живота на Земљи* (1957). Као млад хемичар бавио се истраживањем природног богатства земље, испитивао руде, земљиште, метеорите, пољопривредне производе. Пронашао је и утврдио састав три нова минерала (милошин, александролит, авалит). Први је стручно и систематски анализирао минералне воде српских бања и указао на њихову лековитост. Анализирао је до тада неиспитану воду са београдских чесми и бунара, нашао да је вода некавалитетна и нагнао власти на изградњу новог водовода и обнову постојеће водоводне мреже. Са 25 година постао је члан СУД и два пута је биран за председника СКА (1899, 1903). Објавио је 47 радова у иностраним часописима, 84 научна рада у домаћим часописима, 34 стручна рада, 33 расправе и неколико уџбеника (области: неорганска хемија, органска хемија, хемијска технологија) који су млађим генерацијама трасирали пут у модерну науку.

Као министар привреде у владу Ђорђа Симића ступио је јануара 1894. и до 1905. био на различитим политичким функцијама (три пута министар привреде, министар иностраних дела и посланик у Лондону). Као министар привреде аграрним законима који су донесени у његово време (нарочито Закон о потпомагању домаће индустрије) утицао је на развој многих привредних грана и на брзу индустријализацију земље. Активно је учествовао у свим ратовима свога времена. У Првом српско-турском рату 1876. правио је и постављао подводне mine на доњем Дунаву ради спречавања доласка турских бродова из Видина а затим помагао Тимочко-моравској војсци постављајући mine у Ђуниској клисури и околини. У Првом светском рату, после преласка Албаније, активно се укључио у дипломатију. Као члан српске мисије крајем 1917. боравио је у САД ради обезбеђења материјалне помоћи и политичке подршке нашој земљи. Неки његови предлози америчкој администрацији и министру привреде реализовани су после рата. Био је ожењен Станком, рођ. Пачић, и са њоме имао четворо деце (Миљивоје, Ана, Светислав, Јелена).

Одликован је: Орденом Св. Саве III и I реда, Таковским крстом V реда, Орденом Милоша Великог III реда, Сребрном медаљом за храброст, Борачком споменицом, турским Османлија I реда, грчким Спаситељ I реда, холандским Оранж-Насау I реда и Румунском круном I реда.

ДЕЛА: *Хемија са гледишта модерне теорије, Део 1: Неорганска хемија*, Београд 1874; *Анализе београдских и топчидерских пијаћих вода, минералних вода по Србији и српског фосилног угља*, Београд 1886; *Хемијска технологија*, I, Београд 1887; II, Београд 1887; III, Београд 1892; IV, Београд 1894; *Хемија са гледишта модерне теорије, Органска хемија, Део 2*, Београд 1883; *Über die aromatische Dithiocarbamate*, BDCG, 1891, бр. 23, 3021—3028; *Основи агркултурне хемије*, Београд 1903; *Über die Elektrothesen VI*, BDCG, 1911, бр. 44, 312—315; *Note on Dithiocarbazina Acid*, JCS, 119, 1921, 763—765;

ЛИТЕРАТУРА: Вукић Мићовић, *Сима М. Лозанић*, ГХД, 1935, бр. 6, 72—73; Снежана Бојовић, *Хемија у Србији у 19. веку*, Београд 1982, 202; Снежана Бојовић, *Сима Лозанић у српској науци и култури*, Београд 1993; Снежана Бојовић, *Сима Лозанић*, Београд 1996; Снежана Бојовић, *Живот и дело српских научника*, I, Београд 1996, 199—263.

Локот, Тимофеј Васиљевич (Локоть, Тимофей Васильевич), инжењер агрономије, универзитетски професор (Борзна, Украјина, 31. I 1869 — Земун, 25. VII 1942)

Рођен је у породици козака. Диплому инжењера агрономије стекао је на Кијевском универзитету "Св. Владимира" и Московском пољопривредном институту, након чега је једно време стажирао ван Русије. По повратку у Русију 1896. постао је директор Пољопривредно-аграрне станице у Полтави. Бавио се селекционирањем, докторирао 1899. и од 1902. био доцент на Кијевском универзитету. Професор пољопривреде и шумарства на Новоалександријском пољопривредном институту у Харкову био је 1912. Бавио се и политиком. Основао је умерено десничарски лист *Киев* (1910—1911). Учествовао је 1921. на монархистичком Конгресу економске обнове Русије у Бад-Рајхенхал у Баварској, на којем је наступио с извештајем о аграрном питању и рефератом о револуцији и идеологији руског монархизма. Бавио се и питањима етике полова. Емигрирао је 1920. у Краљевину СХС. Као професор на Пољопривредно-шумарском факултету у Београду (1920—1938) предавао је Науку о производњи крмног биља, Ратарство, Ливадарство, Културу пашњака. Бавио се и селекционарством. Основао је Институт за пољопривредне машине и оруђа, био члан комисија за одбрану докторских дисертација и сарађивао у пољопривредној периодици. Био је члан Српског пољопривредног друштва. Прихватио се учешћа у раду Руског иностраног црквеног сабора у Сремским Карловцима. Добитник је више одликовања. Писао је и под псеудонимима Черниговец и Т. Васиљев. Сахрањен је на Новом гробљу у Београду. Син Василиј Тимофејевић Локот био је писац и користио псеудоним А. Зорић.

ДЕЛА: *Влажность почвы в связи с культурными и климатическими условиями*, Санкт-Петербург 1898; *Классицизм и реализм*, Москва 1903; *Первая дума: Статьи, заметки и впечатления бывшего члена Гос. Думы*, Москва 1906; *Политические партии и группы в Государственной думе: Характер и причины полит. бессилия Первой думы: Возможен ли характер и задачи Второй думы*, Москва 1907; *Усвоение минеральных веществ растениями*, Санкт-Петербург 1907; *Как устроить сельскохозяйственные опыты*, Москва 1908; *Бюджетная и податная политика России*, Москва 1908; *Вопросы половой этики и любви*, Санкт-Петербург, Москва 1909; *Основы частного земледелия*, Санкт-Петербург 1910; *Мысли педагога о реформе школы*, Санкт-Петербург 1912; *Сельскохозяйственное законоведение*, Петроград 1915; *Завоевания революции*, Беч 1921; *Завоевания революции и идеология русского монархизма*, Берлин 1921; *Смутное время и революция*, Берлин 1923; *Решен ли аграрный вопрос в России?*, Београд 1929; *Ливадские травы и их выбор*, Београд 1926; *Менделизм и селекция*, Београд 1930; *Специјално ратарство: њивске културе Југославије: индустриске биљке*, Земун 1937.

ИЗБОР: Елетронски каталог, Российская государственная библиотека.

ЛИТЕРАТУРА: А., *Локот Тимофеј Васиљевич*, НВ, 26. VII 1942, 6; *Руска емиграција у српској култури XX века*, II, Београд 1994, 274; В. А. Мысляков, *Русская интеллигенция: Автобиографии и библиографические документы в собрании С.А. Венгерова*, Санкт-Петербург 2001; А. А. Петрова, *Профессор Т. В. Локоть: Путь русского националиста*, ИМВ, 2003, 75—80; Вадим Никитич Чуваков, *Незабытые могилы*, IV, Москва 2004.

В. М. Николић

Лубарда, Петар, сликар (Љуботињ код Цетиња, 27. VII 1907 — Београд, 13. II 1974)

Најстарије је од шесторо дјете официра Ђура И. Лубарде и Марије М. Вујовић. Од оца који се бавио и дрворезбарским пословима, и ујака Блажа Вујовића, руског ђака који се бавио иконописом и пројектовањем мостова и цркава, наслиједио је склоност према пластичком обликовању. Основну школу похађао је у Љуботињу, на Цетињу и у Херцег Новом (1914—1919). Уз ова рана школска искуства везана су и прва сјећања на „цртање оловком“, „урезивање шара“ у камену и настајање првих акварела у Херцег Новом. Гимназију у Херцег Новом, Сплиту, Сињу и Никшићу похађао је од 1919. до 1924. Током школовања стиче и прве озбиљније представе о сликарству од Јована Лубарде, рођака и професора цртања у никшићкој гимназији. Овдје је 1925. приредио и прву самосталну изложбу, коју биљеже локалне новине, и исте године уписао Уметничку школу у Београду. Упркос наклоности професора, послје свега три-четири мјесеца напушта школу, 1926. одлази у Париз и кратко похађа Académie des Beaux-Arts, али и ову школу брзо напушта. Обилази музеје, галерије, музејске депое, атељеа париских умјетника, упознаје критичаре и ради у отвореним атељеима. Први пут се сусреће са великим дјелима и умјетницима прошлости. Открива Сезана и његову „другачију“ умјетност. И први сусрет са дјелима наших средњовјековних зографа доживио је у Паризу, гдје је у излогу једне књижаре видио отворену књигу посвећену нашим фрескама. Почине да сакупља књиге и репродукције фресака из разних цркава и манастира и да учи на примјерима старих мајстора. У Југославију се враћа 1932. и остаје до 1938. Живи у Београду, али веома често борави у Црној Гори, и по неколико мјесеци, као и у Далмацији, и у сразу „природних призора“ и „унутрашњег доживљаја“ настају његова антологијска предратна дјела. Често посећује своју породицу која је од 1932. до 1940. живјела у Руми. У први брак ступа 1933. са Јеленом Јовановић, својом париском сапутницом. Поново одлази у Париз 1938. и остаје до 1940. За то вријеме путује по Шпанији, Њемачкој, Тунису, Алжиру и Египту. Заробљен је одмах након шестоаприлског напада и окупације Југославије. Ратне године од 1941. до 1943. проводи као војни заробљеник у логорима у Аустрији и Италији. До депортације у логоре извјесно вријеме био је заточен у Крагујевцу. По изласку из заробљеништва разилази се са првом женом. Током 1945. комунистичке власти стријељају му оца, потпуковника Војске Краљевине Југославије. Исте године постављен је за ванредног професора на Академији ликовних уметности у Београду. Усред релативно кратке епохе идеолошког пуританизма (1945—1950), као наводни представник „формалистичке школе“, заједно са Милом Милуновићем уклоњен је 1946. са београдске Ликовне академије и упућен на службу на Цетиње. Исте године ступа у брак са Вером Протић, студенткињом Ликовне академије у Београду. На Цетињу је најприје био професор, а од јануара 1947. први директор Умјетничке школе. Један је од оснивача УЛУЦГ (1946) и други по

реду његов председник. Током 1948. обилази манастире у Македонији и Србији, у којима је управо тада рађена конзервација фресака, што ће знатно утицати на карактер његовог сликарства у кључном модернистичком периоду. У Београд се вратио 1950. и у њему остао до краја живота. Током педесетих и шездесетих година често је путовао у иностранство због излагања, а најдуже, шест мјесеци, током 1963. студијски борави у Индији као гост индијске владе. Дописни члан САНУ постао је 1959, а редовни 1961.

Најранији сачувани рад, *Портрет старца*, из 1924, као и *На бунару*, из 1925, из периода адолесценције, свједоче тек о постојању елементарног ликовно-миметичког дара будућег умјетника. О развоју овога дара говоре најприје његови радови из париског периода *Црвени пејзаж*, *За столом*, *Пејзаж с фењером* и *Мртва природа* (1927), затим *Нага жена* (1928) и *Циганка* (1928) и нешто каснији *Плави излог* (1930), *Мотив са Марне* (1931), *Малакоф-Париз*, *Мотив из Дарданела* (1932). У њима је видљиво његово нестабилно и еклектичко рано умјетничко искуство које се колеба између миметичке коректности и различитих облика деформација лика, као једне од важних особина унутар повијести европскога модернизма. Овај први париски период обиљежен је и озбиљнијим излагачким наступима: већ 1927. први пут излаже у Salon des Indépendants (Салон независних) у Паризу, а прву професионалну самосталну изложбу има 1929. у Casa dell' Arte Bragaglia у Риму. По повратку у земљу (1932) активно се укључио у умјетнички живот земље и током четврте деценије имао три самосталне изложбе у Београду (1933, 1934. и 1937), редовно учествовао на Пролећним изложбама сликарских и вајарских радова југословенских уметника (1933—1940), на Јесењим изложбама сликарских и вајарских радова београдских уметника (1935—1939), излагао у Југословенском павиљону на Свјетској изложби у Паризу (1937), као и на Интернационалној изложби сликарства у Хагу (1939). Члан Друштва српских уметника „Лада” постао је 1938. Управо током овог међуратног периода регистар тема и жанрова у његовом сликарству је најшири: осим пејзажа и портрета, слика ентеријере, мртве природе и жанр сцене. Иако је принцип поштовања миметичности заједнички именитељ за све радове настале у овом периоду, умјетников пластички језик истовремено је и разнолик. Након „париске” еклектике, у првим годинама по повратку у земљу његов језик, иако обиљежен нешто слободнијим карактером потеза, упрегнут је у артикулисање слике на принципу индиференције знака, гдје је слика у највећој мјери тек одређена представа предмета, која најприје подразумева одређене технике представљања (*Прљине куће*, *Груда*, *Портрет Црногорца*, све из 1933). Током дужег боравка у Црној Гори 1934. настају прве слике које, с ону страну технике представљања, садрже видљиву густину и акумулацију одређеног симбола. Предмет, сада већ најчешће пејзаж, постаје полазиште, спољашње формално гнијездо око којег се гради одређена унутрашња визија и патетична, епско-драматична слика свијета (*Из Црне Горе [Доње Поље]*). Око 1935. привремено напушта ову концепцију и методично се посвећује развијању слике која открива потпуно дедраматизовани свијет чисте површинске оптике. Тада настаје низ пејзажа (*Дубровник*, *Црногорско приморје*, *Грушки залив*, *Предио из Будве*, све из 1935, *Будвански залив*, 1936) као и фигура и портрета (*Дјечак с лађе*, *Портрет Др Душана Кусовца*, обје из 1935). Већ током 1936. умјетник се „враћа” концепцији слике која се гради на патетичном доживљају и драмској визији свијета. Ове и наредне године настају његови најзрелији и проблемски најзанимљивији предратни пејзажи, као и низ слика са другим мотивима: *Предио из Улицыа*, *Мотив из Црне Горе*, *Предио с рушевинама*, *Мртва природа с фазаном*, све из 1936, *Вирпазар*, *Ријека Црнојевића*, *Предио с каменим мостом на Зети*, *Сремски предио*, *Жабљак на Скадарском језеру*, потом *Црква Св. Влаха*, *Руже*, и друге, све из 1937. Ових година поново је боравио у Црној Гори, гдје слике поново настају у „драматичном” сусрету умјетника са тамним ликом завичајних предјела. Његов пејзаж управо у ово вријеме постаје „канонски”: концепцијски заокружен, пластички компактан, симболички згуснут. Иако још ухваћена у миметичком парадоксу, слика као да се заправо већ сада гради, од материје, природно, као што је и свијет од материје саздан. Драмско осјећање, у безљудном, безмало митском пејзажу, подстиче и храни општа покретљивост пластичких елемената на слици: приказ је увијек децентриран и „заљуљан”, линије су неправилне, блиске начину на који их употребљавају сликари примитивисти, материја је гибљива и тешка. У општем тамном драмском тону предио постаје „апстракција”, иконички образац трагичног универзума. Подстакнута оним што се слуги испод видљиве опне свијета, сликарска плоха постаје поприште драме, а сликарски језик све више отргнут од модела којег би да опонаша. Зато и *Сремски пејзаж*, и *Глава сељака*, и *Катедрала Св. Влаха*, и *Руже*, настале у исто вријеме, носе исти немир и имају исти, или сродан карактер пластичке структуре, и умјетник више води рачуна о интерном животу слике него о њеним илузивно-миметичким функцијама. Епску самоћу пред лицем природе у овим годинама прати згуснута егзистенцијална самоћа затворених простора у којима настају „скраћени” пејзажи: мртве природе, ентеријери, цвијеће, призори мртвих животиња. Над стварима и мртвим бићима лебди сада дух одсуства, празнине, самоће, као фатални memento mori. И у овом сликарству могуће је установити његова различита формална интересовања: од чисте оптичке структуре слике, у којој су објекти опет децентрирани, као у *Мртој природи с фазаном* (1936), на објема *Ружама* (1937) и *Фикусу* (1940), или *Мртој природи са бијелом чинијом* (1940), преко наглашеног маркирања субјекта гледања и удвајања нивоа стварности на слици *Ентеријер* (1938), до различитих начина на који се предмет чисто сликарски материјализује. Међутим, психомиметички условљени доживљаји ових приказа подстичу нелагоду и откривају њихову притајену симболику. Тако бијеле плахте на којима су положена тијела у *Закланом пијетлу* и *Фазану* (1940) постају сабласни носачи смрти, док одвратност и бруталност приказа умртвљене материје у *Закланом јакњету* (1940) неизбежно евоцирају клање и слуге надолazeћу катастрофу. Као ратни војни заробљеник (1941—1943), у њемачким логорима не престаје са умјетничком активношћу. Више десетина сачуваних цртежа, акварела, гвашева и понеко уље, откривају врлине и карактер основних умјетникових дарова, али и веома очувану знатнијељу и интересовање за формално-обликовни карактер сликовне представе, који надилaze окупну суспензију животне „нормалности” и перманентну опресију у амбијенту логорске изолације. Већину ових радова обавија аура дубоке потиштености и резигнације, осјећања одсутности, празнине и пустоши. Одмах послуге рата активно се укључује у умјетнички живот земље, учествује на најзначајнијим колективним изложбама приређеним у земљи и иностранству: на Изложби посвећеној Сремском фронту (1944/45), на Првој и Другој изложби УЛУС-а (1945), те на изложбама Савремено југословенско сликарство (1945), Сликарство и вајарство народа Југославије (1946—1948), I изложба УЛУЦГ (1946), II и III

изложба УЛУЦГ (1948), Прва изложба Савеза ликовних умјетника ФНР Југославије, IV изложба УЛУЦГ (1949) и на изложби у националном павиљону ФНР Југославије на Венецијанском бијеналу (1950). Управо током овог периода његова умјетност ломи се између поштовања хетерономних идеолошких налога и аутономне самоповијести умјетничке форме. Хетерономији иде у сусрет извјестан број цртежа са ратном тематиком (*Рањеник*, *Рањени партизан*, оба из 1945; *Партизан на одмору*, 1946), као и слика које рат евоцирају према једном наглашеном, исувише артифицијелном симболичком кључу, ослоњеном на формалне узорне велике умјетности прошлости (*Патње народа*, 1944/45; *Бомбаши*, 1945; *Сјећање на 1941*, 1947). Премјештање у Црну Гору и нови сусрет са њеним пејзажом за њега је био веома плодноносан и већ од 1947, у низу радова, прије свега пејзажа (*Црногорска брда*, *Црна грета*, *Порушено село Чекање*, *Са Ријеке Црнојевића*, *Доњи Крај*, *Из околине Цетиња*, све из 1947), или његових деривата (серија слика са наровима, 1948—1951), његова умјетност се враћа аутономном самоповјествовању, укључујући и оне радове чија би иконографија могла да се тумачи као ход у сусрет апологији нове стварности у новоме друштву (*Вагонет*, 1948; *Устанак [Јуриш]*, 1948; *Жетва—вршидба*, 1949; *Мотив са Приморја*, 1950). У сусрету са црногорским пејзажом поново проналази његову митску, драматичну, примордијалну димензију, сада исказану иновираним ликовним језиком у којем, с ону страну имитативних механизма, превладаваних и извјесном „надреализацијом”, онеобичавањем, „увећањем” и деформацијом обрису призора из природе, доминира свјетлост као еманација чисте бојене материје. Овом језичком заокрету погодовало је и методичко обраћање традицији, најприје фреско-сликарству, којем се изнова посвећује током обиласка манастира у Македонији и Србији 1948. Од фреско-сликарства преузима идеју посне, „зидне” материје боје, те идеју великог формата слике као најпримјеренијег иконичког супстрата „велике стварности”. Током шесте деценије XX в. његова умјетност достиже врхунац, особито од 1951. до 1956, његова не само умјетничка већ и друштвена слава расте, као што нараста и његова међународна умјетничка репутација. У Београду (1951), Паризу (1952, 1954), Лондону (1955), Титограду (1958), Љубљани (1959/60), приређене су самосталне изложбе, а истовремено излаже на низу колективних изложби од којих су значајније: Самостални (1951—1954); 70 сликарских и вајарских дјела из времена 1920—1940 (1951); II бијенале савремене умјетности (1953, Сао Паоло); Пола вијека југословенског сликарства (1953, 1954); 60 Tableaux de la peinture Yougoslave (у 13 европских, азијских и афричких градова, 1953—1955); Изложба шесторице југословенских умјетника (1955); III бијенале савремене умјетности (Токио, 1955); Сувремено сликарство Југославије (Дубровник и Љубљана, 1956; у 11 европских градова, 1956—1958); 50 Ans d'Art moderne (Брисел, 1958). Изложба у Умјетничкој галерији УЛУС-а у Београду током маја 1951. сматра се историјском прекретницом, „преломом” у умјетничком животу у нашој земљи, који је de facto означио раскид са праксом и теоријом „социјалистичког реализма”. Међу изложеним радовима новине су биле највидљивије у следећим сликама: *Суво дрво*, из 1950, *Камена пучина*, *Зубата стијена*, *Квргава стијена*, *На кућу ти гавран пао*, *Црна Гора*, *Дурмитор*, *Битка на Вучјем долу*, *Фантастични предидо*, све из 1951. Већина слика настала је кроз неку везу са природом, пејзажом или његовим дериватима. Пејзаж сада више није пејзаж, већ псеудо-пејзаж, односно мета-пејзаж. Од сусрета са стварним пејзажом сада је сачуван само доживљај, а формални лик слике обликује се кроз поступак који све више иде у правцу мутације форме и ослобођене асоцијације, афирмишући аутономно поље слике, специфичну грађу од које је само она саздана. Нови сликарски језик, кроз увећане и драматизоване обрису, указује на неки дубљи доживљај свијета, на његову „драматичну” повијест, на елементарну стихију и снагу природе. Охрабрен јавним успјехом изложбе, особито прихватањем оних радова у којима је био видљив потпуно нови сликарски језик, разрађиван још од 1947, сада слика искључиво у духу овог новог језика, у критици најчешће именованог као „асоцијативна апстракција”. Слике: *Ноћ у Црној Гори*, *Клевета*, *Челуст* (1951), *Фосил*, *Жега*, *Медитеран*, *Бик и Мјесец*, *Гуслар* (1952), *Косовски бој*, *Коњи*, *Риба*, *Завијање вука* (1953), *Између дана и ноћи* (1953) и низ других представљају апогејска остварења у његовом опусу. Слика настаје „иза” видљивог свијета, предмет у њој каткад се само слуги, или је сасвим мутиран и деформисан до мјере која његов природни лик компромитује, а његов сликарски уздиже до једине важности. У артикулацији новог сликарског језика, као и у многим случајевима током повијести модернизма, необично важну улогу и овдје је имало откривање различитих потенцијала домаће трибалне културе: митови, легенде, бајке, усмена предања, а изнад свега, особито у циклусу слика посвећених биткама из националне историје (*Битка на Вучјем долу*, *Гуслар*, *На кућу ти гавран пао*, итд.), епска народна поезија. Цијело ово наслеђе постаје „грађа” из које се сада храни фантазам умјетника, док се, истовремено, сâм његов пластички језик наслања на „примитивизам” ликовног језика различитих облика трибалног стваралаштва, укључујући тврдоћу и сировост, тешку и трому линију облика на средњовјековним стећцима. Око 1956. карактер његове умјетности се мијења, статус предмета и облика на површини платна, концепција простора, боја добија нову структуру. Већ у називима нових слика: *Јесен*, *Лет*, *Ноктурно* (1957); *Јутро*, *Ватра*, *Сјенка*, *Крик*, *Ноћни лептир*, *Елегија*, *На морском дну* (1958); *Пустињски вјетар*, *Ведрина*, *Свечаност*, *Пожар* (1959) итд., видљиво је да се интересовање умјетника помјера од епске визије ка апстрактном садржају. Сада за сликара свијет више није чврсто усидрен, као у претходном периоду, у којем је ово усредиштење наслоњено и на дубоку везу са срећно откривеном традицијом, свијет за њега као да постаје децентриран, рашчворен, нејединствен, расут и свеприсутан. Пластичка структура слике сада је ослобођена тешке зидне материје, која је уступила мјесто лакшој, вибрантнијој материјалној структури, која почиње да се расипа и шири према ивицама платна. У њу се вратио простор заснован на „палимпсестној” природи пиктуралне грађе. Тако се простор сада појављује као нека врста „плошне дубине” кроз коју просијава бјелина сликарске материје, као превој између материјалног и нематеријалног, иза којег вреба његово необично и помало неочекивано задирање у појам „ништавила”, настало у замршеним круговима његових размишљања о материји и антимаерији, о видљивом и невидљивом, о апстрактном и реалном.

За живота је имао осам самосталних изложби у Београду (1961—1971), од којих је свакако најзначајнија велика ретроспектива у Музеју савремене уметности, затим у Риму (1962), Њу Делхију и Бомбају (1963), као и у Нишу, Скопљу (1963), Титограду, Цетињу, Крагујевцу (1968), Крагујевцу, Опову (1969), Сомбору, Врбасу (1970), а од многобројних колективних најзначајније су: у југословенском павиљону у Венецији, на XXX венецијанском бијеналу (1960); *Artisti jugoslavi* (Милано, Рим, Торина, Болоња, 1960); Југословенско сликарство XIX и XX вијека (Титоград, 1961); I београдски

тријенале југословенске ликовне уметности (Београд, 1961); *L'Art contemporaine Yougoslave* (Париз, 1961/62); *L'arte contemporanea in Jugoslavia* (1962, Рим, Бари, Милано, а потом Стокхолм и Осло); Сувремена српска умјетност (послијератни период; Загреб, 1964); 60 слика из збирке Музеја савремене уметности (Београд, 1967); Надреализам — социјална уметност (Београд, 1969); Београдски тријенале југословенске савремене уметности (1970); Четврта деценија. Експресионизам боје — поетски реализам (Београд, 1971); *L'art en Yougoslavie de la préhistoire nos jours* (Париз, 1971); Савремена српска уметност (Скопље, 1972); Савремена црногорска ликовна умјетност (1972, Рим, Бари; 1973, Хаселт, Шарлоа, Турне, Париз, Загреб). Радови изложени на Венецијанском бијеналу 1960. (*Јесен, Змај, 1957; Рањена птица, Лагуна, Коридо, Крик, 1958; У арили, Пламен, Пустински вјетар, Лет, Nocturno, 1959; Минотаур, Плава птица, Лет у простор, Ноћни лептир, Византијска елегија, Ноћ у Црној Гори, Композиција, 1960*) сумирали су другу половину шесте деценије: трагови „предмета” као да су овдје у ствари бијели фрагменти са његових слика из времена 1951—56, који се, сада растјелешњени, ослобођени и извађени из тешке линеарне арматуре, најприје прегрупишу а затим покрећу из средишта према ивицама платна, лебдећи у неодређеном простору. Други тип слика из ових година показује како су оне засноване на поступку „преузимања” структуралних елемената са површине неке камене плоче, па тек потом на артикулацији самородне и суверене сликарске грађе. Са ријетким изузетцима, у овим каменним реминисценцијама увијек је сачувана нека веза са природним свијетом (*Стијена, 1960; Укрштени путеви, 1961; Структура стијене, 1962; Златна стијена, 1964*). У хибридном дијалогу са „лирском апстракцијом”, „ташизмом”, „енформелом”, радови из овог времена доиста понекад лебде на самој иници ових језика, али његова драмска, епска природа као да није пронашла начин да се у овим медитативним језицима до краја реализује, да сликарско платно претвори у „луко поље збивања и извршења”. На трагу неких радова из педесетих година, већ од раних шездесетих настаје серија дјела у којима доминира црвена позадина на којој су расути фрагментирани ликови бића или појава у црном или сивом бојеном регистру (*Ватрени змај, Сунце, Сунчани змај, 1962; Жар-птица, Корали, 1963; Ватра, Сунце, 1965; Бик, 1966; Прометеј, Ватрени зид, 1967*). Под утицајем вишемјесечног боравка у Индији током 1963, у додиру са овим непознатим свијетом и његовом другачијом културом, налази нови подстицај и у његово сликарство улазе представе неких до тада њему непознатих бића, фантастични крилати бестијаријум, а нешто потом свијет се симболички мапира, у виду зодијачких знакова (серија слика настала од 1967. до 1969), у покушају да се докучи загонетка појма судбине. Током цијелог поратног раздобља његова умјетност је у „дослуху” са ширим друштвеним пољем, како непосредним социо-културним околностима југословенског друштва, тако и са општим духом времена и конкретним цивилизацијским прегнућима. Постаје „модел” аутентичног модерног умјетника, који повезује нови сликарски језик са специфичностима локалне традиције и управо због тога бива официјелно „пласиран” на међународну умјетничку сцену. Држава од њега не само откупљује, већ и наручује слике, најприје *Косовски бој* (1953), потом монументалне зидне слике у згради југословенске Владе: *Пут у космос* (1962); *Велика штафета људског разума* (1965); он државу „слави” опјевавајући њене ратне битке (*Сутјеска, 1956*), или њене поратне радне подвиге (*Индустријализација, Прометеји новог вијека, 1959*), испољава најдубљу друштвену солидарност поклањајући 26 радова граду Скопљу након разорног земљотреса 1963, или посвећујући 27 радова сјећању на масакр родољуба у Крагујевцу 21. октобра 1941, које опоручно дарује овоме граду. У исто вријеме се одлучно противи и диже глас против рушења Његошеве капеле на Ловћену и подизања Мештровићевог споменика (1969).

Већ од раних педесетих, као и током шездесетих година XX в., доживљава и међународно уважавање, не само захваљујући изложбама које иницирају стратегији југословенске културне политике, већ и кроз текстове које о њему пишу значајна имена иностране критике, попут Жана Касуа, Шарла Етијена, Емила Лангија, Ђулија Карла Аргана, Ањес Амбер (у књизи *Савремени сликари*, Париз 1964), као и објављивањем репродукције његове слике *Медитеран*, из 1952, у првом издању књиге Херберта Рида *Кратка историја модерног сликарства* (Лондон 1959). Једно од најреферентнијих међународних признања представља излагање у оквиру Свјетске изложбе ЕХРО у Бриселу 1958, у Palais International des Beaux-Arts, на изложби „50 година модерне умјетности”. Одмах након смрти, 1974, у Београду и Скопљу организоване су меморијалне изложбе његових радова, а након тога велики број различитих тематских изложби. Најважније су свакако ретроспективне изложбе у Сарајеву и Љубљани (1978), те велике ретроспективе у Цетињу (2007) и Београду (2008) поводом обиљежавања стогодишњице умјетниковог рођења. Повремено је писао текстове из области ликовне критике и објављивао их у периодици (*Правда, 1939—1940; Омладински покрет, 1959; Књижевне новине, 1951; Борба, 1953*).

Добитник је награде Grand Prix на Свјетској изложби у Паризу (1937), I награде на интернационалној изложби сликарства у Хагу (1939); I савезне награде ФНР Југославије, Београд (1948); I републичке награде НР Црне Горе (1948. и 1949); Интернационалне откупне награде на II бијеналу у Сао Паолу (1953); Награде на III бијеналу у Токију (1955); Октобарске награде града Београда (1955); Националне награде Гугенхајм, Њујорк (1956); Седмојулске награде СР Србије, Београд (1964); Награде АВНОЈ-а, Београд (1966); I награде цетињског Ликовног салона 13. новембар, Цетиње (1967); Спомен-плакете града Београда (1969); Умјетничке повеље Рабиндранат Тагоре, Калкута (1970); Награде Хердрове фондације, Беч (1972); Награде Johann Gottfried von Herder, Беч (1973).

ДЈЕЛА: *Пејзаж с фењером, За столом (Два дјечака), Црвени пејзаж, Мртва природа*, све 1927, МСУБ; *Нага жена*, 1928, СЗПБ; *Плави излог*, 1930, СЗПБ; *Мотив са Марне*, 1931, НМБ; *Мотив из Дарданела*, 1932, АД Синтелон, Бачка Паланка; *Малакоф, Предио из Книна*, обје 1932, НМБ; *Покајање*, 1932, МСУБ; *Прљине куће*, 1933, АД Синтелон, Бачка Паланка; *Груда*, 1933, НМБ; *Црногорац*, 1933, МСУБ; *Из Црне Горе (Доње Поље)*, 1934, НМБ; *Носач*, 1934, НМБ; *Портрет Др Душана Кусовца, Дјечак са лађе, Предио из Будве* (све 1935), НМБ; *Грушки залив*, 1935, ГМС; *Будвански залив*, 1936, НМБ; *Продавац поморанци, Мртва природа с фазаном*, обје 1936, МСУБ; *Мотив из Црне Горе*, 1936, УГБиХ; *Мотив из Улицња, Рак*, обје 1936, СЗПБ, Нови Сад; *Предио с рушевинама, Предио из Улицња*, обје 1936, НМБ; *Шинтар*, 1936, МСУБ; *Мртва природа*, 1936, НМКГ; *Глава сељака*, 1937, НМЦГ; *Катедрала Св. Влаха, Ружје, Шинтар*, (све 1937), СЗПБ, Нови Сад; *Предио из Руме, Ријека Црнојевића, Предио с каменом мостом на Зети* (све 1937), НМБ; *Сремски предио*, 1937, ГМС; *Ружје*, 1937, УГБиХ; *Жабљак на Скардарском језеру*, 1937, Fonds national d'art contemporain, при Центру „Жорж Помпиду”, Париз; *Ентеријер*, 1938, НМЦГ; *Мртва природа*, 1939, СЗПБ; *Закљано јагње*, НМБ; *Мртва природа с арматуром*, 1941, МСУБ; *Драча*, 1942, НМЦГ; *Логорски циклус*, 1941—1943, око 50 радова у НМЦГ; *Патње народа*, 1944—1945, МСУБ; *Бомбаи*

(*Јуриш*), 1945, Радионица душе, Београд; *Сјећање на 1941*, приватна збирка, Београд; *Црна греда, Порушено село Чекање, Цвијеће у вази*, све 1947, НМЦГ; *Вазонет, Шипак у цвату, Порушено село Чекање*, све 1948, НМЦГ; *Цеста (Мотив из Црне Горе)*, 1948, Влада Србије, Београд; *Устанак (Јуриш)*, 1948, Влада Србије, Београд; *Жетва — вршидоба, Пут ка Ријеци Црнојевића, Брда, Стијене, Црна греда*, све 1949, НМЦГ; *Почетак зидања моста код Зете, Из околине Цетиња*, обје 1949, НМБ; *Нарови*, 1949, МСУБ; *Са Скадарског језера*, 1949, МП; *Композиција (Мотив) са приморја, Битка на Вучјем долу, Црногорска брда, Брајићи*, све 1950, НМЦГ; *Полип*, 1950, МСУБ; *Композиција у сивом — Стијене*, 1950, Влада Србије, Београд; *Кергава стијена*, 1951, АД Синтелон, Бачка Паланка; *Дурмитор*, 1951, Влада Србије, Београд; *Камена пучина*, 1951, НМБ; *Фантастични предидо*, 1951, МСУБ; *На кућу ти гавран нао, Суво дрво*, обје 1951, АД Синтелон, Бачка Паланка; *Зубата стијена*, 1951, приватна збирка; *Ноћ у Црној Гори*, 1951, НМЦГ; *Клевета*, 1951, приватна збирка, Београд; *Кергава стијена*, 1952, Влада Србије, Београд; *Гуслар*, 1952, МСУБ; *Медитеран, Жега, Бик и Мјесец*, све 1952, МСУБ; *Фосил*, 1952, АД Синтелон, Бачка Паланка; *Косовски бој* (зидна слика), 1953, Влада Србије (зграда Председништва Србије), Београд; *Косовски бој, Коњи*, 1953, МСУБ; *Косовски бој*, 1953, МСУБ; *Између дана и ноћи*, 1953, НМЦГ; *Мотив из Бразила II*, 1955, МСУБ; *Венеција*, 1956, МСУБ; *Сутјеска*, 1956, Скупштина Црне Горе, Подгорица; *Јутро (Поглед с Ловћена)*, 1958, НМЦГ; *Прометеји новог вијека*, 1959, Дом синдиката, Београд; *Буђење Африке*, 1959, МИЈ; *Звук, Мотив из Боке*, обје 1960, МСУБ; *Стара тврђава (Космач)*, *У простору*, обје 1960, МСУБ; *Морско дно, Укрштени путеви*, обје 1961, НМЦГ; *Пут у космос*, 1962, Влада Србије, Београд; *Сунчани змај*, 1962, МСУБ; *Сунце*, 1962, МСУБ; *У дубинама, Жар птица, Индијска ноћ, Корали*, све 1963, МСУБ; *Са Индијског океана*, 1963, НМЦГ; *Мачак (Добродошљак)*, 1964, приватна збирка, Београд; *Корална стијена*, 1964, МСУБ; *Велика штафета људског разума*, 1965, Влада Србије, Београд; *Зелени змај*, 1965, МСУБ; *Сунце*, 1965, НМЦГ; *Бик*, 1966, НМЦГ; *Ватрени змај*, 1966, МСУБ; *Лет ка сунцу*, 1966, МСУБ; *Прометеј*, 1967, МИЈ; *Прометеј, Бик, Ватрени зид*, све 1967, НМЦГ; *Композиција у црвеном*, 1967, Влада Србије, Београд; *Сенке на зиду*, 1967, МСУБ; *Доста крви, доста убијања!*, 1968, Музеј 21. октобар, Крагујевац; *Зодијак (Рак)*, 1968, МГБд; *Зодијак (Дјевица)*, 1968, НМЦГ; *Први српски устанак*, (1969—1971), Умјетничка колекција САНУ, Београд; *Мотив из средњег вијека*, 1969, МСУБ; *Зелени бик*, 1969, умјетничка колекција САНУ, Београд; *Сумрак Ловћена*, 1970, МГБ; *Рађање језера*, 1971, МГБ; *Зора над Београдом*, 1972, МГБ; *Залазак сунца у Бару*, 1972, МГБ; *Први српски устанак*, 1973, приватна збирка, Београд.

ЛИТЕРАТУРА: Н. Ј. [Растко Петровић], *Млади Црногорац Петар Лубарда излаже у Београду*, Политика, 17. V 1933; Н. Ј. [Растко Петровић], *Пејзажи Петра Лубарде и један псеудо-дадаиста*, Политика, 6. IV 1934; Тодор Манојловић, *Изложба Петра Лубарде*, СКГ, 1934, бр. 8, 615—616; Исидора Секулић, *Предели Петра Лубарде*, УП, 1938, бр. 4, 120—121; *Лубарда*, каталог изложбе у Галерији УЛУС-а, Београд 1951; Миодраг Б. Протић, *Петар Лубарда*, Уметност, 1951, бр. 3, 57—58; Момчило Стевановић, *Изложба Лубарде, Милосављевића и Аралице*, КН, 1951, бр. 22; Мића Башичевић, *Лубарда данас*, ЧП, 15. II 1954; Миодраг Б. Протић, *Петар Лубарда*, у: *Савременици, ликовне критике и есеји*, Београд 1955, 118—142; Лазар Трифуновић, *Уметност Петра Лубарде*, Израз, 1960, бр. 11—12, 437—436; *Лубарда*, каталог ретроспективне изложбе, Музеј савремене уметности, Београд 1967; *Лубарда*, Галерија САНУ, Београд 1969; Миодраг Б. Протић, *Нова садржина света*, НИН, 3. III 1974; Драгош Калајић, *Петар Лубарда — државни сликар*, Дело, 1974, бр. 4, 421—428; Миодраг Б. Протић, *Петар Лубарда (1907—1974)*, Уметност, 1974, бр. 37, 7—10; Лазар Трифуновић, *Белешке о сликарству Петра Лубарде*, Дело, 1974, бр. 4, 407—420; Олга Перовић, *Петар Лубарда о себи и умјетности. Умјетник се увијек враћа старим корјенима*, Стварање, 1974, бр. 4, 445—462; Зоран Павловић, *Дело Петра Лубарде. Поводом годишњице смрти*, Уметност, 1975, бр. 44, 77—79; *Лубарда*, Collegium artisticum, Сарајево 1978; Јеша Денегри, *Петар Лубарда*, у: Јеша Денегри, *Педесете: теме српске уметности*, Нови Сад 1993; Милана Квас, *Сећање на Лубарду*, предговор у каталогу, Спомен-збирка Павла Бељанског, Нови Сад 2004; *Цртежи — Петар Лубарда*, каталог, Београд 2007; *Лубарда 1907—2007*, каталог изложбе из збирке Народног музеја Београд, Београд 2007; *Здравко Вучинић, Лубарда — недодатна творевина духа*, предговор у каталогу, Београд 2007; *Лубарда 1907—2007, Између слике природе и природе слике*, каталог ретроспективне изложбе Цетиње, Београд 2007—2008; Огњен Радуловић, *Лубарда и Његош*, Никшић 2008.

П. Ђуковић

Лужански, Јаков, сарадник самозваног цара Шћепана Малог (? — ?), Црна Гора, 1768.

Готово све што би се на основу извора могло рећи о његовом пореклу или историјској улози биле би претпоставке и нагађања. И име под којим је у науци познат (постоји и варијанта — Јоаким Лучински) вероватно је лажно. Неспорним се чини једино да је родом био Србин. У Црну Гору дошао је из Русије у лето 1768, када је са собом, наводно, носио некаква писма, која је „подгоричком народу” слао руски генерал-мајор Иван Подгоричанин. Већим делом путовања био је у друштву архимандрита Атанасија Милутиновића, наводно бившег хиландарског монаха, који је од 1742. често боравио у Русији. Шћепан Мали Црногорцима га је представио као руског генерала и задржао у својој близини до почетка септембра 1768, када је Црна Гора тешко пострадала у турској војној офанзиви, а Шћепан изгубио популарност у народу. Тада је, страхујући за свој живот, побегао у Котор, где је ухапшен. У исказу, који је у априлу 1769. дао млетачким властима, тврдио је да је био родом из Ирига, и да је похађао језуитске и протестантске високе школе. Будући да приликом ислеђивања вероватно није био искрен, његов идентитет и разлози због којих је долазио у Црну Гору остају непознати.

ЛИТЕРАТУРА: Глигор Станојевић, *Шћепан Мали*, Београд 1957, 12—13, 29, 60—61; Растислав Петровић, *Шћепан Мали — загоњена историје*, Београд 1992, 100—101, 110, 186.

Н. С. Шулетић

Лукаревић, Михаило Т., трговац, народни посланик (Врање, 24. X 1883 — Београд, 8. V 1938)

Рођен је у трговачкој породици. У Врању је завршио основну школу и три разреда гимназије и услед лошег имовинског стања дошао у Београд да учи у радњи Маричића и Јанковића који су трговали хартијом. Убрзо је добио заступништво ове радње и у унутрашњости и постао један од најутицајнијих београдских трговаца.

Политиком је почео да се бави као члан Народне радикалне странке, у којој је био члан и секретар Главног одбора. Годинама се борио за место посланика Врања. Изабран је 1935. у Пчињском срезу на владиној листи Богољуба Јевтића и његове Југословенске националне странке. Убрзо после тога изабран је за сенатора за Вардарску бановину. За градског већника Београда постављен је 1935, а за члана Управног одбора Општинске штедионице 1937. Био је члан Трговачког фонда, члан управе Београдске берзе, Српског бродарског друштва, Осигуравајућег друштва „Шумадија”, Српског трговачког удружења, Уједињеног осигуравајућег друштва и члан преко двадесет националних, културних, просветних и других организација. Био је активан у соколској организацији. Одликован је орденима Југословенске круне, Св. Саве и Белог орла.

ЛИТЕРАТУРА: *Споменица: Прослава педесетогодишњице Женског друштва 1926*, Београд 1926, 134; *Споменица Трговачког фонда и његове Хипотекарне банке 1903—1928*, Београд 1929, 131; *Сенат. Народна скупштина*, Скопље 1935, 227; *Политика*, 10. V 1938, 4; *Време*, 10. V 1938, 11, 15; *БОН*, 1938, бр. 5—6, 468—469; *Браство*, 1939, 197—198.

И. Јовановић

Лукијан Богдановић (Лазар), патријарх (Баја, Мађарска, 10. V 1867 — Бад Гаштајн, Аустрија, ? IX 1913)

Отац Александар био је трговац, мајка Милица рођ. Летић. Након основне школе и гимназије у Баји завршио је Богословију у Сремским Карловцима (1885—1889) и две године права на Митрополитском лицеју у Јегри. Замонашио га је јула 1891. игуман Никанор Поповић, потоњи темишварски епископ, у ман. Беочину и након пет дана рукоположен за јеромонаха у ман. Раковцу. Октобра исте године произведен је за протођакона а на Цвети 1894, у Даљу, за архиђакона. У чин презвитера синђела рукоположен је следеће године у Саборној цркви у Сремским Карловцима, за Светог Николу исте године за протосинђела а 29. децембра за архимандрита беочинског. Сва рукоположења и произвођења извршио је патријарх Георгије Бранковић. Био је конзисторијални подбележник Бачке епархије у Новом Саду од монашења до децембра 1891. Истовремено је предавао веронауку у гимназији, вишој грађанској, трговачкој и девојачкој школи. Почетком децембра постављен је за катихету у гимназији у Сремским Карловцима а априла 1894. за конзисторијалног бележника архијерејске управе и истовремено за актуара гимназијског Патроната. После смрти будимског епископа Јеремије Мађаревића именован је новембра 1896. за патријарашког мандатара а крајем јануара 1897. за администратора. За епископа будимског изабран је једногласно 6. децембра 1897. а хиротонисао га је марта 1898. патријарх Георгије Бранковић. У епархији, сиромашној и малој по броју православног живља, вероисповедне школе биле су запуштене. Његовим заузимањем за неколико година на школе је утрошено око 100 000 круна, основан је одбор за прикупљање прилога за оснивање нових школа а он је са 10 000 круна постао највећи приложник. Храм у Чобанцу обновио је личним средствима. Када је мађарска влада ставила ван снаге више законских прописа који су регулисали народно-црквену аутономију, што је угрожавало и вероисповедне школе, као члан Горњег дома успротивио се повреди српских права и гласао против предложеног закона. После смрти темишварског епископа Никанора администрирао је овом епархијом до избора епископа Георгија Летића. Царском одлуком је априла 1908. постављен за администратора удове Карловачке митрополије, а за патријарха је изабран 22. септембра исте године. Уз помоћ добрих саветника (архимандрит Иларион Зеремски, ректор Јован Вучковић) прионуо је на решавање разних проблема. Међу првима је решавао питање пензионог осигурања свештенства и када је донесена Миловинска уредба, прилагао је сваке године 20% чистог прихода свештеничко-удовичком фонду. У његово време донесене су значајне црквене уредбе, основани разни фондови, решена многа црквено-школска питања, обновљен гимназијски интернат Стефанеум у модерно интернатско здање, прилагао је новац за рад Српског учитељског конвикта у Новом Саду, више година поклањао по 5 000 круна годишње богословском семинару у Сремским Карловцима, омогућио је Никодиму Милашу да користи летописе ман. Грабовца од 1593. па надаље. Оптуживали су га да преводи у православље Русине унијате. Након доношења Устројства Светог архијерејског синода јасно су разграничени делокрузи рада Синода и народно-црквених сабора а 1911. је Уредбом за дворско монашко свештенство прописано да придворни монаси могу бити само академски образовани младићи, Срби православне вере, на које се рачунало за више положаје у цркви. Када је 1911. Учитељској школи у Пакрацу одузето право јавности, његовим заузимањем школи је враћено то право. Као посебне публикације штампано је више његових говора изговорених разним пригодама.

За време Првог балканског рата 1912. Србима у Угарској је укинута народно-црквена аутономија. Угарска власт сумњичила га је да тајно помаже Србији у рату. Повод за укидање аутономије било је одбијање предлога за увођење „епископа суфрагана”. Угарска влада имала је намеру да патријархово седиште премести у Будимпешту, где би се држали сви састанци и сабори одвојени од народа, те би се лакше могле доносити одлуке и усвајати промене. Приликом лечења у аустријској бањи патријарх је нестао 1. септембра 1913. Посмртни остаци нађени су у реци крајем октобра, 30 километара од Бад Гаштајна. Сахрањен је у Горњој карловачкој цркви поред патријарха Георгија. Био је последњи карловачки патријарх јер је 1920. Карловачка митрополија ушла у састав успостављене Српске патријаршије.

ИЗВОР: ЦГ, 1898, бр. 12.

ЛИТЕРАТУРА: Бранко А. Цисарж, *Један век периодичне штампе Српске православне цркве*, I—II, Београд 1986—1991; Коста Петровић, *Историја Српске православне велике гимназије карловачке*, Нови Сад 1991; Сава [Вуковић], епископ шумадијски, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, Београд, Подгорица, Крагујевац 1996; М. Бујас, М. Клеут, Г. Раичевић, *Библиографија српских некролога*, Нови Сад 1998; *Знамења Карловачке митрополије*, Београд 2007.

С. Вуковић

Лукић/Петровић, Мојсије, трговац (Херцеговина, око 1730 — Нови Сад, 1791)

Помиње се под презименом Петровић до 1771. а потом као Лукић. Родом из Херцеговине, постао је житељ Новог Сада. Прво је радио као помоћник у ортачкој трговини сенатора Гаврила Милорадовића и комораша Михаила Ђурковића. Након смрти Милорадовића Ђурковић се уортачио са Михаилом Рајковићем и узели су у компанију и Лукића па су заједно доносили робу из Беча. Био је један од највећих дародаваца Српске црквене општине која га је крајем седамдесетих година поставила за директора српских православних (народних) школа у Новом Саду. Ожењен Симеоном Симком, ћерком великог трговца Војина Савића, имао је више деце. Када је Симка добила наследство, Мојсеј је већ био имућан. Син Петар је наставио породични трговачки посао.

Лукићевић, Младен, пуковник, учитељ јахања (Шабац, 1877 — Београд, 11. X 1976)

Завршио је Нижу школу Војне академије са XXVIII класом (1895—1898) и произведен у чин коњичког потпоручника. Унапређен је у поручника 1901, капетана II класе 1905, капетана I класе 1908, коњичког мајора 1911, потпуковника 1913. и пуковника 1917. Био је командир вода у 3. коњичком пуку „Краљ Александар I”, затим од 1900. у 1. ескадрону, од 1901. у новоформираном коњичком ескадрону Краљеве гарде. Као државни питомац упућен је октобра 1902. у Русију у Официрску коњичку школу, по повратку јануара 1905. постављен за командира вода у 4. коњичком пуку а априла за командира 3. ескадрона 1. коњичког пука „Обилић”. За командира ескадрона Краљеве гарде постављен је 1907, ордонанс официр краља Петра I Карађорђевића био је од 1908. до 1910. и истовремено до 1909. в. д. командира коњичког ескадрона Краљеве гарде. За командира 3. ескадрона 4. коњичког пука и члана испитне комисије за коњичку жандармерију постављен је 1910. Референт коњице Команде Дринске дивизијске области постао је 1912. а након балканских ратова референт коњице Команде Моравске дивизијске области (1913). Истовремено је био заменик привременог судије у Моравском дивизијском војном суду. Почетком Првог светског рата био је на истој дужности а 1916. као руски ђак послат је на службу у Одесу да ради на формирању Прве српске добровољачке дивизије. Након одласка ове дивизије на фронт у Добруцу остао је да ради на прикупљању нових добровољаца. После Октобарске револуције са капетаном Адамом Гашпаровићем учествовао је у изради плана који би спречио враћање аустроугарских ратних заробљеника, Југословена из Русије у Аустроугарску. Новоосновани Југословенски савез је део Југословена, који је то желео, упутио у Солун у српску војску, а део је пребачен у источну Русију да сачека крај рата. По повратку на Солунски фронт командовао је 8. коњичким пуком до марта 1920. а од јула исте године 4. одсеком команде Граничне трупе. Постављен је септембра 1921. у штаб Команде 3. армијске области за коњичке послове. Истовремено је био и привремени судија Вардарске дивизијске области (1922). За помоћника команданта 2. коњичке дивизије (Ниш) постављен је новембра 1922, а за помоћника команданта 1. коњичке дивизије (Загреб) априла 1923. Истовремено је постављен и за сталног члана испитне комисије за чин мајора свих родова војске. Октобра исте године постављен је у штаб 4. армијске области за коњичке послове а септембра 1924. за шефа наставног одсека Коњичке инспекције. За сталног учитеља јахања на Нижој и Вишој школи ВА постављен је септембра 1925. Пензионисан је 1932.

Одликован је Медаљом за војничке врлине, Орденом Белог орла V и IV реда, Карађорђевог звездом IV реда и Карађорђевог звездом са мачевима IV реда.

ИЗВОРИ: ВАР, фондови војске Краљевине Србије; СВЛ, 1895—1923.

ЛИТЕРАТУРА: *Споменица седмдесетпетогодишњице Војне академије 1850—1925*, Београд 1925, 288; *Споменица Прве српске добровољачке дивизије: 1916—1926*, Београд 1926, 39; Никола Груловић, *Југословени у рату и Октобарској револуцији*, Београд 1962, 120, 245; Богумил Храбак, *Југословени у интервенционистичким трупама на северу Русије 1918—1919. године*, ИГЛ, 1963, бр. 2, 28.

Д. Денда

Луковић, Коста, шеф Централног прес-бироа, публициста, управник позоришта (Београд, 9. XI 1886 — Београд, ? X 1944)

Отац Милоје био је благајник Министарства војске, мајка Јелена рођ. Радовановић, браћа песници Стеван, Милан и Лука, и дипломата Радомир. Основну школу (1893—1897), Трећу мушку гимназију (1897—1905) и Филозофски факултет (1905—1909) завршио је у Београду. Затим је студирао драматургију у Минхену, а у Паризу и Ренеу филозофију и литературу. У Ренеу је докторирао (1933) са темом *Еволуција класичне трагедије у Француској*. Рано је почео да се бави новинарством. За време Првог светског рата радио је у Српском ратном прес-бироу (1914—1915). Потом се бавио државном пропагандом у иностранству. Након рата постављен је за референта Уметничког одељења Министарства просвете и у исто време и за управника Народног позоришта у Новом Саду (1919—1921). Основао је 1921. тиражни лист *Време* и био његов директор десет година. У априлу 1934. постављен је за шефа Централног прес-бироа (ЦПБ), водеће државне пропагандне институције, на чијем је челу са краћим прекидом остао до августа 1939, када је пензионисан. Током рата остао је у Београду. Стрелили су га партизани као сарадника окупатора.

Говорио је француски и немачки а служио се енглеским и италијанским језиком. Први рад објавио је у листу *Живот* (1903). Сарађивао је у листовима: *Нова Искра* (1906), *Дневни лист*, *Дело* (1906), *Политика* (1909—1915, 1919), *Звезда* (1912), *Књижевни гласник* (1913, 1932—1934), *Пијемонт* (1914—1915). Једно време био је уредник *Пијемонта* и управник НП у Београду. Писао је позоришну критику. Сарађивао је и у многим страним листовима, нарочито француским. Био је члан књижевног одбора СКГ (1934), потпредседник Југословенског новинарског удружења и председник његове београдске секције (1924—1925). Одлуком Суда части удружења брисан је из новинарског удружења 1939. због прогона новинара Вука Драговића који је спроводио са места шефа ЦПБ. Био је члан Управног одбора агенције „Авала”. Један је од кључних личности у креирању и спровођењу пропаганде владе Милана Стојадиновића. Пуно је путовао: Чехословачка (1926, 1936), Француска (1933), Енглеска (1936), Немачка (1938). Превео је са француског драму *Онај стари* од Ж.. Порто-Риша (премијера 26. IX 1913. у НП у Београду). Потписник је Апела српском народу из 1941. Био је ожењен Роксандом. Носилац је Ордена Св. Саве III степена, Југословенске круне III степена, Златне медаље француске академије, Звезде, чехословачког ордена Белог лава I степена (1926) и огрлице Немачког орла (1938).

ДЕЛО: *L'Évolution de la Tragédie Religieuse Classique en France*, Paris [1933].

ИЗВОРИ: АЈ, Фонд ЦПБ (38), Персоналије, фасц. 2; Политика, 17. IV 1934, 3.

ЛИТЕРАТУРА: Милош Црњански, *Политички портрети (Ембахадe и други списи)*, Београд 1990, 144, 146—147, 343; Бојан Симић, *Пропаганда Милана Стојадиновића*, Београд 2007.

Б. Симић

Луњевица, Панга Н., окружни начелник, отац краљице Драге Обреновић (Луњевица код Горњег Милановца, 1840 — Београд, 1887)

Био је унук богатог сточарског трговца Николе Милићевића, чији су се преци из Херцеговине доселили у Луњевицу, и Ђурђије, рођ. Чарапић. После основне школе у Луњевици и полугимназије у Крагујевцу уписао се 1857. у Артиљеријску школу у Београду, коју је напустио због нарушеног здравља. Чиновничку каријеру започео је 1860. као писар Црноречког среза а потом био секретар Рудничког начелства са седиштем у Горњем Милановцу. Начелник Јасеничког среза Крагујевачког округа, са седиштем у Аранђеловцу, био је од 1869. а помоћник начелника Шабачког округа од 1873. Кнез Милан Обреновић га је 1874. потврдио у истом звању и ову функцију обављао је до лета 1878, када је постављен за управника Београда. Номинални управник Београда био је девет месеци (дужност управника вршио је Јаков Туцаковић) а затим до 1881. начелник Шабачког округа, када је пензионисан. Накратко је 1884. реактивиран на месту начелника Ужичког округа, исте године поново пензионисан и са породицом се преселио у Београд. Сахрањен је у ман. Вујан, гробној цркви породице Луњевица.

Либерал и ревносни обреновићевац, био је познат по строгости с којом се обрачунавао са политичким противницима династије. У браку са Анђом Кољевић, ћерком председника општине у Чачку, имао је четири кћери и два сина. Изградио је родбинске везе са породицама утицајних личности Србије, што му је помогло у напредовању. Другорођена кћи Драга била је дворска дама краљице Наталије Обреновић а удајом за краља Александра Обреновића постала је српска краљица (1900—1903). Претплаћивао се на српску књигу од ђачких дана у Крагујевцу 1851. и до 1870. купио 26 књига (К. Михајловић, К. Маринковић, М. Видаковић, Вук Караџић, Ј. Балугџић, С. Стефановић, Ђ. Малетић, М. Бан, Б. Петрановић, М. Кујунџић Абердар итд.). Бавио се и сакупљањем претплатника.

ИЗВОРИ: Шематизам Србије, 1860—1887; Пренумерација на српску књигу, необјављена грађа у МС.

ЛИТЕРАТУРА: НН, 1900, бр. 1, 1; М. Ј. Стојимировић, *Драга Машин пре и после смрти*, НВ, 29. V 1941; Слободан Јовановић, *Влада Милана Обреновића*, I—III, Београд 1943, 357; А. Милићевић Луњевица, *Моја сестра краљица Драга*, Београд 1995, 12—13; *Државни попис становништва 1862/63. године, општина Горњи Милановац*, Горњи Милановац 1997, 10; Ана Столић, *Краљица Драга*, Београд 2000, 12.

А. Столић

Лучић, Леонида, математичар, универзитетски професор (Прахово код Неготина, 1902 — Сарајево, 7. VII 1973)

Родитељи су му били сеоски учитељи. Основну школу и гимназију учио је у Жагубици и Крагујевцу. Током Првог светског рата, након преласка Албаније, учио је лицеј у Бастији на Корзици. После рата завршио је гимназију и 1927. дипломирао математику на Филозофском факултету у Београду. Запослио се одмах у Министарству финансија (Одељење државних дугова) у Београду и радио до 1947. Стипендију француске владе добио је 1928, студирао на Сорбони и одбранио 1930. тезу *Ток и механизам варијација каматне стопе у Француској од 1800. до наших дана*. Први је дипломирани статистичар код нас. Током Другог светског рата неколико месеци био је у заробљеништву у Немачкој, а онда се због болести вратио у земљу, где је опет хапшен од окупаторских власти. Из Министарства финансија владе ФНРЈ прешао је на Правни факултет универзитета у Сарајеву, где је од 1947. до 1953. предавао статистику. Један је од иницијатора оснивања Економског факултета у Сарајеву, где је од 1953. предавао Основе математичке анализе. Истовремено је предавао статистику на Правном и Пољопривредно-шумарском факултету. Објављивао је радове о корелисању економских појава, евиденцији и статистици, статистичким предвиђањима, државним зајмовима и дуговима. Био је члан Статистичког друштва у Паризу и Статистичког друштва у Београду.

ДЕЛА: *Des variations du taux de l'intérêt en France de 1800 à nos jours: (allure et mécanisme)*, Paris 1930; *Основи математске анализе: за економисте*, I—II, Сарајево 1961—1963; *Математика за економисте (Анализа)*, I—II, Београд 1972.

ЛИТЕРАТУРА: *Ко је ко у Југославији*, Љубљана 1957, 394; Ослобођење, 19. X 1958, 8; Политика, 9. VI 1973, 33.

И. Марић

Љепава, Јово, професор, народни посланик, културни радник (Пољице Попово код Требиња, Херцеговина, 6. I 1850 — Београд, 29. IV 1916)

Пореклом је из Црне Горе, од братства Иванишевића. Отац Лазар био је сточар и земљорадник. Основну школу завршио је у ман. Житомислић код Мостара, гимназију у Кијеву као стипендиста руске владе (1863—1870). Студирао је медицину у Москви (1870—1872) и, после кратког учитељевања у Мостару (од марта до септембра 1872) и учешћа у припремама босанско-херцеговачког устанка, студије наставио на Историјско-филолошком факултету у Москви. Повезао се са руском револуционарном омладином, био у контакту са С. Марковићем и пријатељ П. А. Ровинског. Напустио је студије и као добровољац учествовао у босанско-херцеговачком устанку (1876—1878) а затим поново био учитељ у Мостару (1878—1881). Прогањан од аустроугарске власти због политичке активности, прешао је у Црну Гору (1881) и настанио се на Цетињу. Био је наставник (1889—1903, 1905—1908) и директор цетињске гимназије (1890 —1902), наставник и заступник ректора Богословско-учитељске школе на Цетињу (1890—1905) и наставник Девојачког института „Царице Марије Александровне”. Предавао је српски и руски језик са историјом књижевности и био професор синовима књаза Николе, Данилу и Мирку. Био је начелник Министарства просвете и црквених послова, помоћник министра просвете, школски ревизор, члан прве Комисије

за израду црногорских школских уџбеника, члан испитне комисије за доквалификацију учитеља, један од иницијатора за подизање „Зетског дома” (1884). Са Ф. Јерговићем бавио се метеоролошким опсервацијама на метеоролошкој станици у цетињској гимназији (1887—1891), био један од покретача и чланова Цетињског клизачког друштва, аматерски се бавио глумом итд. Био је народни посланик Голијског среза у првом сазиву Црногорске народне скупштине (1906). Пензионисан је 1908, највероватније због умешаности сина Милисаву у Бомбашку аферу, и са породицом се 1911. преселио у Београд.

Преводе са руског објављивао је у периодици (*Црногорка*, *Српски лист*, *Нова Зета*, *Глас Црногорца*). Био је уредник цетињске *Просвете* (1895—1901). Саставио је уџбенике за средње школе у којима је предавао: *Теорија књижевности* (Цетиње 1895) у којој је обрадио стилистику, реторику и поезику; *Лекције из историје српске књижевности* (Цетиње 1896) и *Прва руска читанка за I и II разред цетињске гимназије* (Цетиње 1904), штампана на руском језику.

ЛИТЕРАТУРА: *Споменница цетињске гимназије 1881—1961*, Цетиње 1962, 215—216; Душан Ј. Мартиновић, *Портрети*, I, Цетиње 1983, 143—146; Павле Кондић, *Цетињска богословија 1863—1945*, Цетиње 2005, 242—243; Михаило П. Миљанић, *Црногорски лекари до 1918*, Подгорица 2006, 44.

Д. Ј. Мартиновић

Љотић, Димитрије, адвокат, политичар (Београд, 12. VIII 1891 — код Ајдовшчине, Словенија, 23. IV 1945)

Син је Владимира, народног посланика и генералног конзула Србије у Солуну, и Љубице која је била од рода кнеза Станоје из Зеока. Основну школу и прва три разреда гимназије похађао је у Смедереву, а матурирао у српској солунској гимназији где је отац био на служби. У јесен 1908. уписао је Правну школу у Солуну и истовремено Правни факултет у Београду, на којем је дипломирао 1913. У Првом и у Другом балканском рату учествовао је као добровољац болничар. По завршетку рата, као питомац краља Петра, отпутовао је у Париз на студије агрономије, које је прекинуо годину дана касније због избијања Првог светског рата. У септембру 1914. одазвао се позиву на одслужење ђачког војног рока као један од 1300 каплара, у наредним годинама делио судбину осталих ђака подофицирске школе у Скопљу и доспео до чина поручника. Учествовао је у пробоју Солунског фронта, а за храброст показану у борбама на Кајмакчалану одликован. По завршетку рата био је командир железничке станице у Бакру (јануар 1919 — јун 1920) и обавештајни официр IV армијске области за спољну службу. После демобилизације положио је адвокатски испит, радио као адвокат у Смедереву и бавио се оснивањем задруга. У политичка дешавања укључио се 1922. ступивши у Радикалну странку и убрзо постао председник њене омладинске организације. Незадовољан, међутим, партијским радом и политичким сукобима већ је 1926. постао њен дисидент, иако ју је формално напустио тек после забране страначког рада у јануару 1929. На предлог краља Александра 16. фебруара 1931. именован је за министра правде у влади генерала Петра Живковића. Као човек краљевог поверења израдио је предлог устава по којем је државу требало уредити као органску, сталешку и беспартијску организацију. Пошто је краљ, не прихватајући овај предлог, донео одлуку о повратку на страначки и парламентаран рад, поднео је оставку, уважену септембра 1931. Три године касније (1934) са групом истомишљеника покренуо је лист *Отаџбина*, а после краљеве погибије, на самом почетку 1935, постао вођа националистичких група: „Југословенска акција”, „Бој” (Савез словеначких ратника) и „Збор” (Здружена борбена организација рада), уједињених у Југословенски народни покрет „Збор”. Нови покрет створен је под снажним идеолошким утицајем националсоцијализма и фашизма, православне мистике и пансловенства. Налазећи у фашизму и његовом тоталитарном систему узор за своју концепцију политичког система, прожетог национализмом и верским садржајима, залагао се за стварање јаке централизоване и сталешке државе, с парламентом састављеним од представника сталеза, зависно од њихове бројности. Као најбројнији, земљорадници би имали највише представника. Сталешком организацијом био би онемогућен рад странака, заштићен „мали човек”, осигурани „ред и законитост” и створена „органска монархија” која би спроводила планску привреду. Следећи фашистичке узоре, он и његове присталице нападали су демократију, либерализам, комунизам и масонерију, посебно осуђујући и семитизам. Иако је одбијао оптужбе за антисемитизам, истицао је да су Јевреји „расно-биолошко-социолошко и религиозно чудо”, одговорно за учвршћивање комунизма у Русији, угрожавање „националне супстанце”, духовно-културно поробљавање и ширење корупције. У спољнополитичком погледу залагао се за приближавање Немачкој. Мада малобројни, припадници „Збора” били су фанатично борбени и активни, нарочито у Словенији и Србији, ширећи своје идеје преко више листова (*Отаџбине*, *Буђења*, *Новог листа*, *Билтена*). Када је уочи рата „Збор” забрањен, користили су штампарију Генералштаба, добивши подршку генерала Милана Недића, министра војске и морнарице.

У Другом светском рату, после окупације Краљевине Југославије, он и његови следбеници, који су у њему гледали вођу и учитеља, подржали су нови поредак, ступивши у отворену колаборацију. Прихвативши једино да буде на челу Комесаријата за обнову Смедерева, разрушеног у експлозији у складишту тврђаве, преко својих људи помагао је Комесарску управу Милана Аћимовића и Владу народног спаса Милана Недића. Из редова његових следбеника формиран је Српски добровољачки корпус, чије су јединице учествовале у прогањању свих присталица антифашизма и репресалијама над цивилним становништвом. Овај корпус је са жандармеријом и четницима Косте Пећанца, под заједничким називом Шумадијски корпус, био под заповедништвом 113. немачке дивизије. Као поуздани сарадник окупационих власти, корпус је уживао непомућено поверење Немаца. Напустивши Београд у октобру 1944, покушавао је да у Словенији уједини све противнике комунизма и омогући повратак у Србију, у чему га је подржао војвода Момчило Ђујић, али не и генерал Драгољуб Михаиловић, који је током рата више пута избегао заједнички сусрет. У исто време посебно се ангажовао на ослобађању и придобијању патријарха Гаврила Дожића и владике Николаја Велимировића. Погинуо је у саобраћајној несрећи, на самом крају рата. Био је ожењен Ивком Марвинац и са њом имао синове Владу и Николу и кћер Љубицу.

Одликован је Белим орлом IV степена са мачевима, Златном медаљом за храброст и Француским ратним крстом са сребрном звездом.

ИЗВОРИ: Бошко Н. Костић, *За историју наших дана*, Лил 1949; Димитрије Љотић, *Из мога живота*, Минхен 1952; Боривоје М. Карапанић, *Грађански рат у Србији 1941—1945*, Кливленд 1958; Станислав Краков, *Генерал Милан Недић*, I—II, Минхен 1963; Милан Стојадиновић, *Ни рат*

ни пакт, Ријека 1970; Ратко Парезанин, *Други светски рат и Димитрије Љотић*, Минхен 1971; Љубица Вл. Љотић, *Мемоари*, Минхен 1973; Ђоко Слијепчевић, *Југославија: уочи и за време Другог светског рата*, Минхен 1978; Драгољуб Јовановић, *Људи, људи...: медаљони 46 умрлих савременика*, II, Београд 1975; *Мемоари патријарха српског Гаврила*, Београд 1990; Димитрије Љотић, *Сабрана дела*, Београд 2003.

ЛИТЕРАТУРА: Младен Стефановић, *Збор Димитрија Љотића: 1934—1945*, Београд 1984; Бранко Петрановић, *Историја Југославије 1918—1988*, I—II, Београд 1988; Бранко Петрановић, *Србија у Другом светском рату 1939—1945*, Београд 1992; Радмила Радић, *Живот у временима: Гаврило Дожић 1881—1950*, Београд 2006.

М. Радојевић

Љочић Милошевић, Драга, лекар (Шабац, 22. III 1855 — Београд, 5. XI 1926)

Након школовања у Шапцу завршила је Вишу женску школу 1871. у Београду, затим једну годину природњачког одсека на Великој школи и потом медицину у Цириху 1879. Као студент, са чином санитетског поручника, учествовала је у српско-турским ратовима (1876—1878). По завршетку студија вратила се у Србију и радила као приватни лекар у Београду. Била је прва Српкиња доктор медицине у Србији. Пре ступања у јавну службу нострификовала је диплому пред комисијом у Београду. Поред приватне праксе радила је и као лекар у Државном монопољу. У српско-бугарским ратовима (1885—1886) била је једини лекар у Државној болници у Београду, учествовала у балканским ратовима (1912—1913) и Првом светском рату (1914—1918). Била је редовни члан СЛД од 1880. и бавила се јавним радом у области педијатрије. Превела је са руског књигу Марије Манасејине *Гајење мале деце*, основала у Београду Материнско удружење и била му први председник, учествовала у подизању болнице „Dr Elsie Inglis” на Дедињу, у којој је једна соба носила њено име. Поводом 70 година живота Друштво женских лекара приредило јој је свечану академију. Као београдски ђак претплатила се на две књиге поезије. Одликована је више пута за храброст и допринос развоју српског цивилног и војног санитета.

ИЗВОРИ: Шематизам Србије, 1881—1912; Пренумерација на српску књигу, необјављена грађа у МС; Домаћица, 1910, бр. 1, 31—32; Ристо Јеремић, *Библиографија српске здравствене књижевности: 1757—1918*, Београд 1947.

ЛИТЕРАТУРА: Политика, 6. XI 1926, 6; Време, 6. XI 1926, 5; Вера Гавриловић, *Жене лекари у ратовима 1876—1945. на тлу Југославије*, Београд 1976; Ј[ука] Лазаревић, *Мали поменик*, Београд б. г., 181—183.

П. Микић

Љубавић, Димитрије, штампар, логотет (? — ?), Трговиште у Влашкој, 1544—1547.

Био је унук Божидача Горажданина и пренео је породичну штампарију из Горажда у Трговиште. Заједно са свештеником Мојсијем довршио је 10. јануара 1545. штампање *Молитвеника*, односно прештампао истоимену књигу горажданске штампарије из 1523. Следећу књигу, *Апостол* или *Праксапостол (Праксу)*, штампао је између 16. VIII 1546. и 18. III 1547. Предлог за њу био је српске редакције, али је штампана бугарском ортографијом. Том приликом начинио је слова која Срби нису употребљавали. Штампање ове књиге није могло да донесе материјалну корист од продаје, па је морало бити меценатско, ктиторско. Нашао је двојицу мецена, влашког војводу Мирчу и молдавског војводу Илијашкуа. Због тога је књига изашла у две варијанте са различитим насловним странама, док је остатак садржаја био исти. У првој варијанти помиње се влашки војвода Мирча а у другој молдавски војвода Илијашку. У *Апостолу* уз Димитријево име стоји да је логотет, док се у претходној књизи ово звање не помиње. Вероватно га је стекао у међувремену. У штапању ове књиге помагали су му и ученици, међу којима је био ђакон Кореси, који је живот посветио штампарству, а словима Горажданске штампарије наставио посао штампања богослужбених књига за Румуне.

ЛИТЕРАТУРА: *Пет векова српског штампарства (1494—1994)*, Београд 1994, 20; *Горажданска штампарија 1519—1523*, Београд, Источно Сарајево 2008.

Љ. Пузовић

Љубибратић, Михаило Мићо, устанички вођа, преводилац, војвода (Љубово код Требиња, Херцеговина, 1839 — Београд, 26. XII 1889)

Припада племену Љубибратића које је од XIV в. дало више историјских личности. Завршио је у Дубровнику класичну гимназију на италијанском и добро научио и француски језик. Прво је радио као трговачки књиговођа па је вероватно да је сарађивао са успешним трговцем дуваном Луком Вукаловићем. Када је Вукаловић преузео вођство устанка у Херцеговини, који је трајао са прекидима од 1852. до 1862, постао је његов секретар. Учествовао је у преговорима о миру и коначном споразуму у Мостару и Сарајеву. Након повратка из Русије, где је отишао са Вукаловићем, живео је у Београду у веома оскудним условима. Био је један од сарадника Илије Гарашанина на организовању новог устанка Срба у БиХ. Водио је тајне организације у Београду као подређени Гарашанину (1861—1868). Написао је више позива босанским муслиманима на заједнички рад са Србима на ослобађању БиХ од Турака и у том погледу постао један од најзначајнијих идеолога тајних организација. Под врло препознатљивим утицајем италијанског ризорђимента он је српску ослободилачку идеологију усагласио са италијанским узором. На првом месту је полазиште да етнички идентитет одређује језик, па су сви становници БиХ „без разлике вјере браћа: по Богу, језику и отаџбини”. Послат у Херцеговину због припремања заједничког устанка муслимана и православних 1866, заокружио је идеолошки оквир ове будуће револуције на основама равноправности свих вера, очувања имања муслиманске властеле и демократског облика државе. Када је избио устанак у Херцеговини 1875, придружио се без одобрења а можда и знања српске и црногорске владе. Сарадња са муслиманима, по цену жртвовања сељачких права за решење аграрног питања са рушењем ранијих феудалних односа, била је основица његове делатности. На основу тога, као и у Италији, заснована је теорија о промашеној револуцији (*rivoluzione mancata*). Треба претпоставити да је

пројекте ослобађања Херцеговине радио у сарадњи са Светозарем Милетићем и Ђузепеом Гарибалдијем, с којим је у то време водио учесталу кореспонденцију. Са Италијанима је настојао да створи једну Легију странаца и заиста је успео да окупи значајан одред италијанских добровољаца. Планирао је стварање народне скупштине под председништвом Светозара Милетића а за себе је оставио положај председника националне владе. Књаз Никола није са одобравањем гледао на овај рад јер је у целини излазио из оквира његових нада да ће се устанак 1875. завршити споразумом са Бечким и Руским двором и Црној Гори бити препуштена територија до Билеће и део северне Албаније. Када су га из Херцеговине протерали људи из области књажевине, покушао је да настави у Босни, али је крајем фебруара 1876. пао у руке аустријској граничној полицији која је прешла на турску територију, у село Вељане код Имотског. У интернацији је остао до марта 1877, када је, након егзила у Линцу, у Грацу ослобођен. Учествовао је у припремама отпора Аустроугарској, којој је Берлински конгрес 1878. поверио мандат окупације две балканске покрајине. Путовао је у Италију ради договора о сарадњи са Гарибалдијем а из писама се види да је боравио у Капрери и Риму. Време од 1877. до устанка у Херцеговини 1882. је заправо време довршавања његове политичке идеологије српског ослобођења. Пре свега је створио пројекат „за измирење са Мухамеданцима и услове какве треба везати са Портом”. Сарађивао је са групом босанских бегова, највише са Омербегом Ђемерлићем. Сарађивао је и са руским славјанофилима, сусретао се са Хитровом и Муравјовим, ишао у Петроград у јесен 1878. да тражи помоћ коју није добио. Након састанка са Гарибалдијем у Риму на Васкрс 1879. сачинио је „Предложење патриотима Свесловенства”. У њему је, насупрот ранијем идеолошки усмереном ослобођењу под апсолутном влашћу руског цара, отворио демократску фазу панславистичке идеологије. Русија не уједињава Словене, него их окупуља у демократски савез. Након слома устанка 1882. и пројеката сарадње са италијанским иредентизмом (*Il patto italo-slavo*), укључен је у српску администрацију. Био је начелник Пиротског округа (1886—1888) и секретар Пореске управе Министарства финансија (1889) у Београду. Саставио је 1886. пројекат ослобођења Срба муслиманске, католичке и православне вере у Шумадији, Црној Гори, Босни и Херцеговини, Далмацији, Војводини, старој Србији, српских делова у Хрватској и Македонији. Херцеговачки војвода постао је 1885. Некомплетни фонд његове преписке чува се у Архиву Херцеговине у Мостару.

Превео је са италијанског и француског више драма које су се изводиле у НП у Београду. У Београду се од 1868. до 1870. претплаћивао на српску књигу и сакупљао претплатнике. Боравећи у Риму започео је 1879. превођење са француског *Корана*, који је објављен постхумно из средстава задужбине И. М. Коларца.

ДЕЛА: превод са француског: *Кратки животписи славних војсковођа. 1, Суворов: руски ђенерал*, Београд 1874; *Коран*, Београд 1895.

ИЗВОРИ: Шематизам Србије, 1887—1889; Пренумерација на српску књигу, необјављена грађа у МС.

ЛИТЕРАТУРА: Томо Ј. Ораовац, *Три знаменита Херцеговца*, Београд 1908; Саво Љубибратић, Тодор Крушевац, *Прилози за проучавање херцеговачких устанака 1875—1882. године*, ГИДБиХ, 1954, бр. 6; Милорад Екмечић, *Устанак у Херцеговини 1882. и историјске поуке*, у: Радови из историје Босне и Херцеговине XIX века, Београд 1997.

М. Екмечић

Љубиша, Стефан Митров, књижевник, политичар, публицист (Будва, 6/12. III 1824 — Беч, 23. XI 1878)

Пореклом из породице која се из Херцеговине, са Љубишнице, преселила у Грбаљ (Паштровићи), у село Близикуће. Отац Митар био је поморац (умро 1838), мајка Ката, рођ. Брдар, плетилца. Похађао је приватну италијанску школу, завршивши два разреда с одличним успехом. Нередовно школовање је окончао 1841, кад је одлично положио трећи разред вишег степена основне школе. Почео је да ради као бесплатни приправник у општини од 1834. а затим, иако самоук, добио дужност секретара општине Будва (1843—1861). У општинској служби настојао је да ублажи крвну освету те је мирио људе међу закрвљеним племенима, селима и породицама. Одан италијанским и француским писцима, тек после женидбе Софијом Ђеловић из Рисна (5. октобра 1844) окреће се српској књижи, истичући да су га на то нагнали женини прекори. У политику је ушао на Бокешкој скупштини 1848. иступањем за равноправност језика и увођење српског у школе и друге институције, за економски развитак и верску равноправност грађана и, у духу тадашње сарадње Срба са Хрватима, за уједињење Далмације са Хрватском и Славонијом. Истицао се у борби против италијанског утицаја у Боки. У време рата Аустрије против Француске и Пијемонта (1859), и рата Аустрије против Пруске и Италије (1866), у циљу одбране Боке, организовао је и предводио добровољце („народну стражу”). Бокељски представник на Далматинском сабору и саборски представник у Царевинском већу у Бечу био је од 1861. Влада га је именovala и за члана далматинског представништва које је почетком 1861, у загребачкој банској конференцији, радило на уједињењу Далмације са Хрватском и Славонијом. Промена владе у Бечу зауставила је ове планове. У бечком парламенту говорио је на српском (30. августа 1861) и тиме се практично заложиио за равноправност националних језика. Као посланик водио је политику борбе за постепене уступке, па се до 1863. изборио за делимично увођење народног језика у далматинске судове, за укидање обавезе православних у Боки да славе католичке празнике (1871. та обавеза укинута је у целој Далмацији), за право православних ђака на државне стипендије за студије у Бечу, одобравање рада српских школа, повратак политичких изгнаника. У Царевинском већу заступао је права словенских народа у Монархији. Као члан чешког посланичког клуба (1861—1862), који се залагао за федерализацију Хабзбуршке монархије, у Прагу и Моравској 1861. примљен је с великим почастима и симпатијама. Близак Народној странци, на отварању ЈАЗУ (1867) држао је здравицу за напредак и братство словенских народа. У дискусијама на Далматинском сабору заузимао се за равноправност српског са италијанским и немачким језиком, за увођење народног језика у основне школе, за регулисање законских одредби о пољским штетама и за давање веће аутономије општинама. Гласао је против Аустро-угарске нагодбе из 1867, која је представљала крај федералистичких нада словенских народа. Успоставио је непосредне везе с књазом Николом Петровићем и са Јованом Ристићем као намесником кнежевског достојанства у Србији (1869). Од 1861. почели су његова сарадња и пријатељство с Валтазаром Богишићем. Успео је да смири Бокељски устанак, усмерен против војне обавезе (1869), да укаже на грешке бечке владе и да допринесе њеном паду; издејствовао је помоћ за порушене цркве и

куће. Тих година борио се за оснивање гимназије у Котору на „српском науковном језику”, изградњу путева, увођење ћириличких књига. Био је председник Далматинског сабора од 25. августа 1870. до 30. јануара 1877. Преселио се 1870. у Задар. Пошто је освојила већину на изборима 1870, Народна странка је почела да води клерикалну, искључиво хрватску политику, па је све чешће улазио у сукобе са њеним вођом дон Миховилом Павлиновићем. Веровао је да су хрватски прваци Угарско-хрватском нагодбом напустили своје српске савезнике. Амбиције хрватског вођства у Босни и Херцеговини, појачане посетом Франца Јозефа Далмацији и вестима о припреми Аустроугарске да окупира ове покрајине пре него што у њих уђу Србија и Црна Гора, додатно су заоштриле односе. У говору у Далматинском сабору 26. јануара 1877. успротивио се намерама Хрватске и Угарске да на основу Угарско-хрватске нагодбе, без дозволе Далматинског сабора, припоје Далмацију и нагласио да Дубровник и Бока никада нису припадали ни Далмацији ни Хрватској. У клубу Народне странке тада је одлучено да буде избачен из Сабора. У расправи која се завршила одузимањем његовог саборског мандата (30. јануара 1877) изјавио је: „Ја знам да ви мене не трпите, јер сам Срб православне вјере”. Путујући на Цетиње октобра 1878. на владицење Висариона Љубише, свога брата од стрица, разболео се и умро од упале плућа. Сахрањен је у Бечу, поред Вука Крачића и Бранка Радичевића, уз надгробну реч Лазе Костића. Посмртни остаци су му пренесени и сахрањени у порти православне цркве у Будви (1885). У родном граду му је 1934. откривен споменик.

У књижевну јавност је ушао етнографским записима (*Србско-далматински магазин*, 1845), значајним извором мотива за каснију приповедачку прозу. Некролог П. П. Његошу, објављен у *Архиву за повјестницу југословенску* (1852), писао је у Будви два дана по Његошевој смрти. Приредио је латиничко издање *Горског вијенца* и дао прва, мада непотпуна и неуспела, тумачења нејасних места Његошевог дела (Задар 1868). Иступања на Царевинском већу у Бечу и на Далматинском сабору објављивао је од 1861. Јављао се као дописник *Agramer Zeitung*-а (1853—1855), *Гласника далматинског* (1861), *Народног листа* (Задар, 1862, 1866, 1867, 1870, 1872), *Позора* (Загреб, 1861, 1867—1869), *Заставе* (1868, 1870), алманаха *Дубровник* (1871), *Земљака* (1873—1876). Књижевни рад је почео преводима с латинског и италијанског (Салустије, 1857; Хорације, Ариосто, Данте, 1862). У епском десетерцу опевавао је савремене догађаје (победа аустријске флоте над италијанском, *Бој на Вису*). Приповедну прозу почео је да објављује релативно касно, у забавнику *Дубровник* (1868, 1871, 1874), *Календару Матице далматинске* (1873), *Праву* (Задар, 1873), *Земљаку* (1873, 1875, 1876), *Гласу Црногорца* (1874) а од 1875. у *Отаџбини*, *Застави*, календару *Орао*. У бечкој *Српској зори* почињу да излазе *Причања Вука Дојчевића*, где је објавио, анонимно, и своју аутобиографију. Прве приповетке градио је проширивањем усмене хронике, адаптацијама бајке, епске песме и мотива Његошевих дела (*Шћепан Мали*, *Кањош Мацедоновић*, *Скочидјевојка*), уз стилизацију усмене речи, хумористичку интерпретацију верских и културних антагонизама и наративизацију, често парадоксалне, патријархалне етике. Проза му је у грађи, стилу и облицима везана за усмена причања и предања (Вукове народне приповетке, народне песме), за Његоша (В. Ђорђевић га у *Отаџбини* поздравља као „Његоша у прози”) и италијанског писца А. Манцонија (роман *Вјереници*). *Кањош Мацедоновић* (1870), најпознатија његова приповетка, варира један мотив *Горског вијенца* (војвода Драшко у Млечима), конфронтира две етике (паштровска и млетачка) у комичној, готово гротескној слици, деепизује епско, а у основи афирмише етику патријархално-херојске заједнице насупрот млетачкој/западној цивилизацији. Међутим, у приповеци *Продаја патријаре Бркића* патријархално-херојска етика се злоупотребљава, а уметнички ефекти настају у персонализованим сликама понашања и говорним реакцијама које истовремено одражавају психологију колектива, регије и групе (збирка *Приповијести црногорске и приморске*, 1876). Неокончан циклус *Причања Вука Дојчевића* (*Српска зора*, 1877—1879) представио је као запис живе усмене речи, иза које је ауторска обрада усмене реторике, хумора и мудрости сведена на анегдоту која се сажима у пословицу. Верује се да је тај циклус био замишљен у 100 засебних јединица, али га је прекинула ауторова смрт. Структура *Причања* потврђује патријархални модел света и модел фолклорне традиције као регулатора текуће стварности, где је прича нека врста параболе. Тумачен је као припадник тзв. Вукове школе и имитатор фолклорне традиције (укључујући и Ј. Скерлића). Међутим, после чланка Љ. Недића, објављеног постхумно (1908), почиње да се тумачи као национални писац првог реда. На граници романтике и реализма, он је повезао легендарно-фолклорно, национално-родољубиво и вуковско осећање за језик и народну традицију, осетио крајње егзистенцијалне ситуације као приповедачки изазов, са изразитим смислом за локално-регионално, свакодневно и хуморно (не бежећи да поред врлина у своје приповетке угради и пороке својих земљака). У великој мери је утицао на локалну (црногорску) традицију и на неке од најзначајнијих писаца српског језика (Симо Матавуљ), те се сматра првим класиком у ланцу српске приповетке.

Дела су му превођена највише на чешки (од 1879), потом на руски, енглески, пољски, италијански, немачки, румунски, бугарски, мађарски, француски, албански. Посебна издања његових приповедака објављена су на италијанском (1969, 1984). Дела су му често драматизована (најчешће *Кањош Мацедоновић*) или су на њиховим мотивима настајале нове творевине (В. Огњеновић). Град театар Будва установио је међународну награду „Стефан Митров Љубиша” од 1999. и додељује је сваке године угледним светским и домаћим књижевницима.

ДЕЛА: *Бој на Вису*, Загреб 1866; *Бока Которска*, Дубровник 1870; *Приповијести црногорске и приморске*, Дубровник 1875; *Приповијетке Стјепана Љубише*, Београд 1876; *Говор заступника С. Љ. у Далматинском сабору*, Задар 1877; *Горде или како Црногорка љуби*, Нови Сад 1877; *Причања Вука Дојчевића*, св. I—XXX, Беч 1878; *Животопис*, Беч 1878; *Целокупна дела*, I—II, Београд 1928—1929; *Сабрана дјела Стјепана Митрова Љубише*: критичко издање, I—5, Титоград 1988.

ЛИТЕРАТУРА: Владан Ђорђевић, *Поздрав „Његошу у прози”*, Отаџбина, 1875; Адолфо Вебер, *Шћепан М. Љубиша као писац*, РЈАЗУ, 1881, бр. 59, 186—200; Стијепо Кастрепели, *Критичке примјетбе Приповијестима Шћ. М. Љубише*, Словинац, 1882, бр. 5, 21—22; Марко Цар, *СМЉ*, ЛМС, 1905, бр. 234; Љубомир Јовановић, *Живот СМЉ*, у: Стјепан Митров Љубиша, *Причања Вука Дојчевића*, Београд 1903; Јеремија Живановић, *Белешке из науке и просветни записи*, ПГ, 1906, бр. 1, 68—71; Тодор Стефановић-Виловски, *Стјепан Митров Љубиша: утисци и успомене*, Котор 1908; Љубомир Недић, *СМЉ*, СКГ, 1908, бр. 1; Јован Скерлић, *СМЉ*, Писци и књиге, 3, Београд 1920; Велимир Живојиновић Massuka, *СМЉ: живот и рад*, у: Целокупна дела Стефана Митрова Љубише, књ. 2, Београд 1929; Видо Латковић, *Стјепан Митров Љубиша*, Београд 1949; Велибор Глигорић, *Српски реалисти*, Београд 1954; Никола Банашевић, *Од Тристана до Кањоша*, ПКИФ, 1964, бр. 1—2; Исидора Секулић, *СМЉ*, ЛМС, 1966, бр. 5; *Устанак у Боки Которској 1869*, Котор, Будва 1970; Петар Цацић, *Ното balcanicus, homo heroicus*, I, Београд 1974, 11—78; Коста Н.

Милутиновић, *Политички лик Стефана Митрова Љубише*, Херцег Нови 1975; Ерих Кош, *Стефан Митров Љубиша или почетак приповетке*, ЛМС, 1975, 526—537; СМ/Б, Прилози са симпозијума у Титограду и Будви 21 — 23. IV 1976, Титоград 1976; Срђан Мусић, *Романизми у језику СМ/Б*, Бока, Херцег Нови, 1976, бр. 8; Душан Иванић, *Српска приповијетка између романтике и реализма (1865—1875)*, Београд 1976; Божидар Пејовић, *Књижевно дјело Стефана Митрова Љубише*, Сарајево 1977; Радослав Ротковић, *Трагајући за Љубишом*, Титоград 1982; Раде Петровић, *Национално питање у Далмацији у XIX стољећу*, Сарајево 1982; Ново Вуковић, *Приповијодање као опсеција*, Цетиње, Београд 1980; Ново Вуковић, *Приповијетке Стевана Митрова Љубише*, Београд 1985; Мирослав Лукетић, *Био-библиографија; Прилози*, у: Сабрана дјела Ст. М. Љубише, књ. 5, Титоград 1988; Milana Piletić, *Le „Satire” dell’Ariosto e le „Podrugiše” di Ljubiša*, Italica Belgradensia, 1991 (3), 133—144; Милана Пилетић, *Временска дистанца у превођењу књижевног дела*, Београд 1997; *Ноттаге Данилу Кишу*, зборник радова: Реформа васпитно-образовног система у Југославији: Умјетност приповједања Стефана Митрова Љубише (наратолошки аспект), Будва 1999 Жељко Ђурић, С. М. Љубиша и Манџони, ЗМСКЈ, 1999, св. 2—3, 245—269; Радомир Ивановић, *Допринос књижевном развоју: књижевнонаучна мисао о Љубишином дјелу*, КњЈ, 1999, бр. 4, 43—65; Радомир В. Ивановић, *Сродство по избору: студије и огледи*, Подгорица 1999; Бранко Поповић, *Особености Љубишина приповједања*, ЛМС, 1999, бр. 463, 755—768; *Књижевно дјело Стефана Митрова Љубише — ново читање*, Будва 2000; Јован Деретић, *Љубиша и фолклорни реализам*, у: Историја српске књижевности, Београд 2002; Драгиша Живковић, *Меримеовске теме у српској повесници књижевности XIX века*, ЗМСКЈ, 2002, св. 3; Лариса Раздобутко-Човић, *Љубишина „Бисерница”*: пословице и мудре изреке у Љубишином делу, Будва 2003; Војислав П. Никчевић, *Љубишина језичка ковница: од талијанаца до народњака*, Цетиње 2003; *Стефан Митров Љубиша у контексту медитеранске културе*, зборник радова са симпозијума одржаног у Будви 27. и 28. II 2002, Будва 2005; Лариса Раздобутко Човић Ивановна, *Стилски ефекти Стефана Митрова Љубише*, Нови Сад 2005; Снежана Милинковић, *Преображаји новеле: Новела од Вука Врчевића до Симе Матавуља и италијанска новелистичка традиција*, Београд 2008.

Д. Иванић
М. Ковић

Љутомир, велики жупан (? — ?), Рашка, X/XI в.

Легендарни владар о коме податке доноси једино *Летопис попа Дукљанина*. Према Дукљанину, био је „од лозе Тихомила”, рашког великог жупана, зета и наследника кнеза Часлава. У време када је био на власти из изгнанства у Риму вратио се син Часлављевог полубрата Петрислава, Павлимир Бело. Према легенди, Павлимир Бело је основао Дубровник, а потом су га банови и жупани из околних области, као потомка српске владарске лозе, прогласили за краља. Једино му се није потчинио Љутомир. Бело је заратио са њим, поразио му војску код реке Лим и нагнао га у бекство. Када је бежећи стигао до Ибра, убили су га његови људи желећи да стекну краљеву наклоност. Према Дукљаниновој генеалогiji, треба да је његова ћерка била удата за стрица дукљанског кнеза Јована Владимира, Драгимира. Из тог брака родио се као посмрче Стефан Војислав, дукљански кнез.

ЛИТЕРАТУРА: Тибор Живковић, *Легенда о Павлимиру Белу*, ИЧ, 2003, бр. 50, 10—11, 27—31; *Gesta Regum Sclavorum*, II, Београд 2009, 106—113, 138—141, 226—227, 272—276.

Ђ. Бубало

Магазиновић Геземан, Марија Мага, професор, балетски педагог, преводилац (Ужице, 14. X 1882 — Београд, 8. II 1968)

Отац Ристо, трговац, мати Станка, рођ. Мисаиловић. Основну школу и реалку учила је у Ужицу, затим V и VI разред Више женске школе (1896—1898) и лингвистичко-литерарни и филозофско-педагошки одсек Велике школе (1898—1904) у Београду. Као студенткиња за потребе Народног позоришта преводила је драме М. Горког (*На дну*, *Паланчани* и *Деца сунца*), Х. Сјенкјевича (*Ко је крив*) и Г. Хауптмана (*Роза Бернд*). Била је новинарка *Политике* (1905—1906), потом професорка Више женске школе и Прве женске реалне гимназије. У Берлину је 1909. уписала студије немачког језика и књижевности и Глумачку школу Немачког позоришта Макса Рајнхарта. Хоспитовала је у Школи игре Елизабете Данкан у Груневалду. Наставила је да ради у београдској женској гимназији 1910. Са Зором Прицом основала је Школу за ритмику и пластику, похађала летње курсеве ритмичко-пластичког музичког васпитања у Немачкој, најпре код Жак-Делкроза, потом код Рудолфа Бодe, Карла Лахузана, Рудолфа фон Лабана. Током балканских ратова и Првог светског рата радила је као добровољна болничарка у Београду, Крагујевцу и Врању. За слависту Герхарда Геземана удала се 1914. Од првог концерта у сали Опере (данас биоскоп „Балкан”) 1911, у Београду је одржала око шездесет сценских наступа, најпре са ученицима Школе за ритмику и пластику а од 1936. са члановима Студентске фолклорне групе коју је основала при Универзитету. Соло тачке и групне сцене, српски народни мотиви обрађени савременом ритмиком и пластиком, крунисани су 1927. извођењем *Косовског боја* у три сцене: *Јелисавка*, *мајка Обилића*, пасторала састављена од народних кола, песама и елемената народних веровања у виле; *Молитва Косовке девојке*, елегича заснована на општим паганским молитвеним покретима, са широким православним крстом на завршетку и *Смрт мајке Југовића*, балада компонована од покрета преузетих са старих византијских фресака. Знање и искуство стечено у тада најзначајнијим европским центрима модерне игре дошли су до изражаја у кореографији и инсценијацији овог херојско-митолошког епа. Објавила је три монографије посвећене модерној уметничкој игри, као и низ текстова у листовима *Политика*, *Позоришни лист*, *Просветни гласник*, *Позориште* итд.

Одликвана је Крстом милосрђа (1914) и орденима Св. Саве IV реда (1934) и Југословенске круне IV реда (1936).

ДЕЛА: *Примењена телесна култура. Вежбе и студије из савремене гимнастике, пластике, ритмике и балета*, Београд 1932; *Телесна култура као васпитање и уметност*, Београд 1932; *Историја игре*, Београд 1951; *Мој живот*, Београд 2000.

ИЗВОРИ: Шематизам Србије, 1903—1912, 1914; *Српска библиографија. Књиге: 1868—1944*, X, Београд 1994, 34.

ЛИТЕРАТУРА: Б. Б. [Јелена Беловић-Бернардзиковска], *Мага Магазиновићева*, Српкиња, Сарајево 1913, 49—50; И[сидора] Секулић-Стремнишка, *Ритмичка гимнастика у нас*, ЖП, 1920, бр. 2; *Абрашевић. Споменница тридесет година рада*, Београд 1933; Д. М. Шијачки, *Прослава школе за ритмику и пластику М. М.-Г.*, Календар Вардар, 1937, 86—94; О. Божичковић, *Прва жена новинар у Политици*, Политика, 25. I 1964; Дубравка Ђурић, *Мага Магазиновић. Контекст и значај рада*, PF, 1996, бр. 5—6, 184—188; Татјана Корићанац, *Марија Мага Магазиновић*, Београд 2000.

Мазалић, Ђоко Ђорђе, сликар, историчар уметности (Костајница, Босанска Крајина, 5. V 1888 — Сарајево, 28. II 1975)

Основну школу завршио је у Приједору 1898. а матурирао у Великој гимназији у Сарајеву 1909. Професор цртања Ф. Велц га је први поучавао сликарској уметности, а свраћао је и у атеље Ј. К. Јаневског код кога је учио и Јован Бијелић. Студирао је на Високој школи ликовних уметности у Будимпешти, где је завршио први семестар прве године (1911) и други семестар друге године (1914). У пролеће 1911. боравио је у Бечу и обилазио музеје и уметничке збирке. Брзо је напредовао у савладавању сликарске вештине, па је већ наредне године у оквиру Друштва „Медулић” излагао на IV југословенској изложби у Београду, те на заједничкој изложби са Ј. Бијелићем и Петром Тијешкићем у Сарајеву. Даље школовање омео је Први светски рат, будући да је 1914. интерниран у Арад а одатле упућен на ратиште. Био је на разним фронтима од Карпата до Соме, а најдуже на италијанском фронту (1916—1918), цртајући и сликајући кад год му се пружила прилика. У јесен 1917. допуштено му је да дође у Сарајево ради учешћа на Изложби уметника из Босне и Херцеговине у организацији Земаљске владе. После рата био је активан у Друштву уметника СХС у Сарајеву, па у загребачкој секцији Савеза југословенских уметника „Лада”. Имао је четири самосталне изложбе у Загребу од 1919. до 1922. Од свог уметничког рада живео је до женидбе са Маријом Фишер јануара 1923. Потом је био учитељ вештина, прво у II мушкој гимназији у Сарајеву а од наредне године до 1945. у женској гимназији. Одлуком Министарства просвете одобрено му је одсуство без права на припадност (1. X 1927 — 30. VI 1928) које је провео у Београду, у кући своје сестре балерине Олге Торес-Грбић, сликајући и припремајући испит за учитеља цртања у средњим школама. Испит је положио априла 1928. у Београду. Суделовао је у раду група Четворица (1929—1930) и Круг (1935—1937) и у оснивању Галерије слика при Земаљском музеју у Сарајеву (1930), којом је руководио до 1943. Атеље који је имао у Београду изгорео је са свим сликама за време бомбардовања. После Другог светског рата био је професор гимназије у Травнику (1946—1953) а потом је радио у Заводу за заштиту споменика културе, где је пензионисан као виши научни сарадник.

У његовом сликарском раду могу се разликовати четири фазе. У првој је сликао пејзаже и жанр-призоре под утицајем академизма, симболизма, сецесије, пленеризма и елемената експресионизма (*Брање*, 1913; *Копачи*, 1918; *Месечина*, 1919; *Овнови*, 1919; *Коцкари*, 1920; *Осуђени*, око 1920; *Предео с бијелом кућом*, око 1920; *Продавач ћилима*, са аутопортретом у присутној личности у жирадо шеширу, 1921; *Рано пролеће*, око 1921; *Путници*, 1922). У другој фази (1925—1930) сликао је портрете, композиције, актове и пејзаже у духу магичног реализма (*Бијег у Египат*, 1926; *Херојски крај*, 1927; *Аутопортрет са псом*, 1927). Око 1930. усредсређује се на боју и омењава форму (*Село у Босни*, око 1931; *Мотив са старим градом*, око 1931; *На стијени*, 1932—33; *Сутон*, око 1933; *Портрет супруге*, око 1937). У трећој фази, која би се могла назвати фазом поетског реализма, уочавају се два типа пејзажа: један чвршћих облика, планински пејзаж Босне, и други, треперав, равничарски пејзаж Посавине, чудесних валерских градација (*Предвечерје на Сави*, 1932—1933; *Мотив из Посавине*, 1934). У четвртој, послератној фази, преокупиран је пејзажом који начином сликања подсећа на импресионизам, експресионизам и апстракцију (*Разговор с цвијећем*, 1965).

Између два светска рата писао је ликовне критике, бавио се рестаурирањем и конзервирањем слика и уметничких предмета, писао чланке и студије о иконама, о технологији старих иконописаца и о старим босанским градовима. За дело *Сликарска умјетност у Босни и Херцеговини у турско доба* добио је 27-јулску награду Босне и Херцеговине (1966). Умјетничка галерија БиХ у Сарајеву приредила му је ретроспективну изложбу с каталогом и библиографијом његових радова и радова о њему (1970). Дела му се налазе у Уметничкој галерији БиХ, Музеју града Сарајева, Етнографском музеју у Београду и др., као и у приватном власништву. Породично презиме Мазалица променио је у Мазалић.

ДЕЛА: књиге: *Сликарска умјетност у Босни и Херцеговини у Турско доба (1500—1878)*, Сарајево 1965; *Лексикон умјетника сликара, вајара, градитеља, златара, калиграфа и других који су радили у Босни и Херцеговини*, Сарајево 1967.

ЛИТЕРАТУРА: Азра Бегић, *Ђоко Мазалић (ретроспектива)*, Сарајево 1970; Лазар Трифуновић, *Тешки задаци, трагичне судбине*, Политика, 9. V 1970, 14; Витомир Србљановић, *Снажна сликарска личност. Поводом ретроспективне изложбе Ђоке Мазалића у Експозитори Умјетничке галерије БиХ у Мостару*, Слобода, Мостар, 22. VI 1970, 7.

М. Радић

Мајевски, Владислав/Владимир Аљбинович (Маевский Владислав Аљбинович), публициста, писац, секретар патријарха Варнаве (Керменчук, Украјина, 4. IV 1893 — Њујорк, 16. I 1975)

У време балканских ратова (1912—1913) борио се у српској војсци као добровољац. По повратку у Русију објавио је у Петрограду своје утиске. Током Првог светског рата објављивао је публицистичке текстове везане за Србију и јужнословенско питање. У Краљевину СХС дошао је 1920, преко Цариграда, као емигрант, бивши капетан белогардејске Добровољачке армије. На Београдском универзитету је 1931. завршио богословију. Био је библиотекар Патријаршијске библиотеке у Београду, а потом и секретар патријарха Варнаве. За време Другог светског рата био је ухапшен и интерниран у Немачку. После рата кратко је боравио у Швајцарској, а затим је емигрирао у САД, где је једно време живео у Њујорку. Предавао је од 1950. у духовној семинарији Св. Тихона у Пенсилванији, где је боравио и владика Николај Велимировић. Писао је теолошке и публицистичке радове. У својим радовима изнео је тезу да је владика Николај отрован, што је изазвало велику полемику у емигрантској штампи. У Њујорку је 1960. објавио књигу *Односи Русије и Србије*.

ДЕЛА: *Великая Россия и героическая Сербия*, Москва 1914; *Српски патријарх Варнава и његово доба*, I, Осиек 1933; *Народни патријарх, његова светост Варнава*, II, Београд 1937; *Света Гора*, Сремски Карловци 1937; *Взаимоотношения России и Сербии*, Њу-Йорк 1960; *Русские в Югославии 1920—1945*, Њу-Йорк 1966.

Мајзнер, Анастас Ј., професор, руковаоц Народне библиотеке (Тулча, Бугарска, 28. IV 1863 — Београд, 31. III 1930)

Син је Чеха Јосифа, библиотекар, и учитељице Александре Инђић-Петровић. Основну школу и нижу гимназију завршио је у Београду 1880, а затим рударску школу у Женеви и Вишу рударску академију у Прагу. У то време посветио се систематичном изучавању страних језика, па је течно говорио француски, енглески, италијански, немачки, руски и чешки. По повратку у Србију као рударски стручњак радио је у руднику Сиколу. Убрзо је напустио овај посао и 1887. постављен за предавача Прве београдске гимназије и упућен на рад у Народну библиотеку. За приправника је примљен 1891. а крајем 1901. постављен за руковаоца. Са оцем Јосифом учествовао је у изради и штампању Каталога Народне библиотеке. Радио је све библиотечке послове: водио инвентаре, радио на изради каталога, набављао књиге и радио са читаоцима. Почетком Првог светског рата, када је целокупни библиотечки фонд требало евакуисати, водио је велики део посла и одређен за чување библиотечке имовине која је остала у Београду. До априла 1925, када је Народна библиотека отворена за читаоце, био је један од кључних људи који су прикупљали растуруну библиотечку имовину и сређивали и формирали нови фонд. Сам је затражио пензију августа 1925.

ИЗВОРИ: Шематизам Србије, 1891—1903; *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821—1944*, Београд 1991, књ. 2, 108, 150, 200, 317, 354, 478, 748, 766; књ. 3, 151, 157.

ЛИТЕРАТУРА: Политика, 2. IV 1930, 11; Време, 2. IV 1930, 7; *Споменица о 100-годишњици Прве мушке гимназије у Београду: 1839—1939*, Београд 1939, 430; Михаило Подољски, *Два Мајзнера*, ГНБС, 1940, св. 9—10; Мираш Кићовић, *Историја Народне библиотеке у Београду*, Београд 1960, 129.

Макарије Зограф, јеромонах, сликар (Зрзе код Прилепа, Македонија, средина XIV в. — ?, после 1422)

Припадник је властеоске породице чији је најстарији члан био његов деда монах Герман, ктитор ман. Зрзе. Отац му се звао Хајко, у монаштву Харитон, његови синови Прибил и Пријезда, који су се после 1369. замонашили и добили имена Јован и Макарије. Они су касније постали познати сликари, а Јован и митрополит. У време краљева Вукашина и Марка (1365—1395) браћа су се бринула о ман. Зрзе као породичној баштини. После смрти краља Марка и доласка Турака у Прилеп они су осиромашили, и без могућности да се старају о манастиру, уступили су га свом бившем кмету Константину и његовој породици. Претпоставља се да је у таквим околностима Макарије Зограф напустио Зрзе и отишао у још слободну државу наследника кнеза Лазара, да живопише цркву Успења Богородице ман. Љубостиње, задужбину кнегиње Милице, у то време (1402—1405) монахиње Јевгеније. У лунети над улазом у наос исписао је псалм 93, 5 и на грчком језику белешку о себи, која у преводу гласи: „Рука Макарија бедног и приносиоца жртве наизглед”. Ово поистовећивање љубостињског сликара са Макаријем Зографом оспорава се у последње време. Приписују му се фреске у недавно порушеној цркви Ваведења у Доцу код Клине. Макарије је 1420/21. изгледа насликао Богородицу с Христом у лунети над улазом у цркву Богородице Пречисте у Прилепу, о трошку нових ктитора цркве Павла и Радослава. У ман. Зрзе саставио је и над јужним вратима цркве исписао опширни натпис у којем је испричао историју храма и своје породице и подвукао легитимност предаје манастира Константину и његовим синовима. На истом слоју малтера, у лунети, насликао је Богородицу с Христом и арханђеле око ње. Тада је (1421/22) насликао и иконостас у цркви, делимично обнављан у XVI в. Ктитор иконостаса је изгледа био поменути Константин, јер се његово име и имена његове породице појављују у молитвеним записима на престоној икони Богородице и на деизисној плочи. У горњем делу обе иконе сликар је забележио годину и своје име у молитвеном облику: „Наслика се овај пресветли образ године 6930. Помени, Господе, јеромонаха кир Макарија зографа”. Богородичина икона се сада налази у Уметничкој галерији у Скопљу. Ови радови указују да је Макарије последње године живота провео у ман. Зрзе, али нема потврда да је ту дочекао и смрт.

Као зограф следио је поуке свог брата Јована, много даровитијег и бољег сликара. Он је, међутим, више био склон линеарном изразу, а ни цртеж му није увек био класицистички негован. Иако је користио интензивне тонове боја, ликови су му остајали сликарски недоречени и без племенитости особене за његовог брата Јована.

ЛИТЕРАТУРА: Ђорђе Сп. Радојичић, *Макарије, живописац Љубостиње*, Старинар н. с., 1950, I, 87—90; Светозар Радојичић, *Мајстори старог српског сликарства*, Београд 1955, 42—44; Војислав Ј. Ђурић, *Иконе из Југославије*, Београд 1961, 37—40, 97—98; Војислав Ј. Ђурић, *Радионица митрополита Јована зографа*, Зограф, 1969, бр. 3, 18—33; П. Миљковић Пепек, *Моравска школа и њено доба*, Београд 1972, 239—247; Војислав Ј. Ђурић, *Византијске фреске у Југославији*, Београд 1974, 97, 223—224; Гојко Суботић, *Охридска сликарска школа XV века*, Београд 1980, 43—51; Н. Антић-Комненовић, *Зидно сликарство манастира Љубостиње*, ЗНМ, 1982, бр. 2, 19—46; Срђан Ђурић, *Љубостиња — црква Успења Богородичиног*, Београд 1985, 108—110; Т. Стародубцев, *Сликари задужбина Лазаревића*, ЗРВИ, 2006, бр. 43, 358—359.

Макарије Соколовић, архиепископ пећки и патријарх српски (? — Пећ, пре 23. X 1574)

Први пут помиње се у поговору *Псалтира* штампаног у Милешеви 4. новембра 1557. у којем је, између осталог, написано да „тада обнови и држаше претстол светог Саве ... преосвештени архиепископ све српске земље и поморске и северних страна и других кир Макарије”. Ова белешка је и прва вест о обновљеној самосталности Српске патријаршије, али се на

основу ње не може поуздано утврдити када је постао архиепископ пећки и патријарх српски, нити када је обновљена Српска патријаршија. Опште је прихваћено, али није поуздано доказано, да је то било непосредно пре штампања поменуте књиге. Пре него што је дошао на чело обновљене Српске патријаршије морао је да буде на високом положају у црквеној јерархији, вероватно старешина неке од српских епископија. Како се непосредно пре тога у два записа помиње смедеревски митрополит Макарије, неки истраживачи наше прошлости указали су на могућност да је можда реч о каснијем патријарху. Међутим, то се на основу досад познатих извора не може доказати, премда се чини много уверљивијим од легенде да је на чело Српске патријаршије дошао као архимандрит ман. Хиландара. У историографији је већи простор посвећен питању његовог порекла него његовој делатности. Упркос томе, није поуздано решено питање његовог сродства са Мехмед-пашом Соколовићем. Доста обавештени турски хроничари не остављају простора за претпоставке да је био брат или синовац великог везира, како се обично сматра. Једини поуздани извор који упућује на његове родбинске везе са врло бројним Соколовићима, који су у XVI в. држали значајне положаје у турској државној управи и нису увек били блиски рођаци, каже да је био сродник санџакбега босанског Мустафа-паше Соколовића (1564—1566).

Његово постављење за патријарха неспорно је извршено уз пуну сагласност турских државних власти, али то није учињено као уступак Србима, већ првенствено из фискалних разлога. Наиме, турске власти су држале да су хришћанске црквене организације државна добра (мукате), која су, уз уважавање њихове посебности у односу на друге мукате, давана у закуп уз фиксирани износ годишње закупнине – одсека (кесим, мирија, харач). Српски патријарси су на име одсека били дужни да плаћају 100 000 аспри годишње, а исто толико и на име таксе (пешкеш) за издавање берата (указа) приликом свог постављења и код смене султана. То значи да је патријарх Макарије само у првој години своје управе морао да уплати у државну благајну око 3.350 венецијанских златних дуката, рачунајући по тадашњем курсу дуката у односу на аспре. Евиденција уплата на име одсека, као и издавање берата, било је у надлежности Канцеларије црквених муката у Цариграду, која је била подређена великом везиру. У време обнове Српске патријаршије велики везир био је Рустем-паша (1555—1561), па се може рачунати као поуздано да је, како је забележено у једном дефтеру Канцеларије црквених муката из средине XVII в., „споменута патријаршија постала ... од стране његове екселенције великог везира”. Ова околност, као и новија сазнања о фискалним обавезама и статусу Српске патријаршије за време турске власти, неминовно доводе у питање утемељеност дубоко укоренење традиције о улози Мехмед-паше Соколовића у њеној обнови. Права и обавезе патријараха били су уређени указима о њиховом именовању јер турске државне власти нису издале неки закон опште важности којим би ова питања била прописана. Њима је, пре свега, загарантовано право да обављају своју верску службу, постављају епископе и, што је са становишта државних интереса било посебно важно, несметано прикупљају одређене дажбине од подређеног свештенства и верника, пошто није било другог начина да се измире огромне новчане обавезе према држави. Њих је прикупљао уз помоћ својих овлашћених службеника (егзарха) или лично обилазећи поједине епархије, при чему је имао право да ради своје безбедности има наоружану пратњу. Поред тога, а исто и његови наследници, био је уписан у турским пореским пописима као корисник скромних поседа манастира Пећка патријаршија (неколико њива, воћњака и ливада), који једва да су били довољни за издржавање манастирског братства. Његове обавезе на име њиховог држања биле су уређене посебним актом – соколарским бератом, пошто од њих није давао новчане и натуралне дажбине, већ је био дужан да врши соколарску службу, која је подразумевала прибављање одређеног броја соколова за потребе султановог двора.

Приликом утврђивања подручја своје јурисдикције, што је претходило издавању указа о именовању и одређивању висине одсека, држао се етничког начела, па су се границе обновљене Српске патријаршије поклапале са тадашњим границама српског етничког простора. То значи да у њен састав нису укључене неке од епископија првобитне патријаршије. Како је српски етнички простор у XV и XVI в. измењен снажним миграционим кретањима, један од његових првих и најважнијих задатака био је да стварањем нових епископија саобрази црквену организацију овим променама. Највише нових епархија створено је тада северно од Саве и Дунава, што је било пропраћено градњом парохилалних цркава и стварањем нових манастира. Посветио је велику пажњу и обнови свог седишта, манастира Пећка патријаршија, јер је он, ако се суди на основу забелешке у турском пореском попису из 1570/71, био неко време запустео, па је на његовом земљишту изграђена једна од пећких махала. Сачувани записи, као и познија научна истраживања, сведоче да је за време његове управе највише рађено на манастирској припрати. Том приликом су из конструктивних разлога, као и због њене дотрајалости, морали да буду затворени лучни отвори на спољашњим фасадама, што је припрату спасило од рушења. Њена унутрашњост тада је и живописана, а на чеоној страни једног пиластра на источном зиду насликан је његов ктиторски портрет. Радови на реконструкцији и осликавању припрате довршени су 1565. Старао се и о обнови манастирске библиотеке, а један запис сведочи да је сам пронашао и откупио неку отуђену манастирску књигу. Његов допринос обнови пећких манастира, која је настављена три деценије касније за време патријарха Јована (1592—1614), био би сасвим сигурно неупоредиво већи да турске државне власти на самом почетку владавине Селима II (1566—1574), а у време највеће моћи великог везира Мехмед-паше Соколовића, нису донеле одлуку да конфискују и продају сва црквена и манастирска имања, остављајући при томе могућност њиховим ранијим држаоцима да их откупе уз плаћање врло високе накнаде. Последице ове мере биле су замирање многих манастира и штампарске делатности. Само мали број манастира могао је да сакупи потребна средства за откуп јер су откупне суме, судећи на основу досад пронађених извора биле високе. Откупнина за неколико фрушкогорских манастира (Крушедол, Шишатовач, Ново Хопово, Петковица и Кувездин), на пример, износила је 108 000 аспри или 1 800 венецијанских златника. Погоршање материјалног положаја Српске патријаршије, што је неминовно довело и до тешкоћа у редовном плаћању годишњег одсека, вероватно је допринело томе да се патријарх Макарије повуче са патријаршијског престола пре 17. децембра 1571, када је један светогорски монах забележио „уви мње, и два патријарха српскују земљу сдржаху”. Фреска у припрати ман. Св. Николе у Бањи, која приказује Макарија како предаје патријаршијске инсигније новом патријарху Антонију, сугерише добровољност тог чина. Није познато када је тачно умро, али је сигурно да је то било нешто пре довршетка радова на обнови манастира Мораче (23. октобар 1574), јер је том приликом забележено да „ва тожде лето

престави се србски патријарх Макарије”. Сахрањен је у припрати Пећке патријаршије. Његовим повлачењем и смрћу започео је период нестабилности руковођења Српском патријаршијом, па још увек нема поуздане хронологије смена на патријаршијском престоу све до патријарха Јована.

ИЗВОРИ: Јанко Шафарик, *Србски летописац из почетка XVI-гњ столетия*, ГДСС, V, 1853, 75; Љуб. Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, I, Београд 1902, бр. 589, 636, 645.

ЛИТЕРАТУРА: Иларион Руварац, *К чланку о каталозима пећских патријарха*, ГСУД, 1879, бр. 47, 272—275; Konstantin Jireček, *Der Grossvezier Mehmed Sokolović und die serbischen Patriarchen Makarij und Antonij*, ASP, 1886, IX, 291—297; Радослав Грујић, *Фреска патријарха Макарија како уступа престо својем наследнику Антонију*, ГСНД, 1933, бр. 12, 273—277; Загорка Јанц, *Рукописне књиге у Владичанском двору у Вршцу*, РВМ, 1956, бр. 5, 135—136, 145; Радмила Тричковић, *Српска црква средином XVII века*, ГЛСАНУ, СССХХ, 1980, 66—69, 156; Александар Фотић, *Хуцети митрополита Андрије*, Valcanica, 1994, XXV, 132—133; Александар Фотић, *Конфискација и продаја манастира (црква) у доба Селима II (проблем црквених вакуфа)*, Valcanica, XXVII, 1996, 45—63; Олга Зиројевић, *Поседи манастира у Скадарском санџаку*, Нови Пазар 1997, 52—55; Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве*, I, Београд 2002, 301—316.

В. С. Дабих

Макензи, Џорџина Мјур (Mackenzie, Georgina Muir), британски путописац, хуманитарна радница (Делвин, Велика Британија, 1829 — Крф, 1874)

Племићког порекла, образована, заинтересована за књижевност и старине, удружила се са Полином Аделином Ирби, која је била сличних интересовања, и 1858. кренула на пут по средњој Европи. Пропутовале су Аустрију, Немачку, Чешку, Пољску и Румунију. Успут су биле ухапшене као панславистички шпијунки. Иако без икаквог знања о панславизму, под утицајем славног историчара Палацког заинтересовале су се за Јужне Словене и током следеће три године пет пута путовале по словенским крајевима Турске: Србији, Босни и Херцеговини, Далмацији и Хрватској. Путовале су теретним колима, лошим путевима, одседаше у хановима и неудобним свратиштима. Научиле су српски, што им је омогућило да се у контактима са становништвом добро обавесте о приликама у крајевима кроз које су пропутовале и направе детаљне забелешке. Постале су ватрене присталице Јужних Словена и поставиле себи задатак да поправе положај хришћанских жена путем образовања. Објавиле су 1867. заједничко дело *Путовања по словенским крајевима Европске Турске*, које је свеобухватно представило британској јавности прилике у европској Турској, посебно српског становништва, и веома заинтересовало и угледног државника В. Гледстона. Судићи по томе што је њено име на првом месту, као и по једној напомени у књизи, она је написала већи део књиге. Њихов последњи заједнички подухват била је акција за прикупљање средстава за унапређење образовања хришћанске деце у Босни и Херцеговини. Из средстава тог фонда купљено је у Сарајеву земљиште и саграђена девојачка школа, која је почела са радом 1869. После тога две пријатељице су се растале. Због слабог здравља Џорџина одлази на Крф, где се удала за британског конзула сер Чарлса Сибрајта.

ДЕЛО: *Travels in the Slavonic Provinces of Turkey-in-Europe*, London 1867. (српски превод Чедомиља Мијатовића, *Путовања по словенским крајевима Европске Турске*, Нови Сад 1968).

ЛИТЕРАТУРА: Јован Хаџи-Васиљевић, *Прилеп и његова околнина*, Београд 1902—10, 21, 23—24, 30, 32, 45, 47, 52, 77, 199; *Домаћица-споменница. Прослава 50. годишњице Женског друштва*, Београд 1926, 77—78, 142; Јелена Лазаревић, *Енглескиње у српском народу*, Београд 1929, 47, 51, 53, 55—61, 72, 74—76, 80, 83; Dorothy Anderson, *Miss Irby and her Friends*, London 1966, 718.

Б. Момчиловић

Максимов, Гермоген (Григориј Иванович), митрополит загребачки (Стањница Нагорска на Дону, Русија, 10. I 1861 — Загреб, после 29. VI 1945)

Рођен је у козачкој породици. Служио је у истој пуци са царем. Под утицајем Распућина напустио је војничку каријеру. У Кијеву је завршио Духовну академију и био рукоположен за свештеника у Новочеркаску 1887, где је убрзо постао службеник женске гимназије. Затим је наредних година био ректор богословије у Саратову. Оставши удовац, закалуђерио се (1909) и био изабран за епископа у Донској епархији (1910). За време револуције постао је јекатеринославски и новомосковски архиепископ. Држао је говоре против бољшевика. Повезан са контрареволуцијом, ухапшен је фебруара 1918, проглашен непријатељем народа и осуђен на пет година затвора. Побегло је после годину дана и поново се прикључио „белима”. Домовину је напустио 14. марта 1920. Преко Цариграда и Солуна стигао је на грчко острво Лемнос и обрео се у ман. Св. Пантелејмон на Атосу. Када је настала глад, повукао се из братства и преко Солуна дошао у Београд (1922). Поред верске службе позивао је сународнике на устанак против совјетске власти и био члан организације „Братство руске правде” која је преко терориста пружала отпор бољшевизму.

Боравио је у фрушкогорским манастирима: Раваници, Раковцу, Гргетегу и Хопову. Када је Анте Павелић издао Законску одредбу априла 1942. о оснивању аутокефалне Хрватске православне цркве, посредовањем Василија Шурлана, рашчињеног свештеника Српске православне цркве, и немачких обавештајних официра у манастиру Хопову прихватио је функцију загребачког митрополита и патријарха. Без сагласности СПЦ није могао бити устоличен за патријарха а Свети архијерејски синод СПЦ прогласио је именовање за патријарха неканонским, осудио га што је оставио своју епархију и прешао у другу, при чему се послужио световном влашћу да помоћу ње добије цркву. Устоличен је јуна 1942. у цркви Св. преображења у Загребу и као митрополит добио име Гермоген. Примао је плату као државни службеник али недовољну, па је често безуспешно молио државне власти за помоћ. Многим белогардејцима делио је титуле и положаје, објављивао огласе, ширио дефетизам, пљачкао иметак СПЦ, обављао административне послове, обилазио жупе у областима где је била усташка власт. Синод Руске православне цркве донео је одлуку да због тешког канонског преступа буде предат црквеном суду, искључен из састава архијерејског синода Руске православне цркве у иностранству и стављен под забрану светослужења. Признала га је

једино Румунска православна црква. После рата Хрватска православна црква је престала да постоји. Ухапшен је 1945. Војни суд у Загребу осудио га је 29. јуна 1945. као ратног злочинца на стрељање, трајан губитак грађанске части и конфискацију имовине. У НДХ је одликован Велередом за заслуге са звездом.

ЛИТЕРАТУРА: *Елаборат покрајинске комисије — Злочини на културно-историјским споменицима и предметима у Срему*, Нови Сад 1946, 333—335; Анте Павелић, *Хрватска православна црква*, Мадрид 1984; Виктор Новак, *Magnit crimen*, Београд 1986, 1044, 1093; Владимир Дедијер, *Ватикан и Јасеновац*, Београд 1987, 488; Милан Булајић, *Усташки злочини геноцида и суђење Андрији Артуковићу*, I, Београд 1988, 394—398; *Усташки злочини геноцида и суђење Андрији Артуковићу*, Београд 1989, 1082—1083; Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве*, II, Београд 1991, 626—629; Вељко Ђурић Мишина, *Српска православна црква у Независној Држави Хрватској: 1941—1945*, Ветерник 2002, 142—165.

М. Шовљаков

Максимовић, Аксентије, композитор, диригент, стручни писац (Долово код Панчева, 13. II 1844 — Праг, 1. II 1873)

Основну школу и реалну гимназију похађао је у Панчеву, а вишу у Сремским Карловцима. Стасавао је уз учитеља Павла Вишњичког. Међу вршњацима се истицао у појању. Већ у ђачким данима почео је да се бави компоновањем и дириговао школским хором. Први запаженији наступ са овим ансамблом имао је на прослави хиљаду година од почетка мисионарског рада Ђирила и Методија, одржаној 1863. у Карловачкој гимназији. За ту прилику је припремио неколико хорских композиција, међу којима је била и патриотска песма за мушки хор са почетним стихом *Где је српска Војводина*, текст Стевана Владислава Каћанског. Због револуционарног карактера ове композиције искључен је из седмог разреда гимназије. Познат је и као позоришни композитор. Радио је у Српском народном позоришту у Новом Саду као капелник и учитељ певања од марта 1865. до октобра 1871. Компоновао је музику за седамнаест позоришних комада, а многе његове композиције извођене су и на концертима соло певача. Компоновао је црквену музику и са гимназијским хором учествовао на литургијама у Саборној цркви у Новом Саду.

Значајна је његова педагошка активност. Писао је уџбенике за учење музике, међу којима уџбеник за хоровање, први на српском језику. Као изабрани питомац Панчевачке општине започео је студије на Оргуљској школи у Прагу (1871), где је потом и живео са супругом Софијом, рођ. Поповић, и ћерком Милком (удата Марковић) које су обе биле глумице.

Преминуо је изненада. Чешко уметничко друштво „Умјерецка беседа” му је организовало сахрану на Волшанском гробљу.

ДЕЛА: уџбеници: *Изучавање виолине помоћу народних песама за постепено учење нотног певања*, Нови Сад 1870; *Правила у учењу нотног појања и свирања на виолини*, књ. 1, Панчево 1871; *Мала букварска читанка за народ, по природним педагошким законима*, I део, Вокалисање, Панчево 1872; штампане музикалије: *Где је српска Војводина*, Сремски Карловци б. г.; *Песме из „Максима Црнојевића”*, Нови Сад, Сремски Карловци б. г.; *Још једну ноћ само*, Београд б. г.; музика за позоришне комаде: Лаза Костић, *Максим Црнојевић*; Матија Бан, *Добрила и Миленко*, *Смрт кнеза Добросави*, *Српске Цвети*; Јован Суботић, *Милош Обилић*, *Сан и јава*, *Крунисање Стефана Немање*; Илија Округић, *Саћурица и шубара*, *Уђкава комедија*; Антоније Хаџић, *Љубав није шала*; Јосип Фрајденрајх, *Граничари*; Карл Нерез, *Он и она*; Ежен Скриб, *Први састанак*; Родерих Бенедикс, *Пркос*; Јозеф Сигети, *Стари бако и његов син хусар*; црквена музика: *Литургија*, *Песме за јутрење*, *Свјати Боже*, *Алилуја*, *Плачу и ридају*, *Со свјатими*.

ЛИТЕРАТУРА: Беседа, 1869, бр. 8, 126; Застава, 1906, бр. 194; Миховил Томандл, *Споменица Панчевачког српског црквеног певачког друштва 1838—1938*, Панчево 1938, 179—180, 317; Владимир Ђорђевић, *Прилози биографском речнику српских музичара*, Београд 1950, 31; *Новосадска гимназија 1810—1960*, *Споменица Гимназије „Јован Јовановић Змај”*, Нови Сад 1960, 99; Стана Ђурић Клајн, *Историјски развој музичке културе у Србији*, Београд 1971; Владимир Ђорђевић, *Огледи српске музичке библиографије до 1914*, Београд 1969, 108, 155; Роксанда Пејовић, *Српска музика 19. века*, Београд 2001.

Н. Салај

Максимовић, Десанка, књижевница, преводилац (Рабровица код Ваљева, 16. V 1898 — Београд, 11. II 1993)

Најстарија је од осморо деце. Отац Михаило, учитељ, па школски надзорник за Ваљевски и Подгорски срез, благајник Црвеног крста и Главне војне станице, председник певачке дружине, писац. Његове три књиге: *Млади родољуб* (1907), *Песмарица ђачка* и *Бој на Лозници* (1930) биле су прва ћеркина лектира, уз три српска гласила за децу на која је отац био претплаћен: *Невен*, *Зорица* и *Мала Србадија* као и *Босанска вила*. Службовао је у Бранковини (од 1898) и Ваљеву (1908), где је прерано умро 1915. од тифуса пегавца. Упркос епидемији, испратило га је 14 учитеља, 7 свештеника и много грађана. Мајка Драгиња, ћерка свештеника Светозара Петровића, чија је кућа снажно утицала на Десанкино васпитање, доживела је 91 годину и умрла 1969. Десанка је првих десет година провела у Бранковини, где је похађала основну школу, а од 1908. живела у Ваљеву и наставила гимназијско школовање као одличан ђак. У гимназији међу професорима су били песник Сима Пандуровић и оријенталиста Глиша Елезовић. Матурирала је 1919. са радом „Вук, Доситеј и данашња Југославија” и била ослобођена усменог испита. У јесен 1919. настанила се у Београду код мајчине сестре (Таковска 40). Убрзо је мајка продала кућу у Ваљеву, саградили су приземну зградицу на Топчидерском брду и породица се преселила у Београд. Студије упоредне књижевности, историје и историје уметности на Филозофском факултету у Београду уписала је 1919. На факултету је упознала Милоша Црњанског. Уредно је студирала, интензивно писала поезију и од 1919. објављивала у репрезентативним листовима и часописима. Посредством Симе Пандуровића доспела је до часописа *Мисао* где је у току 1920. објавила двадесетак песама. Била је сарадник 1921. покренуте *Нове светлости* Велибора Глигорића. Сарађивала је од 1921. са *Српским књижевним гласником* све до његовога гашења, а од 1925. са *Летописом Матице српске*. На велика врата ушла је у *Политику* 1927, прво у божићни, па у ускршњи број. Сарађивала је и у другим публикацијама: *Правда*, *Жена и свет*, *Венац*. При крају студија 1922/23. радила је као наставница у приватној гимназији у Обреновцу. Дипломирала је 1923. и исте године постављена за суплента у Учитељској школи у Дубровнику. Из Дубровника, посредством Растка Петровића, нуди Светиславу Б. Цвијановићу књигу песама и он објављује *Песме* чију је насловну страну урадио Пјер Крижанић (1924). На препоруку Богдана Поповића 1924. отишла је у Париз са стипендијом француског Министарства спољних послова.

Становала је са Лизом Марић у Латинском кварту. Вратила се средином лета 1925. а у пролеће 1926. постављена за суплента у Првој женској гимназији у Београду, где је радила до бомбардовања Београда 6. априла 1941. Лето 1927. проводи у Словенији, где се спријатељила с Отоном Жупанчићем, Алојзом Градником, Јосипом Видмаром и Францем Бевком. Исте године самостално је објавила књигу песама за децу *Врт детињства*. Божидар Ковачевић уноси три њене песме у своју *Антологију љубавне лирике: Стрепња, На бури и Девојачка молба*. Мисао објављује песничку књигу *Зелени витез* 1930. (насловну страну урадио Пјер Крижанић), заступљена је у *Антологији српских песника* која је објављена у Чехословачкој. Положила је професорски испит а писмени рад био јој је студија *Јованка Орлеанка*, објављена у *Мисли* 1929. Уживала је у сликању и дружила се са сликарима Васом Поморишцем и вајаром Илијом Коларевићем. Посећивала је вечерњи курс цртања, била члан српског ПЕН клуба, у чијој је организацији учествовала са групом писаца на књижевној турнеји од 16. до 31. маја 1931. (Сушак, Шибеник, Сплит, Дубровник, Котор, Цетиње, Сарајево, Ужице), што је оцењено као прворазредан културни догађај. Јуна месеца у Аранђеловцу учествовала је на конгресу југословенских ПЕН-ова а летње ферије провела у Паризу. Исте године добила је награду „Цвијета Зузорић” за песму *Умор (СКГ)*, у новопокренутој библиотеци СКЗ „Савременик” објавила збирку од 15 приповедака *Лудило срца*, а код Геце Кона *Срце лутке спаваљке и друге приче за децу*. Савез руских писаца и новинара објављује *Антологију нове југословенске лирике* (И. Голенишчев Кутузов, А. Дураков и Е. Таубер) у коју је уврштена и она. Превела је *Кротку, Ујкин сан и Крокодила* за издање изабраних дела Ф. М. Достојевског у редакцији Исидоре Секулић. Књигу песама у прози *Гозба на ливади* објављује „Мисао” 1932. поново са насловном страном и корицама Пјера Крижанића. Потписује апел јавности поводом кампање коју је Милош Црњански „повео против стране књиге” и апел против рата и империјализма поводом Међународног конгреса писаца у Амстердаму против рата. Као члан српске делегације, коју је предводио Милан Ракић, учествује на XI међународном конгресу ПЕН клубова у Дубровнику, на Спасовдан, 23. маја 1933. који је био први јавни светски протест против фашизма. Венчала се 31. јула 1933. у Београду са Сергејом Сластиковим, вршњаком рођеним у Москви, где је завршио гимназију 1917, па у револуцији доспео у Београд, ту је завршио глумачку школу и Правни факултет. Био је чиновник Министарства финансија, па Министарства просвете; преводио је са руског (Достојевски, Зошченко) и бугарског; писао песме за децу. Десанка преводи Ивана Буњина са руског, Елина Пелина са бугарског и Оноре де Балзака са француског. Почетком 1934. путује у Бугарску у делегацији југословенских ПЕН клубова. Стални је сарадник *Политикиног* подлистка за децу. Добила је 1935. награду „Седам уметности” и објавила приповетке *Како они живе*. Преводи Константина Феђина, Јелисавету Багриану, Дору Габе и словеначке писце. Ђуро Гавела уноси њених десет песама у *Антологију српскохрватске послератне лирике*. Објављује *Распеване приче* (1938). У јуну 1938. путује у Чехословачку на конгрес ПЕН клубова. Пре тога је у Цељу и Рогашкој Слатини одржан састанак југословенских ПЕН клубова. Преводи приповетке А. П. Чехова (1939) и позоришни комад за децу *Дечја соба* (1940). Бомбардовање Београда 6. априла 1941. затекло ју је у њеној кући у Београду, у улици Жоржа Клемансоа 37. Одмах су је пензионисале окупационе власти и са мужем је кренула пешке у Бранковину, где је остала до јесени 1941, а онда се вратила у Београд због чежње за школом. Пред својом школом је од непознатог човека сазнала за стрељање ђака у Крагујевцу. По повратку кући записала је почетне стихове *Крваве бајке*, из којих ће се касније развити велика песма. У то време живела је од приватних часова, продаје лутака и књижевног рада; скупља дрва за огрев по Топчидеру и Кошутњаку. Објављује 1942. књигу *Дечја соба и остале приче* (ликовна опрема Миодраг Ђирић) и са колегиницом Јованком Хрваћанин *Загонетке лаке за прваке ђаке*, а 1943. још три књиге: *Паукова љубашка*, дечје песме, *Шарена торбица*, дечје песме, и *Срце лутке спаваљке и друге приче за децу*. У Београду је дочекала 20. октобар 1944. и ослобођење. Нове власти вратиле су је у Прву женску гимназију, и крајем марта 1946. упућена је у Министарство просвете Србије (Одељење за науку, уметност и културу). Преводи Максима Горког, бугарске песме за децу, Александра Фадејева, Лењина, Маршака. Објављује у *Књижевности* и *Летопису Матице српске*. У *Књижевности* штампа *Крваву бајку*, а 1946. у збирци *Песник и завичај* у 10 000 примерака. Исте године објављује бајку за децу у стиховима *Буба-Мара* и збирку песама *Златни лептир*. У априлу 1947. посетила је Мађарску као члан делегације писаца Југославије, а у мају учествовала на репрезентативној књижевној вечери у Новом Саду поводом Сајма књига. Путује у Бугарску и Пољску. На пољском јој излази *Крвава бајка*. Члан је Друштва за културну сарадњу Србије и Албаније. Редовни је сарадник *Књижевних новина*. За збирку *Песник и завичај* добија Награду Комитета за културу и уметност владе ФНРЈ. После Резолуције ИБ-а једна је од 67 књижевника потписника одговора југословенских писаца совјетским писцима Ф. Глаткову, Н. Тихоновој и другима. У поезији јој превладава ратна и радна тематика. У Загребу објављује брошуру *Отаџбина у првомајској поворци* 1949. и *Изабране песме* 1950, а у Београду *Реку помоћницу*. Са руског језика преводи кинеског писца Лу Сина, а затим Чехова и Горког, па словеначке писце: Клопчича, Минатија, Ашкерца, Коцбека, Селишкара, Водника, Менарта, Голију, Тауфера, Градника, а касније и Зупана. Сарађује у *Пиониру*, *Новој жени*, *Полетарцу*, *Књижевности*, у *Савременику* од првог броја и у сарајевском *Животу*. Објављује књигу за децу *Борци за здравље* (1951), затим *Ветрову успаванку* (1953), књигу приповедака *Страшна игра* (1954), роман *Отворен прозор* (1954) и књигу за децу *Златни лептир* (1954). У 1955. објављује три књиге: *Лептирова успаванка*, *Росна руковет* и изабране песме *Мирис земље*. *Ветрова успаванка* је преведена на словеначки (И. Минати, 1956). Б. Михаиловић Михиз објављује девет њених песама у антологији *Српски песници између два рата*, а Зоран Мишић уноси три песме у *Антологију српске поезије* (1956). У Загребу су јој 1957. објављене *Изабране песме* које су доживеле пет издања за десет година. Један је од потписника Закључака Новосадског договора о језику и правопису. Учествоје на првом фестивалу југословенске поезије на Плитвицама (1956), а 1957. први пут путује у Русију, где склапа трајно и плодно пријатељство са песникама Аном Ахматовом, Вером Инбер и Маргаритом Алигер. Посетила је Грузију и Азербејџан. Превођена је на мађарски (Ф. Фехер), руски, италијански и турски. Добила Награду „Младог покољења” за рад на књижевности за децу и омладину и Змајеву награду за избор *Мирис земље* (1958). Изабрана је 1959. за дописног члана САНУ. У 1960. излазе јој три књиге: *Заробљеник снова*, *Бунтовни разред* и *Шумска љубашка*. Путује у Москву са супругом Сергејом 1960, где јој је двадесет најбољих преводилаца превело осамдесет песама. У 1961. излазе јој књиге *Месечева женидба* и *Писма из шуме*. Јуна 1961. борави у омиљеном Паризу. Објављује годишње по

неколико књига: *Сунчеви поданици* и *Говори тихо* (1962), *Песме* у избору С. Раичковића и *Мирис земље* на бугарском 1963. Превела је петнаест совјетских песникања. У априлу 1963. у *Књижевности* почиње објављивати делове поеме *Трајим помиловање*, која се појављује као књига у Матици српској 1964. У октобру 1963. град Крагујевац јој додељује награду за песму *Крвава бајка*. Добија Седмојулску награду за књижевни рад. Заступљена је са две песме у *Антологији српског песништва* Миодрага Павловића, а са четири у *Српској и хрватској поезији XX века* Предрага Палавестре. Као 82. књига у едицији „Српска књижевност у 100 књига” штампан је избор из њеног дела који је сачинио Стеван Раичковић са предговором Милана Богдановића (1965). Изабрана је за редовног члана САНУ на предлог В. Глигорића и Д. Павловића. Поема *Трајим помиловање* излази тројезично: на српском, македонском (Г. Тодоровски) и словеначком (В. Тауфер); вињете: Л. Вујаклија. Путује у Италију (Тоскана, Пистоја, Фиренца). Преводи Јелисавету Багријану. Излазе јој песме на мађарском (прев. Ф. Фехер) и избор *Песам* у СКЗ. Централна свечаност поводом 70. рођендана одржана је на стадиону „Металца” у Ваљево. Говорио је Меша Селимовић. Безрезервно подржава студентске демонстрације јуна 1968. на Филолошком факултету у Београду. Септембра 1968. борави у СССР-у (Москва, Тбилиси) са мужем. У октобру учествује у Требињу на првим Дучићевим вечерима поезије. У Ваљево, на откривању споменика Миловану Глишићу, први пут спомиње владу Николаја Велимировића враћајући га у књижевни и духовни живот. Почетком 1969. излази почасни број *Зоре*, поводом 100-годишњице Алексе Шантића песникања је штампала *Грачаницу* као дар мостарском песнику. Први пут јој Нолит штампа Сабрана дела у седам књига. Излази *Бугарска поезија XX века* у преводу В. Урошевића и Д. Максимовић. Објављује роман *Прадевојшца* и у „Ластавици” књигу *На шеснаести рођендан*. Владимир Миларић јој објављује пет песама у антологији *Зелени брегови детињства*. Учествује на прослави 70. годишњице рођења Густава Крклеца. Средином новембра 1969. путује у Сентандреју и Будимпешту; посећује Српскохрватску гимназију и Библиотеку Владичанског двора. Настају први стихови будуће књиге *Немам више времена*. Умире јој мајка Драгиња, а кратко потом и муж Сергеј Сластиков (1970). У Москви јој 1970. излази књига песама на руском, а 1971, у преводу Дивне Денковић Братић, на француском. Почасни је члан Главног одбора СКЗ. Милорад Р. Блечић објављује прву монографију о Десанки Максимовић, уз безрезервну подршку песникање. На Сорбони у Паризу маја 1972, у препуном Источном амфитеатру, одржано је вече посвећено њој, у организацији професора Драгана Недељковића, уз присуство амбасадора Нијазе Диздаревића и председника Матице српске Младена Лесковца. Песникања није присуствовала због болести. Прву докторску дисертацију о њој одбранила је 1972. Љубица Ђорђевић пред комисијом: В. Глигорић, Д. Вученов, С. Н. Мајковић. Те године појављује се књига *Празници путовања*, а 1973. изузетна збирка *Немам више времена*. На Чакавском сабору у Истри говори о М. Крлежи поводом 80-годишњице рођења у име Удружења књижевника Србије. Путује у Мађарску 1974. Тихомир Вујичић је извео више својих композиција на теме из њене поезије. Почетком новембра путује у Париз, па у Цирих. Добија Змајеву награду за књигу *Немам више времена* и Вукову награду (1974), па Специјалну Вукову награду (1975). У мају 1975. путује у Париз, па у Ницу на Светски конгрес жена. Путује у САД и Канаду, где говори стихове нашим исељеницима. Објављује патриотске *Песме из Норвешке* (1976) уз илустрације Б. Продановића, поводом откривања споменика у Ослу погинулим југословенским интернирцима по немачким логорима у Норвешкој у Другом светском рату. Пише *Летопис Перунових потомака* о борбама међу словенским племенима и борби за народни језик у богослужењу. Била је 1976. члан Одбора за прославу 150-годишњице Матице српске. Од 25. фебруара до 4. марта 1978. била је на фестивалу уметности у Аделаиди, главном граду Јужне Аустралије. Крајем октобра 1980. боравила је у Њујорку и Вашингтону, а 31. октобра (на своју славу, Св. Луку) читала у Питсбургу пред препуном двораном а о њеном делу говорио Џорџ Лукић. У Филадельфији и на Националној конвенцији Америчке асоцијације за унапређење славистичких студија одржан је скуп у њену част. Октобра 1981. у Русији је учествовала на великој књижевној вечери у Москви са совјетским песникањама Белом Ахмадулином и Маргаритом Алитер а новембра 1981. у Москви је, у великој дворани Централног дома књижевника, одржано књижевно вече у њену част. Била је члан Одбора за заштиту уметничких слобода и залагала се за ослобађање песника Гојка Ђога сваке одговорности, осуђеног због збирке *Вунена времена* која је судски забрањена. Била је у Приштини 1982. на књижевним сусретима „Лазар Вучковић”. Добила је Горанову награду 1983. и том приликом одржала књижевно вече у Загребу. На позив Англо-југословенског друштва 1984. посетила је Универзитет у Лондону и Оксфорд а из Лондона отпутовала у Стокхолм. Удружење књижевника Србије доделило јој је награду за животно дело. Поломила је кук и оперисана 22. јуна 1984. Часопис *Раздобље (Denem)* у Турској објавио јој је пет песама у преводу Неуатија Зекерије. Исте године тема је Октобарских сусрета писаца у Београду и додељена јој је Његошева награда — прва жена добитник. Због болести награда јој је уручена са закашњењем 29. IV 1985. Цео износ поклонила је школским библиотекама у околини Цетиња. Од последица повреде опорављала се у Игалу. У Аустралији је двојезично (српски и енглески) објављена књига *Песме из Норвешке*. У Плужинама јула 1985, у оквиру манифестације „Пјесничка ријеч на извору Пиве”, одржан је симпозијум критике о њеном књижевном делу. Додељена јој је Златна плакета града Ваљева. Двојезично — српски и италијански — објављена је књига *Сва лица љубави*, у преводу Ђакома Скотија. Јуна 1986. добила је Захвалницу за 60 година сарадње са Матицом српском и *Летописом Матице српске*. Добила је награду Европског друштва културе. Јуна 1987. Змајеве дечје игре у Новом Саду додељују јој Велику повељу Игара. Додељена јој је Октобарска награда Београда за целокупно дело. Постала је почасни грађанин Крагујевца. Марта 1988. Нолит објављује њене Сабране песме у шест томова. У Пекингу, на кинеском, у *Антологији светских песникања XX века*, објављене су две песме: *Крвава бајка* и *Писма из тамнице*. Додељена јој је Златна плакета *Вечерњих новости* за „Најплеменитији подвиг”. Отворила је Међународни сајам књига у Београду. Додељена јој је Плакета Универзитета у Београду (1988) и Велика плакета Оружаних снага Југославије (1989). Присуствовала је централној прослави 600-годишњице Косовске битке на Газиместану и литургији у Грачаници. Објављена јој је песма *Стрепња* у великој антологији светске љубавне поезије на италијанском (*Luna d'amore*). Учествовала је априла 1990. на прослави 175. годишњице Другог српског устанка у Такову. У Грачаници јој је додељен „Златни крст кнеза Лазара”. Завршен јој је споменик у Ваљево, дело вајара Александра Зарина а на откривању 27. октобра 1990. говорио је песник Матија Бећковић. Децембра 1992. учествовала је на свечаној прослави 100-годишњице Српске књижевне

задруге и Радован Самарџић уручио јој је Награду СКЗ за животно дело, установљену о стогодишњици. Задруга је објавила њену последњу књигу *Зовина свирала*. Јануара 1993. једна основна школа у Београду добија њено име — први пут име једног живог песника. Умрла је у своме стану у Улици српских владара 23, пети спрат. После свете литургије на празник Света Три јерарха патријарх Павле одржао помен, а опростио се од песникиње служећи помен у капели на Новом гробљу с епископом бачким Иринејом и више свештеника 13. фебруара. У име Одељења за језик и књижевност САНУ опростио се Матија Бећковић, у име писца Србије Јован Христић, а у име града Београда градоначелница Слободанка Груден. Сахрањена је у Бранковини у суботу, 13. фебруара 1993, уз говоре владике ваљевско-шабачког Лаврентија и зворничко-тузланског Василија, свештеника браничевског Владана Ковачевића, академика Антонија Исаковића и председника општине Милорада Илића. Последњи се од песникиње опростио Добрица Ћосић, председник Савезне Републике Југославије. Месец дана после њене смрти основана је Задужбина Десанке Максимовић која сваке године додељује истоимену награду, организује Десанкине мајске разговоре, објављује зборнике радова са тих разговора о песникињином стваралаштву и о поезији добитника награде, студије о Десанки Максимовић и песничке књиге добитника награде, брине о делима и заоставштини песникиње. Задужбина је приредила *Целокупна дела Десанке Максимовић* у 15 томова која годинама чекају на објављивање.

Животом и делом снажно је обележила цело XX столеће. Одлично познавање руског и француског језика трајно ју је везало за поезију ових народа, али је интензивно пратила и поезију готово свих словенских народа, посебно Пољака, Словенаца и Бугара. У њеним патриотским песмама видљиви су трагови српске народне поезије, а у дубоком дијалогу је са Домиником Златарићем у изванредном циклусу *У смрт од разлицијех*. Са Дучићем је везује тематска блискост (љубав, смрт, Бог, природа, отаџбина, поезија); *Антологију* Б. Поповића је сматрала својом песничком азбуком; сродна је авангардним песницима по слободном стиху, нерегуларној строфи, говорном ритму, али и по склоности за стару српску и словенску религију, митологију, историју и културу. Писала је врхунске песничке књиге од почетка (*Песме*, 1924) до краја свога певања (*Зовина свирала*, 1992), али је песнички зенит достигла лирским спевовима *Трајим помиловање* (1964) и *Немам више времена* (1973), у годинама дубоке зрелости. Аутентична естетска природа, с урођеном потребом за лепотом и са осећањем лепоте, култивисала је образовањем то своје осећање и духовну потребу. Она је увек жедна „ове далеке лепоте” све до страха да ће полудети „због неке далеке лепоте”. Чезња за „далеком лепотом” праћена је метафизичком тежњом за даљинама, карактеристичном за њено доба (И. Андрић, М. Црњански). Изборила се за „лирску оазу” у којој кореспондирају љубав, природа и смрт. Она пева о љубави која се још није догодила и која се слути, о предосећању љубави и вољеног човека чији долазак најављују чежња, стрепња, слутња, чекање и страх, али и о невиности љубавног греха. Љубав је више потреба за давањем и поклањањем него за узимањем. Љубавници се међусобно охрабрују на љубав као што се охрабрује на победу бола или страха од смрти, али се сећају првога пољупца и у данима пред сахрану. „Лирска оаза” подразумева самоћу, шапат и „плашњу душе”. Песникиња љубави, праштања и милосрђа, соларна природа, песникиња сунца, пролећа, зеленила и завичаја чији је омиљени цвет зелени кукурек, била је од првих збирки и песникиња смрти, склона да на смрт гледа из перспективе жртве, било да је реч о човеку, уловљеној дивљачи, змији или покошеној ливади. Хришћанска дубина и природа њене поезије није у догматској правоверности, већ у разумевању патње, жртве и жртвовања, у праштању као знаку крста, у уздизању мучеништва и жртве до светости, тако да *Крвава бајка* спаја формулу бајке и тон мартирологије. Разумевање патње и жртве води до разумевања јереси и јеретика и до тражења помиловања као песничког начела (циклус *Богумилова молитва*) и успостављања духа ненасиља. Певање о богумилима је борба за право на песничку јерес. Јединство лепоте, доброте, истине и љубави приближава њену поезију српско-византијској традицији, односно хришћанској поезији. Дубоко укоревана у живот и обичаје српског сељака, она пева низ песама о обредима и обичајима (сватовске, тужбалице, здравице, песме бербе, војничке песме) досежући дубину митског искуства и памћења. С обредном тематиком се преплиће завичајна, односно социјална тематика о народу који путује вагонима треће класе. Нико није тако топло певао о овој Србији. Песме о сељацима, њиховом животу и смрти, пренаглашено се сврставају у социјалну поезију, као и узбудљиво сећање на шваљу из детињства, али поема *Ослобођење Цвете Андрић* то несумњиво јесте. Непосредно после Другог светског рата писала је и политички пригодну поезију (*Маме ударнице*, *Земља песмарица*, *Река помоћница*, *Борци за здравље*). Склоност ка патриотским темама сматра природном — несклони су им само однарођени песници — и објашњава је утицајем оца, коме је посветила цео топао циклус песама. Инспиришу је устанци из 1804. и 1941. О Првом српском устанку пева песма *Устаници*, а о Другом светском рату цео низ песама: *Србија је велика тајна*, *Крвава бајка*, *На гробу стрељаних ђака*, *Песма о заробљеном хлебу*, *Бадњаци*, *Верујем*. Њене песме памте држање Срба у логорима и затворима, али и морални пад у ропству. Верује да њен народ неће пропасти. У Ракићевој традицији пева о споменицима културе (*Грачаница*) и јунацима културе. У дијалогу са културном традицијом настала је и дискусија са *Душановим закоником* — лирски спев *Трајим помиловање*, песничко дело отворене структуре које је песникиња мењала у разним издањима. Начело закона припада царском гласу; то је начело уређења царства, гаранција реда и поретка. Песникињин глас тражи поправке тврдих и сурових законских одредби и милост за погођене и угрожене. Песникињино начело је начело милости и правде насупрот начелу немилосрдног права. Осећање блиске смрти, пролазности и свођења животних рачуна прожима изузетну збирку *Немам више времена* (1973), а *Зовина свирала* (1992) налази поетичко уточиште у миту о свирали и речи које откривају сваку тајну. Поткрај живота опробала се у хаику форми; привукла ју је њена сликовитост. Неке од тих песама су врхунске. Дала је изузетан прилог књижевности за децу и омладину, посебно у збирци *Врт детињства*, али и у књигама *Бунтован разред* и *Прадевојчица*. Ремек-дело је мини-роман *Бајка о Кратковечној* о вредности љубави и кратког живота и о окупљању заједнице око живота. И плодношћу, и разноврсношћу, и вредношћу дела припада врху српскога песништва.

Одликована је: Орденом Светог Саве два пута (1925, 1990); Орденом заслуга за народ I реда (1958); бугарским Орденом Кирила и Методија I реда (1963); совјетским Знаком погота I реда (1967); Орденом Републике са златним венцем (1968); совјетским Орденом части (1968); Наградом АВНОЈ-а (1970); Орденом Југословенске звезде са лентом (1978); Орденом Југословенске заставе са лентом (1988); руским Орденом пријатељства народа (1988).

ДЕЛА: *Песме*, Београд 1924; *Врт детињства*, Београд 1927; *Зелени витез*, Београд 1930; *Лудило срца*, Београд 1931; *Гозба на ливади*, Београд 1932; *Како они живе*, Београд 1935; *Нове песме*, Београд 1936; *Дечја соба*, Београд 1940; *Дечја соба и остале приче*, Београд 1942; *Загонетке лаке за ђаке прваке*, Београд 1942; *Паукова љубашка*, Београд 1943; *Шарена торбица*, Београд 1943; *Срце лутке спаваљке и друге приче за децу*, Београд 1943; *Ослобођење Цвете Андрић*, Београд 1945; *Песник и завичај*, Београд 1946; *Буба-Мара*, Београд 1946; *Зазонетке — одгонетке*, Београд 1946; *Отаџбина у првојаској поворци*, Загреб 1949; *Самогласници*, Београд 1949; *Река помоћница*, Београд 1950; *Отаџбину, ту сам*, Београд 1951; *Борци за здравље*, Сарајево 1951; *Ветрова успаванка*, Београд 1953; *Страшна игра*, Београд 1954; *Отворен прозор*, Суботица 1954; *Пролетни састанак*, Београд 1954; *Мирис земље*, Београд 1955; *Чобанин пчела*, Београд 1956; *Ко је већи?*, Сарајево, Загреб, Београд 1956; *Бајка о Кратковечној*, Сарајево 1957; *Шумска љубашка*, Сарајево 1959; *Ако је веровати мојој баки*, Београд 1959; *Заробљеник снова*, Цетиње 1960; *Бунтован разред*, Суботица 1960; *Говори тихо*, Београд 1961; *Писма из шуме*, Београд 1961; *Медведова женидба*, Сарајево 1961; *Сунчеви поданици*, Београд 1962; *Патуљкова тајна*, Сарајево 1963; *Птице на чесми*, Загреб 1963; *Трајим помиловање*, Нови Сад 1964; *Бела врана*, Сарајево 1964; *Песме*, Нови Сад, Београд 1965; *Хоћу да се радујем*, Сарајево 1965; *Осе мађионичари*, Београд 1965; *Ђачко срце*, Београд 1966; *Златни лептир*, Сарајево 1967; *Сабрана дела*, I—VII, Београд 1969; *Верујем*, Београд 1969; *Не заборавити*, Суботица, 1969; *Немам више времена*, Београд 1973; *Летопис Перунових потомака*, Београд 1976; *Песме из Норвешке*, Београд 1976; *Ничија земља*, Београд 1979; *Сабране песме*, I—V, Београд 1980; *Десанка*, Ваљево 1980. (Песником руком писано: Десанка Максимовић, св. 1); *Поезија и проза за децу и младину*, I—IV, Београд, Приштина 1985; *Сабране песме*, I—IV, Београд 1987; *Сајам речи*, Никшић, Ваљево 1987; *Памтићу све*, Београд 1988; *Песме о птицама*, Београд 1988; *Славуј на сробу: хаику*, Пожега 1990; *Дечји разговори: хаику*, Сарајево 1991; *Зовина свирала*, Београд 1992; *Опијена озоном: хаику*, Београд 2004; *Сабране песме Десанке Максимовић у 8 књига*, Београд 1997; *Љубица Ђорђевић, Библиографија дела Десанке Максимовић 1920—1971. године*, Београд 2001; *Александра Вранеш, Библиографија дела Десанке Максимовић 1972—1998*, Београд 2001.

ЛИТЕРАТУРА: Милан Кашанин, *Песме Гђице Десанке Максимовић*, ЛМС, 1924, св. 3, 94—95; Владан Стојановић Зоровавел, *Десанка Максимовић, „Врт детињства“*, Београд 1928, ЛМС, 1928, св. 2, 317—318; Боривоје С. Стојковић, *Десанка Максимовић, „Зелени витез“*, Београд 1930, ЛМС, 1930, св. 2/3, 258—260; Велимир Живојиновић, *Поезија Десанке Максимовић (Песме, 1924, Зелени витез, 1930)*, Мисао, 1930, св. 5/6, 354—365; Милан Богдановић, *Стари и нови*, I, Београд 1931; Кирил Т. Тарановски, *Десанка Максимовић, „Гозба на ливади“*, ЛМС, 1932, св. 1—3, 230; Бошко Новаковић, *Десанка Максимовић, „Нове песме“*, ЛМС, 1937, св. 1, 111—112; Бошко Новаковић, *Сусрети: огледи и прикази о прецима и савременицима*, Сарајево 1959; Милан Богдановић, *Стари и нови*, III, Београд 1961, 183—215; Борислав Михаиловић, *Песнички врхунац Десанке Максимовић*, Политика, 24. I 1965, 17; Стеван Раичковић, *Између тајне и отаџбине (о поезији Десанке Максимовић)*, ЛМС, 1968, св. 5, 453—465; Милан Пражић, *Радост стваралачког тренутка*, Поља, 1968, бр. 113/114, 43; Иван В. Лалић, *Поезија Десанке Максимовић*, Књижевност, 1970, бр. 2, 187—192; Милорад Р. Блечић, *Десанка Максимовић. Живот праћен песмом*, Београд [1971]; Љубица Ђорђевић, *Песничко дело Десанке Максимовић*, Београд 1973; Никола Милошевић, *Варијације на тему: „Земља јесмо“*, Савременик, 1974, св. 6, 517—521; Павле Зорић, *Песма и смрт*, ЛМС, 1975, св. 6, 1062—1071; Велибор Глигорић, *Песник пред лицем смрти: Десанка Максимовић „Књига и живот“*, Београд 1976, 194—197; Никола Кољевић, *Иконоборци и иконобранители*, Београд 1978; Александар Петров, *Поезија данас*, Београд 1980; Драган М. Јеремић, *Класични песник Десанка Максимовић*, поговор књизи *Слово о љубави* Десанке Максимовић, Београд 1983; Радомир Константиновић, *Биће и језик: у искуству песника српске културе двадесетог века*, V, Београд, Нови Сад 1983, 7—101; Звонимир Костић, *Архаично и модерно: есеји о нашим песницима XX века*, Београд 1983; Даница Андрејевић, *Поезија Десанке Максимовић*, Приштина, Ниш 1983; Зборник радова са Симпозијума критике о књижевном делу Десанке Максимовић у оквиру књижевног сусрета „Пјесничка ријеч на извору Пиве“, *Мостови*, Пљевља, бр. 88, [1985], 43—70; Слободан Ракићић, *Десанка Максимовић, песник вечног детињства*, Повеља октобра, 1985, бр. 1, 27—36; Слободан Ракићић, *Поезија Десанке Максимовић*, у: Од Итаке до привиђења, Београд 1985, 99—128; Бошко Петровић, *У свету речи: писци, преводи, теме, похвале*, Нови Сад, Београд 1985, 264—270; Никола Кољевић, *Класици српског песничтва*, Београд 1987; Слободан Ракићић, *Десанка Максимовић или поезија и памћење*, Књижевност, 1988, 1453—1466; Милорад Дешић, *Језик поезије Десанке Максимовић и савремени српскохрватски књижевни језик*, Књижевност и језик, 1988, бр. 4, 361—372; Слободан Ж. Марковић, *Историчност, завичајност и отаџбинство*, Књижевност и језик, 1989, бр. 3, 263—268; *Са Десанком Максимовић*, Нови Сад 1989; Слободан Ж. Марковић, *Поезија Десанке Максимовић*, Београд 1990; Љубомир Симић, *Дупло дно: есеји о песницима*, Београд, Горњи Милановац 1991; Иво Тартаља, *Зарад чуда и зарад лијека*, Источник, 1992, бр. 1, 97—100; Јован Деретић, *Законик као инспирација*, Књижевност, 1993, бр. 5/6, 578—583; Михајло Пангић, *Нови прилози за савремену српску поезију*, Приштина 1994; Милош Јевтић, *Десанкина казивања*, Горњи Милановац 1994; Јован Делић, *Интеркултурални догађај*, ЛМС, 1995, св. 5/6, 748—759; Живан Живковић, *Хаику поезија Десанке Максимовић*, Савременик плус, 1995, бр. 30/32, 47—54; Десанка, [прир. Велизар Бошковић], Београд 1995; *Десанка Максимовић у свом књижевном времену*, прир. Слободан Ж. Марковић, Београд 1995; Драгомир Брајковић, *Десанка Максимовић или Слово о љубави*, Београд 1995; *Приређивање и издање целокупних дела Десанке Максимовић*, прир. Слободан Ж. Марковић, Београд 1997; *Рецепција дела Десанке Максимовић*, прир. Слободан Ж. Марковић, Београд 1998; Велибор Берко Савић, *Десанка Максимовић. Споменница о 100-годишњици рођења*, Ваљево 1998; Милорад Р. Блечић, *Живот Десанке Максимовић праћен песмом*, Београд 1998; Љубица Ђорђевић, *Песничко дело Десанке Максимовић*, Београд 1998; *Песници Десанки: поводом 100-годишњице рођења*, приредио Велибор Берко Савић, Ваљево 1998; Драгомир Брајковић, *Десанкина опорукка*, Београд 1998; Слободан Ж. Марковић, *Књижевно стваралаштво Десанке Максимовић*, Београд 1998; Милосав Мирковић, *Десанкине границе: есеји и уздарја*, Крагујевац 1998; Радован Поповић, *Књига о Десанки*, Београд 1998; Славко Гордић, *Доживљај природе и људске судбине у песничтву Десанке Максимовић*, Књижевност и језик, 1998, бр. 1, 11—24; Јован Делић, *Душа ствари: поводом пјесме Ствари Десанке Максимовић*, Књижевне новине, 15. XII 1998, 1—10; Мирослав Егерић, *Песничтво Десанке Максимовић, синоним живота трајања*, Књижевност, 1998, бр. 5/6, 897—910; Жарко Ружић, *Ритмови у међуратној поезији Десанке Максимовић*, ЛМС, 1998, бр. 1/2, 108—122; Драган Недељковић, *Песничко „вјерују“ Десанке Максимовић*, ЛМС, 1998, бр. 1/2, 84—90; Миодраг Сибиновић, *Између светова. Нови аспекти књижевног дела Десанке Максимовић*, Београд 1999; *Поезија и поетика Десанке Максимовић*, зборник радова са научног скупа у Приштини, Приштина, Београд 1999; *Дело Десанке Максимовић у токовима српске и светске књижевности*, прир. Слободан Ж. Марковић, Београд 2000; *Проза Десанке Максимовић*, прир. Слободан Ж. Марковић, Београд 2001; Мирослав Топић, Петар Буњак, *Пољски мотиви и ритмови у танскрипцији Десанке Максимовић*, Београд 2001; Александра Вранеш, *Рукописна заоставштина Десанке Максимовић: попис и опис*, Београд 2001; Ново Вуковић, *Девета соба: књижевни огледи*, Београд 2001; *Родољубље у поезији Десанке Максимовић*, прир. Слободан Ж. Марковић, Београд 2002; Владимир Јовановић, *Поезија Десанке Максимовић као инспирација музичких стваралаца*, Београд 2003; Зоран Јовановић, *Споменик Десанке Максимовић од тонова саткан*, Београд 2003; *Стваралаштво за децу Десанке Максимовић*, прир. Слободан Ж. Марковић, Београд 2003; *Задужбина „Десанка Максимовић“*, Београд 2004; Владета Јеротић, *Десанка Максимовић — јединствен пагански и хришћански песник*, Јефимија, 2005, св. 15, 125—129; Бојан Јовић, *Десанка Максимовић између традиционалног и модерног — рано раздобље часописа Мисао*, ЗМСКЈ, 2009, бр. 2, 367—374.

Ј. Делић

Максимовић, Ђорђе, лекар, астроном аматер, културни радник (Сомбор, 17. IV 1838 — Сомбор, 23. III 1881)

Син је лекара Василија и Лујзе, рођ. Коњовић, брат политичара Нике. После основне школе у Сомбору наставио је гимназијско школовање у Врбасу, Сремским Карловцима, Будиму и Осиеку, где је матурирао 1859. Медицину је студирао у Пешти од 1859. до 1864. Био је један од оснивача „Преоднице“, одржао је прво предавање у тој ђачкој дружини 1861. на тему *О срцу*. Са Костом Руварцем, Лазом Костићем и другим члановима „Преоднице“ глумио је у дилетантским представама

дружине. После завршетка студија прешао је у Беч, упознао рад тамошњих болница, слушао предавања из хирургије и докторирао из те области медицине. Вративши се у Сомбор 1865, посветио се приватној лекарској пракси до 1867, када је изабран за градског физика и ту дужност је обављао до краја живота. Посебно је заслужан за сузбијање колере у граду 1873.

Човек свестраних интересовања, први текст, народну приповетку *Био један човек што је варао свет*, објавио је у *Летопису Матице српске* 1860. Радове из медицине публиковао је у часопису *Wiener medicinische Wochenblatt*, у *Младој србадији* објавио расправу о алкохолизму, а сарађивао је и у *Школском листу* и *Јавору*. Бавећи се самоук астрономијом, шест година је водио метеоролошке белешке у Сомбору, које су публиковане у Бечу и касније у Пешти. Дobar познавалац књижевности, држао је предавања у сомборској Учитељској школи и од 1862. до 1880. преводио и прерађивао италијанска и француска позоришна дела за извођење у Српском народном позоришту у Новом Саду и Народном позоришту у Београду (К. Голдони, *Опклада*, *У лажи је плитко дно*, 1862; Р. Ј. Бенедикс, *Пркос*, 1863; Ф. Диманоар, А. Б. М. Кераниу, *Јованка што плаче* и *Јованка што се смеје*, 1869). Претплаћивао се на српску књигу од гимназијских дана у Осјеку (1857) до 1876. за себе и сина Васу (К. Руварац, Љ. Штур, Х. Чоке, С. Стефановић, Н. Панић, М. Костић).

ИЗВОР: Пренумерација на српску књигу, необјављена грађа у МС.

ЛИТЕРАТУРА: Ристо Јеремић, *Прилози за биографски речник Срба лекара Војвођана 1756—1940*, Нови Сад 1952, 76—77.

Р. Мућић

Максимовић, Михаило, књижевник, преводилац, управник полиције (Земун, 1760 — Будим, 31. V 1819)

Био је чиновник у Земуну између 1784. и 1791 (писар у земунском контумацу 1784, управник полиције и економије од 1786. до 1791, са прекидом између јула 1788. и фебруара 1789, када је исту службу вршио у Петроварадину). Након тога кратко време је боравио у Београду, а потом враћен у обновљени контумац у Земуну на исти положај. Као угледан члан друштва почетком 1790. одређен је за посланика Земуна и оближњих места на Темишварском сабору. За потребе расправе на сабору превео је, између осталог, писмо које је цар Леополд упутио посланицима. Био је један од оних који су, на основу садржаја писма, исхитрено закључили да је цар изишао у сусрет захтеву за територијализацијом српског Баната. Фебруара 1791. указом цара Леополда Пименован је за придворног конциписту при новооснованој Илирској дворској канцеларији у Бечу. Укидањем Илирске дворске канцеларије јула 1792. остао је без посла. Непосредно пре укидања ове установе њени званичници, митрополит и епископи, препоручили су га за угарско племство. Средином 1792. помиње се као управник полиције и економије у војном комунитету у Сремским Карловцима. Пензионисан је у звању дворског војничког секретара.

У књижевности се први пут јавио 1784. преводом са немачког брошуре *Was ist der Pabst?* професора црквеног права на Универзитету у Бечу Јосифа Валентина Ајбла, у којој се критички посматра положај римског папе. Као и остали преводи овог дела, и његов превод (*Что естъ папа?*) је већ 1790. забрањен. У сатиричко-хумористичком поступку саставио је 1792. *Мали буквар за велику децу*, инспирисан истоименим немачким оригиналом. Књига садржи 117 појмова, и то већим делом преведених са немачког, скраћених и прилагођених српској читалачкој публици, а мањим делом оригинално осмишљених. Због јасних просветитељских ставова, а нарочито због ироничног односа према клеру, ово дело је изазвало велико незадовољство међу свештенством, а најенергичније је реаговао проигуман манастира Фенек Викентије Ракић написавши брошуру *Бекавица илити поврстица на „Мали буквар за велику децу“*... (1795), која није сачувана. Био је дубоко привржен јозефинистичкој идеологији. Био је ожењен Јулијаном, ћерком генерал-мајора Аксентија Милутиновића, и са њом имао кћер Јелисавету.

ДЕЛА: *Илирској народъ въ памѣтъ Леополда II Миротворца*, Беч 1792; *Малиј букваръ за велику децу*, Беч 1792; превод с немачког: *Ј. В. Ајбл, Что естъ папа?*, Беч 1784.

ИЗВОРИ: Никола Петровић, Славко Гавриловић, *Темишварски сабор 1790*, Нови Сад, Сремски Карловци 1972; Танасије Ж. Илић, *Београд и Србија у документима Архива земунског магистрата од 1739. до 1804. год. I (1739-1788)*, 698-699; АВ, Аналитички инвентар Х/3, Нови Сад 1997, 7-8, 12-13; *Мали буквар за велику децу*, Београд 2009.

ЛИТЕРАТУРА: Петар Ст. Марковић, *Земун од најстаријих времена па до данас*, Земун 1896; Мита Костић, *Михаило Максимовић, сатиричар нашег друштва*, ЗМСКЈ, 1953, 62-71; Боривоје Маринковић, *Друштвено-политичка ангажованост првог нашег сатиричара XVIII столећа*, ЛМС, 1966, св. 5, 437—444; Стеван Радовановић, *Из културне историје Земуна*, Земун 1966; Јован Деретић, *Алманаси Вуковог доба*, Београд 1979; Мирослава Лазаревић, *Михаило Максимовић — почеци хумористичко-сатиричне књижевности код Срба. XVIII столеће*, књ. VII, Нови Сад 2008, 193—202; Максимовић Михаило, *Мали буквар за велику децу*, Београд 2009.

Ј. Илић

Максимовић, Никола Ника, адвокат, политичар (Сомбор, 1840 — Сомбор, 30. XI 1907)

Брат је апотекара Младена. Основну школу завршио је у Сомбору а гимназију похађао у Карловцима, Будиму и Осјеку. Право је дипломирао у Пешти. Његов први јавни наступ био је полемика са Д. Медаковићем у корист Српског народног позоришта када је Медаковић 1863. довео у сумњу корисност ове установе. Један је од оснивача и секретар пештанског омладинског друштва „Преодница”. Био је члан Уједињења омладине српске. По завршетку студија изабран је за великог бележника у Сомбору (1867) и на том положају био више година. Био је један од најугледнијих чланова новоосноване Српске народне слободоумне странке. За посланика Српског народно-црквеног сабора биран је више пута од 1869. У Сабору је био члан и потпредседник Школског савета, и члан Митрополијског црквеног савета. За потпредседника Сабора изабран је 1881. Као један од најбољих познавалаца проблема српске народно-црквене аутономије, са представницима мађарских влада учествовао је у преговорима о српској народно-црквеној аутономији, а као представник Српске народне слободоумне странке био је посланик Угарског државног сабора (1869, 1872, 1878, 1882). У саборским расправама био је запажен говорник. Иако је

био присталица С. Милетића и његове странке, са њим је био у сукобу за време Милетићевог активног бављења политиком (од 1873). Закључио је да је Бечкеречки програм нереалан, да га није могуће остварити и да се Срби узалудно троше у неравноправној борби с Бечом и Пештом. Сматрао је да треба одустати од државноправне опозиционе противдуалистичке политике а пажњу усмерити на јачање српске народно-црквене аутономије. У оквиру јаке аутономије, која би била ослобођена превеликог надзора мађарских влада а обезбеђена народно-црквеним уставом, желео је да ради на економском, културно-просветном, националном и верском јачању Срба. Мање му је сметала надмоћност јерархије у аутономији од премоћи мађарских влада. У исто време сметали су му превелика моћ и ауторитет С. Милетића. Сматрао је да су они препрека сваком озбиљнијем и плодотворнијем раду Српске народне слободоумне странке. Када је Милетић због болести престао да се бави јавним пословима, одлучио је да измени смер српске политике. У сарадњи са С. Касапиновићем око себе је окупио угледне Србе из Хрватске, Славоније и Јужне Угарске. Били су то махом представници богатијих слојева српског грађанског друштва, тзв. нотабилитети, којима је дојарила дотадашња неуспешна политика на линији Великобечкеречког програма. На конференцијама које је сазвао најпре у Будумпешти (24. III 1884) а потом у Кикинди (25. IV 1884) донет је нови тзв. Великокикинди програм. Око новог програма, који је признао Аустро-угарску нагодбу из 1867. као свршен чин, и око *Заставе* желео је да окупи истомишљенике и организује нову Српску народну странку. У томе није успео јер је наишао на снажан отпор у редовима Српске народне слободоумне странке. Од мађарске владе није добио подршку, а против његових намера био је и патријарх Герман Анђелић, с којим је био у сукобу. Дошло је до распада Српске народне слободоумне странке на странку радикала и странку либерала. Иако у часу настајања одбачене, његове идеје о напуштању државноправне опозиционе борбе живе су у појединим срединама српског друштва до Првог светског рата. На подручју Хрватске и Славоније њих је, до пада Куена Хедерварија 1903, заступао Српски клуб у Сабору Хрватске.

Бавио се писањем и преводио песме Х. Хајнеа, Гетеа и Јаноша Вајде. Упућени савременици хвалили су његове преводе који нису штампани па им се замео траг. Његове делимично сачуване успомене, под насловом *Гружани*, постхумно је објавила сомборска *Слога* (1908). Члан Матице српске био је од 1866. и члан њеног Књижевног одбора од 1880. Син Стеван био је правник и политичар.

ДЕЛА: *Устројство српског народног црквеног сабора*, б. м. [1871]; *Говор дра Максимовић Николе о вршачкој ствари држан у седници српског народног сабора 23 јуна 1871 године*, Нови Сад 1871; *Беседа др Нике Максимовића, сомборског посланика, држана у седници угарског сабора 21 априла (3. маја) 1879*, Нови Сад 1879; *Говор Др Нике Максимовића о нацрту народно-црквеног устава*, Земун 1892; *Мемоар др. Нике Максимовића о преговорима са др. Александром Дардајем*, Сремски Карловци 1914.

ИЗВОР: Димитрије Кириловић, *Каталог Библиотеке Матице српске*, II, Нови Сад 1955, 213, 319.

ЛИТЕРАТУРА: Теодор Стефановић Вилоски, *Моје успомене (1867—1881)*, Сремски Карловци 1907; СрГ, 1907, бр. 34; Браник, 1907, бр. 256; НаК, 1907, бр. 33; *Слога*, Сомбор, 1908, 98; Милан Савић, *У спомен и славу дру Нике Максимовићу, члану Књижевног одељења*, Нови Сад 1910, 19; Мата Косовац, *Српска православна митрополија карловачка*, Сремски Карловци 1910; Јован Јеремић, *Мемоар Др. Нике Максимовића, Поверљива конференција, Запис Др. Нике Максимовића*, Сремски Карловци 1914, 85; Миховил Томандл, *Др Светислав Касапиновић*, Панчево 1940; Василије Крстић, *О сукобу Светозара Милетића са Ником Максимовићем из 1873. године*, ЗМСИ, 1971, св. 4, 143—151; РМС, 1974, бр. 10, 50; Лазар Ракић, *Радикална странка у Војводини (од почетка XX века)*, Нови Сад 1975; Василије Крстић, *Историја српске штампе у Угарској 1791—1914*, Нови Сад 1980; Василије Крстић, Радош Љушић, *Програми и статуту српских политичких странака до 1918. године*, Београд 1991, 151—152; Василије Крстић, *Нотабилитети и њихова политика у Угарској и Хрватској*, у: Из историје Срба и српско-хрватских односа, Београд 1994, 160—184; Живан Милисавец, *Историја Матице српске*, III, Нови Сад 2000.

В. Ђ. Крстић

Максимовић Вујић, Софија, глумица (Овсеница, Румунија, 6. VIII 1851 — Нови Сад, 5. IV 1921)

Била је најмлађа кћи од седморо деце свештеника Луке Поповића, који су се сви посветили позоришту (Драгиња Ружић, Љубица Коларовић, Јелисавета Јеца Добриновић, Катарина Катица Поповић, Лаза и Паја Поповић). Први пут се појавила на сцени у СНП у Новом Саду као Анчица у *Покондиреној тикви* (1861), а стална чланица постала је од 1862. Прва већа улога је Јула у *Војничком бегунцу* Е. Сиглигетија. Удала се 1867. за композитора и диригента Аксентија Максимовића. Из овог брака рођена је кћи Милка Марковићка, доцније једна од најбољих српских драмских уметница. Због Максимовићевих музичких студија живела је у Прагу од 1871. до 1873. После смрти супруга остала је још шест година у позоришту, а затим се 1879. удала за осјечког велепоседника и трговца Петра Вујића. Годину дана после смрти другог мужа вратила се у СНП 1885. Пензионисана је 1905. према правилима о тек установљеном Пензионом фонду на скупштини Друштва за СНП. Последњи пут је наступила на сцени марта 1906. као Грофица Сремска у комаду *Мајка* Г. Чикија, на гостовању у Сомбору. У име сомборске публике и Месног позоришног одбора песник Лаза Костић ју је одликовао сребрним венцем и с њом се опростио пригодним говором. На почетку глумачке каријере играла је наивне и сентименталне девојке, затим, захваљујући музикалности и пријатном гласу, улоге са певачким задацима и карактерне драмске ликове, да би у зрелом глумачком добу, и с највише успеха, тумачила трагичне ликове, потресне херојске мајке и отмене салонске даме. У великој мери угледала се на италијанску трагеткињу Елеонору Дузе, коју је, послата од СНП, гледала 1894. у Будимпешти.

УЛОГЕ: *Косара* (Ј. П. Стерија, Владислав); *Мара* (Ј. Суботић, Милош Обилић); *Филета*, *Анђелија*, *Јевросима* (Ј. Костић, Максим Црнојевић); *Царица Милица* (М. Шапчанин, Задужбина); *Краљица Бојана* (М. Цветић, Немања); *Јелисавета* (Д. Илић, Краљ Вукашин); *Краљица Гертруда* (В. Шекспир, Хамлет); *Амалија* (Ф. Шилер, Разбојници); *Марија* (Ф. Шилер, Марија Стјуарт); *Есмералда* (В. Иго, Звонар Богородичине цркве); *Агнеши* (Ш. Лукачи, Рићокоса); *Федора* (В. Сарду, Федора).

ЛИТЕРАТУРА: *Наше народно позориште*, Застава, 1885, бр. 45; Јован Грчић, *Софија Вујићка*, Браник, 1906, бр. 47; *Софија Вујићка*, БК, 30. III 1906; *Опроштај Софије Вујићке*, Позориште, 1906; Миховил Томандл, *Српско позориште у Војводини: 1736—1919*, Нови Сад 1953; Дубравко Јелчић, *Спомен књига о 50-год. Народног казалишта у Осјеку 1907—1957*, Осјејек 1957; *СНП у Новом Саду, Споменци 1861—1961*, Нови Сад 1961; Божидар Ковачек, *Јован Ђорђевић*, Нови Сад 1964; Боривоје С. Стојковић, *Историја српског позоришта од средњег века до модерног доба*

(драма и опера), Београд 1979; Лазар Мечкић, *Новобечејци и српско позориште*, Театрон, 1989, бр. 65—67; Петар Марјановић, *Почеци српског професионалног националног позоришта*, Нови Сад 2009.

О. Марковић

Маленчић, Родољуб Родац, правник, професор, фудбалер (Нови Сад, 3. III 1903 — Нови Сад, 14. X 1959)

После завршене гимназије у Новом Саду дипломирао је на Правном факултету у Београду, потом похађао последипломске студије у Берлину и Лајпцигу, завршио Полицијску академију и уврстио се у наше најшколованије полицајце. Био је криминалистички експерт, специјалиста за крвне деликте и откривање најтежих злочина. До Другог светског рата био је шеф Кривичног одсека Управе полиције у Новом Саду, после рата виши саветник у Покрајинском секретаријату за унутрашње послове Војводине а потом професор у Милицијској школи у Сремској Каменици. Први је код нас увео фотографију у криминалистику. Написао је књигу о коришћењу вештачког светла, посебно електронских бљескалица, приликом фотографисања ноћу и у условима слабе видљивости. Аутор је нашег првог филма са криминалистичком садржином (*Хепенд*). У Новосадском фото и кино клубу одржао је велики број предавања и течајева. Као извештач *Дана* био је 1936. на Олимпијади у Берлину и тада начинио запажени интервју са вишеструким олимпијским шампионом Џесијем Овенсом. Саставио је 1940. *Полицијски џепни приручник*.

Од младости се бавио спортом (пливање, фудбал, клизање, атлетика, веслање, мотоциклизам, аутомобилизам, спортско ваздухопловство). Као истакнути члан Сокола учествовао је на слетовима у Букурешту и Прагу. Био је голман ФК „Војводина” а у време студија београдске „Југославије”. Био је голман Фудбалске репрезентације Југославије и нарочито бриљирао на утакмици Југославија—Чехословачка у Загребу 1922.

ДЕЛА: *Техничка полиција и њен рад*, Нови Сад 1933; *Борба против злочина и заштита имовине*, Нови Сад 1935; *Техника и методика органа криминалне службе*, Београд 1947.

ЛИТЕРАТУРА: НССП, 1998, бр. 55, 53—54; Боровиј Миросављевић, *Антологија фотографије Војводине*, I, Нови Сад 2000, 120—121.

Б. Миросављевић

Малетин, Марко, професор, секретар Матице српске, управник позоришта (Нови Сад, 4. VIII 1890 — Сремски Карловци, 30. IV 1968)

Основну школу и гимназију завршио у родном месту, потом (1908—1909) студирао у Бечу историју филозофије а од 1909. као текелијанац студирао у Будимпешти славистику и дипломирао 1912. Школску 1912/13. провео је у Будимпешти на истраживачком раду и припреми доктората о Теодору Павловићу, који је, после ратног прекида, одбранио 1920. Студија је објављена у *Годишњаку историског друштва у Новом Саду*, 1935 —1936. Током школске 1913/14. као суплент српске гимназије у Новом Саду предавао је српски језик, немачки и краснопис. После мобилизације у аустроугарску војску пребегао је октобра 1914. српској војсци, потом је упућен у Ниш где се пријавио за добровољца. Убрзо се разболео од тифуса па је по излечењу постављен за учитеља у Ђевђелији. У лето 1915. најзад му је усвојена молба па је упућен у I прекобројни (касније XXI) пук, у којем је као борац остао до краја рата, прешавши Албанију, Крф и Солунски фронт. У борбама је исказао велику храброст. О једном периоду тих догађаја писао је у ратном дневнику наглашене лирске, путописне интонације (*Повратак: од Крфа до Битоља 1916. године*), са мноштвом описа природе, лишених конкретних војних детаља. После рата, од децембра 1918, радио је у гимназији у Ђевђелији, од марта 1919. у Велесу, а од почетка школске 1919/20. поново је у Новом Саду као професор гимназије. Од септембра 1920. радио је у Учитељској школи у Новом Саду, новембра 1921. дао оставку и отишао у Берлин за дописника београдског листа *Време*. У пролеће 1923. вратио се у Нови Сад, а септембра исте године изабран је за секретара Матице српске и уредника *Летописа*. У Библиотеци Матице српске иницирао је 1923. оснивање Архивског одсека. Као уредник *Летописа Матице српске* (1924—1929) учинио је да часопис повећа обим и да се, уз редовно излагање (најчешће једном месечно), донекле приближи модернијим токовима српске књижевности, па и млађим писцима (В. Петровић, И. Секулић, М. Црњански, Д. Максимовић, Р. Драинац, М. Ристић и др.). Доста пажње посвећивао је научној и социјалној проблематици (М. Миланковић, Б. Петронијевић, С. Јовановић, С. Бокшан и др.). Повремено је објављивао књижевнокритичке текстове (о Е. Адију, Д. Васиљевићу, Т. Остојићу и др.). Био је један од кључних организатора обележавања стогодишњице оснивања Матице српске, када је објављена споменица *Матица српска 1826—1926*. У време рада у Матици био је и председник Савеза аграрних заједница за Бачку и Срем. После женидбе са Катарином Авакумовић дао је у лето 1929. оставку, па је од жениног мираза купио код Трепче рудник антимоно, који никада није прорадио. Потом је радио као гимназијски професор у Скопљу (1932—1934), а за све то време био је хонорарно ангажован за лектора Народног позоришта. После боравка у Београду, где је био професор у Петој мушкој гимназији (1934—1936), постао је управник Народног позоришта Дунавске бановине (1936—1941). На том послу је поново показао лепе организационе способности, па је (окупивши сараднике као што су Ж. Васиљевић, М. Шербан, Т. Танхофер, А. Верешчагин и др.) то позориште постало једно од најбољих у Краљевини Југославији. Током рата је водио СНП у Панчеву (1941—1944), а потом и позориште „Стерија” у Вршцу (1945—1946). Поново се вратио у Нови Сад и радио као управник Државног архива Војводине (1946—1949), а потом и као научни сарадник Матице српске од 1949. до пензионисања 1952. Значајан је његов библиографски попис радова *Летописа Матице српске* у оквиру којег је разрешио питање ауторства многих текстова из овог часописа. У рукопису су му остале студије *Новосадско позориште између два рата* и *Сутон војвођанске позоришне традиције*. Преводио је с мађарског О. Јасија и Ж. Морица, а са М. Лесковцем и М. Мајтењија.

Одликован је Карађорђевог звездом са мачевима.

ДЕЛА: *Повратак: од Крфа до Битоља 1916. г.*, Нови Сад 1920; *Садржај Летописа Матице српске 1825—1950*, I део: Садржај по писцима, Нови Сад 1962; II део: Садржај по струкама, Нови Сад 1976; преводи с мађарског: М. Жигмонд, *Шандор Рожа*, Загреб 1948; М. Жигмонд, *Буди добар све до смрти*, Нови Сад 1950.

ИЗВОРИ: „Животопис”, РОМС; Властоје Алексијевић, *Савременици и посленици Доситеја Обрадовића и Вука Караџића*, ПЗ, НБС; Томислав Танхофер, *Записи*, рукопис, Библиотека Факултета драмских уметности, Београд.

ЛИТЕРАТУРА: *Српско народно позориште у Новом Саду. Споменница 1861—1961*, Нови Сад 1961; Живан Милисавец, *Др Марко Малетин: Секретар Матице српске, Лука Дотлић, Управник позоришта*, Дневник, 5. V 1968, 11; Светислав Марић, *Др Марко Малетин (1890—1968)*, ЗМСКЈ, 1968, бр. 2, 352—354; Живан Милисавец, *Секретари Матице српске*, РМС, 1972, 2, 61—73; Боривоје С. Стојковић, *Историја српског позоришта од средњег века до модерног доба (драма и опера)*, Београд 1979; *Новосадска гимназија 1810—1985*, Нови Сад 1986; Зоран Т. Јовановић, *Народно позориште Дунавске бановине*, Нови Сад 1996; Душан Попов, *Историја Матице српске 1918—1941*, IV, Нови Сад 2001; Миливој Ненин, *Лако је било ратовати*, ЛМС, 2001, св. 6, 909—915; Гордана Ђилас, *Марко Малетин у БМС*, ГБМС за 2006, 2007, 64—80.

И. Негришорац

Малетић, Ђорђе, професор, књижевник, књижевни критичар (Јасеново код Беле Цркве, 13. III 1816 — Београд, 13. I 1888)

Отац му је био свештеник. Основну и немачку школу завршио је у Јасенову и Белој Цркви, гимназију у Ораховцима и Карловцима, последња два разреда (филозофију) у Сегедину. Крајем 1838. прешао је у Србију и био помоћник судског секретара у Крагујевцу (1839). Након проглашења Устава постављен је за експедитора у Министарству унутрашњих дела, потом постао секретар управитеља града Београда а 1841. премештен за секретара Српске агенције у Букурешту. Када је у Србији августа 1842. избила Вучићева буна, остао је без посла и придружио се кнезу Михаилу у Земуну. Дозвољено му је да се крајем 1842. врати у Србију те је био дневничар у Попечитељству просвештенија на чијем челу је био Јован Стерија Поповић. Након две године отпуштен је из службе, па је од 1844. до 1847. живео у Земуну од књижевног рада. У јесен 1847. вратио се у Србију и постао прво приватни учитељ у дому Јеврема Ненадовића у Београду. Пошто је написао драму *Апотеоза великом Карађорђу*, која је приказивана у позоришту (Позориште „Код јелена”, 31. XII 1847), добио је професуру у Београдској гимназији (1848). По повратку кнеза Милоша у Србију 1859. постао је управитељ Београдске гимназије и ту дужност обављао до пензионисања 1878. За време обновљене владе Обреновића био је више пута, укупно седам година, као члан Народњачке странке посланик у Народној скупштини. Покренуо је 1878. предлог о оснивању Главног просветног савета, који је установљен 1879. Био је члан Одбора Чупићеве задужбине од 1874. и члан Друштва српске словесности, потоњег Српског ученог друштва од 1878.

Песништвом је почео да се бави као гимназијалац у Сегедину. Прву песму (*Љубичица*) објавио је у *Летопису Матице српске* (1837). Писао је лирску и епску поезију, приповетке, драме, књижевну критику и научно-популарне чланке. Аутор је уџбеника реторике и класицистичке теорије књижевности. Објављивао је у листовима: *Летопис Матице српске* (1837—1838, 1887), *Голубица* (1839—1843), *Додатак к Србским новинама* (1840—1841), *Сербски народни лист* (1843—1845), *Подунавка* (1843—1845, 1848, 1856—1858), *Српске новине* (1844, 1848, 1853—1854, 1877), *Будилник народне просвете* (1851), *Шумадинка* (1852, 1855), *Гласник Друштва српске словесности* (1856), календар *Зимзелен* (1858), *Видовдан* (1863), *Гласник Српског ученог друштва* (1867), *Вила* (1867—1868), *Годишњица Николе Чупића* (1878), *Србадија* (1882), *Словинац* (1883), *Уставност* (1886), *Јавор* (1888). Постхумно су му текстови објављени и у *Народном дневнику* (1890), *Новој искри* (1904) и *Правди* (1906). Уређивао је лист *Подунавка* у Земуну (1856—1858), а са Владимиром Вујићем је у Београду 1858. покренуо и уређивао лист *Родољубац*. Након доласка уставобранитеља на власт 1842. и гашења Театра на Ђумруку настојао је да обнови замрли позоришни живот. Био је члан Позоришног одбора (1851) који је радио на подизању позоришне зграде у Београду и одбора установљеног 1868. који је основао Народно позориште. Као директор Београдске гимназије био је управитељ дилетантског Омладинског позоришта. Током 1870. и 1871. био је прво председник Позоришног одбора, а затим и управитељ НП у Београду. Играни су му драмски текстови: *Паразит или вештина себе срећним учинити*, *Карађорђева апотеоза*, *Миљко Мрконић или предница српске слободе*, *Прошлост, садашњост и будућност српска*, *Посмртна слава кнеза Михаила*, *Српски хајдуци*, *Смрт цара Михаила*, *Стогодишњица Вука Стефановића Караџића*. Преводио је с немачког (Шилер, Гете, Коцебу). Комедија *Вучићевци и књажевци*, која је остала у рукопису, представља први покушај политичке сатире код Срба. У рукопису је оставио трагедију *Душан силни*.

Одликован је Таковским крстом III степена.

ДЕЛА: *Спев његовој светлости, милостивејшему господару и књазу србском Михаилу Обреновићу, приликом доласка његовог из Цариграда*, Београд 1840; *Три побратима*, Београд 1844; *Споменик Лукјану Мушицкомъ*, Београд 1845; *Изливъ чувства приликомъ народногъ празнована Благоусти 25. Марта 1846. год.*, Београд 1846; *Критическій прегледъ наградомъ увѣнчаногъ дѣла „Краль Дечанскій (J. С.)*, Нови Сад 1846; *Историческо-критическо описаніе битке косовопольске одъ год. 1389. Юниа 15.*, Нови Сад 1847; *Песме*, Београд 1849; *Апотеоза великомъ Карађорђу*, Београд 1850; *Теорія поезіе*, Београд 1854; *Песме II, Сватови*, Земун 1855; *Риторика*, Београд 1855; *Риторика. Део други. Частна риторика*, Београд 1856; *Божје правосуђе*, Београд 1858; *Чувствованіе србскогъ народа о доласку М. Обреновића*, Београд 1860; *Предница српске слободе или србски ајдуци*, Карловци 1860; *Смрт цара Мијаила*, Београд 1866; *Убојна труба*, Београд 1867; *Химна приликомъ повертка из Цариграда светлога господара, кнеза Михаила М. Обреновића, 4. априла 1867*, Београд 1867; *Посмртна слава кнеза Михаила*, Београд 1869; *Пролог говора 6. априла 1871*, Београд 1871; *Беседа г. Ж. Јовичића, осветљена критички*, Београд 1876; *Грађа за историју Српског народногъ позоришта у Београду*, Београд 1884; *Апотеоза Вуку Караџићу*, Београд 1888; *Вучићевци и Књажевци или Превара из љубави*, Београд 2005; превод с немачког: Фр. Шилер, *Паразитъ или вештина себе срућњимъ учинити*, Нови Сад 1844.

ЛИТЕРАТУРА: Антоније Хаџић, *Ђорђе Малетић*, ЛМС, 1888, бр. 154, 142—147; Јован Грчић, *Историја српске књижевности*, Нови Сад 1906; Јован Скерлић, *Школа објективне лирике*, ГНЧ, 1910, 220—226; Миодраг Југовић, *Прва београдска гимназија*, Београд 1939; Јаша Продановић, *Историја политичких странака и струја у Србији*, I, Београд 1947, 135, 332, 357; Милан Грол, *Из позоришта предратне Србије*, Београд 1952, 23, 32, 52, 70, 233; Драгиша Живковић, *Почеци српске књижевне критике (1817—1860)*, Београд 1957, 182—220; Милорад Т. Николић, *Први покушај политичке сатире: заборављена комедија Ђорђа Малетића и његово позориште*, Политика, 20. VI 1965; Милорад Т. Николић, *Театар на Ђумруку*, Београд 1971; Милорад Павић, *Историја српске књижевности класицизма и предромантизма*, Београд 1979; Живан Милисавец, *Историја*

Малеш, Бранимир, универзитетски професор, физиолог, антрополог (Раб, Хрватска, 31. XII 1897 — Тукуман, Аргентина, 26. IV 1968)

Рођен је у српској католичкој породици. Отац Божа био је наредник финансијске страже, мајка Ева. Завршио је гимназију у Задру. Служио је као редов у аустроугарској војсци 1917. и отпуштен 1918. као ратни инвалид. Оженио се Љубицом у Београду 1920. и имао сина Љубимира. Студирао је на биолошкој групи Филозофског факултета у Београду и дипломирао јуна 1923. Од априла 1919. радио је као чиновник у Министарству вера, септембра 1919. постављен је за неуказног, а 1924. за указног асистента за физиологију на Филозофском факултету. Јула 1927. први је докторирао на катедри за физиологију Филозофског факултета са тезом *Прилог изучавању енергетике хетеротерма*, која је исте године и објављена у издању Српске краљевске академије. За доцента је изабран јуна 1930. и до 1935. држао вежбе и предавања из физиологије нервног система и курс из антропометрије, специјалне течајеве из физиологије за студенте психологије и радио у Физиолошком заводу. Радио је од 1936. као професор реалне гимназије у Котору и Друге београдске мушке гимназије и једно време у Министарству просвете.

Основао је 1924. психометријску лабораторију у Централном хигијенском заводу у Београду, са којим је сарађивао до 1938. Добио је стипендију Рокфелерове фондације и 1928/29. слушао у Италији предавања из антропологије, похађао антропометријски курс статистичке школе Демографског института у Риму и радио у Антрополошком заводу Универзитета у Риму, Институту за физиологију човека Медицинског факултета у Риму и у Зоолошкој станици у Напуљу. По повратку из Италије поставио је темеље антропологије и антропометрије у Србији. Користио је савремене антрополошке методе и проучавао расне типове Балканског полуострва, нарочито динарски и медитерански тип.

Објавио је више десетина стручних и научних радова из физиологије, антропологије и упоредне психологије у домаћим и страним часописима на српском, италијанском, француском, шпанском, немачком и чешком језику (*Гласник Српске краљевске академије*, *Глас Академије*, *Гласник Централног хигијенског завода*, *Социјално-медицински преглед*, *Раd ЈАЗУ*, *L'antropologie*, Париз, *Rivista di Antropologia*, Рим, *Boletino della Societa Italiana di biologia Sperimentale*, Напуљ, *Zeitschrift für Rassenkunde*, Штутгарт, *Дан*, *Нова светлост*, *Мусао*, *Нова Европа*, *Полиција*, *Летопис Матице српске*, *Српски књижевни гласник*, *Југословен*, *Живот и рад*, *Идеје*, *Народна одбрана*, *Време*, *Политика*, *Студентске новине*, *Отаџбина*, *Самоуправа*, *Сатурн*). Писао је и о културним и националним питањима српског народа, о расама, посебно динарској раси, при чему је поред изношења антрополошких чињеница често пренаглашавао значај расних особина и биолошке неједнакости, износио отворено расистичке и антисемитске ставове у листовима *Идеје*, *Отаџбина* итд. Држао је предавања на Коларчевом народном универзитету у Београду и на народним универзитетима у више градова Југославије. Постављен је јула 1941. за в. д. начелника Одељења за народно просвећивање Министарства просвете а јануара 1943. за редовног професора на катедри Антропологије и Социјалне антропологије Филозофског факултета реорганизованог Универзитета у Београду. Током рата писао је у листовима *Ново време*, *Обнова*, *Наша борба* и *Српски народ*, пропагирајући немачки нови поредак и политику Недићеве владе, учествовао у спровођењу Српског културног плана, држао предавања у Заводу за преваспитавање српске омладине у Смедеревској Паланци итд. Маја 1942. прешао је у православље сматрајући да тако даје подршку политици Недићеве владе. Током рата је са сином Љубимиром сарађивао са Гестапом. Пред ослобођење 1944. пребегао је са Немцима у Немачку, а потом прешао у Италију. Државна комисија ФНРЈ за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача 1945. прогласила га је за ратног злочинца и издајника народа. Југословенске власти су инсистирале код савезника на његовом изручењу, али без успеха. Емигрирао је у Аргентину и радио као професор на Универзитету у Тукуману и објављивао радове на шпанском. Сахрањен је у Аргентини.

ДЕЛА: Библиографија радова (до 1939), у: Др Бранимир Малеш, Београд 1939; *Исхрана и механизам живота*, Београд 1940, 8; *Испосница и Пештера Св. Саве више Студенице*, Београд 1942; *Почетак године у прастарој култури нашег народа*, Београд 1942; *Људске расе*, Београд 1996.

ИЗВОРИ: АС, Министарство просвете НРС, М-VI-10, досије; АЈ, фонд Државна комисија ФНРЈ за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача, 110—85—766; *Преглед предавања за летњи семестар школске 1933/34. године*, Београд 1934; *Политика*, 8. V 1968, 20.

ЛИТЕРАТУРА: *Ко је ко у Југославији*, Београд, Загреб 1928, 85; Владимир Дворниковић, *Карактерологија Југословена*, Београд 1939, 174—175, 178; *Сто година Филозофског факултета 1863—1963*, Београд 1963, 202, 635, 639, 818, 837; Андрија Стојковић, *Развој филозофије у Срба 1804—1944*, Београд 1977, 365, 451, 557; Милосав Јанићијевић, *Стваралачка интелигенција међуратне Југославије*, Београд 1984, 184, 282; Радоман Ристо Манојловић, *Бранимир Малеш као антрополог*, ЕаП, 1995, св. 10, 113—132; Илија Маловић, *Еугеника као идеолошки састојак фашизма у Србији 1930-их година XX века*, Социологија, 2008, бр. 1, 85—91, 95—96; Владимир Петровић, *Од борбе против болести до борбе за очување расе*, Историја 20. века, 2008, бр. 2, 448, 450—454; Љубинка Шкодрић, *Министарство просвете и вера у Србији 1941—1944*, Судбина институције под окупацијом, Београд 2009; Симо Ц. Ђирковић, *Ко је ко у Недићевој Србији 1941—1944*, Београд 2009, 305—306.

Д. Боцић

Малин, Фрањо, публициста, соколски функционер (Петроварадин код Новог Сада, 9. VIII 1884 — Петроварадин, 20. XII 1955)

Породица се доселила из Барање. Отац Фрањо био је поседник и први градски начелник Петроварадина после развојачења Војне крајине, мајка Јозефина (рођ. Кошћал), Чехиња, родом из Славонског Брода. Имао је шесторо браће и сестара. После основне школе у Петроварадину (1895) завршио је гимназију у Новом Саду (1895—1903). Студирао је славистику и германистику на универзитетима у Прагу, Загребу и Бечу, где је завршио и војну школу за резервне официре (1908). Још за време студија почео је да се бави новинарством. Један је од оснивача Напредне странке у Загребу и њеног листа *Покрет*

(1905). Сарађивао је у бечком часопису *Neues Wiener Journal*. Професор гимназије и библиотекар Градске библиотеке у Карловцу био је од 1908. до 1914. У то време објављивао је чланке у загребачким листовима, а од 1910. до 1912. уређивао је карловачки недељник *Карловац*, орган Хрватско-српске коалиције. Мобилисан је и као официр се борио на фронтима у Србији, Буковини, Галицији, Бесарабији и Италији. После распада Аустроугарске био је међу оснивачима Народног већа у Петроварадину. Од 1919. до 1933. бавио се углавном новинарством, од 1919. до 1925. сарађивао у новосадском листу Демократске странке *Јединство*, од 1922. до 1924. био члан редакције новосадског листа *Видовдан* и дописник загребачког листа *Новости*. У *Летопису Матице српске* сарађивао је од почетка двадесетих година XX в. За члана Управног одбора биран је први пут 1924, поставши тако први Хрват у Матичиној управи. Био је један од оснивача, први кустос и управник Музеја Матице српске, (1933—1941). Уредио је прву сталну изложбenu поставку (галерију, археолошку, историјску и етнолошку збирку, рукописе и архивску грађу). За време студија у Прагу одушевио се идејама Томаша Гарика Масарика о соколству и са много ентузијазма приступио организовању соколског покрета у Југославији. Уређивао је лист *Соколска просвета* од 1931. до 1941. Напади римокатоличке цркве на соколски покрет утицали су да 1933. пређе у заједницу старокатолика. За време Другог светског рата више пута је хапшен и затваран а после 1945. био је најпре референт у Повереништву за социјалну политику АП Војводине, а потом и први послератни управник Војвођанске државне архиве. Пензионисан је 1952.

ДЕЛА: *Југословенство кроз историју (фрагменти)*, Сплит 1921; *Јован Цвијић и проблем народног јединства*, Нови Сад 1927; *Југословенско име, југословенско писмо, југословенски језик*, Нови Сад 1931; *Практички уџбеник чешког језика*, Љубљана 1931; *Чехословаци и Чехословачка. Југословенским соколима за IX свесоколски слет у Прагу*, Љубљана 1932; превод са чешког: Јан Пеликан, *Др Мирослав Тири*, Љубљана 1931.

ЛИТЕРАТУРА: ЗМСДН, 1955, св. 11, 186; Душан Попов, *Српска штампа у Војводини 1918—1941*, Нови Сад 1984; Божидар Ковачек, *Масарик и Матица српска*, ЗМСИ, 2000, бр. 61—62, 103—108; Душан Попов, *Историја Матице српске, IV (1918—1941)*, Нови Сад 2001; Гордана Ђилас, *Фрањо Малин — библиотека Библиотеке Матице српске*, ГБМС, 2007, 65—87.

Б. Шимуновић Беџлин

Малобабић, Раде, трговац, обавештајац, национални револуционар (Мала Врановина код Топуског, Кордун, 18. X 1881 — Микра код Солуна, 14. VI 1917)

Рођен у трговачкој породици, и сам се посветио томе послу. Трговачки занат изучио је у Вргинмосту и Глини, где се повезао са браћом Прибићевић (Адам, Светозар, Милан). Потом се запослио у мађарском осигуравајућем друштву „Грашам” као агент (прокуриса) те је доста путовао и долазио у контакт са разним личностима. Бунтовник и склон неочекиваним потезима, сам себе је денунцирао анонимним писмом те је на Велеиздајничком процесу у Загребу 1909. осуђен на пет година робије. Из затвора је изишао 1910. када су сви осуђеници амнестирани. У контакт са обавештајном службом Србије ступио је пре 1912, за коју је скупљао податке путујући по Аустроугарској и Бугарској, добро прикривен легалним послом агента угледног осигуравајућег друштва. Заврбовао га је највероватније 1911. мајор Димитрије Павловић, који је био потчињен потпуковнику Драгутину Димитријевићу Апису, шефу Обавештајног одељења српског Генералштаба. Повезао се и са Божом Јанковићем из Народне одбране, па је обавештајно деловао на више линија избегавајући замке мајора Максимилијана Ронга који је 1913. преузео врх аустријске обавештајне службе. У Аписовој служби постао је један од најагилнијих и најпозданијих обавештајаца војнообавештајне службе. Његово учешће у припремању и извршењу Сарајевског атентата се у историографској и мемоарској литератури различито тумачи. Сам Апис га је на Солунском процесу 1917. означио као главног организатора ове судбоносне акције изведене уз сагласност руске обавештајне службе „Охрана” и сарадњу с припадницима „Младе Босне”. Његова дубоко скривена обавештајна и субверзивна активност у Босни, Херцеговини и Хрватској у окриљу Аписове „Црне руке” изазивала је подозрења српске полиције која га је сумњичила да је агент Аустроугарске. Зато је почетком Првог светског рата био гоњен, хапшен и подвргаван тортури. Ослободио га је 1915. преко својих веза Апис, па је тешко исцрпљен једва прешао албанску голготу и стигао 1916. на Крф. И на Солунском фронту остао је у блиским везама с „Црном руком” не слутећи да је на тај начин био увучен у притајени непомирљиви сукоб који се јавио и заоштравао између регента Александра, председника владе Николе Пашића и војне групације окупљене око Аписа. Изгладивши међусобне неспоразуме, регент и Пашић су одлучили да се обрачунају с потенцијалним претњама војног удара од стране Аписа и црнорукаца. Са том намером инсцениран је 1916. атентат на регента Александра, чији је наводни извршилац био Малобабић. Лажно оптужен, на монтираном процесу у Солуну осуђен је на смрт и стрељан заједно с Аписом и мајором Вуловићем.

ИЗВОРИ: Грађа из приватних архива, лични папири Боривоја Нешковића (1910—1998); Разговори са Б. Нешковићем септембра 1981.

ЛИТЕРАТУРА: Живан Живановић, *Политичка историја Србије у другој половини 19. века*, IV, Београд 1923—1925; Милан Живановић, *Пуковник Апис, Солунски процес 1917*, Београд 1955; Владимир Дедијер, *Сарајево 1914*, Београд 1966; Драгослав Јанковић, *Југословенско питање и Крфска декларација 1917*, Београд 1967; Милорад Екмечић, *Стварање Југославије 1790—1918*, II, Београд 1989; Дејвид Мекензи, *Апис*, Горњи Милановац 1989; Симо Ц. Ђирковић, *Патрицији и путолови, највеће мистерије старог Београда*, Београд 2008.

С. Ц. Ђирковић

Мамузић, Илија С., професор, методичар, преводилац (Кућанци код Доњег Михољца, Славонија, 11. XI 1898 — Београд, 3. IX 1991)

Отац Стеван, учитељ и писац, и мајка Савета, рођ. Михајловић, домаћица, свих својих петоро деце ишколовали су за просветне раднике. Илија је основну школу завршио у родном месту (1909), Реалну гимназију у Осијеку (1918), Филозофски факултет — група за српскохрватски језик, филозофију и немачки језик — у Загребу (1922), с тим да је пети семестар боравио у Прагу. Докторирао је у Загребу новембра 1928. са темом *Илиризам и Срби*. По дипломирању радио је у Осијеку у Краљевској великој гимназији (1922—1925), Учитељској школи (1925—1934) и Реалној гимназији (1934—1937). Потом је

постављен у Наставном одељењу Министарства просвете у Београду за инспектора наставе матерњег језика у гимназијама и грађанским и учитељским школама (1937—1941). На почетку окупације постављен је за професора Треће мушке гимназије у Београду (1941—1945) а после ослобођења био је професор Друге београдске гимназије (1945—1949). Потом је био професор Више педагошке школе у Београду на предмету Методика наставе матерњег језика до 1960, када је на лични захтев пензионисан. Имао је сина Ранка, хемичара, и кћер Душанку. Женио се три пута.

Прве песме објавио је 1920. у *Југословенској жени* и *Копривама*. Писао је текстове из области књижевне критике, хумористичко-сатиричне чланке, расправе и студије из књижевности и српског језика, уџбенике граматике и методике, преводио са немачког и руског, приређивао књиге а највише се бавио методиком наставе матерњег језика. Као млад професор, незадовољан традиционалним поступком у наставничкој пракси, почео је да проучава ефикасније поступке за усвајање знања из матерњег језика и књижевности. Пропагирајући идеје „радних школа”, са групом осјечких учитеља и професора основао је друштво „Модерна школа”, којем је био и секретар. Реформа наставе књижевности подразумевала је активност самих ученика, тј. начело ученикове саморадне. Радећи на унапређењу наставе, током живота изградио је целовит методички опус наставе матерњег језика и књижевности. Радове је објавио у великом броју периодичних публикација (*Југословенска њива*, *Младост*, *Југ*, *Књижевни север*, *Мисао*, *Књижевне новине*, *Гласник Југословенског професорског друштва*, *Братство*, *Рад ЈАЗУ*, *Југословенска застава*, *Развитак*, *Летопис Матице српске*, *Политика*, *Глас Матице српске*, *Југословенски расвит*, *Годишњак Матице српске*, *Наш језик*, *Српски књижевни гласник*, *Република*, *Просветни преглед*, *Савремена школа*, *Настава и васпитање*, *Језик*, *Наша школа*, *Педагошка стварност*, *Задарска ревија*, *Зборник Матице српске за славистику*, *Зборник Матице српске за историју*, *Зборник Матице српске за књижевност и језик* и многи други.), у зборницима и као посебне публикације. Приредио је за штампу и написао предговоре за књигу песама С. Крањчевића, сачинио изборе народних бајки и народних лирских песама, са Д. А. Стефановићем приредио *Књижевну лектуру у основној школи (Методски прилози и упутства)*. Уређивао је осјечки лист *Братство* (1936/37). Превођен је на чешки. Био је од 1928. члан ложе „Будност”.

Одликован је орденом Југословенске круне IV степена, добио Доситејеву награду и Диплому Педагошког друштва Србије за животни рад на васпитању и образовању.

ДЕЛА: *Песме с крстопућа*, Осјејек 1925; *Нове песме с крстопућа*, Осјејек 1928; *Илиризам и Срби*, Загреб 1933; *Огледи из српскохрватске наставе у средњим школама*, Београд 1939; *Методски огледи из наставе матерњег језика*, Београд 1951; *Станко Враз и српска књижевност*, Београд 1952; *Нови прилози настави матерњег језика у средњим школама*, Београд 1956; *Како треба читати књижевно дело*, Београд 1957; *Природа и место наставе језика у вишим разредима средњих школа*, Београд 1958; *Пролози савременој настави матерњег језика*, Београд 1959; *Чаролија читања*, Београд 1960; *Настава усменог и писменог изражавања у основној школи*, Београд 1965; *Траженим путем*, Београд 1967; *Незаборави из завичаја*, 1985; *Захарија Орфелин — стваратељ и страдатељ*, Крушевац 1987; преводи с немачког: Ј. В. Гете, *Фауст*, Београд 1958; В. Хагеман, *Путеви развијања језичког израза у млађим разредима основне школе*, Београд 1964; с руског: А. С. Пушкин, *Бронзани коњаник — Петроградска повест*, Нови Сад 1949; делови у: *Сабрана дела Александра Пушкина*, I—VIII, Београд 1979.

ЛИТЕРАТУРА: *Педагошки лексикон*, Загреб 1939; *Писац и педагог Илија Мамузић*, Политика, 26. XI 1988; Политика, 18. IX 1991, 19; Нада Арсенијевић, *Илија Мамузић, методичар*, МСНКСЈ, 2002, бр. 2—3.

Б. Јордановић

Мамула, Лазар, аустријски генерал, гувернер Далмације, барон (Гомирје, Горски котар, 22. V 1795 — Беч, 12. I 1878)

Завршио је инжењерску војну академију 1815. и затим као кадет служио у Бечу, Задру и Карловцу. Ратно искуство стекао је у борбама вођеним око Падове, Мантове и на Сицилији. Од 1831. као капетан руководио је утврђивањем Виса и Хвара и градњом пограничних утврђења у Тиролу. Унапређен је у чин мајора 1841, а 1848. постао пуковник. У време мађарске револуције 1848. именован је за начелника штаба Штајерско-хрватског корпуса. На Мајској скупштини одржаној у Сремским Карловцима 1—3. маја 1848. кандидован је за војводу, али није изабран. У борбама вођеним 1849. истакао се спречивши продор Мађара у Славонију и Срем, за шта је награђен витешким редом Марије Терезије и титулом барона. Наредне године добио је чин генерал-мајора и послат је у Далмацију да, у одсуству Јосипа Јелачића, обавља послове намесника. Руководио је од 1852. до 1858. изградњом одбрамбене линије на улазу у Бокоцоторски залив. Централно утврђење и острво на којем је изграђено и данас носе његово име. Као изасланик аустријског цара присуствовао је венчању књаза Данила 1855. За време Херцеговачког устанка 1858. организовао је прикупљање обавештајних података за Аустрију. Чин подмаршала добио је 1853, а 1859. и званично је постављен за намесника Далмације. У политичким борбама око државно-правног статуса провинције којом је управљао подржавао је аутономашку странку, противећи се настојањима народњака да сједине Далмацију с Хрватском. Службу намесника Далмације обављао је до 1865, када је пензионисан у чину генерала артиљерије. Саградио је 1867. православну парохијску цркву Св. Георгија у Огулину и поклонио јој иконостас, а цар Франц Јозеф I звона.

ИЗВОР: Аврам Ђукић, *Срби пуковници и генерали у аустроугарској служби*, РОМС.

ЛИТЕРАТУРА: СЗо, 1878, 44; Јован Суботић, *Живот дра Јована Суботића*, I—V, Нови Сад 1901—1910, II, 86, 132, 134; Васил Поповић, *Политика Француске и Аустрије на Балкану у време Наполеона III*, Београд 1925, 53, 86; Милан Турковић, *Из прошлости града Карловца*, Сушак 1938; Лујо Бакотић, *Срби у Далмацији од пада Млетачке републике до уједињења*, Београд 1939, 54, 71; Љубомир Дурковић Јакшић, *Србијанско-црногорска сарадња (1830—1851)*, Београд 1957, 230; Томица Никчевић, *Политичке струје у Црној Гори у процесу стварања државе у XIX вијеку*, Цетиње 1958; Бранко Павићевић, *Црна Гора у рату 1862*, Београд 1963; Никола Шкерковић, *Црна Гора на освитку XIX вијека*, Београд 1964; Рале Петровић, *Национално питање у Далмацији у XIX столећу*, Сарајево 1968; Василије Крстић, *Хрватско-Угарска нагодба*, Београд 1969, 137; Милорад Екмечић, *Стварање Југославије 1790—1918*, I, Београд 1989, 647; *Историја Црне Горе*, IV/L, Подгорица 2004, 336, 378; Павле Кондић, *Цетињска богословија и њено духовно-просветно зрачење 1863—1945*, Цетиње 2005.

С. Кампић

Мандић, Пантелија, трговац (Призрен, око 1850 — Призрен, 1937)

Пореклом је из познате занатлијско-трговачке породице, од оца Саве. Основну и богословско-учитељску школу похађао је у родном граду. Био је учитељ три године у Сјеници, али је по наговору свога стрица напустио учитељски позив, вратио се у Призрен и започео да се бави трговином. Оженио се Данком, ћерком трговца Ристе Ункића, отишао у Скадар и отворио индустрију сапуна који је продавао по Албанији, Македонији, Црној Гори и Старој и Јужној Србији. Послом је путовао у Беч, Пешту, Трст и друге европске градове. Знао је неколико језика. Био је пратилац краља Петра I Карађорђевића при повлачењу кроз Албанију, од Кукса до крајњег одређишта. У Скадру је живео до 1929. а затим се преселио у Призрен. Син Сава био је банкарски службеник и наш дипломатски представник у Каиру.

ЛИТЕРАТУРА: Михајло Ђ. Чемерић, *Призрен и околина 1019—1941*, II, Београд 2003.

М. Ј. Богавац

Мандић, Теодор, правник, краљевски саветник, посланик (Нови Сад, 29. III 1824 — Нови Сад, 13. II 1903)

Отац Нестор био је лекар, мајка Марија Анастасијевић удовица богатог трговца Константина Николића. У Новом Саду је после основне школе завршио шест разреда гимназије као најбољи ученик (1834—1840). Са истим успехом је завршио филозофију у Сегедину и Пожуну 1842. Студије права похађао је у Пешти, Бечу и Халеу, где је 1849, после одбране дисертације о брачном праву у источноправославној цркви, промовисан за доктора правних наука. Крајем исте године постао је други секретар великог жупана Бачке жупаније Исидора Николића Србоградског. У то време постао је присталица Вукове реформе. Брак са Персидом Шилић склопио је 1851. Имали су двоје деце, сина Александра и ћерку Софију. После службовања у Бачкој жупанији постао је срески начелник у Баји, а од 1859. чиновник у Министарству унутрашњих послова у Бечу. Када је укинута Војводство, кратко време био је већник намесништва у Темишвару, а затим саветник одсека Министарства просвете у Будимпешти. На месту комесара рестаурације Новосадског магистрата убрзао је избор Светозара Милетића за градоначелника и тиме допринео да 20. марта 1861. дође до обнове градске власти. Као присталица конзервативне политике и ванстраначка личност биран је за посланика у Угарском сабору и на Народно-црквеном сабору у Сремским Карловцима. Велико негодовање либералног српског грађанства изазвао је два пута: давањем подршке Герману Анђелићу на изборима за патријарха и 1897. када је на конференцији код министра председника Банфија предлагао измену темељног државног закона на коме је почивала српска народна аутономија. Био је редовни, а од 1863. почасни члан Матице српске и од 1901. члан њеног Књижевног одељења. На изборима за председника Матице 1888. био је противкандидат Милошу Димитријевићу, али је поражен. Уз Павла Гостовића и Луку Јоцића био је извршилац тестамена Марије Грандафил. Матица српска објавила му је *Успомене из нашег црквено-народног живота*, које обухватају догађаје у Војводини од 1840. до 1876. По сопственој жељи сахрањен је у Будиму поред своје деце (Александар је преминуо 1874, а Софија 1887). Удовица Персида завештала је имовину (куће у Грчкошколској улици и 211 јутара земље) Српској православној великој гимназији у Новом Саду.

ДЕЛА: *Disertatio de causis Connabium dissidentibus secundum canones ecclesiae orientalis et leges imperialis bizantinas*, Leipzig 1849; *Успомене из нашег црквено-народног живота*, Нови Сад 1902.

ИЗВОР: М. Бујас, М. Клеут, Г. Раичевић, *Библиографија српских некролога*, Нови Сад 1998.

ЛИТЕРАТУРА: Мелхиор Ердуђељи, *Историја Новог Сада*, Нови Сад 1894, 432; Ваца Стајић, *Новосадске биографије*, III, Нови Сад 1938, 27—34; Јаков Игњатовић, *Расходије из прошлог српског живота*, Нови Сад 1953, 487; Божићар Ковачек, *Јован Ђорђевић*, Нови Сад 1964, 18, 77, 100—101; Живан Милисавић, *Историја Матице српске*, II, Нови Сад 1992.

Р. Жељски

Мандушић, Вук/Вучен, ускочки харамбаша и капетан (? — Зечево код Кистања, Далмација, 31. VII 1648)

Био је један од значајнијих народних старешина на почетку Кандијског рата (1645—1699), када је Млетачка република, да би ослабила турски притисак на главном ратишту, придобила или принудила део хришћанског становништва у Клишком, Крчком и Херцеговачком санцаку да се пресели (ускочи) у залеђе Задра (Равни котари) и Шибеника, које је њена војска претходно опустошила. Већина ускока укључена је у рат са Турцима и то као неплаћени војници, а само мањи број њихових народних старешина добијао је припадности из државне благајне. Није познато да ли се харамбаша Вучен доселио из залеђа или је као турски поданик већ живео на просторима на које је током рата привремено проширена млетачка власт. У изворима се први пут помиње 2. јуна 1648, када га је генерални провидур саслушао о походу његове ускочке дружине до Кључа у Босни. Два месеца касније, 1. и 2. августа записнички је саслушао неколико других народних првака, али овај пут да би се обавестио о његовој погибији у сукобу са Турцима код Зечева у близини Кистања. Са записницима проследио је у Венецију и своје мишљење о погинулом — „био је храбар војник, скроман и некористољубив”. Уз то је саопштио и две важне чињенице, да је он, поред тога што је био старешина ускока у залеђу Шибеника, био и капетан једне плаћене пешадијске чете и да није имао ближих сродника, већ само усвојеног сестрића. Тврђење да је био капетан плаћене чете, што није досад проверавано у другим изворима, упућује на потребу да се преиспита прихваћено мишљење да се он доселио у околину Шибеника неколико месеци пре погибије, јер за тако кратко време, с обзиром на сложеност млетачке администрације, није могао да буде уврштен у платне спискове. Извори не пружају никакве податке о његовој верској и етничкој припадности. То је оставило простор за разне покушаје његовог националног одређивања и присвајања, мање у науци, а више у публицистичким радовима. Велики допринос томе дао је П. П. Његош, који му је, два века после његове погибије, дао једно од централних места у *Горском вијенцу*. Премда га је сместио у друго поднебље и историјски контекст,

својим спевом извукао је овог ускочког харамбашу из заборова који је прекрио десетине подједнако храбрих, а исто тако и кратковечних котарских харамбаша из Кандијског и Морејског рата.

ИЗВОР: Бошко Десница, *Историја котарских ускока (1646—1684)*, I, Београд 1950, 36—37, 40, 44—52, 58.

ЛИТЕРАТУРА: Бошко Десница, *Вук Мандушић*, МСД, 1934, 25—30; Глигор Станојевић, *Југословенске земље у млетачко-турским ратовима XVI—XVIII вијека*, Београд 1970.

В. С. Дабић

Мано-Зиси, Ђорђе, историчар уметности, универзитетски професор, археолог (Будимпешта, 15. I 1901 — Београд, 2. XII 1995)

Отац Манојло, виши службеник Српске загребачке банке у Будимпешти, био је пореклом из Клисуре код Касторије у Грчкој, мајка Драга, рођ. Петровић из Новог Сада. Матурирао је у пијаристичкој класичној гимназији у Будимпешти. После револуције Беле Куна породица је прешла у Србију, најпре у Београд, затим у Панчево. Дипломирао је 1925. на Филозофском факултету у Београду на Катедри за општу књижевност и теорију књижевности, где је историју уметности слушао код проф. Владимира Петковића. Класичну археологију специјализовао је у Берлину код проф. Герхарда Роденвалта (1937—1938). Као средњошколски професор предавао је књижевност и историју у Кикинди и Панчеву (1926—1928). На позив проф. Петковића 1929. прешао је у Народни музеј у Београду за сарадника (1929—1931), а затим постао кустос музеја (1932—1945). Шеф Археолошког и историјског одељења био је од 1946. односно Античког одељења од 1950. до одласка у пензију 1971. Звањем научног сарадника Народног музеја стекао је 1954. а научног саветника 1961. Био је научни сарадник и саоснивач Археолошког института САНУ од 1947. Пре Другог светског рата предавао је конзервацију и историју уметности на Уметничкој школи и Богословском факултету. Хонорарни редовни професор музеологије на Филозофском факултету у Београду на Катедри за историју уметности и археологију био је од 1947. до 1972. Његова музеолошка школа утицала је на стварање кадрова и развој модерне музеолошке праксе у Београду и целој Србији. Залагао се да музеји буду стручно-научне и културно-просветне установе засноване на савременим принципима рада. Аутор је многих музејских поставки и тематских изложби (Етногенеза Јужних Словена, 1950; Илири и Грци, 1959/ 1960; комесар археолошког дела изложбе Уметност на тлу Југославије од праисторије до данас, у Паризу и Сарајеву, 1971. и др.).

У младости је писао поезију (*Српски књижевни гласник*, 1921) и бавио се изучавањем српске средњовековне уметности (Дечани, Охрид, Полошко, Нова Павлица, Копорин, Рудник, Стара Павлица, Смедерево, Арача). Касније се посветио археолошким истраживањима класичних, касноантичких и рановизантијских споменика и руководио ископавањима у Стобију, Царичином граду (Iustiniana Prima), Гамзиграду (Felix Romuliana), Белој Паланци (Remesiana), Дубравици (Margum), Нишу (Mediana). Проучавао је сарматско-аварску некрополу и словенско гробље и насеље код Панчева, тумул испод Петрове цркве у Новом Пазару. Први је обрадио аварски налаз из Срема и скренуо пажњу на археолошке налазе тзв. варвара из времена Сеобе народа. Применио је метод проучавања наслеђа увођењем тимског рада стручњака из више научних дисциплина. Проучавао је грчко-римску скулптуру, сликарство мозаика и античку бронзу на нашем тлу и бавио се заштитом споменика, конзервацијом и презентацијом у сарадњи са заводима за заштиту споменика културе. Објавио је преко 230 научних радова у засебним монографијама и у стручним и научним домаћим и страним часописима (*Уметнички преглед*, *Старинар*, *Годишњак Српске краљевске академије*, *Годишњак музеја града Београда*, *Зборник радова Народног музеја*, *Archaeologia Jugoslavica*, *American Journal of Archaeology*). Учествовао је на конгресима византолога и археолога у Софији, Солуну, Охриду, Ексу у Прованси, Риму, Паризу, Лондону, Франкфурту, Москви, Санкт Петербургу, Будимпешти, Београду. Био је члан редакција часописа *Уметнички преглед*, *Старинар*, *Музеји*, *Зборник радова Народног музеја*. Био је члан многих музејских и археолошких организација и стручних и научних друштава (редовни члан Археолошког института у Бечу, дописни члан Немачког археолошког института у Берлину, члан Интернационалне уније за проучавање мозаика, АИЕМА, у Паризу). Свеучилиште у Загребу доделило му је почасну титулу *dr honoris causa* (1970). Добитник је: Бронзане плакете Народног музеја у Београду, Плакете града Београда, Сребрне плакете и Повеље Музеја у Панчеву, Валтровићеве награде Заједнице музеја Србије, Сребрне плакете Свеучилишта у Загребу и Бронзане плакете Археолошког музеја у Сплиту. Одликован је Орденом рада II реда 1959. и Орденом заслуга за народ са златном звездом 1970.

ДЕЛА: *Дечани*, Београд 1934; *Mosaiken in Stobi*, Sofija 1936; *Антика у Народном музеју у Београду*, Београд 1954; *The antique in the National museum in Belgrade*, Belgrade 1954; *Налаз из Текије*, Београд 1957; *Илири и Грци*, Београд 1959; *Музеји и збирке Југославије*, Београд 1962; *Нови Пазар: Илирско-грчки налаз*, Београд 1969; *Београд*, Београд 1969; *Проблеми импорта и званична уметност у римско доба*, у: *Античка бронза у Југославији*, Београд 1969; и Ј. Поповић, *Der Fund von Novi Pazar (Serbien)*, Berlin 1971; *Грчко-римска антика, Уметност на тлу Југославије од праисторије до данас*, Сарајево 1971; *Stratigraphic Problems and the Urban Development of Stobi*, *Studies in the Antiquities of Stobi*, I, Beograd 1973; *Царичин град — Iustiniana Prima*, Лесковац 1979; *Антика*, Београд, Загреб, Мостар 1982.

ЛИТЕРАТУРА: *Ко је ко у Југославији*, Београд 1957; ЗНМ, посвећен Ђорђу Мано-Зисију, 1976, VIII; *Ђорђе Мано-Зиси (1901—1995)*, ЛЗ, 1996, XXXVI; *Ђорђе Мано-Зиси*, ГСАД, 1996, бр. 12.

М. Јоцић
К. Мано-Зиси

Манојловић, Аврам, дрворезбар (Сомбор, око 1770 — Сомбор, после 1804)

Стално је био настањен у Сомбору. Око 1783. из Сомбора је дошао у Нови Сад да учи занат код тада најпознатијег новосадског дрворезбара Арсенија Марковића. Тада је могао да има око десет година. Ту је као шегрт и калфа провео седам година. Потом се вратио у Сомбор, након чега је примио грађанство, ступио у сомборски цех и оженио се 1796. Успешно је водио столарско-дрворезбарску радионицу, склапао послове на изради иконостаса и другог црквеног мобилијара и држао

помоћнике међу којима се истиче мајстор Јозеф Штајнхаузер. Једно време је радио заједно са дрворезбаром Николом Јанковићем, са којим је по свему судећи провео калфенске године у Новом Саду. Његови сигурни послови потврђени сачуваним документима и уговорима су иконостас у Баји из 1788. и црквена врата из 1798, иконостас и остали мобилијар за цркву у ман. Сенђурђу из 1799, иконостас за сомборску цркву Св. Јована из 1801. и иконостас за цркву у Батосеку из 1804. Како је ова црква касније порушена, мобилијар је пренет у српску цркву у Сантову где је сачуван богородичин трон на којем је картуша са ктиторским записом и подаци о дрворезбару и сликару иконостаса у Батосеку. Са опрезом му се приписују дрворезбарски радови на иконостасима и покретном мобилијару у Сивцу и Помазу. Побројани опус сврстава га међу успешније ученике новосадског дрворезбарског центра.

ЛИТЕРАТУРА: Павле Васић, *Уметничка топографија Сомбора*, Нови Сад 1984; Динко Давидов, *Споменици Будимске епархије*, Београд 1990; М. Nagy, *Ortodox ikonostázionok Magyarországon*, Debrecen 1994; Бранка Кулић, *Новосадске дрворезбарске радионице у 18. веку*, Нови Сад 2007.

Б. Кулић
З. Ракић

Манојловић, Владислав, адвокат, поседник, велики жупан (Суботица, 16. VIII 1869 — Суботица, 30. V 1938)

Отац Самко био је велетрговац гвожђарском робом, мајка Милева, рођ. Милосављевић, из Малог Иђоша. Основну школу и гимназију завршио је у Суботици, право у Будимпешти. Промовисан је за доктора политичких наука а затим и за доктора права. Адвокатски испит положио је 1900, успешно се бавио адвокатуром, банкарством, привредом, политиком и другим јавним пословима и стекао знатан иметак. Био је посланик на народно-црквеним саборима у Сремским Карловцима од 1902. до 1918. По избијању Првог светског рата мобилисан је и послат у Галицију и на руски фронт. Када је пуштен на тромесечни одмор, у Сомбору је у групи око Ј. Лалошевића учествовао у припремама за оснивање Српско-буњевачког народног одбора у којем је изабран за потпредседника. Одбору је дао прилог од 1 000 круна. Био је учесник Велике народне скупштине у Новом Саду новембра 1918. и изабран за члана Великог народног савета, а Савет га изабрао за члана Народне управе у којој је био задужен за финансије. Бранећи радикалску опцију, којој је и сам припадао, помогао је да се превазиђе потпуни разлаз демократа и радикала и изабере Привремено народно представништво Краљевства СХС у Београду. Обављао је више државних дужности (велики жупан Бачке жупаније, 1920—1921; краљев јавни бележник од 1921. до краја живота; деценијама општински већник, потпредседник Обласне скупштине Бачке 1927; већник Дунавске бановине 1938). Један је од покретача и оснивача Српске штедионице (1906). Са браћом Јованом, Душаном и Цветком и др. имао је оснивачке деонице у великом метало-прерађивачком концерну у Суботици. Био је 15 година председник Удружења привредника у Суботици и председник Сомборске берзе. Као председник Српске православне црквене општине (1901—1932) укинуо је црквени прирез и сам га надокнађивао, иницирао проширење цркве и израду новог иконостаса, сређивање најстаријег дела православног гробља, парохијског дома са архивом и библиотеком итд. Израдио је правила Грађанске закладе Душана Радића, којом је управљала Црквена општина у Суботици, био члан Скупштине Бачке епархије, Саборског одбора и Митрополитског црквеног савета. Имао је велику кућну библиотеку. Као русофил иницирао је по пристизању руске емиграције оснивање Руско-СХС клуба, као ловац био је потпредседник Ловачког друштва, као заљубљеник у аутомобилизам доживотни председник аутомобилског клуба у Београду и Суботици. Са супругом Меланијом имао је синове Александра и Самка и ћерку Катинку.

Одликован је Орденом Св. Саве III степена и Југословенском круном IV степена. Приликом хаџилука по Светој земљи (1927) јерусалимски патријарх Дамаскин одликовао га је Патријаршијским крстом.

ИЗВОРИ: ИАСу, фонд 47, V 88/1921; фонд 47, Градоначелник 17/1921; фонд 451, Матичне књиге рођених: Српска православна парохија при храму Св. Вазнесења Господњег, Суботица, књ. бр. 194; СПЦО у Суботици, Матична књига умрлих за 1938; Невен, 1901, бр. 4, 64; 1902, бр. 7, 112; СС, 1902, 409, 432; 1903, 405—406; 1907, 8, 25, 54, 221.

ЛИТЕРАТУРА: *Ко је ко у Југославији*, Београд, Загреб 1928, 86; *Споменица ослобођења Војводине 1918*, Нови Сад 1929, 98, 100—101, 103, 168; Марко Протић, *Суботичка српска православна црква... од 1710—1931*, Суботица 1931, 2, 7а; Марко Протић, *Српски триумвири у буњевачком ренесансу од 1860—1900*, Суботица 1933, 209, 215; Јосо Шокчић, *Суботица пре и после ослобођења*, Суботица 1934; Политика, 31. V 1938, 24; Лазар Ракић, *Јаша Томић (1856—1922)*, Нови Сад 1986, 295, 297; Зоран Вељановић, *Српска читаоница у Суботици 1862—1959*, Нови Сад, Суботица 1998, 73—74; Драго Његован, *Присаједињење Срема, Баната, Бачке и Барање Србији 1918*, Нови Сад 2001; Друштво „Премудри ловци”, у: У дослуху с природом, 135 година организованог ловства у Суботици, Суботица 2003, 33—38; Драго Његован, *Присаједињење Војводине Србији*, Нови Сад 2004; Зоран Вељановић, *Југославија, потреба или заблуда (Стварање Краљевине СХС 1918)*, Кикинда 2006, 184—185, 200.

З. Вељановић

Манојловић, Јован Јоца, адвокат, политичар, народни посланик (Суботица, 31. V 1872 — Суботица, 21. IX 1956)

У Суботици је завршио основну школу и гимназију. Право је студирао у Грацу, Будимпешти, Пожуну (данас Братислава) и Клужу, где је дипломирао. Адвокатски испит је положио 1901. у Будимпешти. Бавио се у Суботици адвокатуром, финансијским пословима и јавним радом. Припадао је Српској народној радикалној странци и изабран за посланика у Угарском сабору (1906—1910). Био је један од најближих сарадника Јаше Томића и одмах по избијању Првог светског рата са осталим виђенијим суботичким Србима ухапшен и интерниран у кечкеметску тамницу. На интервенцију грофа Тисе пуштен је након месец дана. На иницијативу Мите Клицина и Јаше Томића у његовој кући октобра 1918. састали су се војвођански прваци и договорили о потреби организовања народних одбора. Такође је учествовао и на тајном састанку новембра 1918. где је петнаестак највиђенијих Срба и Буњеваца постигло договор да се ради на оснивању Буњевачко-српског народног одбора и Буњевачко-српске народне гарде. За свега 5 дана организовали су Велики народни збор на којем је изгласано оснивање Српско-буњевачког народног одбора. Као изабрани делегат из Суботице био је учесник Велике народне скупштине у Новом Саду 25. XI 1918, која је изгласала отцепљење Барање, Бачке и Баната од Угарске и њихово

присаједињење Краљевини Србији, односно Краљевини СХС. По одлуци Скупштине био је први делегат а Васа Стајић други, који ће стајати на располагању Народном већу у Загребу. Био је изабран за народног посланика у Привременом представништву (1918) и у Уставотворној скупштини у Београду (1921). Учествовао је на интернационалном трговачком конгресу народних посланика из свих Антантиних земаља у Бриселу 1919. У Југословенској војсци је имао ранг судског капетана I класе. За банског већника Дунавске бановине изабран је 1938.

Био је један од оснивача и акционара суботичке Српске штедионице д. д. (1906—1946). Учествовао је у покретању једног од највећих предузећа у Суботици, металопреправничког концерна „Ферум” у којем је имао оснивачке деонице. Био је члан Управног одбора Српске православне црквене општине у Суботици, члан Скупштине и Административног одбора Бачке епархије, часник Српске читаонице. Од априла 1914. био је правни саветник Црквене општине у Суботици.

Већ са петнаест година објављивао је песме у *Голубу* (1886—1888), а потом и у *Стармалом* и *Јавору*. Објављивао је и преводе. У *Летопису Матице српске* водио је жестоку полемику са др Михаилом Константиновићем, проф. Правног факултета у Суботици, око намере измештања факултета из Суботице у Нови Сад. Био је сарадник *Суботичких новина*, *Невена*, *Жене*, *Бачванина*. Као образован човек и власник велике библиотеке, ангажован је на формирању Књижнице СПЦО (1910), након Првог светског рата учествовао је у покретању рада Градске библиотеке (1924), а потом и Грађанске касине (1928). По окончању рада на тим пословима саставио је и штампао библиотечке каталоге. У српском ловачком друштву „Премудри ловци” био је ловац, секретар и адвокат. У Суботичком ауто-клубу био је председник од 1938. све до првих дана мађарске окупације. Већ другог дана по окупацији Суботице (13. IV 1941) мађарски војници упали су у његову кућу и после испитивања затворили га у касарну на Палићком путу. Након Другог светског рата имовина му је више пута одузимана. Отворио је поново адвокатску канцеларију и правним путем покушавао да дође до неправедно одузете имовине. Није се женио. Сахрањен је на православном гробљу у Дудовој шуми у породичној гробници.

Одликован је два пута орденом Белог орла. Новосадска адвокатска комора је приликом прославе своје тридесетогодишњице (1952) прославила и педесетогодишњицу његове адвокатуре.

ИЗВОРИ: Архива СПЦО при храму Св. Вазнесења Господњег у Суботици, списи без инв. бр.; ИАСу, фонд 451, Матичне књиге рођених: парохија при храму Св. Вазнесења Господњег, Суботица, књ. 194; Матичне књиге умрлих, књ. 214.

ЛИТЕРАТУРА: *Споменица ослобођења Војводине 1918*, Нови Сад 1929, 98, 100—101, 105, 163, 195; Марко Протић, *Суботичка Српска православна црква од 1710—1931*, Суботица 1931; Марко Протић, *Српски триумвири у буњевачком ренесансу од 1860—1900*, Суботица 1933, 112, 192, 215; Tibor Kolozsi, *Szabadkai sajtó (1919—1945)*, Novi Sad 1979, 19, 443; Лазар Ракић, *Јаша Томић (1856—1922)*, Нови Сад 1986, 233, 236; Зоран Вељановић, *Српска читаоница у Суботици 1862—1959*, Нови Сад, Суботица 1998, 15—27; Душан Попов, *Историја Матице српске 1918—1941*, IV, Нови Сад 2001; Зоран Вељановић, *Прилог за биографију др Јована Пачуа*, ЗМСИ, 2003, бр. 67—68, 246—247; *Друштво „Премудри ловци”*, у: *У дослуху с природом*, Суботица 2003, 33—38; Драго Његован, *Присаједињење Војводине Србији*, Нови Сад 2004, 218—219, 242, 272, 274, 279—280, 282.

З. Вељановић

Манојловић, Рахила, добротворка (Сегедин, Мађарска 1827 — Суботица, 30. XII 1886)

Рођена је у породици Белеслијин у Сиригу који је данас саставни део Сегедина. Порекло Белеслијина је из Велеса (Велеслија-Белеслија). Била је супруга суботичког адвоката и градоначелника Јована Манојловића. Иако није школована, била је врло даровита, и нашавши се у кругу образованих људи, увидела је значај науке и образовања па је у ту сврху свој иметак уложила у задужбину. Оставши без деце, у Суботици је 1886. написала опоруку којом је Матици српској оставила 10 000 круна (5 000 форинти) као основну главницу за „Задужбину Рахиле удове Манојловић, рођ. Белеслијин”. Светом је располагала Матица српска а главница се каматом увећавала до износа од 20 000 круна (10 000 форинти). Потом се годишња камата усмеравала на стипендију за школовање једног ученика српске националности и православне вере родом из Угарске, без обзира на струку коју изабере. Првенство су имали младићи из породице Белеслијин или они који су у родству. Задужбинско писмо донето је 1906. и исте године први пут је расписан конкурс и одређена једна стипендија у износу од 800 круна годишње јер су већ били испуњени тастаторкени захтеви у погледу стипендије. Стање Задужбине је 1896. износило 13 622 круна (6 811 форинти), 1903. 20 064 круна (10 032 форинти), 1919. 26 129 круна (13 064 форинти). Заједно са супругом сахрањена је у породичној гробници Манојловића у Суботици.

ИЗВОРИ: РОМС, Главна скупштина МС, 24. VIII/5. IX 1887, т. 5, 29; Једанаеста седница УО МС, 5/17. XII 1887, т. 289, 297—199; Четврта седница УО МС, 18/30. VII 1888, т. 130, 114—118; Основно писмо за задужбину Рахиле Манојловић, рођ. Белеслијин, Будимпешта 1906, 5—6, кутија 2, бр. 27.

ЛИТЕРАТУРА: Павле Малетин, *Задужбина Рахиле Манојловић*, РМС, 6, 1972, 79.

В. М. Николић

Манојловић, Светозар, мајор, песник, преводилац (Долово код Панчева, 4. IX 1848 — Долово, 10. VI 1909)

Отац Георгије, ћурчија, мајка Марија. После основне школе у родном месту завршио је Граничарско-пешадијску школу у Белој Цркви (1860—1863), Кадетску школу и одговарајући курс мачевања у Бечком Новом Месту (1864—1865). Војну службу започео је 1863. као редов у Српско-банатској пешадијској граничарској регименти. У рату против Пруса борио се 1866. код Садове. Наставник Кадетске школе у Темишвару био је од 1872. до 1879, ниже Војне реалке у Кишмартону (данас Ајзенштат) од 1879. до 1887. а крајем исте године постао краљевски мађарски гардиста у Бечу. Поручник је постао 1875, капетан 1881, капетан I класе 1885, коњички капетан 1887, а када је априла 1901. пензионисан на лични захтев, добио је чин коњичког мајора. Након пензионисања живео је у родном месту.

Говорио је немачки и румунски а служио се мађарским, италијанским и словачким језиком. Његови литерарни првенци су преводи народних песама са српског на немачки. Преводио је на немачки и песме В. Живковића, Ј. Грчића Миленка,

Спиридона Јовића, Ј. Ј. Змаја, Ђ. Јакшића, кнеза Николе Петровића, Б. Радичевића, Ј. Суботића, М. П. Шапчанина, И. Трнског и др. На српском језику објавио је знатан број песама и приповедака. Објављивао је у више листова, часописа и календара: *Вијенац*, *Босанска вила*, *Бранково коло*, *Будућност*, *Винковци и околица*, *Женски свет*, *Исток*, *Јавор*, *Немања*, *Нова искра*, *Соко*, *Србобран*, *Стражилово*, *Die Frau*, *Die Vedette*, *Österreich und Ungarn*, *Reichswehr* итд. Пред крај живота сачинио је од песама које су објављене у периодици, и неких које је први пут публиковао, збирку *Шароперке*. У средњим војним школама предавао је једно време и музику. За своју песму *Жеља* компоновао је музику и публиковао је у немачком преводу (*Der Liebeswunsch der Serbenmaid*). Иза њега су остали необјављени преводи на немачки српских народних песама и приповедака и преводи песама више наших писаца. Највећи део врло обимне рукописне заоставштине чува се у Рукописном одељењу Матице српске.

Одликован је Ратном медаљом, Официрском медаљом за заслуге III реда, Медаљом за војничке заслуге на црвеној траци, Сребрном јубиларном дворском медаљом за оружану силу, Signum Laudis, Орденом Светог Саве IV реда итд.

ДЕЛА: *Serbische Frauenlieder*, Eisenstadt 1882; *Serbische Dichtungen*, Eisenstadt 1885; *Serbisch-croatische Dichtungen*, Wien 1888; *Schwertlilien*, Wien 1892; *Schwertlilien*, Wien 1896; *Gusla und Leier*, Wien 1898; *Hoch der Ruhestand*, Wien 1906; *Шароперке*, Беч 1907; *Der Liebeswunsch der Serbenmaid*, Wien, Leipzig s. a.

ИЗВОРИ: *Српска библиографија. Књиге 1868—1944*, књ. 10, Београд 1994, 109—112; М. Бујас, М. Клеут, Г. Раичевић, *Библиографија српских некролога*, Нови Сад 1998.

ЛИТЕРАТУРА: Јован Грчић, *Историја српске књижевности*, Нови Сад 1906, 185; Добривој Николић, *Срби у Банату у прошлости и садашњости*, Нови Сад 1941, 301; Душан Ј. Поповић, *Срби у Банату до краја осамнаестог века. Историја насеља и становништва*, Београд 1955, 107; Страхиња К. Костић, *Светозар Манојловић (1848—1909)*, ЗМСДН, 1956, св. 13—14, 253—260; Прилог проучавању немачких превода српске уметничке лирике, ГФФНС, I, 1956, 273—274; Страхиња К. Костић, *Немачки преводи српских уметничких приповедака и романа до другог светског рата*, ЗМСКЈ, 1958, IV—V, 164—165, 168, 189—190; 1959, VI—VII, 205—208, 218; Страхиња К. Костић, *Спиридон Јовић (1801—1836) и његов књижевни рад на нашем и немачком језику*, ЗМСКЈ, 1961, VIII; Теодора Петровић, *Белешке и белешнице о Бранку Радичевићу*, ЗМСКЈ, 1961, VIII, 228; Владимир Ђорђевић, *Огледи из српске музичке библиографије до 1914. године*, Београд 1969; Иван В. Тошић, *Школа у Долову 1772—1997*, Долово 1997; Зоран Костантиновић, *Светозар Манојловић као посредник између немачке и српске књижевности*, Панчево 2001.

О. М. Радосављевић

Манојловић, Тодор, књижевник, позоришни критичар, историчар уметности (Зрењанин, 17. II 1883 — Зрењанин, 27. V 1968)

Отац Никола био је угледни адвокат, мајка Софија, рођ. Петровић (Купусаревић). У Великом Бечкереку (данас Зрењанин) завршио је српску основну школу (1888—1892) и мађарску гимназију (1892—1900), када је остао без оба родитеља. Студирао је права, прво у Пешти (1900—1904), а потом, након одслужења војног рока (Темишвар 1905) и једногодишњег боравка у Београду, од 1907. до 1910. на Правној академији у Великом Варадину (данас Орадеа, Румунија). Напустивши правне науке, почео је да слуша историју уметности на Филозофском факултету у Минхену (1910—1911), затим наставио студије у Базелу (1913—1914). Тих година у више наврата боравио је у Италији проучавајући — „теренским радом”, како је говорио — поглавито уметност ренесансе, али и целокупну италијанску књижевност и уметност: у Фиренци (пролеће—лето 1911), Венецији (зима 1912—1913) и Риму (1913). С малим прекидима поново је био у Фиренци од 1914. до 1916, кад је отишао као добровољац на Крф. Најпре је био преводилац с француског и италијанског а потом службеник у Пресбируу. Након рата трећи пут је отишао на дуже студијско путовање у Фиренцу и у лето 1919. вратио се у земљу. Отада је био на разним дужностима: секретар Опере Народног позоришта у Београду (1920—1924), секретар Матице српске и уредник *Летописа Матице српске* (1931), библиотекар Сената (1932—1941), професор Историје уметности на Уметничкој академији и у Школи за примењену уметност (1938—1944). Поново је путовао по Италији 1925, дуже се задржао у Венецији 1926. а потом отишао у Париз 1927. Након Другог светског рата, с обзиром на за њега неповољне околности, повукао се у неку врсту изолације и последње деценије живота провео у Зрењанину. Иако друштвено и културно маргинализован, ипак је спорадично сарађивао у књижевној и позоришној периодици. У том периоду, и поред понуда и преговора, успео је да објави само једну књигу песама (1958).

Прве стихове написао је на немачком језику још као ђак, што је наставио и за време студија када је и преводио поезију са српског на мађарски и немачки, али и с мађарског на немачки (нпр. Е. Ади). Сарађивао је 1910. у часопису *Magyar Dél*, а од 1910. до 1912. писао позоришне и уметничке критике за листове *Neue Temesvarer Zeitung* и *Magyarország*. Први објављени чланак на српском језику је о *Сапутницима* И. Секулић (*Летопис Матице српске*, 1913). У време Првог светског рата на Крфу разним прилозима сарађивао је у *Српским новинама* и њиховом литерарном додатку *Забавнику*. Песме, огледе о нашим и страним писцима, књижевнокритичке текстове, литерарну, позоришну и ликовну критику, успомене и репортаже објављивао је у више периодичних публикација: *Домовина*, *Просвета*, *Дан*, *Политика*, *Мисао*, *Српски књижевни гласник*, *Епика*, *Критика*, *Покрет*, *Трибина*, *Путеви*, *Будућност*, *Сотоедиа*, *Савременик*, *Раскрсница*, *Алманах Бранка Радичевића*, *Литература*, *Belgrader Zeitung*, *Вијенац*, *Zagreber Tagblatt*, *Morgenblatt*, *Балкан*, *Правда*, *Новости*, *Живот и рад*, *Les Nouvelles Yougoslaves*, *Време*, *Вардар*, *Просвета*, *Недеља*, *Идеје*, *Београдске општинске новине*, *Просвета*, *Уметнички преглед*, *Нова смена*, *XX век*, *Телеграм*, *Књижевност*, *Наша сцена*, *Igas Szó*, *Данас*, *Књижевне новине*, *Зборник Матице српске за књижевност и језик* и др.

Још у време студија права у Великом Варадину приступио је напредном књижевном кружоку Holnar, окупљеном око чувеног мађарског песника Е. Адија, што је било од пресудног значаја за његово коначно књижевно и уметничко опредељење. То је и доба упознавања с модерном француском поезијом (Бодлер, Рембо, Аполинер), која је, као и италијански футуризам фјорентинског круга (Папини, Софичи) одлучујуће утицала на његово схватање уметности и само књижевно стваралаштво. По повратку у Београд, са С. Винавером, М. Црњанским, С. Миличићем, М. Королијом, С. Пандуровићем, Б. Нушићем и др. основао је групу српских модерниста („Група уметника”) чији је главни циљ била обнова наше књижевности и уметности. С истом намером са Винавером је покренуо и библиотеку „Албатрос”.

За развој модерне српске књижевности од непроцењиве су важности његови драмски, књижевноисторијски и књижевнотеоријски радови. Дrame *Центрифугални играч*, *Катинкини снови* и *Опчињени краљ* штампане су и игране у Народном позоришту у Београду за пишчева живота, а *Наход Симеон* изведен је на мађарском у Сегедину. *Опчињени краљ* и *Commedia dell'arte* постхумно су објављене. Постхумно су изашли и *Основи и развој модерне поезије* и *Нови књижевни сајам*. У рукопису је остао и недовршени *Роман Чедомиља Весића*. Преводио је с мађарског, немачког, италијанског и француског (Андерсен, Пирандело, Б. Брехт, Форд, И. Тен итд.). Превођен је на мађарски, чешки, енглески, француски, пољски и италијански језик. Богатством опште културе, ширином ерудиције, познавањем многих језика (мађарски, немачки, француски, италијански и старогрчки), космополитизмом, а нарочито теоријским схватањима (однос према традицији, поимање модерног, нова вредновања књижевноуметничких епоха, идеал „синтетичког типа” историје књижевности, проучавање националне литературе у европском контексту), он заузима сасвим особено место у међуратној српској култури. За живота је перципиран превасходно као песник новог сензибилитета и зачетник модерне српске драме. Међутим, постхумно проучавање његових теоријских радова сврстава га у сам врх критичке мисли српског модернизма, али и показује да су његови ставови сасвим у духу тада најновијих европских идеја о књижевности и уметности.

ДЕЛА: *Ритмови*, Београд 1922; *Ватромети и бајке о Актеону*, Београд 1928; *Центрифугални играч*, Београд 1930; *Катинкини снови*, Београд 1931; *Огледи из књижевности и уметности*, Београд 1944; *Песме мога двојника*, Нови Сад 1958; *Ближе великом Сунцу*, Зрењанин 1968; *Основе и развој модерне поезије*, Београд 1987; *Поезија, Изабрана дела*, Зрењанин 1996; *Драме, Изабрана дела*, Зрењанин 1997; *Дијалози или Уметност разговора* (Зрењанин 1999); *Изабрана дела*, Зрењанин 2005, 2007.

ЛИТЕРАТУРА: Радивој Шајгинац, *Хајка на Актеона*, Зрењанин 1997; *Критичари и писци о Тодору Манојловићу*, у: *Изабрана дела*, Зрењанин 2001; Радован Поповић, *Грађанин света. Живот Тодора Манојловића*, Зрењанин 2002; *Живот и дело Тодора Манојловића*, Зборник радова, Нови Сад 2004; Миливој Ненин, *Случајна књига: колаж о Тодору Манојловићу*, Зрењанин 2006.

М. Зоговић

Мануиловић, Ђорђе Арсењевич (Мануилович, Георгий Арсењевич), руски генерал (Вршац, 14. IV 1775 — Кировоград, Украјина, 26. I 1837)

Пореклом из Црне Горе, породица се преко Србије, где му је рођен деда, населила у Банат. Веома рано, после успеле варке у одбрани Вршца од Турака (1788), без сагласности родитеља прикључио се фрајкору пуковника Михаила Михаљевића. С њим је као каплар кадет учествовао у рату Аустрије и Француске (1792—1793), где је рањен, одликован и потом као потпоручник примљен у мађарску племићку коњицу. Поставши подофицир, две године је изучавао војне вештине и језике. У Русију се иселио почетком 1797. и априла исте године постављен за поручника у лајб-хусарском пуку. Брзо је напредовао и октобра 1800. добио чин пуковника. На сопствени захтев премештен је у Кијевски драгонски пук, с којим је учествовао у ратовима против Наполеона, истакавши се јунаштвом и присебношћу у тешким ситуацијама. Током рата IV коалиције против Наполеона (1806—1807) добио је команду над Кијевским драгонским пуком и био рањен, а током Наполеонове експедиције против Русије (1812) истакао се у бици код Мира и на Бородинском пољу и стекао чин генерал-мајора (7. I 1813). У рату VII коалиције (1813—1814) учешће у биткама код Бауцена, Лајпцига и Ремса донело му је посебан углед, па је током повлачења Наполеонових трупа ка Паризу командовао летећим одредом и потом коњићким корпусом, претходником коалиционих снага, одигравши запажену улогу у биткама код Готе и Франкфурта и у опсадама Касела и Мајнца. Чин генерал-лајтнанта добио је априла 1814. за допринос у освајању Париза. Током Наполеоновских ратова добио је више руских ордена (Св. Ђорђа IV и III реда), као и пруски и шведски орден. По повратку у Русију постављен је за команданта IV драгонске дивизије, а крајем 1825. радио је и у Врховном суду који је судио декабристима. Постављен је за управника Кавкаске области 1826. и команданта војске на тзв. Кавкаској линији. Комбинујући војне и дипломатске акције, успео је да придобије за Русију део кавкаских племена и 1827—1828. припоји Кавкаској области нове територије. Успех експедиције Кубан током руско-турског рата 1828—1829, којом је олакшана опсада тврђаве Анапе, донео му је чин коњичког генерала (јун 1809). Настојао је да кавкаске народе укључи у руски систем, па је издејствовао да се од черкеских горштака образује лајб-гардијски брдски полускадрон. Ипак није успео да обезбеди трајни мир на Кавказу. Спорадично је водио војне операције против кавкаских племена, па је током једне био и рањен (1831). Због последица рањавања поднео је 1832. оставку и повукао се у Јелисаветград (данас Кировоград), на посед који је за заслуге добио 1830. у наследно власништво. Оженио се 1805. Маријом Велиамовном, ћерком руског генерала Кнобеља. Имали су седам кћери и три сина — Николаја, Георгија и Александра, који су сви током војничке каријере стекли чин генерала.

На његов предлог Руска академија наука организовала је 1809. прву научну експедицију на Елбрус, што му је обезбедило почасно чланство у Академији. Отац Арсеније, вршачки обор-кнез 1783—1792, добио је наследно оборкнештво од оца Манојла, који га је стекао за заслуге у аустро-турском рату (1716—1718), а по укидању те институције добио је (1792) мађарско племство и презиме променио у Емануел. Оженио се Аном из Вршца, с којом је имао синове Ђорђа, Симеона и Павла, који се такође иселио у Русију (1797) и стекао чин генерала, и кћери Сару и Јелисавету.

ЛИТЕРАТУРА: *Ђорђе А. Манојловић, руски генерал из Баната*, I—III, НН, 27. XI 1900; 28. XI 1900; 2. XII 1900; Н. Михалкова, *ТРИТЭ*, Словарь русских генералов, участников боевых действий против армии Наполеона Бонапарта в 1812—1815 гг., Российский архив, том VII, Москва 1996, 625—626; Љубивоје Церовић, *Срби у Украјини*, Нови Сад 2002, 128; Сергеј Шевченко, *Емануели (Мануиловичи): од Балкана до Украјине (XVIII—XX в.)*, ЗМСИ, 2005, бр. 71—72, 139—142.

Б. Миљковић Катић